

Relat històric i multilateralisme:
la construcció de l'espai euromediterrani
(1995-2012)
Volum II

Martí Grau i Segú

TESI DOCTORAL UPF / 2014

DIRECTOR DE LA TESI

Dr. Josep Fontana i Lázaro

TUTOR

Dr. Joaquim Albareda i Salvadó

INSTITUT UNIVERSITARI D'HISTORIA JAUME VICENS I
VIVES

Índex

	Pàg.
VOLUM I	
Agraïments.....	iii
Resum / <i>Abstract</i>	vii
Prefaci.....	ix
Índex.....	xiii
Introducció: Prosopografia del Gran Mar.....	xvii
Primera part: Marc teòric	1
1. HISTÒRIA I PRAXI POLÍTICA: UNA APROXIMACIÓ TEÒRICA.....	3
1.1. El rol de les idees en les disciplines humanes i socials.....	4
1.2. L'historiador en societat, l'home d'estat i la història....	7
1.3. Història, historiografia i construcció de les relacions socials	15
1.4. El discurs polític com objecte d'estudi interdisciplinari.....	22
1.5. Conclusió.....	24
2. ENTRE LES "HISTÒRIES NACIONALS" I LA HISTÒRIA GLOBAL: RELAT HISTÒRIC I MULTILATERALISME REGIONAL.....	27
2.1. Horitzons historiogràfics que s'eixamplen i es retireuen	28
2.2. Els marcs multilaterals com a espais de relat històric...	34
2.3. El coneixement i el multilateralisme, segons les corrents institucionalistes.....	42
2.4. Multilateralisme mediterrani i relat històric.....	46
2.5. Conclusió.....	50
3. L'ANALOGIA HISTÒRICA EN LA INTERFÍCIE ENTRE LA POLÍTICA DOMÈSTICA I LA POLÍTICA INTERNACIONAL: DISCURS MEDITERRANI I INTERÈS NACIONAL A FRANÇA, ESPANYA I ITÀLIA.....	53
3.1. La interfície entre la política interna i la política internacional.....	54
3.2. El discurs mediterrani.....	64
3.3. La idea de Mediterrània en el context	

internacional.....	71
3.4. Evolució de la idea de Mediterrània a França, Espanya i Itàlia.....	73
a) França.....	73
b) Espanya.....	80
c) Itàlia.....	87
3.5. Conclusió: El discurs mediterrani transversal.....	94

Segona part: Anàlisi 99

4. INTERDEPENDÈNCIA: DE LA DECLARACIÓ DE BARCELONA (1995) AL SETEMBRE DE 2001.....	101
4.1. França i la promesa d'un món multipolar.....	108
4.2. Espanya referma la seva marca mediterrània.....	135
4.3. Itàlia, a cavall entre la <i>pax americana</i> i la convulsió dels Balcans.....	152
4.4. El discurs mediterrani transversal durant el desenvolupament inicial del Procés de Barcelona.....	181
4.5. Balanç de l'etapa 1995-2001.....	202

5. DIÀLEG I SEGURETAT: INTERCULTURALITAT, LLUITA ANTITERRORISTA I OPTIMISME EUROMEDITERRANI (2001-2005).....	205
5.1. França: la construcció d'un lideratge global alternatiu.....	217
5.2. Espanya: entre el gir atlàntic i el "retorn a Europa".....	237
5.3. Itàlia: la defensa d'Occident posa a prova la vocació mediatadora del govern	260
5.4. El discurs mediterrani transversal i la síndrome de l'assetjament a Occident.....	269
5.5. Balanç del període 2001-2005.....	295

VOLUM II

6. SEGURETAT I CREIXEMENT (2005-2008).....	299
6.1. França: de la deriva tecnocràtica a l'exaltació de l'èpica mediterrània.....	306
6.2. Espanya i el Procés de Barcelona en hores baixes: l'energia, l'alarma migratòria i les seves concessions.....	352
6.3. Itàlia: estrènyer les relacions bilaterals a la Mediterrània per comptar en l'economia global.....	377
6.4. El discurs mediterrani transversal, en transició.....	385
6.5. Balanç de l'etapa 2005-2008.....	408

7. CO-OWNERSHIP O L'EVAPORACIÓ DEL DIÀLEG POLÍTIC: DE LA CREACIÓ DE LA UNIÓ PER LA MEDITERRÀNIA A LA PRIMAVERA ÀRAB (2008- 2012).....	411
7.1. França: auge del discurs històric i desmantellament de l'acció política a la Mediterrània.....	422
7.2. Espanya: mantenir el pes institucional del Procés de Barcelona, renunciar a la seva visió.....	462
7.3. L'Itàlia del 150è aniversari de la unificació i la mediació per l'exemple.....	484
7.4. Auge i caiguda del discurs mediterrani transversal.....	505
7.5. Balanç de l'etapa 2008-2012.....	520
Tercera part: Conclusions	527
8. THE EVOLUTION OF EURO-MEDITERRANEAN MULTILATERALISM IN THE LIGHT OF HISTORICAL ANALOGIES IN POLITICAL DISCOURSE.....	529
8.1. The national variants of mediterraneanist discourse.....	529
a) France.....	529
• The Enlightenment legacy.....	534
• The French sea.....	538
• Secularism and the international system.....	542
b) Spain	544
• The <i>tradicional amistad con los países árabes</i>	550
• The <i>convivencia</i>	551
• The outpost of civilization.....	552
c) Italy.....	553
• Roman-ness.....	554
• Mediation.....	556
• The duality of the <i>Mezzogiorno</i>	558
8.2. The transversal Mediterranean discourse.....	559
a) The cradle of civilization.....	559
b) The crossroad of cultures.....	562
c) The open sea.....	564
d) The clash of civilizations.....	565
8.3. The transformation of the Euromediterranean multilateral space.....	567
Relació de fonts consultades.....	575
I. Fonts primàries.....	575
II. Bibliografia.....	579

6. SEGURETAT I CREIXEMENT (2005-2008)

"Faire honneur à l'islam d'Avicenne, d'Avenzoar, d'Averroès, c'est comme si l'on faisait honneur au catholicisme de Galilée" - Ernest Renan (1887, 396)

"Algunos de los grandes desafíos internacionales, como la energía, la inmigración o el terrorismo, han tenido y tienen una presencia importante en esta zona [el Mediterráneo]. Al tiempo, se trata de un espacio de futuro, con países que sienten a Europa como parte de ese porvenir" - José Luís Rodríguez Zapatero¹

A la cimera Barcelona +10 nombrosos mitjans de comunicació i instàncies polítiques diagnosticaren l'estat de crisi del Procés de Barcelona.² Durant els dos anys següents, l'evolució política semblà posar en qüestió la pròpia natura del procés. L'*impasse* pot ser atribuït a dinàmiques institucionals internes, però la clau es troba sobretot en un context internacional en mutació, marcat pel pessimisme en nombrosos fronts. L'agenda política euromediterrània obtingué un canvi radical, concentrant-se entorn de dos binomis fonamentals: per una banda, el binomi format pel terrorisme i les migracions; per l'altra, el format per l'energia i el medi ambient.³

La lluita contra el terrorisme⁴ figurava entre les prioritats absolutes de l'agenda política des de setembre de 2001. Malgrat l'ús generalitzat del

---

¹ Rodríguez Zapatero. *Conferencia del Presidente del Gobierno con el título "En interés de España: una política exterior comprometida", en un acto organizado por el Instituto Elcano*. [Madrid, 16 de juny de 2008]. Moncloa.

² FABRE ET AL., 2009, 34: "Les masques, d'une certaine façon, sont alors tombés. Les processus de Barcelone s'avèrent être un processus largement unilatéral, où l'union européenne décide et où les pays du Sud et de l'Est méditerranéens appliquent des dispositions prises au Nord."

³ *Intervention de M. Jacques Chirac, Président de la République, lors de la première réunion du Forum Franco-Espagnol de la société civile*. [Girona, 16 de novembre de 2006]. France diplomatie.: "Nous avons peut-être trop longtemps ignoré le problème de l'énergie. Je me réjouis que le Conseil européen ait mis le problème énergétique au premier rang de ses préoccupations (...)."

⁴ L'11-M esdevingué *dia europeu de les víctimes del terrorisme*. Ara bé: existeix un *décalage* entre l'intent d'aquest règim de memòria d'assimilar les víctimes del terrorisme a *morts pels valors europeus*, i la percepció de la opinió pública

llenguatge políticament correcte, individus i col·lectius de confessió musulmana havien estat situats en el punt de mira tant de les operacions de seguretat interna com de les accions militars internacionals.⁵ La lluita contra la immigració dita *il·legal*,⁶ tant de manera inconscient com conscient, havia quedat progressivament vinculada a la lluita contra el terrorisme, a cop d'aparèixer plegades en discursos i documents⁷ i de

---

espanyola, que els veu principalment com a *morts a causa de la guerra d'Iraq i de la política exterior del govern d'Aznar*. Així doncs, la translació a l'esfera europea no resulta reeixida en els propis termes en que és operada, i la jornada commemorativa acaba essent un "simple instrument de politique de reconnaissance victimaire" (TRUC, 2012, 132).

⁵ De manera similar a com analitza la creixent voluntat de control directe sobre les fonts d'energia, Chomsky no creu que el racisme sigui el principal motor dels atacs dels Estats Units contra el món musulmà (o el que se'n podria seguir, la utilització conscient d'aquest racisme i la por inherent com a element de distracció) sinó que considera que el principal problema a ulls de la política exterior nord-americana és l'existència de col·lectius no "controlats", com no ho estaven durant els anys setanta i vuitanta alguns grups catòlics a Amèrica Llatina, i d'aquí l'assassinat de l'arquebisbe Romero i del grup d'Ellacuria al Salvador (MITCHELL I SCHOEFFEL, 2002, 154-155). Així, la idea de domini directe o, si és vol, de les noves formes de domini directe que poden escapar a una observació superficial, se'ns presenta com a un dels temes centrals en les reflexions de Chomsky.

⁶ Tzvetan Todorov (2000, 33) dissecciona la paradoxa existent entre la caiguda de murs emblemàtics, com el de Berlín, amb la construcció de nous murs: "Les murs antiimmigrés sont la réaction des riches contre les conséquences de la mondialisation sur les pauvres. /Que dire de cette nouvelle 'peur des barbares'? D'abord qu'elle est inefficace, en ce qu'elle agit contre les effets sans se préoccuper des causes."

⁷ Chirac aposta per oferir esperança *in situ*, per evitar un doble perill en el que es vinculen de manera subliminar immigració i terrorisme: "Nul ne quitte de gâté de cœur sa terre, sa famille, ses amis. Tant qu'il y aura en Afrique des millions d'hommes et de femmes prêts à tout risquer dans l'espoir d'une vie meilleure- comme nous l'avons vu avec horreur à Ceuta, à Melilla, aux Canaries ou à Lampedusa- nous n'aurons pas résolu le problème. /Offrons à la jeunesse d'Afrique un avenir de dignité. Alors elle ne risquera pas de basculer dans la violence et l'extrémisme; ou de choisir, en masse, les chemins de l'exil.": *Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, à la Conférence Euro-africaine sur la migration et le développement à Rabat (Maroc)*. [Rabat, 10 de juliol de 2006]. France diplomatie; *Allocution prononcée par M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion du dîner d'État offert en l'honneur de leurs majestés le roi Juan Carlos I d'Espagne et la Reine Sofia*. [Paris, 27 de març de 2006]. France diplomatie: "Nos deux pays sont également à l'avant-garde de la coopération judiciaire et policière européenne, animés par une même

resultar més i més indestriables en les operacions sobre el terreny: el 2004, per exemple, Itàlia comprà cinc *drones* als Estats Units destinats indistintament a la recerca de terroristes i immigrants *il-legals* (WELZER, 2008, 192-193). El "control de les migracions" apareix tenyit d'una violència impune a causa d'aquesta identificació. Welzer parla de "guerres frontereres indirectes" i relaciona la cooperació entre la UE i els països del sud amb nivells de violència considerables: 14 refugiats morts a les tanques de Melilla l'estiu de 2005, 500 refugiats -alguns d'ells ferits-abandonats per la policia marroquina enmig del desert prop de la frontera algeriana; d'entre els 9.350 immigrants subsaharians que l'organització *Metges sense fronteres* afirma haver curat en diverses localitats de Marroc entre març i maig de 2005, 2.193 (un 23,5%) presentaven signes de violència (WELZER, 2008, 193-194). Era també el moment en que les institucions de la UE abordaven l'establiment d'estàndards comuns en les polítiques nacionals sobre immigració. La *directiva de retorn*, que tingué el seu tràmit legislatiu final el 2008, permeté ampliar el temps retenció d'immigrants *il-legals* en centres d'internament (BALDACCINI, 2009) i regulà l'expulsió de menors sense acompanyament a tercers països (RIPOLL SERVENT, 2010, 11 i 13). La presidència francesa del Consell de Ministres de la UE volgué emmarcar això dintre d'un paquet legislatiu, que incloïa també la integració i la reforma del dret d'asil -que foren objecte del Pacte Europeu sobre Immigració i Asil, de 24 de setembre de 2008-. L'ordre dels factors -primer la *directiva de retorn*, després el pacte per a la integració i, més tard, la reforma de l'asil⁸- realçà el component de seguretat, per sobre de qualsevol consideració de cohesió social o

---

détermination à éradiquer la menace terroriste d'où qu'elle vienne. Je veux à nouveau saluer ce soir la dignité et le courage des Madrilènes frappés par les attentats odieux du 11 mars 2004. Cette tragédie reste dans la mémoire et dans le cœur des Français. Unis, nous le sommes également pour relever le défi de l'immigration."

⁸ El 2005 i el 2006 es produí un increment dels fluxos de refugiats (FARGUES, 2009, 280).

humanitària.⁹ De manera similar a com el govern espanyol s'avingué a donar suport a la *directiva de retorn*, empès per la necessitat de comptar amb la *solidaritat* europea en el control de les seves fronteres exteriors, va haver d'acceptar també que el text del *Pacte* prohibís les regularitzacions massives -el que suposava acceptar una certa condemna *ex post* de la que Zapatero havia autoritzat a principis de 2005-, si bé també va aconseguir que la figura d'un *contracte d'integració* per a immigrants desaparegués del text final.

Espanya, en efecte, feia front a una "síndrome d'emergència" amb l'arribada de pasteres de les Canàries.¹⁰ L'alarma¹¹ entorn de la immigració resultava, però, incongruent en un moment en que governs i institucions comunitàries es lamentaven de comptar amb una força de treball

---

⁹ Fins i tot l'objectiu d'integració haurà d'estar sotmès a vigilància: el principi de "fermeté d'abord", expressat per Villepin, vol dir fer respectar "la règle de droit et éviter les détournements de procédure" i "vérifier la volonté d'intégration des personnes étrangères": *Comité interministériel de contrôle de l'immigration. Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin*. [Paris, 9 de febrer de 2006]. France diplomatie.

¹⁰ CASSARINO I LAVENEX, 2012, 288: "The last major crisis before the Arab Spring occurred in summer 2005, when Spanish border guards and Moroccan authorities brutally deterred irregular migrants from climbing over the fences at the Spanish exclaves of Ceuta and Melilla and later deported them as well as other migrants and refugees to the Moroccan desert. These events and their publication in the media acted as an external shock and provoked a major rethinking of the prevailing repressive migration policy in cooperation with the neighbouring countries. The result of this reconsideration was the proclamation of the 'global approach to migration' in the fall of 2005, aiming at the formulation of comprehensive and coherent policies in partnership and solidarity with countries of emigration and transit."

¹¹ Chirac vol la "mobilisation de l'Europe face à la situation d'urgence" i proposa "combiner une lutte sans merci contre les réseaux criminels qui sont ceux de l'immigration, d'une immigration illégale et aussi, une approche générale de co-développement". Ha arribat el moment, ens diu, de definir una política europea d'immigració, que haurà d'ocupar-se de dret d'asil, de control de fronteres i de regularitzacions: *Conférence de Presse de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la réunion informelle des chefs d'État et de gouvernement de l'Union européenne*. [Lahti, 20 d'octubre de 2006]. France diplomatie.

insuficient i alertaven sobre l'envelliment de la població. Entre els propòsits fundacionals de la *Wider Europe*, sense anar més lluny, hi havia el d'aconseguir una economia compartida entre Europa i els seus veïns que fos capaç de competir globalment per mitjà del rejuveniment de la força de treball amb les aportacions del sud.

L'energia saltà igualment al primer terme de l'agenda política. La guerra d'Iraq féu inestable l'aprovisionament procedent d'Orient Mitjà. El que provenia d'Europa de l'est també es tornà imprevisible: Rússia i Ucraïna s'embarcaren en disputes cícliques sobre el trànsit de petroli rus per aquest segon país, que desembocaren en serioses interrupcions de l'abastiment a un bon nombre de països europeus l'hivern de 2008-2009. La recerca de fonts energètiques disponibles es girà, doncs, cap a la Mediterrània, especialment cap a Algèria, on França feia esforços de reconciliació des de 2003, i cap a Líbia, un país que, com hem vist, sobretot a partir del mateix any donà passos cap a la seva reinserció en el sistema internacional. El registre del *BBC China* (embarcació de bandera alemanya) evidencià que Gadafi es procurava materials per construir la bomba atòmica (com en el cas d'Iran i Corea del Nord en part, amb tecnologia facilitada per Abdul Qadir Khan, l'artífex de la bomba paquistanesa). El descobriment accelerà paradoxalment la reinserció internacional de Líbia, quan aquesta acceptà lliurar tots els materials i informacions (YERGIN, 2011, 408).

La destrucció continuada de la infraestructura del petroli a Iraq durant el 2003 es veié agreujada pels procediments dels Estats Units sobre les subhastes i contractacions (YERGIN, 2011, 157). Això prova que la prioritat no era retornar l'estabilitat a la regió, sinó determinar qui s'havia de fer càrrec del futur de les fonts en el llarg termini. La seguretat energètica, com recorda Yergin, no només ha de ser entesa en termes

d'abastiment: inclou també la protecció de la cadena de transport, d'accidents, conflictes militars, però també de pirateria, que havia augmentat exponencialment en anys recents. Embarcacions petrolieres són atacades diàriament i això motivà la implicació internacional d'uropeus, de nord-americans, russos, xinesos i indis (YERGIN, 2011, 283): així, més que no pas la protecció dels pesquers o d'altres embarcacions petites i mitjanes, la salvaguarda de les rutes de trànsit dels grans petroliers fou una de les principals motivacions de la operació de la UE *Atalanta* contra la pirateria del Corn d'Àfrica, llançada el desembre de 2008, ja dintre del que és la nostra última etapa d'estudi.

Les percepcions entorn de l'energia canviaven. Als Estats Units, ja a inicis dels noranta, el sector de l'energia solar havia optat per un canvi d'imatge complet, en part per desfer-se dels efectes de la retòrica obertament hostil dels anys Reagan. A partir d'aquell moment, es preferí parlar d'*energies renovables*, donant cabuda també a d'altres fonts i tipus, com l'energia eòlica, la geotèrmica o l'etanol (YERGIN 2011, 540). Amb els anys, això permeté incloure-hi igualment l'energia nuclear.

L'acció en favor del medi ambient esdevingué la cara amable de la preocupació per l'energia: s'estengué l'ús de les fonts d'energia renovables i amb aquest, la promesa d'un impuls renovat al creixement econòmic.¹² No mancaven les asseveracions que feien del medi ambient una qüestió de supervivència del planeta, però la concentració en aspectes genèrics sotmesos a una certa elasticitat en el llenguatge polític (l'economia sostenible) en detriment d'altres d'específics (la desertització, la minva de la biodiversitat) o la ràpida evaporació de la noció d'"economia verda"

---

¹² *Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion du premier forum énergétique franco-ukrainien, lu par M. René André, président d'Ubifrance.* [Kiev, 18 d'octubre de 2006]. France diplomatie.

pocs mesos després que s'hagués anunciat -als Estats Units primer i a Europa després- com a la principal solució a la crisi de 2008, expliquen que l'accent mediambiental de l'agenda euromediterrània d'aquest període tingué més a veure amb l'accés al mercat d'infraestructures del sud que amb un esforç integral per al sanejament de l'entorn.¹³

Alguns afirmaren aleshores que l'element euromediterrani havia fracassat perquè no havia aconseguit -ni tan sols haurien estat plantejades- mesures per a infraestructures que facilitessin el transport entre nord i sud (NERLI, 2009, 48). "Euromediterrani" esdevingué expressió del vell, del que ha estat superat perquè es volen unes noves prioritats.

El tradicional lideratge d'Europa en els espais multilaterals globals per a la protecció del medi ambient donava signes d'una flaqueza inaudita. Quan el desembre de 2009 s'arribà a la conferència de Copenhaguen sobre el clima, la Unió Europea estarà totalment absent de la negociació final de l'acord. Si hem de creure alguns vívids relats de com aquesta es va desenvolupar, ni tan sols Obama va tenir un paper predominant: el president nord-americà s'hauria presentat per sorpresa a les dependències de la delegació xinesa que encapçalava el primer ministre Wen Jiabao, i hauria trobat aquest treballant en un esborrany juntament amb el líders de la resta de països que integren l'anomenat grup BASIC (Brasil, Sud-Àfrica i Índia). Obama hauria donat el seu assentiment a l'esborrany dient que tenia "un parell de punts" a afegir (YERGIN, 2011, 513).

---

¹³ Moratinos fa referència a la proposta del govern sobre la *Estrategia Española de Cambio Climático y Energía Limpia, Horizonte 2012* i diu que el canvi climàtic influirà en zones d'importància estratègica per a Espanya, com ara la Mediterrània, Àfrica i Iberoamèrica: Moratinos. *Intervención sobre el cambio climático en el Centro de Cooperación del Mediterráneo de la Unión Mundial para la Naturaleza*. [Màlaga, 8 de març de 2007]. MAE.

A la Mediterrània, punt neuràlgic on s'entrecreuen tots aquests interessos, l'estabilitat regional no millorà al llarg del període, ans al contrari. Entre el 12 de juliol i el 14 d'agost de 2006 tingué lloc una nova guerra al Líban, entre Israel i Hesbol·là. Aquesta suscità un esforç mediador conjunt de les tres cancelleries estudiades. La vuitena conferència euromediterrània celebrada a Tampere els 27 i 28 de novembre del mateix any finalitzà amb acord unànime a la fulla de ruta per Orient Mitjà (CONSELL DE MINISTRES DE LA UE, 2006). El 17 de gener 2007 es donà a conèixer el pla d'acció de la UE per al Líban, en el context de la Política Europea de Veïnatge. Tot i això, la Unió Europea cada vegada semblava més lluny de tenir un paper rellevant front als altres membres del Quartet per a Orient Mitjà (els Estats Units, Rússia i Nacions Unides).

6.1. França: de la deriva tecnocràtica a l'exaltació de l'èpica mediterrània

Els nous interessos sectorials que detectem en aquesta etapa de les relacions euromediterrànies apareixen acoblats a les bases tradicionals del discurs de Chirac. El 2004 havia estat aprovada la *Charte de l'environnement*, un document amb valor constitucional promogut pel president. L'energia marcava progressivament les relacions bilaterals. En migracions, Chirac apostava pel codesenvolupament -un concepte que s'atribueix a Sami Naïr-, amb propostes com la *contribution de solidarité* sobre el preu dels bitllets d'avió i el centrar-se més en les diàspores africanes a Europa que poden ajudar les seves comunitats d'origen, "(p)ar leur épargne, par leurs compétences et leurs talent", i a les quals les institucions internacionals haurien d'ajudar a través de microcrèdits i altres

formes de finançament.¹⁴ Per al president, les migracions són al cor de les relacions entre Europa i Àfrica, però els diversos elements enumerats deriven ràpidament cap al tema de la seguretat: "C'est une question économique, compte tenu du différentiel de richesse entre nos deux continents. C'est une question démographique, étant donnée l'augmentation galopante de la population africaine qui devrait plus que doubler d'ici 2050, passant de 900 millions d'habitants aujourd'hui à presque deux milliards. C'est une question politique et de sécurité, dont chacun mesure les lourds enjeux."¹⁵

Després del seu pas durant poc més d'un any pel ministeri de l'interior, Villepin havia estat nomenat per Chirac primer ministre el 31 de maig del 2005, càrrec que mantingué fins que Nicolas Sarkozy succeí Chirac a la presidència de la república el 16 de maig de 2007. Sarkozy, que havia deixat el ministeri d'economia, finances i indústria per succeir Villepin al capdavant del ministeri de l'interior, va mantenir des del si del govern -i des de la posició de president de l'UMP- una llarga pugna política amb Villepin per obtenir la nominació per a la cursa presidencial.

El desgast governamental durant el període s'aprecià especialment en la oposició social a la llei de contracte únic impulsada per Villepin. Les revelacions del *cas Clearstream*, que acusaven a Villepin d'haver intentat implicar Sarkozy en activitats il·lícites per perjudicar les seves possibilitats com a candidat a l'Elisi, afavoriren igualment Sarkozy en la cursa successòria i Chirac li acabà donant suport. Amb la seva victòria a les eleccions presidencials, Sarkozy imprimí un gir en un bon nombre

---

¹⁴ *Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, à la Conférence Euro-africaine sur la migration et le développement à Rabat (Maroc)*. [10 de juliol de 2006]. France diplomatie.

¹⁵ *Ibid.*

d'àmbits de la política francesa, si més no en el pla retòric. La revolució del llenguatge polític que encarnà Sarkozy havia de permetre, en l'àmbit euromediterrani, una acomodació més natural de les noves prioritats que hem descrit.

La política del Quay d'Orsay durant el darrer govern de l'era Chirac té el perfil no iniciat que ja li coneixem al seu titular, Douste-Blazy. En canvi, com a nou primer ministre Villepin continua difonent la seva pròpia doctrina internacional, si bé la Constitució francesa no atribueix al seu càrrec competències significatives en representació exterior. Parla de tres esdeveniments fonamentals amb el canvi de segle: l'emergència de la Xina ("Parce que son irruption sur la scène internationale a été particulièrement rapide, elle n'a pas encore mis en place les mêmes règles que l'Europe en matière d'environnement, en matière de droits sociaux, en matière de normes juridiques ou encore de normes démocratiques."), la guerra d'Iraq ("l'un des principaux laboratoires du terrorisme mondial: depuis 2004, plusieurs dizaines de ressortissants français ont quitté notre territoire pour mener le jihad en Irak. Ils sont susceptibles de revenir en France et de constituer ainsi une menace directe pour la sécurité de notre pays et de l'Europe.") i el "sentiment d'injustice qui s'affirme dans de nombreuses régions du monde".¹⁶

El diagnòstic de Villepin sobre aquest darrer punt no pot ser més diferent del que Sarkozy exposarà posteriorment, consistint justament en afirmar que la globalització fa disminuir la desigualtat al món. Villepin insisteix en la idea contrària: "La mondialisation n'a pas réduit les inégalités autant que nous aurions pu l'espérer. Elle a permis aux puissances émergentes

---

¹⁶ *Déplacement à l'Université de Lille II. Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, sur la France et le nouvel ordre mondiale.* [Lilla, 15 de novembre de 2006]. France diplomatie.

comme l'Inde, comme le Brésil ou encore l'Afrique du Sud, d'accélérer leur développement. Mais elle a détérioré la situation des pays qui n'avaient pas les atouts nécessaires pour faire face à la compétition internationale. L'Afrique subsaharienne est devenue le continent d'une mondialisation à éclipses: elle en subit les effets négatifs, mais n'en retire que très peu de bénéfiques. Largement ignorée des flux commerciaux, elle a vu son poids commercial diminuer de moitié depuis les années 1960."¹⁷

La ruptura que volgué encarnar Sarkozy, a partir de 2007, tingué la política exterior com a un dels terrenys predilectes. En primer lloc, cal destacar el pro-americanisme del president de la república, acompanyat de tot un discurs, utilitzat en política interior, en pro de l'eficàcia i de la cultura de l'esforç (amb les referències a "la France qui se lève tôt" com un dels leitmotifs més repetits),¹⁸ al mateix temps que desapareix el pudor de parlar de negocis davant de qualsevol tipus de públic. De manera genèrica, en el seu discurs inaugural com a president de la república parlà d'una "(e)xigence de rompre avec les comportements du passé, les habitudes de pensée et le conformisme intellectuel parce que jamais les problèmes à résoudre n'ont été aussi inédits".¹⁹

En aquest mateix primer discurs en el nou càrrec, Sarkozy volgué reafirmar el compromís del seu país amb Europa després d'una època en que aquest no hauria estat prou present ("ce soir, la France est de retour en Europe") i feu una crida als socis europeus per a una tutela o un proteccionisme contra els mals que comporten les transformacions del

---

¹⁷ *Ibid.*

¹⁸ Segons Jean Véronis (2007) l'expressió apareix per primera vegada en un discurs de Sarkozy a Consell Nacional de l'UMP a principis de març de 2005, i fou després repetida sovint durant la campanya presidencial.

¹⁹ *Allocution de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, à l'occasion de la cérémonie d'installation.* [Paris, 16 de maig de 2007]. France diplomatie.

món.²⁰ En intervencions successives proposà com a plenament compatibles un europeisme reforçat -l'amistat francoalemanya continuava essent "sagrada"-²¹ amb la sintonia sense precedents amb els Estats Units:²² aquesta política volia marcar la recomposició definitiva d'un sol Occident, no només tancant un llarg cicle en la política francesa, sinó mostrant a d'altres països europeus com fer el mateix.²³

Ja en els moments inicials del seu mandat, el *mare nostrum* fou percebut també com un dels pilars de la seva nova política ("c'est en Méditerranée que tout va se jouer"), reiterant la proposta que havia fet durant la campanya electoral per a crear una *unió mediterrània*, definida com a "grand rêve de paix", "grand rêve de civilisation" i "trait d'union entre l'Europe et l'Afrique". Es tractava de fer a la Mediterrània el s'havia fet a Europa seixanta anys abans.²⁴ Tot i l'ampli i polifacètic relat històric amb

---

²⁰ *Ibid.* De forma oberta o velada, el president defensa noves formes de proteccionisme en diverses ocasions. Vegeu *Discours du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, au Parlement européen*. [Estrasburg, 10 de juliol de 2008]: "(...D)epuis la plus Haute Antiquité, si les hommes se sont dotés d'une puissance publique, c'est parce que cette puissance publique se devait de la protéger. (...L)'Europe doit protéger sans être protectionniste. Le protectionnisme ne conduit nulle part mais c'est un recul en arrière singulier que de voir aujourd'hui des citoyens d'Europe considérer que l'Europe, qui est faite pour les protéger, les inquiète au lieu de les défendre."

²¹ *Rencontre franco-allemande. Déclaration du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy*. [Berlin, 16 de maig de 2007]. France diplomatie.

²² El primer ministre Fillon detecta una millora substancial de la percepció un any després de l'elecció: "(...L)a sympathie pour la France, aux États-Unis, n'a jamais été à un niveau aussi élevé qu'en ce moment. Tous les sondages que nous effectuons montrent que l'opinion que les Américains ont de la France, depuis un an, est à son meilleur niveau.": *Déplacement aux États-Unis d'Amérique. Intervention du Premier ministre, M. François Fillon, devant la communauté française*. [Washington DC, 2 de maig de 2008]. France diplomatie.

²³ Entorn a les mateixes dates, Édouard Balladur, antic primer ministre i mentor polític de Sarkozy, es pronuncià obertament per una *unió occidental* entre Europa i els Estats Units, argumentant que això havia de permetre lluitar eficaçment contra el xoc de civilitzacions (BALLADUR, 2007).

²⁴ Sarkozy. *Déclaration du Président de la République élu*. [6 de maig de 2007]. France diplomatie. S'expressarà en termes similars a: *XVème Conférence des ambassadeurs. Allocution du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy*. [27

que Sarkozy volgué justificar continuament la idea, la organització internacional que n'acabà resultant poc més d'un any després, a diferència del Procés de Barcelona -al qual tenia vocació de substituir, malgrat algunes oscil·lacions en el discurs-²⁵ es basava en projectes tècnics concrets. Aquests eren, inicialment, la descontaminació de la Mediterrània, les anomenades *autopistes del mar* (rutes de transport marítim), un pla mediterrani d'energia solar i la cooperació en matèria de protecció civil. Quan li preguntaren a Sarkozy si no caldria posar les polítiques de seguretat en primer terme a l'hora de crear la unió mediterrània, respongué que ningú podia estar en contra dels temes de medi ambient, però que en canvi era més difícil articular la idea entorn de la immigració, la seguretat o la lluita contra el terrorisme.²⁶

La història no fou només el teló de fons de la proposta d'unió mediterrània, sinó que tot el discurs de Sarkozy es trobava imbuït per la necessitat de revivre la glòria del passat, sentida fins i tot en les qüestions més immediates: "La France sera au côté des infirmières bulgares enfermées depuis huit ans, la France n'abandonnera pas Ingrid Betancourt, la France n'abandonnera pas les femmes qu'on condamne à la burqa, la

---

d'agost de 2007]. France diplomatie. ("En Méditerranée se jouera le meilleur ou le pire"). Sobre la qüestió del paral·lel europeu, hi insistirà àmpliament. Vegeu també: *Point de presse conjoint du Président conjoint du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, et du président du Conseil des ministres italien, M. Romano Prodi*. [28 de maig de 2007]. France diplomatie i *Point de presse. Déplacement en Espagne. Point de Presse conjoint du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, et du Président du Gouvernement du Royaume d'Espagne, M. José Luis Rodríguez Zapatero, à l'issue de leur entretien - Propos de M. Sarkozy*. [31 de maig de 2007]. France diplomatie.

²⁵ Tot i que la proposta d'una unió mediterrània havia arrencat d'un diagnòstic de Sarkozy que veia el procés de Barcelona com a un fracàs, en l'encontre fundacional de la UpM el president manifestà: "(...I)l ne s'agit pas d'effacer Barcelone. (...) Il s'agit à partir de l'acquis de Barcelone, de faire plus." Sarkozy. *Sommet de l'Union pour la Méditerranée. Discours d'ouverture du Président de la République*. [Paris, 13 de juliol de 2008]. France diplomatie.

²⁶ *Point de presse conjoint du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, et du Président du Conseil des ministres italien, M. Romano Prodi, op. cit.*

France n'abandonnera pas les femmes qui n'ont pas la liberté. La France sera du côté des opprimés du monde. C'est le message de la France, c'est l'identité de la France, c'est l'histoire de la France. /Mes Chers Compatriotes, nous allons écrire ensemble une nouvelle page de notre Histoire. Cette page de notre Histoire, mes Chers Compatriotes, je suis sûr qu'elle sera grande, qu'elle sera belle."²⁷ L'enumeració de les tasques prefigurava la política èpica que voldrà menar, sovint a base de cops d'efecte al voltant de causes seleccionades, per damunt del tractament dels problemes de fons. En termes pràctics, això conduí a la ubiqüitat del president, que s'expressà tant a nivell geogràfic com ideològic i que l'exposà a no poques contradiccions. Hi contribuïa també el fet que el govern, per voluntat expressa del president, aplegués persones "de droite, de gauche ou d'ailleurs, Européens, souverainistes, réalistes, westphaliens, multilatéralistes, et aussi militants des Droits de l'Homme et humanitaires".²⁸

Els dos altres responsables governamentals que interessien al nostre estudi, el ministre d'exterior Bernard Kouchner (17 de maig de 2007 - 13 de novembre de 2010) i el primer ministre François Fillon (17 de maig de

---

²⁷ *Allocution de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, à l'occasion de la cérémonie d'installation, op. cit.* D'entre les falles que Thierry Fabre (2007B, 6) identifica en la proposta de Sarkozy sobre una unió mediterrània, el relat del passat és esmentat en primer terme: "Sur le plan historique, la lecture que Nicolas Sarkozy fait du passé colonial de la France et de l'Europe soulève de sérieux problèmes et apparaît comme susceptible d'alimenter le ressentiment et de renforcer les incompréhensions de la part de nos voisins du sud de la Méditerranée qui ont subi la conquête coloniale. Une volonté de réhabilitation du passé colonial existe il est vrai depuis de nombreuses années, notamment parmi les nostalgiques de l'Algérie française, qui ont récemment tenté dans un article de loi pour le moins controversé d'imposer une 'vision positive' de l'histoire de la colonisation. À cela s'ajoutent les néoconservateurs à la française qui relativisent les effets du colonialisme et critiquent ce que Pascal Bruckner a jadis appelé le 'sanglot de l'homme blanc'."

²⁸ *Conférence des ambassadeurs. Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner.* [Paris, 27 d'agost de 2007]. France diplomatie.

2007 - 15 de maig de 2012), són ambdós exponents de la heterogeneïtat de l'executiu.

De manera semblant a Sarkozy, Kouchner exhortà a "repartir à la conquête de la narration du monde": "Quand les écrans du globe ne projettent plus les images d'une sensibilité française, c'est le monde tout entier qui pense moins français."²⁹ Més enllà d'això, però, manté una filosofia i un estil molt diferents als del president. Subratlla en diverses ocasions la seva condició d'*outsider*: quan, a Jerusalem, bateja un centre amb el nom de Chateaubriand perquè aquest "dans l'itinéraire, a pris conscience de la force de l'identité du monde méditerranéen",³⁰ utilitza la figura de l'autor per parlar d'ell mateix: "Je ne suis pas habitué au langage diplomatique et je n'ai pas l'intention de m'y habituer, donc je vous dis les choses comme je les pense avec beaucoup de franchise. Ça ne veut pas dire que je condamne les diplomates, c'est leur métier, pas le mien. (...) J'ai fait ce que j'ai pu, comme dirait Chateaubriand, pour être en droit de dire: j'ai fait ce que j'ai pu."³¹ Així, es vanta de que, malgrat que la "lluita contra la immigració clandestina" es centralitza en el nou *ministère de l'Immigration, de l'Intégration, de l'Identité nationale et du Développement*, ell havia pogut "préservé les valeurs et les compétences auxquelles je suis attaché et que le Quai d'Orsay défend au

---

²⁹"La narration du monde, une bataille décisive". *Tribune du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, publiée dans le quotidien Le Monde*. [Paris, 4 de desembre de 2007]. France diplomatie.

³⁰ *Déplacement au Proche-Orient. Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à l'occasion du XXème anniversaire du Centre culturel français de Jerusalem-Est*. [Jerusalem, 12 de setembre de 2007]. La obra de Chateaubriand a la qual Kouchner fa referència és *Itinéraire de Paris à Jérusalem*.

³¹ *Déplacement au Moyen-Orient. Point de presse du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, avec les correspondants de la presse française à Jerusalem*. [Jerusalem, 12 de setembre de 2007]. France diplomatie.

mieux".³² Té idées per reformar la representació exterior en un "équipe de France" interministerial, convertir les ambaixades en "bureaux conseil de la France" així com també en "maisons des Droits de l'Homme",³³ en part per fer que la política exterior sigui també un tema de política interna.³⁴

És patent la llunyania de Kouchner respecte al discurs de Sarkozy sobre els Estats Units.³⁵ El ministre avalua el retrobament després del període de tensió amb els Estats Units, retent homenatge als francesos de l'altra banda de l'Atlàntic que han hagut de fer front a la situació: "Les différends sont réels, les cultures sont différentes (...). Mais peut-être ces querelles ont-elles été excessives". Evoca "certaines situations qui étaient des situations pénibles à supporter, avec des excès sans doute de part et d'autre, mais très singulièrement du côté américain. Pour avoir connu un petit peu cette époque, je me souviens des insultes que l'on recevait, puisque nous n'avions pas pris part à cette opération militaire en Irak et certains mots étaient très blessants, certains mots historiquement insupportables. Bon. Oublions tout ça!"³⁶ Quan vol ser més equilibrat, repren un vell tema de Védrine: "Quant nos politiques divergent, on parle trop souvent aux États-Unis d'antiaméricanisme. /Quand elles convergent, on parle trop souvent

---

³² *Septième session de l'Assemblée des français de l'étranger. Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner.* [Paris, 3 de setembre de 2007]. France diplomatie.

³³ *Crédits de la mission "Action extérieure de l'État". Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, au Sénat.* [Paris, 1 de desembre de 2007]. France diplomatie.

³⁴ *Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, lors de la réception offerte aux agents du département et à leurs conjoints, à l'occasion de la fête nationale.* [9 de juliol de 2007]. France diplomatie.

³⁵ La premsa nord-americana caracteritzà Kouchner com a l'oposat Sarkozy. Curiosament, tots dos són descrits per *The New York Times* com a pro-americans, probablement pel fet que Kouchner, a diferència de molts polítics de l'esquerra francesa a la qual pertanyia, considerava que la intervenció militar per derrocar Sadam Hussein havia estat justificada (SCIOLINO, 2007).

³⁶ *Déplacement aux États-Unis. Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, devant la communauté française.* [Washington, 20 de setembre de 2007]. France diplomatie.

en France d'alignement. Soyons adultes: nous définissons nos positions sur telle ou telle question en fonction de nos intérêts et de nos analyses". Al final, però, acaba convergint en la narració històrica de com refer l'entesa: pensar allò de positiu que una història "partagée depuis les révolutions du XVIIIème siècle" pot aportar, a més dels valors comuns, l'ajuda en les dues guerres i fins i tot el suport prestat als inicis de la integració europea."³⁷ Com a pont per refer les relacions proposa Laffayette, una figura que, per emblemàtica, apareix normalment solitària en aquest terreny: "Vous savez tous, bien sûr, l'engagement du jeune homme à peine sorti de l'adolescence, ressentant l'appel de l'Amérique comme une blessure intime -'Du premier jour où j'ai entendu le nom de l'Amérique, je n'ai eu d'envie que de verser mon sang pour elle', dira-t-il. Vous savez le courage du combattant, l'habileté du messenger de la cause américaine. Vous connaissez le révolutionnaire français, rédacteur de la grande déclaration de 1789, commandant de la garde nationale et organisateur du premier 14 juillet -celui de 1790." Però fins i tot en aquest context no pot amagar un retret amarg: "On a volontiers tendance, de ce côté-ci de l'Atlantique, à mettre en doute la réalité ou la sincérité des engagements de Lafayette. On se plaît à trouver dans les épisodes complexes, obscurs ou franchement ambigus de sa riche existence des motifs de dénigrement."³⁸

Fillon, al qual Sarkozy encarregà la promoció d'algunes àrees especialment sensibles, com a ara l'aprofundir en el discurs de la modernització o bé l'iniciar un ampli debat sobre la identitat nacional, es

---

³⁷ *Déplacement aux États-Unis. Intervention du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, au "Center for Strategic and International Studies".* [Washington, 20 de setembre de 2007]. France diplomatie.

³⁸ *Commémoration du 250ème anniversaire de la naissance de Lafayette. Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner.* [Chavaniac-Lafayette, 6 de setembre de 2007]. France diplomatie.

revelà, per contrast amb el propi president, un guardià molt més fidel de les essències gaullianes. La modernització que es pretén, segons Fillon, (als ambaixadors: "Notre message est clair et direct: la France est sur le chemin de la modernisation!"³⁹) és comparable a la que el 1958 va conduir França "à jouer les premiers rôles tant dans l'économie que dans la diplomatie mondiale".⁴⁰ Per aquesta qüestió, s'encarrega un informe a Jacques Attali, "pour proposer des pistes innovantes pour libérer l'activité".⁴¹ Tot plegat és exposat amb una ombra de proteccionisme: "L'Union européenne a vocation à être l'un des acteurs de la mondialisation et non l'un de ses spectateurs. Face aux empires qui nous entourent, il ne faut ni passivité, ni naïveté! La politique commerciale de l'Union européenne doit avoir pour objectif premier d'apporter des bénéfices concrets aux entreprises européennes. Dans les négociations de l'OMC, en matière d'investissement et d'accès aux marchés publics pour les PME, nous avons demandé à la Commission de veiller à la stricte réciprocité des concessions consenties."⁴² Fillon recull igualment la idea d'eficàcia anglosaxona i la importància de la imatge: "Notre gouvernement a la culture des résultats! Je vous fixe l'objectif de changer l'image de la politique économique et sociale de notre pays."⁴³

Fillon, per altra banda, no té inconvenient en fer valer una certa contestació sobre Europa en el seu bagatge personal, no sense

---

³⁹ *XVème Conférence des ambassadeurs. Discours du Premier ministre, M. François Fillon.* [28 d'agost de 2007]. France diplomatie.

⁴⁰ *Ibid.*

⁴¹ *Ibid.* La composició de la Comissió Attali revela també la voluntat de transversalitat a què hem fet referència, portada a l'àmbit internacional i europeu, ja que "rassemble des experts de tous horizons professionnels et politiques, et notamment des personnalités étrangères telles que l'universitaire Théodore Zeldin, l'ancien ministre italien Franco Bassanini, le président de Nestlé Peter Brabeck, la parlementaire allemande Evelyne Gebhardt, et l'ancien commissaire européen, Mario Monti ou encore Mme de Palacio, ancienne ministre espagnole".

⁴² *Ibid.*

⁴³ *Ibid.*

contradicció. Sobre l'escenari de després dels referèndums sobre la Constitució europea, diu: "(...J)e suis de ceux qui furent hostiles au Traité de Maastricht car les avancées économiques n'étaient pas, à mon sens, équilibrées par des avancées politiques. L'Europe me semblait alors devoir avancer de façon bancale et ce diagnostic ne s'est pas révélé entièrement infondé."⁴⁴ El tractat de Lisboa, des del punt de vista del primer ministre, supera aquelles dificultats dels noranta, però cal fugir del perill d'una Europa descarnada, excessivament replegada sobre l'aspecte tècnic: "Madrid, Prague, Londres, Rome, Varsovie, Berlin, Vienne, Athènes: au seul nom de ces villes, je sens nos héritages et nos cultures entremêlés circuler dans mes veines de Français. Au-delà de ses aspects techniques, je vois l'Europe comme une rencontre charnelle entre des nations millénaires, brillantes et démocratiques." Es desenterra, doncs, un paisatge decididament gaullista ("l'Europe des patries"), adaptat als nous reptes: "60 millions de Français dans un monde ouvert et chaotique de plus de 6 milliards d'habitants: c'est peu de reconnaître que notre nation a sa place en Europe. Elle y a son avenir, sa vocation et ses plus grands espoirs. La France a besoin de l'Europe pour prolonger son génie et l'Europe a besoin de la France pour approfondir sa singularité politique. La carte du monde se couvre de défis nouveaux. Défi, l'exceptionnelle montée en puissance des continents asiatique et indien dont les forces bousculent nos héritages. Défi, la prédation écologique qui dérègle les équilibres naturels de la vie terrestre. Défi, le regard d'une Afrique qui se tourne vers les richesses du Nord. Défi, ce côtoiement des civilisations que le monde d'aujourd'hui s'ingénie, tout à la fois, à rapprocher et à opposer. Dans ce monde fascinant et instable, la France n'est pas condamnée à se taire et à subir. Elle ne doit pas choisir la voie du repli, sous peine d'être écartée du

---

⁴⁴ *Ratification du Traité européen. Modification du Titre XV de la Constitution. Discussion d'un projet de loi constitutionnelle à l'Assemblée nationale. Intervention du Premier ministre, M. François Fillon.* [15 de gener de 2008]. France diplomatie.

chemin de l'Histoire. L'Europe lui prête sa richesse, ses Etats partenaires, ses cinq cents millions d'hommes et de femmes. Elle grandit les ambitions de notre pays aux dimensions d'un continent. Pour continuer de peser sur ce monde qui court sans repères, la France doit endosser sans réserve son rôle d'animateur européen."⁴⁵

Com resulta patent amb el dit fins ara, en el conjunt del període a França es produeix una transició entre dos contextos politico-narratius molt diferents en relació a la Mediterrània, però que es refereixen a una mateixa constel·lació d'interessos. En els dos darrers anys del mandat de Chirac, la defensa dels interessos francesos a la Mediterrània aparegué molt més descarnada i prosaica que en moments anteriors i posteriors: les prioritats polítiques semblaven poder disposar en menor mesura d'un embolcall històric. Tant l'Europa del període de reflexió constitucional⁴⁶ com la Mediterrània del desè aniversari de la declaració de Barcelona s'havien buidat d'imatges d'efecte catalitzador. Malgrat la valoració crítica

---

⁴⁵ *Loi constitutionnelle permettant la ratification du Traité de Lisbonne par le Parlement. Discours du Premier ministre, M. François Fillon.* [Versalles, 4 de febrer de 2008]. France diplomatie.

⁴⁶ Per a Kouchner, en retrospectiva, "(1)a crise de 2005 fut une crise du projet européen. Globalisation foudroyante de l'économie, éclosion de nouvelles puissances sur d'autres continents, affaiblissement de l'Occident, effacement relatif des cadres nationaux, apparition de nouvelles menaces, diffuses et omniprésentes, retour de rapports de forces dans les relations entre Etats: les évolutions lourdes du monde paraissent à nos concitoyens comme autant de menaces". *Projet de loi autorisant la ratification du Traité de Lisbonne modifiant le traité sur l'Union européenne. Intervention du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à l'Assemblée nationale.* [6 de febrer de 2008]. France diplomatie. Araceli Mangas Martín (2007, 173) parla de "mucha pausa y poca reflexión" en caracteritzar el període que va del rebuig del projecte de Tractat Constitucional en el referèndum francès (29 de maig de 2005) al seu rescat parcial en la Declaració de Berlin (25 de març de 2007), que acabaria donant lloc al Tractat de reforma de la UE, conegut com a Tractat de Lisboa (en vigor des de l'1 de desembre de 2009). En aquest context, afirma, s'ha arribat a una saturació amb la dinàmica d'ampliació de la UE: "No está especialmente en peligro lo logrado ni el nivel de integración si no (la) 'evolución' (de la UE). La consecuencia principal es que ya no habrá más profundización o avances cualitativos."

de manera gairebé unànime dels resultats de la cimera de Barcelona +10, la reacció immediatament posterior encara fou voluntarista: Chirac afirmà que s'havia donat un "nouvel élan au processus euro-méditerranéen" i proposà la creació d'instruments concrets i institucions comunes per poder fer aparèixer un sentit de comunitat entre Europa i la Mediterrània, defensant encara una primacia de la dimensió política. Com a propostes concretes esmentà aleshores un secretariat polític paritari, un mecanisme reforçat de consulta política a nivell de ministres d'afers estrangers i una banca euromediterrània que inicialment podria ser una filial del BEI.⁴⁷ El tenor del moment, però, era un altre. El seu ministre d'exteriors, Douste-Blazy, digué gràficament que calia optar pel codesenvolupament perquè no es podia recórrer a "l'aide de mitraillettes ou en mettant sur les 4,000 km de frontière de la Libye, un policier tous les 10 mètres".⁴⁸ Més endavant, l'ordre de prioritats del ministre resultà patent quan es referí a l'estat de la cooperació euromediterrània un any després de la cimera Barcelona +10: "(...P)our la première fois, il y a une décision des 35 pays de développer de nouvelles coopérations en matière d'éducation et enseignement supérieur, de santé, de nouvelles ressources énergétiques et, plus important encore, dans le domaine des migrations."⁴⁹

Les noves prioritats emergides es mantingueren durant els primers anys del mandat de Sarkozy, i tot i que havien semblat condemnades a la fredor de tecnicismes i temors, aquest trobà la manera de proveir-les d'un

---

⁴⁷ *Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, lu par M. Thierry Breton, ministre de l'Économie, des Finances et de l'Industrie, à l'occasion du deuxième forum de Paris: "Le défi de l'euro-méditerranée"*. [Paris, 12 de desembre de 2005]. France diplomatie.

⁴⁸ *Déplacement au Sénégal. Point de presse du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, au centre hospitalier national universitaire de Fann*. [30 de novembre de 2005]. France diplomatie.

⁴⁹ *Partenariat Euro-méditerranéen. Réponse du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, à une question d'actualité à l'assemblée nationale*. [6 de desembre de 2006]. France diplomatie.

attrezzo històric d'alta volada.⁵⁰ Al mateix temps, Sarkozy contribuí com cap altre líder polític a la liquidació del diàleg polític i sobre drets humans a escala multilateral, per una banda a través d'un autoproclamat activisme personal en favor d'aquest diàleg i, per l'altra -de manera més important-, amb el disseny d'una nova arquitectura institucional a la regió en la que decididament aquestes qüestions no hi tenien cabuda.

La proposta de Sarkozy suposava un retorn a l'intergovernamentalisme en les relacions euromediterrànies. Al mateix temps, resultava difícil que el medi ambient pogués tenir un efecte catalitzador per a un procés d'unitat. Si el que es volia era afavorir el sorgiment d'un sentit de comunitat entre les societats europees i mediterrànies, la primera cosa era clarament inadequada i la segona resultava netament insuficient (GRAU SEGÚ, 2007, 45). Sobre les complicitats amb els règims autocràtics, alguns avisaven Sarkozy del risc amb Mubàrak, en el moment d'accedir Egipte a la copresidència de la nova organització: "A certains observateurs qui me disaient, qu'avec le président Moubarak, nous avons pris des risques: mais qui peut dire que l'on peut vivre sans prendre de risque?" I s'adreçà a d'altres líders presents (Àssad, Abbas i Olmert entre d'altres), donant a entendre que tots ells sabien (o havien de saber) què és prendre riscos per la pau i la concòrdia a la zona.⁵¹

Existeixen tres discursos de Sarkozy que tingueren un paper cabdal en la manera com el nou president comunicà el seu pensament internacional al

---

⁵⁰ Ha estat assenyalat el paral·lelisme de la proposta de Sarkozy amb la idea d'*imperi llatí* presentada per Alexandre Kojève a De Gaulle el 1945, com a resposta als imperis anglosaxó i eslau que emergiren de la Segona Guerra Mundial (RUBIO PLO, 2008).

⁵¹ Sarkozy. *Sommet de l'Union pour la Méditerranée. Discours d'ouverture du Président de la République*, op. cit.

món. Dos d'ells, el primer pronunciat a Toló⁵² el febrer de 2007 i el segon pronunciat a Tànger l'octubre del mateix any, es troben a l'origen de la proposta de creació d'una *unió mediterrània*, que després es materialitzaria en la Unió *per* la Mediterrània. El tercer discurs fou pronunciat a Dakar entre els dos anteriors, el juliol del mateix any i va versar sobre la necessitat de deixar endarrere els greuges de l'època colonial i de reconèixer beneficis d'aquella etapa històrica, juntament amb les calamitats.⁵³

A Toló, l'encara candidat a l'Elisi s'adreça a un país desmoralitzat: "La France doute d'elle-même, de son identité, de son rôle, de son avenir." Sarkozy enumera diferents problemes de caire socioeconòmic, com a manera de connectar amb la vida quotidiana de l'oient: "Ça ne peut plus durer les délocalisations provoquées par la concurrence déloyale, le dumping social, écologique, fiscal. (...) Ça ne peut plus durer le travailleur qui paye pour tout le monde. (...) Ça ne peut plus durer les valeurs de la

---

⁵² Sarkozy. *Discours à Toulon*. [7 de febrer de 2007]. Discours 2007. Les discours des présidenciabiles. Université de Provence. <http://sites.univ-provence.fr/veronis/Discours2007/transcript.php?n=Sarkozy&p=2007-02-07>

⁵³ Tot i que en principi es fa acompanyar el debat sobre els "beneficis" del colonialisme d'una condemna radical de l'esclavatge, existeix un cert relat global que arriba a defensar que, en perspectiva històrica, l'esclavatge reportà bones coses. A *The Black Atlantic* (1993), Paul Gilroy cita el cantant Michael Jackson (Pàg. 187): "Slavery was a terrible thing, but when black people in America finally got out from under that crushing system, they were stronger. They knew what it was to have your spirit crippled by people who are controlling your life. They were never going to let that happen again. I admire that kind of strength. People who have it take a stand and put their blood and soul into what they believe." Gilroy també explica com l'*afrocentricity* obvia l'esclavatge per la seva connexió amb la modernitat i, en el seu lloc, invoca una civilització negra anterior a la modernitat. Per l'autor, les assumpcions d'aquest pensament resulten sorprenents "both for its tacit acceptance of the idea of progress and for the easy, instrumental relationship with tradition (...)." (Pàg. 190). En altres paraules, l'*afrocentricity* s'oposa a l'eurocentrisme utilitzant les premisses d'aquest darrer, i proposant principalment la substitució dels valors europeus per d'altres que permetin l'avenç de l'individu negre (Pàg. 188), "escalant" dintre d'un esquema lineal de la història que no difereix substancialment del que la historiografia europea tradicional ha fet prevaler.

France bafouée, l'histoire de France répudiée, la nation dénigrée." La seqüència té el doble efecte, gairebé imperceptible, de presentar les tribulacions de la identitat com a una cosa a prendre en consideració al mateix nivell que les dificultats per arribar a final de mes i, al mateix temps, de suggerir que una cosa i altra tenen el mateix origen. Un cop centrada la qüestió dels valors i la identitat nacional, en neta separació amb la resta, Sarkozy proposa a l'oïent traslladar la seva ment a l'espai on s'originaren els seus valors essencials, que cal recuperar: "Dans Toulon, vieille ville provençale tournée vers la mer, je suis venu dire aux Français que leur avenir se joue ici, en Méditerranée. Ici où tout a commencé, au bord de cette mer qui ne mène pas à des terres inconnues mais aux rivages familiers vers lesquels depuis des millénaires nous tournons nos regards et nos pensées à chaque fois que nous rêvons d'une certaine idée de l'homme et de la civilisation." Ens desgrana a continuació aquest imaginari, del que cada francès és partícip. Sorpren l'absència de referents del món arabomusulmà ("Sevilla" és l'únic que és presta a una lectura ambigua): "La Méditerranée est pour nous tous, même quand nous n'y avons jamais vécu, un souvenir d'enfance où se mélangent des dieux de l'Égypte et de la Grèce, des chevaliers des Croisades, de vieux temples en ruines, des sensations de chaleur sèche, de lumière éblouissante, de senteurs entêtantes, de joie de vivre, et sur fond de mer et de ciel bleu des tragédies terribles, pleines de sang et de fureur, de haines inexpiables, d'une violence archaïque que le long travail des civilisations n'a pas réussi à éteindre. (...) Nous sommes les enfants de l'Égypte, de la Grèce, d'Israël, de Rome, de Venise, de Florence, de Séville." Una mica més enllà afegeix els àrabs, als quals cal reconèixer la intel·ligència d'haver salvat el llegat clàssic: "Nous sommes aussi les enfants de Cordoue et de Grenade, les enfants des savants arabes qui nous ont transmis l'héritage des anciens Grecs et qui l'ont enrichi. (...) Nous tous, Juifs, chrétiens, musulmans, non croyants, nous sommes les héritiers d'un même patrimoine de valeurs

spirituelles qui donne à nos dieux et à nos civilisations tant de ressemblances." Europa, per a la seva regeneració, necessita la Mediterrània i el record dels seus herois, als quals no es jutja adequadament: "Le rêve européen a besoin du rêve méditerranéen. Il s'est rétréci quand s'est brisé le rêve qui jeta jadis les chevaliers de toute l'Europe sur les routes de l'Orient, le rêve qui attira vers le sud tant d'empereurs du Saint Empire et tant de rois de France, le rêve qui fut le rêve de Bonaparte en Egypte, de Napoléon III en Algérie, de Lyautey au Maroc. Ce rêve qui ne fut pas tant un rêve de conquête qu'un rêve de civilisation." Cal deixar endarrere els greuges del passat colonial, substratlant més aviat l'esforç dels seus protagonistes benintencionats. En això, Sarkozy ens diu, la Mediterrània ha de seguir l'exemple de l'Europa de la postguerra: "(...L)'occultation du passé colonial, la mode de la repentance ont contribué à nous rendre étrangers à ce qui avait été si longtemps et si naturellement un prolongement de nous-mêmes". (...) Cessons de noircir le passé. L'Occident longtemps pécha par arrogance et par ignorance. Beaucoup de crimes et d'injustices furent commis. Mais la plupart de ceux qui partirent vers le Sud n'étaient ni des monstres ni des exploiters. Beaucoup mirent leur énergie à construire des routes, des ponts, des écoles, des hôpitaux. Beaucoup s'épuisèrent à cultiver un bout de terre ingrat que nul avant n'eux (*sic*) n'avait cultivé. (...) Nos enfants ne sont pas condamnés pour l'éternité à la vengeance et à la haine. La Méditerranée doit faire pour elle-même ce que fit l'Europe après deux guerres qui avaient failli l'anéantir (...). La France n'a pas dit à l'Allemagne: 'expiez d'abord, nous verrons après'. Cal entendre i acceptar les idees anteriors per poder integrar-se en la societat francesa, ben arrelada en valors ancestrals: "A celui qui veut devenir Français, d'où qu'il vienne, je veux qu'elle offre l'égalité des droits et des devoirs et la fierté d'être Français. (...) Mais je lui dis aussi qu'il doit prendre en partage l'histoire de France, qu'il doit accepter que le pays dans lequel il vient soit

un vieux pays qui a commencé d'exister bien avant lui." Tot i això, Sarkozy d'entrada no sembla creure en l'existència de diferents civilitzacions, i ens parla en canvi d'una civilització mundial creada per la globalització: "La mondialisation c'est l'avènement de la première civilisation mondiale. C'est aussi la plus grande menace qui ait jamais pesé sur la diversité culturelle". Tot seguit, però, fa referència al risc "real" de xoc entre civilitzacions. Hom es pregunta aleshores si la civilització mundial a què feia referència no és incompatible amb l'existència d'altres civilitzacions. Es refereix potser a una civilització mundial que inclou tots els que accepten la reconciliació, mentre que els que no l'accepten busquen el xoc des de l'exterior? La formulació recorda el posicionament de José Maria Aznar en favor d'una "Aliança de Civilitzats" (LA VANGUARDIA, 2009) en lloc de l'Aliança de Civilitzacions apadrinada per les Nacions Unides a instàncies de Zapatero i Erdogan: "A cet endroit et à ce moment précis où le choc des civilisations devient une menace réelle pour l'humanité, là, autour de cette mer baignée de lumière où depuis deux mille ans la raison et la foi dialoguent et s'affrontent, là sur ces rivages où l'on mit pour la première fois l'homme au centre de l'univers, là se joue une fois encore notre avenir." L'element central del seu discurs, la proposta de creació d'una unió mediterrània apareix en mig d'un diagnòstic: la insuficiència del Procés de Barcelona i la necessitat que França, una vegada més, exerceixi la seva responsabilitat històrica. "Le dialogue Euro-Méditerranée imaginé il y a 12 ans à Barcelone n'a pas atteint ses objectifs. (...) C'est à la France, européenne et méditerranéenne à la fois, de prendre l'initiative avec le Portugal, l'Espagne, l'Italie, la Grèce et Chypre, d'une Union Méditerranéenne comme elle prit jadis l'initiative de construire l'Union européenne." A l'hora de definir les característiques de la nova organització, deixa molt clar que ell s'oposa a una eventual integració de Turquia a la Unió Europea: "La Turquie n'a pas sa place dans l'Union

Européenne parce qu'elle n'est pas un pays européen." A partir d'això, diversos observadors interpretaren el conjunt de la iniciativa com a una estratègia per a oferir a Ankara un premi de consolació. Tot i que el projecte és presentat com a un retrobament entre individus mediterranis, també en altres àrees l'exclusió resulta una característica definitiva: "C'est dans la perspective de cette Union Méditerranéenne qu'il nous faut concevoir l'immigration choisie, c'est-à-dire décidée ensemble, organisée ensemble, maîtrisée ensemble. (...) Je souhaite que celui qui a été reconduit dans son pays ne puisse pas obtenir un titre de séjour en France pendant les 5 ans qui suivent. (...) Je souhaite que les étrangers en situation irrégulière soient exclus du droit au logement opposable." El pla de treball, però, va molt més enllà i inclou quatre grans àrees relacionades amb el medi ambient i les infraestructures, tot i que Sarkozy no explica de quina manera aquests sectors poden impulsar el sentiment mediterrani que preconitza. Amb tot, la unitat de tots els mediterranis ha de ser motiu de despertar nacional pels francesos i inspiració per al món: "Jamais peut-être il n'a été aussi vital pour la France de renouer avec un grand dessein qui lui permette de s'extraire de son doute. (...) Ensemble nous allons tenter d'offrir au monde l'exemple d'une nouvelle Renaissance dont il a besoin."

En el discurs de Tànger,⁵⁴ Sarkozy comença la seva intervenció parlant d'un *héros malgré lui*, que hauria portat pau i prosperitat al nord d'Àfrica, malgrat que els temps turbulents el podien haver inclinat cap a un altre tipus de comportament. Qui es presta aquest tipus d'elogi és el mariscal Lyautey, segurament per haver seguit una estratègia de *tache d'huile* per promoure el desenvolupament de les àrees "pacificades" i així prevenir el

---

⁵⁴ *Discours du Président Sarkozy sur le projet de l'Union de la Méditerranée*. [Tànger, 23 d'octubre de 2007]. Ambaixada de la República francesa al Regne Unit. <http://www.ambafrance-uk.org/Discours-du-President-Sarkozy-sur.html>

ressorgiment de la oposició armada a la ocupació. El filo-feixisme i les amenaces de colpisme del final de la vida del militar no semblen un destorb per al president francès: "Comment venir au Maroc pour un chef de l'Etat français sans évoquer la grande figure de Lyautey, ce grand soldat placé par le hasard des circonstances à la tête d'un protectorat et qui n'eut jamais d'autre objectif, à rebours des préjugés et de l'idéologie qui dominaient alors les esprits, que de protéger le peuple marocain...". Marroc és assenyalat com a un cas excepcional, on prosperà la convivència: "C'est ici, très exactement ici au point de rencontre de l'Europe et de l'Afrique, au point de rencontre de la chrétienté et de l'islam, sur cette terre qui fut le foyer de la grande civilisation arabo-hispanique, au milieu de ce peuple marocain qui n'a jamais haï personne, de ce peuple marocain qui n'a jamais persécuté personne, de ce peuple marocain qui s'est battu farouchement que pour être libre et de ce peuple marocain dont l'honneur est d'avoir protégé les Juifs quand, toute l'Europe ils étaient pourchassés pour être exterminés. Ici, on a protégé des juifs." No només la Mediterrània sinó el món en el seu conjunt sembla trobar la seva síntesi en "cette ville de Tanger qui fut tour à tour phénicienne, carthaginoise, romaine, byzantine, arabe, portugaise, anglaise, internationale, cette ville de Tanger, qui vit passer Espagnols, Allemands, Français et qui est redevenue pour toujours pleinement marocaine. (...) C'est ici que j'ai souhaité lancer à tous les peuples de la Méditerranée l'appel pressant et solennel à s'unir autour du plus beau et du plus grand des idéaux humains. (...) Je veux dire que le moment est venu de mettre toutes leurs forces et tout leur cœur à bâtir l'Union de la Méditerranée, car ce qui se joue là est absolument décisif pour l'équilibre du monde." Totes les tensions mundials convergeixen a la Mediterrània: "En Méditerranée, se décidera si oui ou non les civilisations et les religions se feront la plus terrible des guerres. En Méditerranée se décidera de savoir si oui ou non le Nord et le Sud vont s'affronter, en Méditerranée se décidera de savoir si

oui ou non le terrorisme, l'intégrisme, le fondamentalisme réussiront à imposer au monde leur registre de violence et d'intolérance. Ici on gagnera tout ou on perdra tout." Les tres grans religions, totes elles, beuen de la saviesa del llegat clàssic: "C'est un effort pour que chacun cesse de transmettre la haine pour transmettre l'amour, cet amour qui est déjà dans le cri d'Antigone, il y a 2500 ans: 'Je suis née pour partager l'amour, non pour partager la haine'. Cet amour qui est l'essence du judaïsme, cet amour qui est l'essence du christianisme, cet amour qui est l'essence de l'islam et que les fanatiques n'ont eu de cesse de vouloir étouffer...". La història és present entre nosaltres, però cal fer-ne les lectures adequades de manera que no marqui negativament les nostres opcions de futur: "Vouloir l'Union de la Méditerranée, ce n'est pas vouloir effacer l'histoire, ce n'est pas vouloir tout recommencer à zéro. Mais c'est vouloir prendre l'histoire où elle en est et la continuer au lieu de la ressasser. La Méditerranée n'est pas une page blanche mais tout son avenir n'est pas contenu dans son passé. Son avenir n'est pas condamné à être la répétition de son passé". Com a Toló, el model inevitable per la Mediterrània és la integració europea, però al mateix temps convé marcar distàncies: "Faisons ce qu'ont fait les pères fondateurs de l'Europe. Tissons entre nous des solidarités concrètes. (...) Nous ne ferons pas d'emblée l'Union Méditerranéenne sur le modèle actuel de l'Union Européenne avec ses institutions, ses administrations, son degré élevé d'intégration politique, juridique, économique. Comme l'Union Européenne ne ressemble finalement à rien de ce qui a pu être tenté jusqu'à présent pour unir des peuples, il est probable que l'Union Méditerranéenne, à terme, ne ressemblera pas à l'Union européenne et à ce qu'elle est devenue mais qu'elle sera elle aussi, en fin de compte, une expérience originale et unique." Cal identificar, però, una estratègia funcionalista per a la Mediterrània. Sarkozy proposa, sense valorar quin nivell d'adhesió ciutadana això pot suscitar, que el catalitzador siguin el medi ambient i les infraestructures: "Comme l'Europe avait commencé

avec le charbon et l'acier et avec le nucléaire, l'Union de la Méditerranée commencera avec le développement durable, l'énergie, les transports, l'eau. (...) L'Union de la Méditerranée, ce sera d'abord une union de projets." Tot i això, els avantatges de la unió proposada resultaran evidents a tothom, garantint un suport unànim: "Le projet que la France propose aujourd'hui à tous les peuples de la Méditerranée de construire ensemble, ce n'est pas un rêve de conquête, c'est un projet porté par un rêve de paix, de liberté, de justice, un projet qui ne sera imposé à personne parce qu'il sera voulu par chacun. (...) Peuples de la Méditerranée, notre avenir est à nous, ne laissons personne nous le prendre, ne laissons personne nous voler nos rêves et nos espoirs.

L'al·locució de Dakar⁵⁵ tingué un impacte molt més directe en la vida política francesa que no pas les dues precedents, rebudes àmpliament com a qüestions de relacions exteriors. A Dakar, Sarkozy parlà de reconciliació internacional, però al mateix temps tocà temes directament relacionats amb la composició plural de la societat francesa i amb el bagatge africà de molts dels seus ciutadans: "Je ne suis pas venu effacer le passé car le passé ne s'efface pas. Je ne suis pas venu nier les fautes ni les crimes car il y a eu des fautes et il y a eu des crimes. (...) Il y a eu la traite négrière, il y a eu l'esclavage, les hommes, les femmes, les enfants achetés et vendus comme des marchandises. Et ce crime ne fut pas seulement un crime contre les Africains, ce fut un crime contre l'Homme, ce fut un crime contre l'Humanité tout entière. (...) Mais nul ne peut demander aux générations d'aujourd'hui d'expié ce crime perpétré par les générations passées. (...) Je suis venu vous proposer de regarder ensemble, Africains et Français, au-delà de cette déchirure et au-delà de cette souffrance."

---

⁵⁵ *Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur sa conception de l'Afrique et de son développement, à Dakar le 26 juillet 2007. Vie publique.*

Segons el president, les responsabilitats de les calamitats que assolen Àfrica són compartides, cosa que sembla tenir a veure amb primitivisme, animisme i encanteris: "L'Afrique a sa part de responsabilité dans son propre malheur. On s'est entretué en Afrique au moins autant qu'en Europe. Mais il est vrai que jadis les Européens sont venus en Afrique en conquérants: ils ont pris la terre de vos ancêtres, ils ont banni les dieux, les langues, les croyances, les coutumes de vos pères, ils ont dit à vos pères ce qu'ils devaient penser, ce qu'ils devaient croire, ce qu'ils devaient faire. Ils ont coupé vos pères de leur passé, ils leur ont arraché leur âme et leurs racines. Ils ont désenchanté l'Afrique." Els genocidis? Els dictadors? No hi hem de veure la mà europea: "La colonisation n'est pas responsable de toutes les difficultés actuelles de l'Afrique. Elle n'est pas responsable des guerres sanglantes que se font les Africains entre eux. Elle n'est pas responsable des génocides. Elle n'est pas responsable des dictateurs (...)." En qualsevol cas, l'idea principal és que dels vicis n'hem de fer virtut: "La colonisation fut une grande faute mais de cette grande faute est né l'embryon d'une destinée commune." Els africans poden estar a l'alçada d'aquest destí comú perquè -Sarkozy ens ho confirma- la lògica i la raó no són un patrimoni exclusiu dels europeus: "Je veux donc dire à la jeunesse d'Afrique que le drame de l'Afrique ne vient pas de ce que l'âme africaine serait imperméable à la logique et à la raison. Car l'Homme africain est aussi logique et raisonnable que l'Homme européen. (...) Ceux qui jugent la culture africaine arriérée, ceux qui tiennent les Africains pour de grands enfants, tous ceux-là ont oublié que la Grèce antique, qui nous a tant appris sur l'usage de la raison, avait aussi ses sorciers, ses devins, ses cultes à mystères, ses sociétés secrètes, ses bois sacrés et sa mythologie, qui venait du fond des âges et dans laquelle nous puisons encore, aujourd'hui, un inestimable trésor de sagesse humaine." Sarkozy té la seva pròpia visió dels "pobles sense història", en aquest cas ancorats en una fase pre-social rousseauiana: "Le drame de l'Afrique, c'est que l'Homme

africain n'est pas assez entré dans l'Histoire. (...) Le problème de l'Afrique -permettez à un ami de l'Afrique de le dire-, il est là. Le défi de l'Afrique, c'est d'entrer davantage dans l'Histoire, c'est de puiser en elle l'énergie, la force, l'envie, la volonté d'écouter et d'épouser sa propre histoire. Le problème de l'Afrique, c'est de cesser de toujours répéter, de toujours ressasser, de se libérer du mythe de l'éternel retour, c'est de prendre conscience que l'âge d'or qu'elle ne cesse de regretter ne reviendra pas pour la raison qu'il n'a jamais existé. Le problème de l'Afrique, c'est qu'elle vit trop le présent dans la nostalgie du paradis perdu de l'enfance. Le problème de l'Afrique, c'est que trop souvent elle juge le présent par rapport à une pureté des origines totalement imaginaire et que personne ne peut espérer ressuscite." La Mediterrània és el nexa d'unió d'un concepte que Sarkozy vol reintroduir en el mapa mental col·lectiu, l'Eurafrica: "À ceux qui, en Afrique, regardent avec méfiance ce grand projet de l'Union méditerranéenne que la France a proposé à tous les pays riverains de la Méditerranée, je veux dire que, dans l'esprit de la France, il ne s'agit nullement de mettre à l'écart l'Afrique, qui s'étend au sud du Sahara mais, qu'au contraire, il s'agit de faire de cette Union le pivot de l'Eurafrica, la première étape du plus grand rêve de paix et de prospérité qu'Européens et Africains sont capables de concevoir ensemble."

A la llum de les grans propostes de Sarkozy, com podem avaluar el canvi que es produí en el discurs mediterrani francès durant l'etapa que ens ocupa? A les darreries del segon i últim mandat de Chirac, tant el missatge universal de la història francesa com la natura privilegiada que s'atorgaven a un bon nombre de relacions bilaterals foren posades al servei de la venda d'infraestructures. D'una manera no del tot aliena, les visions de sobre la laïcitat es trobaven en evolució, de manera que permetien una posada en valor del fenomen religiós en l'escena internacional. Si la imaginació històrica internacional vivia hores baixes, la història nacional,

sota l'impuls de les polítiques de la *memòria*, iniciava una etapa d'eclosió; això s'observa, de retruc, en el fet que Chirac en vulgui promoure la internacionalització: "La mémoire se situe au coeur même de l'identité de chacune de nos Nations. /La mémoire combattante -notamment celle liée aux conflits du XXème siècle- constitue certainement la facette la plus sensible de nos histoires nationales respectives. (...) Je me réjouis que la mémoire partagée puisse, désormais, constituer une composante à part entière des relations internationales".⁵⁶

Com en l'etapa precedent, els continguts de la història nacional amb una clara vessant internacional es concentren al voltant del rol del colonialisme. En relació a l'esclavatge, per a Chirac, la culpa de França queda parcialment redimida pel caràcter pioner de la República en lluitar contra la seva pràctica ("la République s'est construite avec le mouvement abolitionniste"). Les pròpia exposició de les dades revela un element clau que Chirac no diu obertament: l'abolició definitiva de l'esclavatge només es produirà ben avançada la tradició republicana ("Les premiers à combattre l'esclavage furent les esclaves eux-mêmes"; tot i que parla de la primera abolició de 1794, la reintroducció de 1802 i l'abolició definitiva de 1848, no esmenta els debats aferrissats ni les dissensions republicanes sobre la qüestió.⁵⁷

---

⁵⁶ *Message du Président de la République, M. Jacques Chirac, à l'occasion de l'ouverture des travaux des premières rencontres internationales sur la "memoire partagée" lu par le ministre délégué aux Anciens combattants, M. Hamlaoui Mekachera.* [Paris, 26 d'octubre de 2006]. France diplomatie.

⁵⁷ *Allocution de Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la réception en l'honneur du Comité pour la mémoire de l'esclavage.* [30 de gener de 2006]. France diplomatie. En una afirmació sorprenent, Chirac afirma que l'esclavatge feu sorgir el racisme, en lloc de veure el racisme com el que feu possible en tot moment l'existència de l'esclavatge. Dilueix a més la implicació francesa en el comerç d'esclaus assenyalant que "la plupart des puissances européennes se sont livrées à la Traite", mentre els antecedents cruels de la pròpia França són evocats per subratllar la revolució altruista que vindrà després: "(...L)e Code noir, promulgué en 1685, définissait l'esclave comme un 'bien meuble'.

Davant l'erosió de l'optimisme, resulta convenient transvasar les característiques de l'home il·lustrat francès a l'home europeu (sens dubte les qualitats de l'home europeu provenen principalment de l'herència il·lustrada francesa, mentre que més val comunitaritzar les seves interrogants, incerteses i fins i tot expiacions). Així ho veu Villepin. L'home europeu és, sobretot, l'home de la obertura, una realitat històricament ambivalent, però que avui pren un caràcter benèvol: "L'ouverture, c'est aussi la capacité à sortir de soi, pour aller à la rencontre de l'autre: l'homme européen n'a jamais renoncé à sa soif de découverte ni à sa quête de l'ailleurs. Des croisades aux Conquistadors jusqu'aux Empires, cette recherche a longtemps porté la marque de la conquête et de la volonté de domination. Elle a pris aujourd'hui le visage du respect et de l'échange." Hi trobem condensada l'idea d'una Europa com a potència civil, que es distancia del seu passat imperialista. Per altra banda, ser

---

/L'esclavage a nourri le racisme. C'est lorsqu'il s'est agi de justifier l'injustifiable que l'on a échafaudé des théories racistes." Els herois de les revoltes d'esclaus formen part del patrimoni nacional: "Les révoltes étaient fréquentes, elles étaient sévèrement réprimées. Plus tard, il y eut le commandant Delgrès, soldat de l'armée républicaine, qui proclama le 10 mai 1802 qu'il voulait 'vivre libre ou mourir'; il y a eu Toussaint-Louverture, qui créa les conditions de l'indépendance de Saint-Domingue, devenu Haïti; il y a eu la mulâtresse Solitude, Cimendef et Dimitile, figures emblématiques des 'marrons', comme on appelait alors les esclaves fugitifs. Ces noms, ces destins, hors du commun, souvent tragiques, trop peu de Français les connaissent. Pourtant, ils font bien partie de l'histoire de France." El que tot això vol dir, segons Chirac, és ambivalent: "L'esclavage et la traite sont pour l'humanité une tache indélébile. La République peut être fière des combats qu'elle a gagnés contre cette ignominie. En commémorant cette histoire, la France montre la voie." Els usos que ha tingut la figura de Toussaint L'Ouverture transcendeixen el tema de l'esclavitud i la *raça* per endinsar-se pels viarans de la llibertat en sentit més ampli, fins arribar al tema del canvi social en el sentit més rotund: C.L.R James (1963) va escriure sobre ell amb els ecos de la guerra civil espanyola i no s'estigué d'assenyalar que el llibre estava marcat per aquesta circumstància (Pàg. XI). Oriünd de Trinidad i expulsat dels Estats Units pel maccarthisme, James afegí a la segona edició del llibre un apèndix en que afirmà: "What took place in French San Domingo in 1792-1804, reappeared in Cuba in 1958. (...T)he Cuban Revolution marks the ultimate stage of a Caribbean quest for national identity." (Pàg. 391).

europèu "c'est reconnaître que l'on vient d'ailleurs".⁵⁸ El primer ministre s'interroga a continuació sobre les pàgines negres d'Europa: "Peut-on encore écrire un poème après Auschwitz?", se demandait Adorno. Il aurait aussi bien pu se demander si l'esprit européen avait encore un sens après Auschwitz, Sobibor, Treblinka." L'autotraició, terrible, és aviat seguida d'una redempció: "Et pourtant, ayant douté de sa propre humanité, l'homme européen a su se libérer de la fatalité de l'histoire. Il a fait le choix de la réconciliation". Utilitza Musil per fer d'Europa aquest terreny de redempció: "Chacun de nous possède une deuxième patrie où tout ce qu'il fait est innocent", disait Musil. L'Europe représente pour chacun d'entre nous cette deuxième patrie". Tot i que Àustria és sovint vista com a un país que, en comparació amb Alemanya, no passà comptes amb el nazisme, Villepin no dubta en dir que "de cet esprit européen, l'Autriche est peut-être le meilleur exemple."⁵⁹ Així, la història austríaca exemplificaria un bon nombre de qüestions europees, que Villepin repassa com si no afectessin també França: "La question de la nation et de la patrie d'abord, dans un pays qui porte le souvenir de l'Empire austro-hongrois: dans cet empire polyglotte qui annonce la Mitteleuropa s'est posé pour la première fois le problème de l'identité. Quel est le centre de l'empire? Est-ce, comme le dit Hermann Broch, la loge vide de l'empereur dans chaque théâtre de chaque ville de l'empire? Est-ce la Cacanie de l'homme sans qualités, impossible synthèse entre la quête d'unité et la perte du sens? Autant d'interrogations qui habitent aujourd'hui notre

---

⁵⁸ *Conference de Salzbourg "The Sound of Europe". Intervention du Premier ministre, M. Dominique de Villepin.* [Salzburg, 27 de gener de 2006]. France diplomatie.

⁵⁹ *Ibid.* Hilda Schiff (1995, xxi-xxii), en l'antologia que aplegà de poemes sobre l'Holocaust, a la introducció es refereix a la frase d'Adorno. Per alguns, en efecte, el silenci semblà la millor resposta. En la pròpia poesia, però, s'obrí camí el redonar sentit als mots més elementals havent quedat inutilitzats els vells, tocats per l'horror del succeït (Tadeuz Różewicz). De manera similar, sorgeix la necessitat de, malgrat tot, oferir testimoni: "I would like just to be silent/but being silent I lie" (Jerzy Ficowski).

avenir commun. /La fin de l'empire austro-hongrois rappelle également nos interrogations sur la puissance, sur sa légitimité, sur ses capacités réelles à changer le monde. Ce questionnement a continué d'habiter vos grands écrivains, de Thomas Bernhard jusqu'à Elfriede Jelinek."⁶⁰ Aquest exercici laudatori, que prossegueix explicant com Àustria "pose aussi les jalons de la culture européenne" reposa sobre referències literàries i emmascara o evadeix un bon nombre de qüestions històriques, com per exemple la insistència francesa en la descomposició de l'imperi austrohongarès a la fi de la primera guerra mundial, en contrast amb l'actitud menys intransigent dels altres aliats (MACMILLAN, 2003).

Davant la situació d'incertesa del present, cal recolzar-se en un "ressort essentiel dans l'histoire de l'Europe: l'insatisfaction créatrice, qui me paraît un ressort unique sur le continent européen. Quand on prend l'histoire de l'Asie, l'histoire de l'Afrique, l'histoire de l'Amérique, cette insatisfaction créatrice, le fait d'avancer sans jamais se satisfaire de ce qui existe, mais toujours vouloir rechercher un ordre nouveau, un ordre meilleur, me paraît être au cœur de l'aventure européenne. Or, dans cette aventure européenne, qui ne ressemble à aucune autre -aucun continent sur le planète n'est engagé comme nous le sommes dans une telle histoire- eh bien, nous devons prendre appui sur cette insatisfaction créatrice, sur cette marque culturelle, pour faire en sorte que, entre le pays de Shakespeare, de Molière, de Goethe, de Dante, nous soyons capables de trouver l'énergie, nous soyons capables de trouver la communauté d'idéal pour aller de l'avant".⁶¹

---

⁶⁰ *Conférence de Salzbourg "The Sound of Europe". Op. cit.*

⁶¹ *Déplacement à l'Université de Lille II. Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, sur la France et le nouvel ordre mondiale.* [Lilla, 15 de novembre de 2006]. France diplomatie.

Quan els missatges permeten dosis més altes de confiança i optimisme, l'explicació dels valors universals de França s'articula cada vegada més a partir de referències a la francofonia ("irremplaçable laboratoire des formes nouvelles de la modernité"),⁶² que segons Chirac mena un veritable "combat" per la diversitat al món. Assenyala com un dels principals èxits l'adopció el 2005 de la *Convention de l'Unesco sur la diversité culturelle*,⁶³ sobre la importància de la qual insistirà en diverses ocasions: "Ce texte permettra tout d'abord l'inscription dans le droit international d'un principe, celui de l'égalité des cultures, qui est au coeur de l'identité même de l'Europe."⁶⁴ Els pares fundadors de la francofonia - entre els quals hi ha Habib Bourguiba, Léopold Sédar Senghor i Hamani Diori- foren veritables "pioners de la diversitat",⁶⁵ visionaris el llegat dels quals resulta necessari en l'actual "grand tumulte du monde".⁶⁶ Chirac parla de l'història d'Egipte com a producte de barreja entre "sagesse égyptienne et science hellénistique, qui ont donné au monde une partie de ses références intellectuelles et morales." I sense solució de continuïtat, entronca amb la francofonia: "Une histoire qui se continue aujourd'hui.

---

⁶² *Allocution prononcée par M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la présentation de la Maison de la Francophonie.* [19 de març de 2007]. France diplomatie.

⁶³ *Allocution de M. Jacques Chirac, Président de la République, devant les membres du Haut Conseil de la Francophonie et à l'occasion du lancement de "Francophonies", le Festival Francophone en France.* [17 de gener de 2006]. France diplomatie.

⁶⁴ *Ratification par la France de la Convention sur la protection et la promotion de la diversité culturelle. Lettre de M. Jacques Chirac, Président de la République, adressée à M. Matti Vanhanen, Premier ministre de Finlande, Président du Conseil européen.* [Paris, 12 de juliol de 2006]. France diplomatie.

⁶⁵ *Allocution de M. Jacques Chirac, Président de la République, en l'honneur des écrivains francophones présents au salon du livre à l'occasion du festival francophone en France.* [15 de març de 2006]. France diplomatie.

⁶⁶ *Allocution prononcée par M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de la présentation de la Maison de la Francophonie.* [19 de març de 2007]. France diplomatie.

(..L)'Egypte a marqué symboliquement son attachement à la francophonie, en accueillant l'université Léopold-Sédar-Senghor."⁶⁷

El vincle entre França i la llibertat continua tant present com sempre quan el missatge es presta a una especial nitidesa, encara que el nexa històric sigui mínim: Chirac dóna patent d'amor a la llibertat als hongaresos, en record de l'aixecament de 1956, i per haver brandat de nou la torxa encesa el 1789 de nou després de la primavera dels pobles de 1848: "Au nom de la liberté, la France vous dit merci!"⁶⁸ En contrast, en el context d'altres relacions Chirac passa de puntetes per sobre del tema llibertat, com en un comunicat d'estil indirecte de la presidència de la república, en que el vincle entre França i Xina és definit com a "coopération amicale entre pays aux passés historiques, aux traditions culturelles et aux niveaux de développement différents, avec un haut degré d'intimité et un caractère exemplaire et stratégique qui s'affirment chaque jour davantage" (més endavant hi ha un esment només superficial als drets humans).⁶⁹

Per comparació a aquest context precedent, Sarkozy aporta heterodòxia al discurs governamental, com quan posa l'identificació de França amb l'universalisme al servei d'una causa de ressons molt poc gèl·lics, la proposta d'un *New Deal* ecològic i econòmic a escala planetària, "sur cette idée forte que les biens communs de l'Humanité doivent être placés sous

---

⁶⁷ *Discours de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion de l'inauguration de l'exposition "Trésors engloutis d'Egypte" au Grand Palais.* [Paris, 8 de desembre de 2006]. France diplomatie.

⁶⁸ *Message de M. Jacques Chirac, Président de la République, publié dans l'ensemble de la presse hongroise, à l'occasion de la commémoration du 50ème anniversaire du soulèvement hongrois de 1956.* [21 d'octubre de 2006]. Avec le Président Chirac. [Lloc web de l'Association Chirac] <http://www.jacqueschirac-asso.fr/fr/>

⁶⁹ *Visite d'État en République populaire de Chine. Déclaration conjointe franco-chinoise "Construire ensemble un monde plus sûr, plus prospère, plus harmonieux, et plus solidaire".* [Pequín, 6 d'octubre de 2006]. France diplomatie.

la responsabilité de l'Humanité toute entière. Au nom de la France, je lance un appel solennel aux Nations unies pour que, dans ce siècle marqué par le retour de la rareté, elles se donnent les moyens d'assurer à tous les hommes à travers le monde l'accès aux ressources vitales, de l'eau, de l'énergie, de l'alimentation, des médicaments, et de la connaissance."⁷⁰

Kouchner, tot i adoptar un to més descregut, abunda igualment en referències al caràcter pioner de França, i a diferència del president, no té inconvenient en contraposar el valor de l'acció de França al rol dels Estats Units. Presenta l'*Alliance Française* -fundada per "quelques illuminés" com Louis Pasteur, Ernest Renan, Ferdinand de Lesseps o Jules Verne- com el símbol del què ha de ser la nova diplomàcia que ell encarna. Cita el cas d'un centre de Soweto que hauria visitat en temps de l'*apartheid* com a demostració de les iniciatives a que dona lloc "(n)on pas une France colonialiste, missionnaire ou donneuse de leçon -vous le savez, cette France-là, cette diplomatie-là me sont étrangères- (, m)ais une France désirée par ceux qui avaient créé cette alliance, cette poignée de Sud-Africains qui avaient considéré que dans leur situation de dénuement et de désespoir total, il était essentiel d'apprendre le français." Subratlla "cette faculté à être présentes là où la culture et le rêve semblent avoir déserté, cette volonté d'exister là où même la culture de masse américaine ne pénètre pas".⁷¹

El propi Kouchner sap, però, que malgrat les manifestacions en favor dels drets humans, la situació d'aquests es de deixadesa. També en pronunciar-

---

⁷⁰ 62ème Assemblée générale des Nations Unies. Allocution du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy. [Nova York, 25 de septembre de 2007]. France diplomatie.

⁷¹ XXXe Colloque annuel de l'Alliance française. Intervention du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner. [21 de gener de 2008]. France diplomatie.

se sobre això, Kouchner pren distància del seu president pel que fa als Estats Units: " (...S)'il est nécessaire de défendre les valeurs telles que les Américains les ont illustrées, cela va être compliqué, nous le savons. Non seulement nous savons cela, mais nous savons que s'avancer sur le terrain des Droits de l'Homme avec une vision ou une coloration venue d'Amérique ne passe pas, dans bien des endroits."⁷² En absència dels vells federadors externs, Europa s'hauria de construir entorn als drets humans: "L'Europe qui s'était construite d'abord contre la guerre, puis contre le communisme, devrait maintenant se construire contre la pauvreté pour donner à la globalisation des valeurs partagées qui ne fassent pas peser le fardeau sur les plus pauvres."⁷³ En canvi, Kouchner detecta una "déperdition du sens" en relació als drets humans en el moment present, "comme si cela allait de soi que, dans les discussions internationales, dans les rencontres entre chefs d'Etat, dans les Accords qui sont signés, les Droits de l'Homme ne soient plus une exception mais figurent comme une évidence. /Peut-être cela explique-t-il cette sorte, non pas de dédain mais peut-être d'indifférence (...)".⁷⁴ Però Kouchner també coneix les contradiccions entre el seu propi bagatge de defensor dels drets de l'home⁷⁵ i el paper que li toca fer com a ministre d'exterior. Elogia la

---

⁷² *XVème Conférence des Ambassadeurs. Allocution de clôture du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner.* [29 d'agost de 2007]. France diplomatie.

⁷³ *Déplacement en République Tchèque. Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, dans le cadre du colloque franco-tchèque "Visions d'Europe".* [Praga, 27 de maig de 2008]. France diplomatie.

⁷⁴ *60ème anniversaire de la déclaration universelle des droits de l'homme. Conférence de presse conjointe du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, et du secrétaire d'État chargé des Affaires étrangères et des Droits de l'Homme, Mme Rama Yade.* [Paris, 4 de juny de 2008]. France diplomatie.

⁷⁵ Després de deixar la seva cartera ministerial, Kouchner creà la societat *No Borders Consultants*, en clara referència al seu passat com a un dels fundadors i una de les cares més visibles de *Médecins sans frontières*. Les seves activitats, especialment a Àfrica, foren objecte de crítiques i sospites, especialment per la

cooperació anti-terrorista amb Algèria, que diu que continuarà perquè malgrat els progressos del govern algerià en aquest sentit "la bête immonde n'a pas encore rendu l'âme".⁷⁶ Malgrat els elogis habituals, Kouchner ha de condemnar les paraules de Gaddafi per haver dit a Lisboa que el terrorisme era "l'arme des pauvres". Condemna igualment que s'hagi pronunciat contra els acords de pau entre Israel i Palestina, que hagi demanat respecte als drets humans a França i a Europa, però diu que cal reconèixer també que hi ha hagut, "depuis quelques années, une réelle évolution du régime": fa referència a la fi dels esforços libis per fabricar armes de destrucció massiva el 2003 -moment en que Gaddafi renuncià al terrorisme i lliurà estocs d'armes- a la supressió de la pena de mort el 2006 i a l'alliberament de les infermeres búlgares el 2007.⁷⁷

Les relacions bilaterals esdevenen, en efecte, més aviat el terreny de la *realpolitik* dels interessos materials i no tant el d'expressions d'altruisme pròpies d'una política de prestigi. Chirac fa referència als objectius a que ha de respondre l'estratègia energètica comuna de la UE: la seguretat dels aprovisionaments, la presa en consideració de l'impacte ambiental, i la competitivitat, tant pels consumidors com per a les empreses.⁷⁸ En això darrer, però, més que la harmonització europea, juguen directament els interessos nacionals a través de les empreses franceses i, així, és clau la potenciació d'algunes relacions bilaterals, en el marc de les quals són

---

seva vinculació amb alguns governs de la zona, el de Guinea entre ells (KRUG, 2011).

⁷⁶ *Lancement de la Fondation pour le Monde méditerranéen. Point de Presse conjoint du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, et du secrétaire d'état chargé des Affaires européennes, M. Jean-Pierre Jouyet.* [Paris, 11 de desembre de 2007]. France diplomatie.

⁷⁷ *Visite de M. Khadafi en France. Réponse du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à une question d'actualité à l'Assemblée Nationale.* [Paris, 12 de desembre de 2007]. France diplomatie.

⁷⁸ *Conseil européen. Intervention du Président de la République, M. Jacques Chirac, concernant la politique énergétique européenne.* [Brussel·les, 23 de març de 2006]. France diplomatie.

evocades, per exemple, les identitats duals de personalitats del passat. A Azerbaijan, és el cas de "Banine qui choisit la France comme seconde patrie et partagea sa vie d'écrivain entre Bakou et Paris" o "Alimardanbay Topchibachev, président du Parlement et chef de la Délégation azerbaïdjanaise au Congrès de Versailles, qui choisit Saint-Cloud comme dernière demeure". Els prolegòmens d'aquest discurs concret els ocupen Alexandre Dumas (que amb *Voyage au Caucase* "fit le mieux connaître en France et en Europe la force de l'identité de ses peuples") i el reconeixement primerenc de la independència del país amfitrió ("En 1991, alors que tant d'autres hésitèrent, la France fut, avec la Turquie, la première à reconnaître l'indépendance de votre patrie et à lui témoigner sa confiance."). A partir d'aquí, Chirac realitza una ràpida transició cap a l'element energètic: "Après les années d'épreuves qui suivirent l'indépendance de votre pays, votre regretté père a su créer les conditions d'un nouvel essor pour l'Azerbaïdjan. La France apporta son soutien à ses décisions stratégiques: la mise en exploitation de vos grandes ressources en hydrocarbures en 1994, la construction de l'oléoduc Bakou-Tbilissi-Ceyhan et celle du gazoduc Bakou-Tbilissi-Erzurum. Ces décisions permettent aujourd'hui à votre pays d'afficher une croissance parmi les plus élevées au monde. /Elles vous donnent les moyens de répondre aux aspirations légitimes de vos concitoyens." I aquí inicia un difícil equilibri amb l'element democràtic: "Aspirations à davantage de progrès économique et social. Aspirations également à un renforcement des libertés publiques et de la démocratie qui assureront dans le long terme la stabilité et la prospérité de votre pays, telles que votre père les avaient conçues. C'est un chemin conforme à la tradition de tolérance religieuse et d'égalité de votre pays, dont il faut rappeler qu'il accorda le droit de vote aux femmes, dès 1918, parmi les premiers dans le monde." França ajudarà: "Dans cette nouvelle étape de votre histoire, la France est prête à partager son expérience nationale et à renforcer sa coopération,

notamment dans le domaine de l'Etat de droit, pour vous aider à bâtir une démocratie authentique et une économie moderne et diversifiée. /Les entreprises françaises souhaitent mettre leur expertise au service de votre développement économique. Elles sont prêtes à participer à l'exploitation des ressources en hydrocarbures de la Caspienne, dont Bakou est incontestablement le coeur stratégique, comme à investir et à développer leurs activités dans d'autres secteurs. /Qu'il s'agisse de l'environnement, des travaux publics, de la banque, des assurances, ou de l'agroalimentaire, nos entreprises sauront répondre aux besoins de votre pays. Je vous les recommande, en toute amitié."⁷⁹ Durant un viatge a Rússia, Villepin cita grans empreses i inversions franceses a Rússia.⁸⁰ Villepin recorda en aquella ocasió que De Gaulle es recolzà en el vincle franco-rus almenys en dues ocasions: "Dès 1941, en apportant le concours de la France à l'effort de guerre des armées soviétiques sur le front de l'Est. C'est tout le sens de l'épopée de 'Normandie-Niemen' (...)". I "en 1966, il y a tout juste quarante ans, le général de Gaulle dépassait l'affrontement stérile des blocs et venait en Russie renouer les liens entre nos deux peuples".⁸¹ Villepin parla de la voluntat de França i la Federació Russa de reforçar el règim basat sobre el Tractat de No Proliferação Nuclear, vist com a "pierre

---

⁷⁹ *Allocution de M. Jacques Chirac, Président de la République, à l'occasion du dîner d'État offert en l'honneur de M. Ilham Aliev, Président de la République Azerbaïdjanaise, et de M. Ilham Aliev.* [Paris, 29 de gener de 2007]. France diplomatie.

⁸⁰ *Déplacement en Russie. XIème séminaire gouvernemental franco-russe. Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, à l'occasion du dîner du dialogue franco-russe.* [Moscou, 13 de febrer de 2006]. France diplomatie.

⁸¹ Villepin. *Déplacement en Russie. XIème séminaire gouvernemental franco-russe. Allocution du Premier ministre devant la communauté française.* [Moscou, 13 de febrer de 2006]. France diplomatie; malgrat les seves nombroses mostres de distància respecte els nord-americans, la visita de De Gaulle a Moscou com president francès no produí més que foc d'encenalls. El principal resultat fou donar contingut visual a la fórmula gaulliana d'una Europa que s'estengués "de l'Atlàntic als Urals". Aquesta reflectia un malestar profund del govern francès amb l'estatus quo de la política de blocs, mentre que l'estatus quo era justament els que els soviètics buscaven reforçar (FONTAINE, 1982, 80-82).

angulaire de notre cadre multilatéral de sécurité". A les crides a la no-prolifерació i el desarmament, s'hi afegeix la lluita contra el terrorisme.⁸²

Per damunt de tot, però, la "història d'amor de França amb el món" -per seguir l'expressió de Kouchner- té una manifestació particularment concreta, territorial, a la Mediterrània, on els vincles afectius exhibits són una traducció de l'antic domini colonial, però també d'una voluntat incomplerta d'afiançar la gal·licitat del mar en el seu conjunt. La figura de De Gaulle és el que unifica les peces disperses d'aquest trencaclosques inacabat, en una modelització d'herois de la mateixa manera que s'han modelat sistemes polítics: per Chirac, Hariri ("tombé en héros, dans la force et la grandeur de sa vision et de son dévouement au service de son pays") és el De Gaulle del Liban.⁸³ Kouchner recorda que De Gaulle va demanar al rei Hussein de Jordània "de l'aider à inventer ce qui devait devenir la politique arabe, entre guillemets, de la France -discutable et discutée d'ailleurs".⁸⁴ Kouchner no defuig un cert to paternalista a Mali ("Nous avons des rapports de tendresse et des rapports d'affection avec ce pays") que va fins a demanar "qu'on pense avec respect, avec amour et avec admiration au président réélu, Amadou Toumani Touré".⁸⁵

En aquest àmbit, identifiquem dues grans novetats de l'etapa en qüestió. Per una banda, fou sobretot a partir de 2005 quan es multiplicaren els

---

⁸² *Déclaration franco-russe sur les questions nucléaires*. [Moscou, 14 février 2006]. France diplomatie.

⁸³ *Déclaration de M. Jacques Chirac, Président de la République, sur l'action de l'ancien Premier ministre libanais, M. Rafic Hariri, en faveur de la reconstruction et de la souveraineté de son pays*. [Paris le 4 février 2006]. Vie publique.

⁸⁴ *Déplacement au Moyen-Orient. Inauguration de l'Ambassade de France à Amman. Intervention du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner*. [12 de setembre de 2007]. France diplomatie.

⁸⁵ *Déplacement au Mali. Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à la résidence de l'Ambassadeur de France*. [Bamako, 7 de juny de 2007]. France diplomatie.

gestos per a fer excel·lir les relacions amb Israel, una política que assolí la seva plenitud un cop Chirac estigué fora d'escena i Sarkozy mostrà una proximitat al govern israelià com no es produïa al govern francès després de dècades. Douste-Blazy, en la presentació del projecte de Fundació França-Israel el novembre de 2005, havia admès que els francesos i els israelians no es coneixien prou.⁸⁶ Kouchner, reprenent un tema de Jospin, reivindicà l'existència de vincles especials, històrics, amb Israel: "Nous avons été un pays qui a travaillé à la création de l'Etat d'Israël au lendemain de la seconde guerre mondiale, après l'Holocauste, sur décision des Nations Unies. Personne ne se souvient de cette histoire. Je suis toujours frappé de cette amnésie."⁸⁷ La política activista de Sarkozy no oblidà però construir una imatge d'equidistància. És des d'aquest punt de vista que Kouchner defensà: "Nous devons collectivement prendre toute notre part dans ce processus historique et fondamental: la création d'un Etat palestinien viable." Això motiva, segons el ministre d'afers exteriors, que "à la demande des autorités palestiniennes, le président de la République française a décidé d'accueillir à Paris, le 17 décembre [2007], une Conférence internationale des donateurs pour les Territoires palestiniens."⁸⁸ Per a Fillon, de manera similar, l'equidistància consisteix en que Sarkozy hagi dit a la Knesset que "les colonisations devaient s'arrêter immédiatement" i davant del president de l'Autoritat Palestina,

---

⁸⁶ *Lancement de l'association de préfiguration de la Fondation France-Israel. Allocution du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [Paris, 24 de novembre de 2005]. France diplomatie.

⁸⁷ *Déplacement au Proche-Orient. Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à l'occasion du XXème anniversaire du Centre culturel français de Jerusalem-Est.* [Jerusalem, 12 de setembre de 2007]. France diplomatie.

⁸⁸ *Conférence d'Annapolis sur le Proche-Orient. Session consacrée à la réforme institutionnelle. Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner.* [Annapolis, 27 de novembre de 2007]. France diplomatie.

"qu'Israël avait un droit sacré à la sécurité et que la France ne transigerait jamais avec ce droit sacré".⁸⁹

Per altra banda, amb el "partenariat d'exception" que Chirac i Bouteflika es varen proposar iniciar el 2003,⁹⁰ la millora de les relacions amb Algèria imposa "de se tourner vers l'avenir sans oublier le passé"⁹¹ i abordar així alguns dels temes històrics sobre els que fins aleshores el discurs polític francès havia resultat el·líptic. Douste-Blazy constata que "(l)'Algérie et la France ont un grand besoin de se retrouver. Elles se sont affrontées sans jamais perdre, je crois, une forme d'attraction réciproque"⁹² i expressa el plaer de trobar-se a la *Résidence des Oliviers*, "lieu chargé d'histoire, symbole de la présence du général de Gaulle à Alger, symbole du combat de la France libre."⁹³ Durant la presidència de Sarkozy, Fillon deixa clar tant la voluntat de continuar refent les relacions amb Algèria, com el fet que això no passarà per cap acte de contrició històrica: "Nous savons dépasser le ressentiment. /(...N)ous ne prétendons pas oublier notre passé commun, mais nous refusons de le porter comme un fardeau."⁹⁴ La

---

⁸⁹ *Visite d'État du Président de la République en Israël et dans les territoires palestiniens. Réponse du Premier ministre, M. François Fillon, à une question d'actualité à l'Assemblée nationale.* [Paris, 25 de juny de 2008]. France diplomatie.

⁹⁰ *Déplacement en Algérie. Discours du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, devant la communauté française.* [Alger, 9 d'abril de 2006]. France diplomatie.

⁹¹ *Déplacement en Algérie. Point de presse conjoint du ministres des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, et du ministre algérien des Affaires étrangères, M. Mohamed Bedjaoui -Propos de M. Douste-Blazy-.* [Alger, 10 d'abril de 2006]. France diplomatie.

⁹² *Déplacement en Algérie. Point de presse conjoint du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, et du ministre algérien des Affaires étrangères, M. Mohamed Bedjaoui -Propos de M. Douste-Blazy-, op. cit.*

⁹³ *Déplacement en Algérie. Discours du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, devant la communauté française, op. cit.*

⁹⁴ *Déplacement en République algériennne démocratique et populaire. Discours du Premier ministre, M. François Fillon, à l'École supérieure algérienne des Affaires.* [Alger, 21 de juny de 2008]. France diplomatie.

reconciliació històrica es deixa en mans expertes, lluny del primer nivell de l'esfera pública: esmenta la nova legislació d'arxius que permetrà historiadors dels dos països treballar junts, així com la creació d'una fundació per la "la mémoire de la guerre d'Algérie et des combats de Tunisie et du Maroc". Remarca al primer ministre algerià que vetlla per que la comunitat algeriana sigui ben representada dintre de les instàncies de culte musulmà de França, també que segueix el desenvolupament de la fundació de les obres de l'islam a França que dirigeix Dalil Boubakeur (el rector de la Gran Mesquita de Paris), per fer referència més endavant als dossiers en els que França té un posicionament nou, en primer terme l'acord de cooperació en l'àmbit de l'energia nuclear que, juntament amb un altre que anuncia sobre defensa, han de ser la manifestació més clara de la voluntat de França de desenvolupar el partenariat excepcional.⁹⁵

Justament la referència al fet de vetllar per la representativitat algeriana en el si del culte musulmà a França ens aboca a un darrer tema: la ideologia laïcista en el si de les estructures republicanes a França es troba en un procés de revisió profunda, que ha de permetre acomodar el reconeixement del fet religiós a la pràctica de les relacions internacionals. Villepin tenia encara un discurs ambivalent, on religió i societat eren consubstancials i al mateix temps obtenien una existència separada: "(...D)e l'antiquité grecque nous avons hérité l'attachement au rationalisme, de Rome une certaine vision de l'organisation politique et du droit; de la renaissance et des Lumières, le goût de la tolérance, de l'innovation et de la découverte. (...). Monde religieux, monde séculier: les deux imbriqués, tissés dans la même étoffe, et pourtant distincts dans leurs

---

⁹⁵ *Déplacement en République algérienne démocratique et populaire. Discours du Premier ministre, M. François Fillon, lors de la réception au Palais du gouvernement.* [Alger, 21 de juny de 2008]. France diplomatie.

pratiques et leurs prérogatives. /L'apprentissage historique de l'Europe a été celui de la séparation du pouvoir spirituel et temporel."⁹⁶

Douste-Blazy presentà França com l'indret on la comunicació entre el món religiós i els poder públics podia produir resultats al màxim nivell, amb un "Islam de France" que calia continuar a fer emergir: "Notre pays, terre de laïcité, véritable creuset où se sont mêlés les influences et les cultures, demeure le lieu idéal pour permettre l'adaptation de l'Islam à la modernité."⁹⁷ Per Fillon, era amb la presidència de Sarkozy que aquesta tutela estatal de l'islam prenia forma definitiva, tot i que, per al primer ministre, l'existència de la Gran Mesquita a Paris des de 1926 demostrava els vells vincles entre l'islam i la República:"Conformément aux vœux de Nicolas Sarkozy, un Islam de France se construit." Tant europeus com mediterranis observarien com s'estableix aquesta relació nova entre islam i el conjunt de la societat. "(...L)'Islam et l'État, sous le regard exigeant de la nation, ont encore beaucoup à bâtir ensemble. Bâtir une meilleure formation des imams et des aumôniers, pour commencer. (...) Plus largement, nous avons besoin qu'au sein de l'islam émerge des théologiens à la fois profondément nourris de leur foi et profondément imprégnés de notre culture. C'était le rêve de grands islamologues comme Jacques Berque. (...) /Que demandons-nous au fond aux cadres religieux musulmans? De connaître et d'apprécier la France autant que, depuis François Ier, des universitaires français connaissent et aiment la religion et la culture musulmanes. L'enseignement de l'arabe en France est presque

---

⁹⁶ *Déplacement en Allemagne. Discours du Premier ministre, M. Dominique de Villepin à l'Université Humboldt.* [18 de gener de 2006]. France diplomatie.

⁹⁷ *Dîner-débat "Dialogue des Cultures et des civilisations" à la Grande Mosquée de Paris. Allocution du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [12 de març de 2007]. France diplomatie.

aussi ancien que la Sorbonne." L'objectif: un "Islam aux rapports apaisés, non seulement avec l'Etat, mais aussi entre musulmans".⁹⁸

En aquest context de tutela, abunden les asseveracions a la comunitat musulmana. En el moment en que Chirac rep Dalil Boubakeur, amb motiu de la publicació de les caricatures sobre Mahoma, un comunicat presidencial -després de recordar la laïcitat de l'Estat però també la llibertat d'expressió- "appelle (...) chacun au plus grand esprit de responsabilité, de respect et de mesure pour éviter tout ce qui peut blesser les convictions d'autrui."⁹⁹

En canvi, el relat que vol unir la comunitat jueva ("la deuxième communauté juive au monde, en dehors d'Israël")¹⁰⁰ a la República, molt més profús en imatges, no condueix a cap exigència de comportament. Villepin declara la lluita contra l'antisemitisme una prioritat absoluta.¹⁰¹ Presenta els jueus francesos com "les défenseurs les plus ardents de l'esprit républicain et de ses principes universels", després de l'emancipació inspirada al seu torn pels valors de 1789. En aquesta relació, la República surt ben parada fins i tot de l'afer Dreyfus, en que aquella finalment "impose la vérité contre la rumeur publique, la justice individuelle contre la Raison d'Etat." La confiança que això passaria, ens recorda Villepin, havia fet dir a Théodore Reinach: "Ne confondez jamais la France avec l'écume qui s'agite impunément, mais passagèrement à sa

---

⁹⁸ *Intervention du Premier ministre, M. François Fillon, à la Grande Mosquée de Paris.* [18 de setembre de 2007]. France diplomatie.

⁹⁹ *Communiqué de la Présidence de la République à la suite de l'entretien de M. Jacques Chirac, Président de la République, avec M. Dalil Boubakeur, recteur de la Grande Mosquée de Paris.* [Paris, 3 de febrer de 2006]. France diplomatie.

¹⁰⁰ *Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, devant le Conseil représentatif des institutions juives de France.* [Paris, 20 de febrer de 2006]. France diplomatie.

¹⁰¹ *Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, devant le Conseil représentatif des institutions juives de France, op. cit.*

surface. Continuez à l'aimer de toutes vos forces, de toute votre âme comme on aime une mère, même injuste, même égarée, parce qu'elle est votre mère et parce que vous êtes ses enfants." ¹⁰² Parla del nexa d'unió entre el "premier grand monothéisme, fondant les règles d'une morale universelle" i "le pays des Droits de l'Homme et des Lumières". ¹⁰³ ("De Rachi à Emmanuel Lévinas, les grands exégètes du Talmud n'ont cessé de nourrir une pensée qui conjugue la fidélité aux Ecritures et l'audace de l'interprétation"). Demana "(n)e jamais oublier ces heures où l'Europe s'est trahie en livrant aux bourreaux nazis un peuple qui détenait une part de son identité. (...) Ne jamais oublier la responsabilité de la France, qui n'a pas su protéger ses enfants de la barbarie." A continuació, fa referència als Justos de França, "(qui) ont sauvé l'âme de notre pays". ¹⁰⁴

---

¹⁰²*Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, devant le Conseil représentatif des institutions juives de France, op.cit.* En un altre indret ens recorda també el jurament del Gran Sanedrí: "A la question posée par Napoléon 'Défendrez-vous la France?' il a répondu par ce cri d'amour: 'Oui, jusqu'à la mort.' La devise des consistoires jusqu'à aujourd'hui, 'Patrie et religion', ne dit pas autre chose." *Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, lors du dîner du Conseil représentatif des institutions juives de France.* [Paris, 23 de gener]. France diplomatie. El Gran Sanedrí convocat el 1807 per Napoleó estava compostat per 71 membres (dues tercers parts rabins) escollits pels prefectes. Napoleó, l'actitud del qual envers els jueus es caracteritzava, segons Winock, per "une mélange de suspicion et generosité", signà l'any següent tres decrets per reglamentar la vida de les comunitats jueves, entre ells l'anomenat *décret infame*, que els limitava severament la vida econòmica i comercial, a part d'obligar-los al servei militar. Les comunitats de diferents regions foren successivament excloses de l'aplicació, i finalment només s'aplicà a Alsàcia i Lorena (WINOCK, 2004, 24-25), justament les àrees de més població jueva perquè Lluís XIV havia permès la seva permanència en moment de l'annexió a França, tot i la prohibició que existia des de l'edat mitjana que els jueus s'establissin als territoris dels monarques francesos.

¹⁰³ Alguns observadors primerencs ja identificaren un vincle entre avenç un irrisistible dels drets humans i la revolució francesa: Kant, que creia que una de les condicions de la pau perpètua era l'emergència d'un dret cosmopolita que en certes instàncies protegís els individus fins i tot per sobre dels estats, va veure en l'entusiasme extens envers la Revolució Francesa un signe de la disposició moral de la humanitat per avançar cap a aquest escenari (BOBBIO, 1998, 136-137).

¹⁰⁴ Villepin fa referència a un acord imminent: "Nous sommes à la veille de la conclusion d'un accord franco-américain constatant l'accomplissement de tous les engagements pris dans le cadre de l'accord de Washington à l'égard des victimes

Poc més d'un any després, Villepin pot donar xifres: si el principi dels anys 2000 es caracteritzaren per "une recrudescence d'actes antisémites" - cementiris profanats, sinagogues incendiades-, la "mobilisation a porté ses fruits: en 2005, le nombre des actes antisémites a diminué de 47% par rapport à l'année précédente. En 4 ans nous avons fait reculer les violences antisémites de plus de 40%."¹⁰⁵

Malgrat l'aposta decidida de Sarkozy per la modificació del concepte de laïcitat, Kouchner mostra encara el recel tradicional de l'àmbit governamental envers la religió. Tot i que subratlla la importància de l'informe sobre religió encarregat a Régis Debray i es declara xocat pel fet que a la seva arribada al ministeri no hi havia especialistes sobre religions, la seva és una actitud defensiva. Pot afirmar: "La place qu'occupe l'Islam en France, c'est d'abord celle qui lui revient en tant que deuxième religion pratiquée dans notre pays. La France est aujourd'hui le pays d'Europe où résident le plus grand nombre de Musulmans. C'est une fierté et une

---

spoliées de leurs comptes bancaires. En cinq ans tous les engagements pris ont été tenus. Demain, le 21 février les délégations française et américaine adopteront un texte qui se félicitera de l'accomplissement plein et entier de l'accord signé il y a cinq ans." *Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, devant le Conseil représentatif des institutions juives de France, op.cit.*; insisteix en alguns dels punts a *Discours prononcé par le Premier ministre Dominique De Villepin, le 14 juin 2006 lors de la cérémonie de présentation du Mur des Justes*, on aprofundeix en històries concretes dels Justos de França.

¹⁰⁵ *Allocution du Premier ministre, M. Dominique de Villepin, lors du dîner du Conseil représentatif des institutions juives de France.* [Paris, 23 de gener de 2007]. France diplomatie: Sobre el passat, Villepin assenyala "le déshonneur et la lâcheté de tous ceux qui ont permis et facilité la persécution et la déportation de 76 000 juifs Français" i destaca que el país "regarde aujourd'hui son passé en face". En l'àmbit internacional, Villepin condemna "les propos inacceptables du président iranien sur la Shoah, ainsi que l'organisation à Téhéran, en décembre 2006, d'une conférence sur l'Holocauste ouverte aux thèses négationnistes. Ils sont une insulte à la mémoire des victimes et de leurs familles ainsi qu'à l'honneur de la communauté internationale. Ils sont une agression à l'égard de l'Etat d'Israël. Ils sont une menace sur la stabilité et la paix dans cette région si fragile."

richesse."¹⁰⁶ Però no deixa de veure la religió com a fonamentalment problemàtica: "C'est ma petite expérience, je n'en ferai pas une règle absolue, mais comme depuis 40 ans, j'ai connu toutes les guerres, il n'y en a qu'une seule qui n'a pas été influencée, à l'origine, pendant ou après, par les religions: c'était la guerre du football entre le Honduras et le Salvador."¹⁰⁷ Quan vol desenvolupar una anàlisi més fina, sobre els cristians d'Orient, arriba al capdavant a la mateixa conclusió: "De tous les drames qui secouent le Moyen-Orient en effet, je constate que le drame des chrétiens d'Orient n'est pas le mieux perçu. Ils sont à la fois victimes de l'ostracisme qui frappent les minorités en général, et de l'illégitimité qui entoure les majorités à l'échelle du monde. Les chrétiens d'Orient en sont doublement victimes." No només pateixen persecucions, sinó també "manque de perspectives sociales, une ségrégation de l'exclusion". Fa referència concreta als caldeus. Aporta la seva reflexió personal, des de l'experiència: "Ces chrétiens sont un conservatoire des plus vieilles cultures. Certains en Syrie, à Malula, ou dans le Nord de l'Irak parlent encore l'araméen, c'est-à-dire la langue du Christ. A ma première visite en 1974, il y avait des personnes qui parlaient araméen. L'expérience quotidienne de la coexistence entre religions devrait être un outil irremplaçable pour affronter les vents de la globalisation. Nos sociétés sont devenues multiculturelles -je ne sais pas si vous acceptez ce terme- au fur et à mesure qu'elles se sont enrichies matériellement et spirituellement." Es pregunta a continuació, extrapolant a Europa: "Est-ce encore vrai tout cela, ce multiculturalisme? /Je suis très indécis à ce sujet et j'en doute. /Nous savons d'expérience, en Europe, les malheurs qu'ont causé les aspirations à la pureté religieuse, sociale ou raciale. Nous avons

---

¹⁰⁶ *Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à l'occasion de l'Iftar, offert aux ambassadeurs des pays arabes.* [Paris, 10 d'octobre de 2007]. France diplomatie.

¹⁰⁷ *XVème Conférence des Ambassadeurs. Allocution de clôture du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, op. cit.*

pu mesurer les risques de l'homogénéité pour l'efficacité de nos économies et le dynamisme de nos sociétés. Nous reconnaissons en Europe les richesses culturelles des périodes de cohabitation avec l'islam et l'apport positif pour nos sociétés de l'émigration. La reconnaissance du fait musulman, à Cordoue, est un exemple qui doit nous inspirer. En sommes-nous conscients? Peut-être. En profitons-nous? Je ne le crois pas. /Quelles sont les réactions possibles de la part de l'Occident? /Bien sûr, les Européens ont une responsabilité historique dans ce drame, le temps n'est plus au repentir, mais constatons quand même que nous avons des responsabilités. Il existe au Moyen-Orient, deux modes de hiérarchisation des groupes qui n'ont cessé d'alterner, l'ethnie et la religion. /Chaque fois que l'ethnie l'a emporté, les chrétiens d'Orient ont trouvé toute leur place. /Dans l'empire arabe des Omeyyades comme au temps du nationalisme arabe contemporain, un pont transcommunautaire a uni les arabes chrétiens à leurs frères musulmans. En revanche, chaque fois que la religion a prévalu sur l'ethnie, comme sous les Ottomans, les arabes chrétiens ont vécu des temps difficiles. C'est le cas aujourd'hui avec la montée de l'islamisme." Kouchner senyala la part de responsabilitat d'Europa i de França en particular, en concret al Líban: "L'Europe a reproduit un schéma qui, à la fois, prenait le pire chez les uns et pas le meilleur chez les autres. Il y a la Constitution libanaise que nous avons inspirée pour une part. Nous avons inspiré beaucoup des règlements et des lois. La tradition française a inspiré nombre de textes juridiques dans le monde. Dans le Moyen-Orient actuel, le Líban occupe une place particulière de ce point de vue. Nous avons donc décidé, pour la commodité des choses, au moment où nous avons fait les Accords de Taëf -c'était vrai parce qu'il y a eu quinze années de guerre- que les communautés devraient être séparées du point de vue constitutionnel et électoral. Nous avons donc décidé de maintenir un président chrétien, un Premier ministre sunnite et un responsable du parlement chiite." Expressa

la seva contrarietat per la complexitat creixent del comunitarisme libanès, si bé no veu fàcil solució, perquè si es canviés de sistema, els cristians hi sortirien perdent (la marginació, potser l'exili, com tant d'altres abans). Tot i això: "Que devrait-on faire? Ce n'est pas à moi de le dire, mais il faudrait dire que cela ne va pas. Il ne faut pas que la communautarisation ou l'excès de regroupements religieux guide les institutions. Un homme, une voie et un vote." I acaba bastant abruptament, contradient en certa manera la sofisticació de la seva anàlisi: "Pour terminer, dans toutes les guerres que j'ai fréquentées, vaillant soldat de la paix, la religion était mêlée. Ce n'est pas beau à dire, mais c'est évident."¹⁰⁸

6.2. Espanya i el Procés de Barcelona en hores baixes: l'energia, l'alarma migratòria i les seves concessions

Des de la seva victòria electoral el març de 2004, Zapatero havia presidit un govern que sorprenia el món per les decisions que adoptava (la retirada de les tropes d'Iraq, la regularització massiva d'immigrants a principis de 2005) i pel programa legislatiu que desenvolupava (la llei contra la violència de gènere aprovada el desembre de 2004, la llei del matrimoni homosexual aprovada el juny de 2005 i la modificació del codi civil per fer possible el *divorci exprés* el juliol d'aquell mateix any, entre d'altres). El nou estil de Zapatero obtingué ressò en la política de partits de diversos països europeus, i en especial la de França i Itàlia, on es vinculà a la demanda d'una nova esquerra, definitivament apartada de la tercera via blairiana. La idealització internacional de la figura de Zapatero

---

¹⁰⁸ Colloque "Quel avenir pour les chrétiens d'Orient?" Discours du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner. [Paris, 16 de novembre de 2011]. France diplomatie.

contrastava, com ja hem pogut assenyalar, amb la poca predisposició del líder espanyol per capitalitzar-ne els efectes a través d'una política exterior adequada a aquesta finalitat.¹⁰⁹ Sobretot a partir de 2006 observem com l'admiració per a Zapatero ja ha generat anticossos a Itàlia,¹¹⁰ com certifiquen en especial les veus que el defensen (SPINELLI, 2006): "Se c'è un nome che in Italia quasi non puoi pronunciare, senza sentirti come appesantito da ridicolo cappotto, è il nome di Luis Rodriguez Zapatero (*sic*). E' una sorta di allergia radicale, accanita, che in nessun paese europeo ha l'accaldada intensità italiana e su cui vale dunque la pena meditare. Zapaterista è diventato epiteto insultante, che macchia il destinatario indelebilmente. Zapaterismo è sinonimo di stile politico ignobile: più ignobile ancora d'una dottrina, un'ortodossia." A França, la fascinació decaigué probablement de manera encara més ràpida i sense tantes estridències: la visita de Zapatero a Paris i el seu discurs a l'Assemblea Nacional l'1 de març de 2005, poc abans del referèndum sobre el projecte de Constitució Europea foren durament criticats pels sectors de l'esquerra partidaris del "no", considerant l'activa defensa del president del govern espanyol una intromissió, una situació que les bones relacions d'aquest amb Chirac, en contrast amb les que hi havia mantingut Aznar, feien encara més paradoxal (BERBER, 2005).

La celebració de la conferència Barcelona +10, com ja hem assenyalat, marcà un abans i un després en les relacions euromediterrànies, per la

---

¹⁰⁹ Cfr: "I don't want to be a great leader". Entrevista a Rodríguez Zapatero publicada a la revista *Time* el 19 de setembre de 2004 (TIME, 2004).

¹¹⁰ El sentiment que Zapatero s'havia convertit en una icona política internacional dificultava el debat serè sobre les seves polítiques i donava força els arguments dels seus detractors, mobilitzat pel pensament de què passaria si les mateixes línies roges haguessin estat traspassades a Itàlia. Aquest tipus de prevencions es féren notar front a la publicació del llibre *Zapatero. Il socialismo dei cittadini*, de Marco Calamai i Aldo Garzia (2006). A propòsit d'això, vegeu, per exemple l'article de Mario Pirani "Non scambiate Zapatero per Che Guevara", publicat a *La Repubblica* el 26 de març de 2006.

pèrdua d'ambició que posà de manifest. Pràcticament al mateix temps, a Espanya s'estava produint un canvi en el tenor de l'acció governamental, que anà paulatinament deixant l'accent en els drets civils per concentrar-se en el que emergien com a noves preocupacions. Durant 2006, el govern feu més patent que mai la necessitat d'una implicació multilateral en el control de les fronteres.¹¹¹ Després d'una crida de la vicepresidenta María Teresa Fernández de la Vega, el 23 de maig la UE decidí enviar reforços a les illes Canàries, on 7.400 immigrants havien arribat des de l'inici d'any, cinc vegades més que en el mateix període de l'any anterior.¹¹² Els dies 3 i 4 de setembre, més de 1.400 immigrants *il-legals* arribaren a l'arxipèlag, situació davant la qual es decidí doblar el nombre de centres de recepció d'immigrants *il-legals* i s'envià un reforç de 450 efectius policials. El dia 5, 20 immigrants s'ofegaren davant les costes canàries. El 13 de setembre s'iniciaren les deportacions de centenars de senegalesos.

El 21 de setembre, tant Franco Frattini com Nicolas Sarkozy, aleshores comissari europeu responsable d'immigració i ministre de l'interior francès respectivament, acusaren el govern espanyol d'haver afavorit la immigració *il-legal* amb la regularització de 600.000 immigrants *il-legals* el febrer de 2005. El 29 de setembre, els 8 països del sud de la UE decidiren cooperar reforçant patrulles marítimes, creant una xarxa conjunta de vigilància i desenvolupant un sistema electrònic d'alarma capaç de detectar les embarcacions que deixaven la costa africana.

---

¹¹¹ Cfr. "El desafío que plantea África desborda la capacidad de España", entrevista a Bernardino León, Secretari d'estat d'Afers Exteriors al govern espanyol, publicada a *El País* el 21 de maig de 2006. León es pregunta: "¿Tiene sentido que toda el África subsahariana, incluidos los países lusohablantes, reciba menos cooperación española que Bolivia?"

¹¹² Dades obtingudes a partir de la cronologia de *L'Anuari IEMed de la Mediterrània Med.2007*. IEMed: Barcelona, 2007.

Així, per a Moratinos, el 2006 havia de passar a la història com l'any de la conscienciació sobre els desafiaments de la migració.¹¹³ Per al ministre, un dels moments clau en el tractament d'aquest fenomen "tan antiguo como la humanidad" fou la conferència euroafricana de Rabat sobre migració i desenvolupament, celebrada els dies 10 i 11 de juliol de 2006: aquesta "marca el punto de partida de un proceso ambicioso de concertación, orientado a la cooperación política y económica, al codesarrollo, así como a la creación de políticas públicas migratorias, según el principio de apropiación. También a combatir la inmigración ilegal." Moratinos es referí a l'*espíritu de Rabat* com a un transcendir la mera gestió de fluxos migratoris i destacà que la nova concepció, desenvolupada per l'*Enfocament Global de la Migració* de la UE, s'inscrivía igualment en les activitats de que Nacions Unides, per mitjà del seu *Diàleg d'alt nivell sobre migració internacional i desenvolupament*.¹¹⁴ Al llarg del període, la immigració passà a formar part del primer nivell de nombroses relacions bilaterals: així és com aparegué citada, per exemple, entre els temes previstos en la reunió d'alt nivell entre Espanya i Marroc el 2008 en el marc del *Tratado de Amistad, Buena Vecindad y Cooperación*, seguits per "economía, cultura, asociación ante la Unión Europea y aquellos otros aspectos habituales en la relación entre nuestros países".¹¹⁵ Això es feu sentir no només en les relacions bilaterals tradicionals, sinó també en les que es mantenien amb països que emergien com a nous socis

---

¹¹³ Moratinos. *Discurso en la conferencia Europa-África sobre migración y desarrollo*. [Trípoli, 22 de noviembre de 2006]. MAE.

¹¹⁴ *Discurso en la reunión del Comité de Seguimiento de la Conferencia Euroafricana de Migración y Desarrollo*. [Madrid, 21 de junio de 2007]. MAE. Alguns analistes veieren la Conferència de Rabat com a un gran esforç de la diplomàcia espanyola amb resultat limitat: el motor principal hauria estat la voluntat de Zapatero d'"europeitzar" la crisi de l'arribada d'immigrants, especialment després dels fets de Ceuta i Melilla l'estiu del 2005 (SORROZA BLANCO, 2006).

¹¹⁵ El Fasi i Rodríguez Zapatero. *Conferencia de prensa del Primer Ministro del Reino de Marruecos y del Presidente del Gobierno*. [Uxda, Marroc, 11 de juliol de 2008]. Moncloa.

estratègics: Moratinos agrai al govern libi i al seu ministre d'exteriors Shalgam la celebració d'una conferència sobre immigració i desenvolupament que reuní els ministres de 53 països africans i els de la Unió Europea a Trípoli el 22 de novembre de 2006 afirmant que "la gestión íntegra y concertada de los flujos migratorios ha resultado ser una cuestión absolutamente prioritaria en la agenda internacional (...) que debe estar en el núcleo de la asociación estratégica que África y Europa quieren construir".¹¹⁶

El discurs governamental volia ser curós en no barrejar immigració i terrorisme, però l'esmentar-los repetidament l'un al costat de l'altre obtenia justament aquest efecte pernicios.¹¹⁷ Això es veié encara més reforçat quan es volgué establir un paral·lelisme entre l'experiència espanyola en matèria de terrorisme i un bagatge homologable en el tractar amb el fenomen migratori: Zapatero subratlla que Espanya té la dolorosa experiència del terrorisme,¹¹⁸ però també que s'ofereix al món com a

---

¹¹⁶ Moratinos. *Discurso en la conferencia Europa-África sobre migración y desarrollo*. [Trípoli, 22 de noviembre de 2006]. MAE.

¹¹⁷ Blair, Rodríguez Zapatero, Barroso i Solana. *Conferencia de prensa del Primer Ministro británico, del Presidente del Gobierno, del Presidente de la Comisión Europea y del Alto Representante para la Política Exterior y de Seguridad Común, después de la Cumbre Euromediterránea*. [Barcelona, 28 de noviembre de 2005]. Moncloa. En aquella ocasió, Zapatero diu: "La inmigración, permítanme que lo subraye, es un fenómeno positivo para los países de origen y para los países de destino, siempre y cuando sea ordenada, regulada, bien gestionada. En este sentido, la Cumbre de Barcelona ha dado pasos importantes para ir estableciendo ese orden y esa regulación. Esto pasa, evidentemente, por ayudar a los países de origen y destino, y por contribuir a su desarrollo económico y social. /El terrorismo es una lacra que todos sufrimos y que todos rechazamos enérgicamente. Constituye un hecho sin precedentes que más de treinta países del área mediterránea por primera vez hayan aprobado un Código de Conducta contra el Terrorismo."

¹¹⁸ També sobre el tema de l'experiència en matèria de terrorisme: Moratinos, en el moment de pronunciar-se a favor que l'adopció de "la Estrategia Global contra el Terrorismo de Naciones Unidas otorgue el impulso necesario a las negociaciones sobre el Convenio Global contra el Terrorismo y se resuelvan las diferencias que impiden cerrar su texto", declara que "España atesora una gran

exemple d'esperança. Acte seguit apareix la referència a la immigració, en la que, de nou, la vivència ("Hemos sido un país de emigración hasta hace poco más de dos décadas y hoy somos un país receptor de inmigrantes. Es un dato que nos marca como Sociedad") aporta "experiencia y sensibilidad a la hora de regular los flujos migratorios y los retos demográficos han contribuido a acuerdos entre la Unión Europea y el Magreb y el África Subsahariana".¹¹⁹ Durant la sessió de llançament de l'estratègia global contra el terrorisme de Nacions Unides el setembre de 2006, Moratinos es feu ressò de la recent reunió amb 27 països, en referència a la conferència de Rabat.¹²⁰ Anteriorment, en la taula rodona ministerial celebrada el maig a Madrid sobre terrorisme amb els països d'Àfrica Central i Occidental, Moratinos havia proposat la creació d'un fons de Nacions Unides d'ajuda a les víctimes.¹²¹

Pel que fa al medi ambient, Zapatero mostrava entusiasme per l'economia verda, en una expansió vista com a harmònica amb la bonança econòmica del moment, però encara no invocada sense pal·liatius com a gran revulsiu per creixement econòmic: "En 2006 hemos conseguido revertir una tendencia histórica y la sociedad española ha reducido la demanda de energía primaria en 1'3 por 100, a pesar del alto crecimiento económico. Esto ha permitido reducir, asimismo, las emisiones de gases de efecto invernadero en, aproximadamente, un 4 por 100. Y todo ello

---

experiencia para hacer frente a esta amenaza, desde un Estado democrático de derecho, y está dispuesta a compartirla". Moratinos. *Discurso en la sesión de lanzamiento de la estrategia global contra el terrorismo de Naciones Unidas*. [19 de setembre de 2006]. MAE.

¹¹⁹ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración del Consejo Ministerial de la Organización para la Seguridad y Cooperación en Europa (OSCE)*. [Madrid, 29 de novembre de 2007]. Moncloa.

¹²⁰ Moratinos. *Discurso en la sesión de lanzamiento de la estrategia global contra el terrorismo de Naciones Unidas*. [19 de setembre de 2006]. MAE.

¹²¹ Moratinos. *Discurso en la inauguración de la mesa redonda ministerial de Madrid sobre terrorismo con los países del África Central y Occidental*. [Madrid, 25 de maig de 2006]. MAE.

compatibilizándolo con un crecimiento potente y estable de la economía. /La sociedad española, las empresas y los ciudadanos están demostrando que la lucha contra el cambio climático es compatible con el crecimiento económico. Si me permiten, es la mejor manera de crecer económicamente que tenemos por delante."¹²²

En aquest context, disminueix notablement l'ús de la retòrica històrica per justificar l'acció en els àmbits esmentats. Per una banda, això vol dir una exposició de les amenaces a les que fa provinents "de actores no estatales, terroristas u otras organizaciones criminales" i que Moratinos desgrana fent referència a l'Estratègia Europea de Seguretat: "(...L)a proliferación de armas, en especial las de destrucción masiva, el terrorismo, los Estados fallidos, los conflictos regionales y el crimen organizado; conformado hoy por redes de tráfico de personas, drogas, armas u otros fines delictivos."¹²³

Per l'altra, es posa l'accent en la *voluntat* com a eina per eludir les amenaces. Intervenien aquí la imatge equànime de Moratinos i la preferència expressada per Zapatero de mirar cap al futur, més que no pas cap el passat: per al president del govern, la pròpia cohesió social no només es construeix al voltant de la memòria, sinó també de l'oblit: "Muchos de los que hicieron posible nuestro presente ya no están. Cada día se abren más claros en las filas de la generación de nuestros padres. Es mucho lo que les debemos. Cada uno puso lo que pudo: unos pusieron la memoria; otros, el olvido, y, entre todos, la reconciliación".¹²⁴ Aquí, l'oblit pot ser interpretat com un acte de generositat i com un avís; sens dubte el fet que així ho esmenti indica de quin cantó cau ell, copartícep d'aquesta

---

¹²² Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración de la Jornada Técnica "España Solar"*. [Madrid, 21 de juny de 2007]. Moncloa.

¹²³ Moratinos. *Discurso ante la Conferencia de Desarme*. [Ginebra, 16 de març de 2007]. MAE.

¹²⁴ *Discurso de don José Luis Rodríguez Zapatero en la sesión de investidura como Presidente del Gobierno*. [Congreso de los Diputados, Madrid, 8 d'abril de 2008]. Moncloa.

generositat i emissor d'aquest avís, dintre de la seva responsabilitat moderadora com a governant. En un ordre diferent de coses, resulta interessant destacar com el recurs a les ciències naturals es considerà adequat per il·lustrar, com feu Moratinos, de quina manera l'optimisme de la voluntat espanyol es contraposa al caos: "Estamos inmersos en un proceso de transición histórica, lo que he puesto de relieve en diversas ocasiones, es decir la patente complejidad e incertidumbre de las relaciones internacionales. (...) Para analizar esta realidad compleja e incierta, la nueva teoría política no duda en recurrir al conocimiento científico, con el fin de comprender y asimilar el devenir del sistema internacional. Algunos investigan modelos inspirados en la teoría de la complejidad o del caos. Otros relacionan los "agujeros negros" de Stephen Hawkins para explicar situaciones de catástrofe o conflicto. (...) La ciencia política y la diplomacia aún discurren por los territorios descriptivo y analítico, y se alejan de las resoluciones globales y segmentadas que requiere hoy el análisis político de la comunidad internacional. La creencia de que sólo la tecnología es la panacea de la seguridad y del crecimiento social y económico, se ha pulverizado. Y, más aún, cuando emergen con legitimidad e influencia factores poco valorados o sencillamente ignorados por su escasa significación en el panorama internacional. /La multiplicidad de factores e incidencias que configuran hoy las relaciones internacionales ni desorientan, ni retraen, el espíritu expansivo e innovador de la política exterior de España. /La fuerza no impuesta del mejor argumento es la que prevalece, como nos señala Jürgen Habermas, para quien la ética y la justicia son 'intersubjetivas' y universales, en el sentido de que las normas encuentran la aprobación de todos los que participan en los intercambios discursivos; intercambios en los que se aprecia complejidad e incertidumbre."¹²⁵ De manera similar, el

---

¹²⁵ Moratinos. *Intervención en el acto inaugural de la IV Conferencia de*

ministre aplica la noció de "revolucions" de Kuhn a la "ciencia de pacificar Oriente Medio" i detecta una crisi, en el sentit de sorgiment d'un nou paradigma. Això hauria operat sobre cinc canvis fonamentals, que li permeten ser optimista després de la conferència d'Annàpolis sobre la pau al Pròxim Orient (27 de novembre de 2007): "de la unipolaridad a la asunción de responsabilidades por las partes y los países árabes, con la aparición en escena de la UE"; "del gradualismo y las obligaciones condicionales al énfasis en la solución del conflicto por la vía de la negociación directa"; "de la exclusividad a la posibilidad de sincronizar las bandas palestina, siria y libanesa"; "de los protagonistas tradicionales a la emergencia de una nueva situación geoestratégica en la región"; "de la incertidumbre en cuanto a la solución material al consenso internacional sobre la solución de los dos Estados".¹²⁶

Perden vigència, doncs, les anteriors il·lustracions medievals del diàleg i la equidistància: ara el discurs es centra per una banda en construir una asèpsia benèvola entorn de terrorisme, migracions i energia, i per l'altra en defensar el valor de l'obra de govern per mitjà de rebatre les acusacions de política ideologitzada -bo i defensant-ne la originalitat i el caràcter precursor-. Només cap al final del període es revitalitzà la retòrica històrica quan, davant del projecte de la Unió per la Mediterrània, va caldre defensar el valor sempre vigent de la "marca Barcelona" per poder obtenir per a la ciutat la seu de la nova organització.¹²⁷ Amb tot, com en

---

Embajadores. [4 de setembre de 2006]. MAE.

¹²⁶ Moratinos. *Conferencia en el seminario "Internacionalización de la crisis y crisis de la internacionalización en Oriente Próximo"*. [9 de juny de 2008]. MAE.

¹²⁷ Moratinos. *Intervención en la presentación de la candidatura de Barcelona como sede del Secretariado del Proceso de Barcelona: Unión por el Mediterráneo*. [Barcelona, 3 d'octubre de 2008]. MAE.: "Barcelona es un balcón al Mediterráneo con vistas a Europa, cuya historia y futuro están bañados por las aguas del Mare Nostrum. Barcelona es la representación del Mediterráneo y así lo entiende la España plural y Cataluña, que se muestra orgullosa de su europeidad mediterránea. /Señoras y señores... /Esta ciudad es la cuna del proceso euro-

altres àrees, també en la conformació de complicitats mediterrànies Zapatero fa evident com, per a ell, té més sentit parlar de les necessitats del futur que de lligams del passat.¹²⁸

En conjunt, l'evolució del període és la d'un trànsit entre una efímera resistència a abandonar la bandera del procés de Barcelona després de la cimera Barcelona +10 i l'emmotllar-se al nou ordre de coses que comporta la Unió per la Mediterrània. Un any després de Barcelona +10, Moratinos parlava de moments crítics per a l'acció multilateral a la regió ("en el sentido natural de la palabra 'crítico', de momento de inflexión"): "O los mediterráneos recuperamos el protagonismo y la responsabilidad de nuestro futuro u otros nos harán imposible ese futuro. /Es la hora de los mediterráneos." El ministre volia esperonar una reacció recordant el camí recorregut fins aleshores: "Muchos se acordarán de que hace varias décadas se hablaba de la presencia de otros actores internacionales en el Mediterráneo, que si estaba la flota rusa, que si estaba la sexta flota... Hoy

---

mediterráneo y, por ello, lleva su nombre. Barcelona no fue por casualidad la cimentación de esta arquitectura política, social y cultural euro-mediterránea. Barcelona lo fue porque es un referente esencial del espíritu emprendedor, cosmopolita y mediterráneo de Cataluña y de España. (...) El Gobierno de España y el Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación brindan el compromiso y el apoyo a la candidatura de Barcelona para albergar la sede del Secretariado del Proceso de Barcelona: Unión por el Mediterráneo, tal y como ya ha defendido el presidente del Gobierno en la Cumbre de París del pasado 13 de julio. (...) /Como ha señalado el filósofo y politólogo iraní, Ramin Jahanbegloo, Barcelona es una ciudad global porque representa un refugio pacífico para aquellos que buscan compartir sus diferencias con otros, pero también porque Barcelona posee un espíritu que es mayor que la suma de sus partes. Ése es el auténtico mensaje de diversidad que Barcelona ofrece a España, Europa y el mundo."

¹²⁸ Encara que de manera menys marcada, Moratinos també s'inclina per aquest mirar al futur a l'hora de donar entitat a la Mediterrània: "Como dijo Robert Musil: 'El Mediterráneo es la base de nuestra historia y de nuestra cultura.' Yo añadiría algo más: también es nuestra tarea cara al futuro. Por ello, hoy no hablaré únicamente de nuestro pasado rico y evocador, sino también de nuestro presente y de nuestro futuro. Más allá de la geografía y de la historia, el Mediterráneo es, en primer lugar, nuestro destino común: será lo que nosotros, ciudadanos mediterráneos, decidamos que sea." Moratinos. *Discurso en la ceremonia de concesión del Doctorado Honoris Causa*. [Malta, 4 de maig de 2007]. MAE.

no se habla ni de la sexta flota, ni de la flota rusa, hoy se habla de los problemas que afectan al día a día, de ciudadanos del norte del Mediterráneo y del sur del Mediterráneo."¹²⁹ En el seu discurs en rebre el títol de *doctor honoris causa* a Malta, s'esforça per posar els problemes de la Mediterrània en el que creu la seva justa perspectiva històrica: "Malta ha luchado con fuerza para lograr la paz. El mar Mediterráneo nunca ha estado libre de conflictos y controversias". En aquest sentit, afirma que el conflicte Israel-Palestina és el que més mobilització d'actors ha suscitat en la història sense que s'hagi arribat a una solució, però al mateix temps vol desfer una certa idea de la inestabilitat mediterrània com a la principal amenaça global, comparable als mals més absoluts del passat: "(...C)onviene recordar que la mayor amenaza para la libertad en los tiempos modernos vino del continente europeo, y no del sur del Mediterráneo. Los problemas que afrontamos hoy en esta región mediterránea, por grandes que sean, no son comparables a la amenaza letal del totalitarismo en Europa en el siglo XX." És important notar aquí que Moratinos es situa a contracorrent d'una línia de pensament aleshores ja sostinguda per responsables governamentals francesos i italians, i segurament encara d'altres, segons la qual el fonamentalisme musulmà és el nou totalitarisme. Potser tenint això en ment, Moratinos demana "no reducir nuestra historia a tópicos y mitos": "En 'La democracia en América', Alexis de Tocqueville señalaba que 'un término abstracto es como una caja con doble fondo'. Se está utilizando al Islam para explicar todo y nada, olvidando su esencia espiritual profunda". El ministre no pot concloure la seva reflexió sense una reivindicació del Procès de Barcelona: "la prosperidad económica es el resultado de una mejor

---

¹²⁹ Moratinos. *Intervención con motivo de la XV Asamblea General de la Alianza Mediterránea de Noticias (AMAN)*. [15 de novembre de 2006]. MAE.

educación y de un entorno económico libre"; "(...) con esa idea en mente lanzó España el proceso de Barcelona en 1995."¹³⁰

En un sentit similar, Moratinos afirmà que era un enfocament crític (la deconstrucció de les etiquetes "Occident" i "Islam", "más adecuadas para movilizar pasiones colectivas que para comprender la realidad con lucidez") el que havia permès el seu govern reorientar "el rumbo de la política de vecindad, así como nuestras relaciones con la Unión Europea, Iberoamérica, el Mediterráneo, Estados Unidos, Asia o África."¹³¹

Aquest tipus d'activisme semàntic es desenvolupà sobretot per mitjà de l'Aliança de Civilitzacions, a la qual el govern feu aportació de la volta de Miquel Barceló a la sala de Drets Humans i de l'Aliança de Civilitzacions al palau de les Nacions Unides de Ginebra, subratllant el paral·lelisme amb l'aportació de les pintures de Josep Maria Sert en el segle XX.¹³² L'Aliança era presentada amb alts nivells d'idealització (Zapatero: "en un foro como éste, no se hace negocio"), i s'afirma que es tracta de "desarrollar modelos de convivencia que vayan más allá de la mera yuxtaposición de culturas; modelos que favorezcan, promuevan y protejan la aceptación de la diversidad y la pluralidad."¹³³ Segons Moratinos, les caricatures de Mahoma o els "efectos e interpretaciones de las palabras de su Santidad el Papa" fan necessària de manera urgent el funcionament de

---

¹³⁰ Moratinos. *Discurso en la ceremonia de concesión del Doctorado Honoris Causa, op. cit.*

¹³¹ Moratinos. *Intervención en el acto inaugural de la IV Conferencia de Embajadores*. [4 de setembre de 2006]. MAE.

¹³² *Discurso en la firma del Acuerdo sobre la intervención plástica en la cúpula de la Sala XX del Palacio de Naciones Unidas en Ginebra*. [28 de febrer de 2007]. MAE.

¹³³ Moratinos. *Discurso en la inauguración del Foro Hispano-Francés*. [París, 28 de març de 2006]. MAE.

l'Aliança de Civilitzacions.¹³⁴ És també, en alguna ocasió en el context de la OSCE, un "'contrato global' por la interculturalidad" que incloïa entre les seves tasques fer front al "nacionalismo agresivo".¹³⁵

Zapatero diu que els tres països promouran una iniciativa comuna pel Pròxim Orient: "Pueden comprender que Francia, Italia y España tienen una responsabilidad, primero, como países de la Europa Mediterránea y, segundo, como países que tienen un compromiso activo en el Líbano, otro factor fundamental para la estabilidad y la paz en Oriente Próximo. Y, desde luego, estamos dispuestos a asumir la responsabilidad y a intentarlo."¹³⁶ Això és objecte de controvèrsia parlamentària. Zapatero replica a Rajoy: "Fíjese que ha argumentado que la fuerza desplegada por Naciones Unidas en el Líbano ha tenido 258 bajas, fallecimientos, desde 1968, en treinta años, y en Iraq van en tres años tres mil soldados muertos y más de cuarenta mil civiles que han perdido la vida como consecuencia de la guerra de Iraq. Fíjese hasta qué punto se puede llevar el argumento al absurdo."¹³⁷

Davant la proposta de Sarkozy per a la creació d'una *unió mediterrània*, Zapatero se'n declara molt favorable.¹³⁸ Després d'haver parlat amb el president francès sobre el relleu de la política mediterrània,

---

¹³⁴ Moratinos. *Discurso en el acto de presentación de los Presupuestos del MAEC 2007*. [5 de octubre de 2006]. MAE.

¹³⁵ Moratinos. *Discurso en la Conferencia OSCE sobre lucha contra la discriminación y promoción del respeto y entendimiento mutuos*. [Bucarest, 7 de juny de 2007]. MAE.

¹³⁶ Rodríguez Zapatero i Sarkozy. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente de la República Francesa después de la Cumbre hispano-francesa*. [Girona, 16 de novembre de 2016]. Moncloa.

¹³⁷ Rodríguez Zapatero. *Réplicas del Presidente del Gobierno en el debate sobre el envío de un contingente español al Líbano dentro de las Fuerzas de las Naciones Unidas*. [Congreso de los Diputados, Madrid, 7 de setembre de 2006]. Moncloa.

¹³⁸ Rodríguez Zapatero. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente de la República Francesa*. [Madrid, 31 de maig de 2007]. Moncloa.

Zapatero manifestà: "No podemos seguir manteniendo con los países de la ribera sur del Mediterráneo unas relaciones que parten de una gran Unión Europea que acuerda programas de cooperación. Debemos construir juntos esos proyectos de cooperación sobre la base del espíritu de Barcelona y con la voluntad de ampliar los resultados de ese Proceso." Es fa difícil dir si aquestes declaracions denoten, en Zapatero, una temptació inicial de dir "sí" a una unió únicament de països mediterranis. Es prefigura, en qualsevol cas, la idea de copropietat del sud¹³⁹ sobre la futura unió. Moratinos expressà també la posició favorable del govern espanyol al relançament del procés euromediterrani, però a condició que es respectés el Procés de Barcelona ("será fundamental edificar sobre lo ya construido").¹⁴⁰

També en aquest context, i en contrast amb la justificació històrica que l'equip de Sarkozy elaboraba, Zapatero preferia parlar de futur més que no pas de passat: "En el Mediterráneo está una parte muy importante de nuestra historia, de nuestro presente; pero, sobre todo, ahí está una parte muy importante de nuestro futuro. /Debemos agradecer al Presidente Sarkozy que haya impulsado el debate sobre la necesaria reforma del Proceso de Barcelona. (...). Algunos de los grandes desafíos internacionales, como la energía, la inmigración o el terrorismo, han tenido y tienen una presencia importante en esta zona. Al tiempo, se trata de un espacio de futuro, con países que sienten a Europa como parte de ese porvenir." El president del govern espanyol es referí tot seguit a quatre eixos de treball -"Carta Euromediterránea de la Energía y del Cambio Climático, seguridad alimentaria, la educación (analfabetismo), mayor

---

¹³⁹ Rodríguez Zapatero i Sarkozy. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Primer Ministro francés después de la Reunión de Alto Nivel de cooperación transfronteriza*. [Saragossa, 27 de juny de 2008]. Moncloa.

¹⁴⁰ Moratinos. *Intervención en la Sesión Plenaria de Euromed*. [Lisboa, 6 de novembre de 2007]. MAE.

marco presupuestario europeo para el Mediterráneo"- que si bé no es correspongueren enterament amb els que més endavant informaren l'UpM, deixaven constància del fet que, també per a Espanya, l'energia i el medi ambient constituïen l'impuls fonamental de la nova organització.¹⁴¹

Si el llenguatge governamental havia esdevingut sobri pel que fa a l'ús recursos retòrics en generals i l'al·lusió a elements històrics en particular, dos fets ens mostren com això és més cert en relació a la mediterrània que a d'altres àrees del món. Per una banda, les relacions amb Amèrica Llatina no només conserven tota la seva importància tradicional, sinó que s'en consagra la prelació per davant de les que es mantenen amb la Mediterrània.

La llengua apareix com l'element més definitori en la qualitat de les relacions amb Amèrica Llatina i com a un vincle d'identitat inigualable. Moratinos diu: "El español es hoy patrimonio de la comunidad internacional y de los cerca de 500 millones de hispanohablantes distribuidos por el mundo. Ellos son los valores del reconocimiento del idioma de Cervantes como vehículo significado en los procesos de globalización y en la sociedad intercultural del siglo XXI."¹⁴² Quan es tracta de Llatinoamèrica, Zapatero no manté el vocabulari parc que no acaba de verbalitzar la idea de comunitat a la Mediterrània. Potser l'aversion als essencialismes desapareix quan hi ha un vincle cultural de patrocini estatal fort, com és la irradiació iberoamericana? En les paraules de Zapatero, observem una intensitat dels llaços amb Llatinoamèrica que no ténen els de la Mediterrània. La perspectiva humana que exigeix el

---

¹⁴¹ Rodríguez Zapatero. *Conferencia del Presidente del Gobierno con el título "En interés de España: una política exterior comprometida", en un acto organizado por el Instituto Elcano.* [Madrid, 16 de juny de 2008]. Moncloa.

¹⁴² Moratinos. *Intervención en la inauguración del centro del Instituto Cervantes de Palermo (Sicilia).* [5 de juny de 2006]. MAE.

fenomen de la immigració està basada en aquesta *koiné*, més que no pas en una dignitat genèrica, almenys en el passatge següent: "Perteneciendo a una comunidad política, a una comunidad cultural, a una comunidad de valores, como és Iberoamérica, toda la política en relación con la inmigración ha de tener siempre presente que estamos hablando de aquéllos que son como nosotros; de aquéllos que son nuestros hermanos; de aquéllos que comparten con nosotros historia, sueños, ambiciones y ganas de futuro."¹⁴³ Sobre la integració dels immigrants, Zapatero afirma: "Ese desafío de la integración sólo puede tener una respuesta adecuada con la colaboración de todos los Estados implicados a través de un diálogo permanente y de un enfoque cooperativo." En ocasió del *Primer encuentro iberoamericano de inmigración y desarrollo*, Zapatero atorga a l'elecció d'Espanya com a país amfitrió un significat especial: "España conoce bien este fenómeno por experiencia propia. Millones de nuestros conciudadanos abandonaron el siglo pasado sus hogares y sus raíces para emprender una nueva vida en otras tierras. Cuando lo hicieron hacia países iberoamericanos, siempre, siempre, se sintieron especialmente arrojados. Allí reforzaron los vínculos históricos y culturales que nos unían, y en innumerables casos forjaron una gran identidad compartida. A países como México, como Venezuela, como Argentina y como otros tantos de Iberoamérica, España les debe su reconocimiento y su agradecimiento histórico. /Ahora somos punto de destino para muchos de los descendientes de aquellos que un día nos acogieron. Más de un millón de los 2.800.000 inmigrantes que residen en España son iberoamericanos; cerca de 400.000 ecuatorianos, más de 200.000 colombianos, casi 100.000 peruanos o argentinos y más de 50.000 los dominicanos. Y también están presentes miles de hijos originarios de todos nuestros países hermanos.

---

¹⁴³ *Palabras del Presidente del Gobierno, don José Luís Rodríguez Zapatero, en el Foro Iberoamericano sobre Migración y Desarrollo*. [Cuenca, Ecuador, 10 d'abril de 2008]. Moncloa.

Todos ellos se esfuerzan por integrarse en nuestra ciudad, participan en el desarrollo de nuestro país, forman parte de nuestra realidad y nos sentimos orgullosos de ello; una realidad que, con su aportación están contribuyendo a cambiar y permitir un avance y un progreso permanente de esta España hoy más que nunca iberoamericana."¹⁴⁴

El fet que l'idioma comú permeti a Zapatero un retrat especialment vívid i humà de la immigració potser té la seva clau en el passatge següent: "El lenguaje es la patria del ser humano y nuestro límite en el mundo tiene las dimensiones de nuestra lengua. (...)/ Por eso quiero hablar con todos vosotros y vosotras del significado profundo que tiene la lengua en nuestra vida. Hablo de la lengua que nos permitió descubrir la grandeza y las miserias de la Historia, y nos permitió ser partícipes de los más grandes logros del pasado; también de la lengua que nos permitió el descubrimiento de la belleza y del dolor, tal vez en un libro; de cómo la lengua amplía nuestro mundo y de cómo, de no haber sido por su carácter de puente y de unión entre los seres humanos y las culturas, no habríamos podido acceder a la riqueza del universo."¹⁴⁵

Per altra banda, cal també assenyalar que és el moment del "descobriment" d'Àfrica. Concretament Àfrica occidental apareix com a prioritat de l'agenda, a través del segon *Plan África* i el nou *Plan Director de la Cooperación Española*. Moratinos es feu ressò de l'impuls de Zapatero per a la celebració d'una cimera dels països d'Àfrica Occidental i d'Espanya, la primera d'aquestes característiques i que tingué lloc a

---

¹⁴⁴ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración del I Encuentro Iberoamericano sobre Migración y Desarrollo*. [Madrid, 18 de juliol de 2006]. Moncloa.

¹⁴⁵ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la clausura del encuentro de los Directores de centros del Instituto Cervantes en el mundo*. [León, 25 de juliol de 2006]. Moncloa.

Nigèria el juny de 2009.¹⁴⁶ Moratinos parlà de "sueño norteafricano" referint-se al de "fecundar la integració regional del Magreb".¹⁴⁷ El model genèric és un cop més el de Europa. Les ensenyances del procés d'integració europea concorden amb les de l'únic saberut musulmà que es rescata per als precursors de la historiografia moderna, aquell que sovint es fa entroncar solitàriament alhora amb Tucídides i amb els il·lustrats, destil·lant una modernitat presentada com a incongruent amb el temps i les latituds en que va viure: "Aprender del pasado y ganar el futuro, como señaló Ibn Jaldún, el intelectual y diplomático del que celebramos este año su sexto centenario, no es una utopía, sino un proyecto posible y realizable."¹⁴⁸

L'atrezzo mediterrani continua present en diversos discursos, ja sigui quan Moratinos fa referència a les circumstàncies personals del seu enamorament de la Mediterrània i la seva conversió en "peregrino de la paz" ("(...) nací en Castilla, en la ciudad de Madrid, lejos de la costa mediterránea. Pero ese mar me conquistó en cuerpo y alma, al igual que le ocurrió a Cervantes, que siguió subyugado por el Mediterráneo mucho después de regresar a Castilla, tras cinco años de cautividad en Argel"¹⁴⁹), ja sigui quan parla del "trinomio braudeliano del olivo, la vid y el campo de trigo"¹⁵⁰ que dóna unitat a la conca del mar i en marca decisivament l'economia, la ocupació i l'entorn.¹⁵¹ Tot i això, les il·lustracions

---

¹⁴⁶ Moratinos. *Intervención en la presentación del Anuario Internacional CIDOB-2008*. [Barcelona, 1 de juliol de 2008]. MAE.

¹⁴⁷ Moratinos. *Discurso en el acto de clausura del seminario internacional "Del coste del No Magreb al tigre norteafricano"*. [26 de maig de 2006]. MAE.

¹⁴⁸ *Ibid.*

¹⁴⁹ Moratinos. *Discurso en la ceremonia de concesión del Doctorado Honoris Causa, op. cit.*

¹⁵⁰ *Ibid.*

¹⁵¹ Moratinos. *Discurso con ocasión de la firma del nuevo Convenio de sede del Consejo Oleícola Internacional*. [Madrid, 20 de novembre]. MAE.: "El mercado de los productos derivados del olivo, especialmente del aceite de oliva virgen y

històriques semblen estar menys centrades en la *tradicional amistad con los países árabes* que en períodes anteriors: més aviat apareixen comentaris sobre els dèficits que, malgrat tot, té aquesta relació. Moratinos es pregunta sobre que ha de fer el món àrab, especialment les seves elits: "¿Tienen que seguir llorando y quejándose del doble estándar, del doble rasero? Es obvio que existe y que ha existido un doble rasero (...). Pero no basta con constatar que ha habido un doble rasero, tienen también que asumir su responsabilidad, tienen también que asumir sus necesidades de reforma, de cambio de las economías, de las estructuras sociales, económicas, políticas, tienen que asumir su modernidad en el siglo XXI."¹⁵² Es fa ressò, per altra banda, de que no existia un instrument específic per canalitzar la relació amb els països àrabs abans de la creació de la *Casa Árabe*, en la inauguració de la qual utilitza de nou el simbolisme de Còrdova i al-Àndalus: "Como diría Averroes, no hay nada superfluo y, por ello, necesitamos del entusiasmo, el apoyo y la complicidad de la sociedad civil, de las instituciones, de los Estados árabes, de sus embajadores, con el fin de convertir la Casa Árabe en un espacio de encuentro fecundo."¹⁵³

Còrdova a hores d'ara és, més que un signe de complicitat bilateral amb el món àrab, una reivindicació "de una de las páginas más brillantes de la Historia de la Humanidad en lo que a convivencia se refiere de los credos

---

las variedades de aceituna de mesa, hunde sus raíces en la historia y se confunde en los ancestros de la Humanidad misma; inspira buena parte de la simbología espiritual, civil y religiosa de la cultura mediterránea. /El cultivo olivar ha vertebrado territorialmente importantes zonas de nuestro país, como Andalucía, Cataluña, Aragón o Castilla-La Mancha y desempeña un papel relevante desde el punto de vista social, económico y cultural. Es una fuente de empleo (7 millones de familias dependen de él en el mundo), al tiempo que desempeña una función primordial para la conservación de suelos y la preservación del medio ambiente."

¹⁵² *Intervención con motivo de la XV Asamblea General de la Alianza Mediterránea de Noticias (AMAN), op. cit.*

¹⁵³ Moratinos. *Discurso en el acto de constitución del consorcio de "Casa Árabe"*. [Palacio de Santa Cruz, Madrid, 6 de juliol de 2006]. MAE.

islámico, judío y cristiano", dintre del "esplendor de Al-Andalus". La nova lectura queda ben establerta: "Hoy queremos que Córdoba siga siendo un referente para el respeto y la convivencia de musulmanes, judíos y cristianos. (...) /Desde esta ciudad milenaria y tolerante, y en el marco de esta Conferencia, debemos actualizar la lección de al-Zubaidi, preceptor del califa cordobés al-Hákam II, que nos enseñó que 'Todas las tierras, en su diversidad, son una. Y los hombres todos son vecinos y hermanos'."¹⁵⁴ L'equidistància s'enforteix: Moratinos rememora l'establiment de relacions diplomàtiques com a un avenç cap a la normalitat que s'hauria d'haver perdut mai, ja que les bases de la política exterior es trobaven òrfenes i ara es permetia "potenciar nuestra presència en el Mediterráneo desde un compromiso claro con la paz, la convivencia y el progreso", i per que Espanya recuperava "una parte de su propia esencia": "Fuimos conscientes, en aquel momento, de que mucho era el tiempo perdido que había que recuperar."¹⁵⁵ Fetes aquestes consideracions, es permet la contundència, sense perdre la equanimitat: "Lo que está ocurriendo en Gaza es malo. Lo es la muerte de palestinos, el secuestro de un joven soldado, la destrucción de infraestructura, las luchas fratricidas, la incapacidad del Gobierno de Hamas de solucionar los problemas cotidianos de los palestinos, la falta de apoyo real al presidente Abbas."¹⁵⁶

Moratinos ens dóna la seva visió de perquè el conflicte d'Orient Mitjà segueix obert, mirant de distribuir responsabilitats equànimament i posant-ho en el quadre de les relacions globals: "En 1991, recién terminada la Guerra Fría, la comunidad internacional tuvo que hacer

---

¹⁵⁴ Moratinos. *Discurso en la inauguración de la Conferencia OSCE sobre intolerancia hacia los musulmanes*. [Còrdova, 9 d'octubre de 2007]. MAE.

¹⁵⁵ Moratinos. *Discurso en el acto de clausura del curso de verano de la UCM "España-Israel, 20 aniversario de unas relaciones"*. [El Escorial, 7 de juliol de 2006]. MAE.

¹⁵⁶ *Ibid.*

frente a la invasión de Kuwait por su vecino Irak. En un contexto internacional más favorable que el anterior, marcado por la bipolaridad, el problema pudo atajarse con eficacia y relativa rapidez, bajo la cobertura internacional de las Naciones Unidas y mediante una alianza liderada por los Estados Unidos. El impacto que inevitablemente produjo aquella guerra del Golfo en las opiniones públicas del mundo árabe suscitó también una mayor determinación americana en el propósito de resolver el sempiterno conflicto árabe-israelí. Los Estados Unidos organizaron la Conferencia y pidieron para ella el apoyo y la hospitalidad de España, país europeo que a lo largo de los años 80 había construido una política exterior con vocación de entendimiento con todas las partes. /Madrid supuso un brillante ejercicio de ingeniería diplomática. No necesito entrar en detalles que todos ustedes conocen sobradamente. Baste decir que en aquella Conferencia se logró una síntesis entre los dos posibles enfoques, tradicionalmente enfrentados, para conseguir una paz justa, global y duradera en la región: el rigurosamente multilateral, bajo la sola égida de las Naciones Unidas y el estrictamente bilateral entre Israel y cada uno de los vecinos con los que mantenía contenciosos territoriales. La combinación de negociaciones bilaterales, sobre la base de la fórmula paz por territorios, y conversaciones multilaterales en torno a temas de interés regional compartido (refugiados, aspectos económicos, control de armamentos, etc.) hizo en su momento concebir esperanzas de una solución razonablemente rápida del problema. /Esas esperanzas no fraguaron. Del progresivo bloqueo de los mecanismos de negociación diseñados en Madrid pudo, sin embargo, salirse merced a iniciativas paralelas surgidas de su contexto y de su espíritu. En este sentido, debe aquí destacarse la acción de tres países nórdicos, Suecia, Noruega y Dinamarca, que hizo posible el entramado de los acuerdos de Oslo y sus desarrollos posteriores. No es extraño que en esta noche estén con nosotros los ministros de Asuntos Exteriores de estos tres países. /Dado el

carácter central del conflicto israelo-palestino, los acuerdos de Oslo sobre esta vertiente concreta del proceso de paz llevaron a pensar en su momento que éste había entrado en una fase irreversible ¡Cuántas veces no consideramos muchos de los que estamos hoy aquí que no cabía ya marcha atrás en el camino! Ahora sabemos que aquel optimismo era excesivo. Es cierto que con la creación de la Autoridad Nacional Palestina se dió un paso crucial hacia delante. No obstante, la perspectiva histórica de que hoy disfrutamos nos ha permitido extraer dos lecciones. Por un lado, Oslo y los acuerdos subsiguientes, incluyendo el también notable documento diplomático que significó la Hoja de Ruta, disminuyeron sensiblemente el anterior enfoque global, al concentrarse en el capítulo palestino. Por otro lado, Oslo se centró en el cumplimiento de una serie de condicionantes que dejaban para el final y sin ningún compromiso formal de las partes los rasgos esenciales del estatuto permanente. En la mente de todos están los detalles de la erosión del proceso durante ésta que podríamos bautizar como la larga etapa de Oslo."¹⁵⁷

Tal com succeïa en la majoria de països occidentals en aquell moment, l'Holocaust s'incorporava a les commemoracions governamentals. Moratinos parlà sobre el record de l'Holocaust i les lliçons per a Europa: "El presidente manifestó, en enero de 2005, el compromiso firme del Gobierno con la memoria y la enseñanza del Holocausto, la voluntad decidida de integrar a España en el 'Grupo de Trabajo para la Cooperación Internacional sobre Educación, Memoria e Investigación del Holocausto' y la disposición a colaborar estrechamente con Yad Vashem, Autoridad para el Recuerdo de los Mártires y Héroes del Holocausto, de Jerusalén. (...) /A los sobrevivientes del Holocausto de origen judeoespañol, presentes en el acto de memoria del año pasado, les anunciamos nuestra voluntad de

---

¹⁵⁷ Moratinos. *Intervención en la cena conmemorativa del XV Aniversario de la Conferencia de Madrid sobre Oriente Medio*. [11 de gener de 2007]. MAE.

restaurar las memorias judías de España. Y la Casa Sefarad-Israel es hoy una realidad." Referint-se a la celebració de l'any anterior, en la que havien participat catorze supervivents de la Shoa: "(...V)olvió a escucharse en tierras de España, 500 años después de su expulsión, el viejo castellano que habían conservado como idioma materno a lo largo y lo ancho de sus exilios y diásporas. /Lo que los sobrevivientes repitieron una y otra vez, y con especial emoción, era: '¡hemos vuelto a casa!' Demana que no oblidin els relats dels nens salvats pels justos, entrallaçant un relat igualment de redempció sobre l'Europa de la posguerra, que conclou dient: "La solidaridad de los justos salvó simbólicamente a la humanidad. Y porque Europa supo renacer y es, hoy, la esperanza de mundo."¹⁵⁸

Per acabar aquest repàs sobre el discurs del govern espanyol, cal dir que la icona més important de l'etapa pel que fa als horitzons universals espanyols no és pas històrica. En el moment del quatre-centè aniversari de la seva publicació, l'obra *El Quixot* ofereix un personatge al qual es poden vincular tota mena de missatges positius, sense que s'hagi d'encarar a cap mena de crítica historiogràfica, substituint la fragilitat de la veracitat històrica pel poder de la versemblança literària. Moratinos es refereix a l'informe de Kofi Annan "Un concepto más amplio de libertad" (març de 2005), com a una "recomendación a la comunidad internacional (que) sólo pretende preservar 'uno de los más preciosos dones que a los hombres dieron los cielos', la libertad, como expresó Miguel de Cervantes en la obra universal de El Quijote. La libertad para que la ciudadanía pueda

---

¹⁵⁸ Moratinos. *Discurso en el acto conmemorativo del día oficial de la Memoria del Holocausto y la Prevención de los Crímenes contra la Humanidad. Paraninfo de la Universidad Complutense de Madrid*. [24 de gener de 2008]. MAE.

vivir sin miedo, sin hambre y sin enfermedad, y se desarrollen sin las causas y los efectos brutales del terrorismo global."¹⁵⁹

Al mateix temps, la necessitat de recomposar relacions amb els Estats Units és ben patent. Els paral·lelismes que ofereix la història atlàntica - Lafayette entre ells- no deixen de ser aprofitats per Moratinos: "California, territorio en el que permanece la huella del esfuerzo de la Corona española por extender su presencia americana, para lo que contó con el concurso inestimable de militares, sacerdotes y colonizadores mexicanos, procedentes del virreinato de Nueva España, entre los que destacan Antonio de Mendoza, Juan Rodríguez Cabrillo y fray Junípero Serra. /Las raíces históricas de la presencia hispana en Estados Unidos se hallan también en un momento clave de la historia de este país, el de su fundación. La Corona española contribuyó con recursos humanos y materiales a la revolución e independencia de las trece colonias; aunque se ha prestado menos atención al hecho de que estos hombres y estos recursos económicos procedían en buena parte de los territorios iberoamericanos bajo soberanía española, como Nueva España o Cuba." Es produeix aquí l'anunci de la creació d'una *Casa España* a Washington DC.¹⁶⁰

En consonància amb convertir Espanya en "un país 'sinónimo de justicia y solidaridad'",¹⁶¹ destaquen algunes iniciatives d'activisme pioner, com la campanya contra la pena de mort: "Espanya abolió con carácter general la

---

¹⁵⁹ Moratinos. *Discurso en la inauguración de la mesa redonda ministerial de Madrid sobre terrorismo con los países del África Central y Occidental*. [Madrid, 25 de maig de 2006]. MAE.

¹⁶⁰ *Discurso en la inauguración del coloquio "California: Raíces, presencia y futuro de la Latinidad"*. (SEGIB) *Secretaría General Iberoamericana*. [Madrid, 12 de maig de 2008]. MAE.

¹⁶¹ Moratinos. *Intervención en la inauguración de la V Conferencia de embajadores "Diplomacia pública y política exterior"*. [8 de setembre de 2008]. MAE. El ministre d'exterior parafraseja aquí Zapatero.

pena capital en 1978 y, 17 años más tarde, prohibió también el recurso a este castigo en tiempos de guerra. España es parte del Segundo Protocolo Facultativo del Pacto Internacional de Derechos Civiles y Políticos, destinado a la abolición de la pena de muerte. Constituye un motivo de satisfacción comprobar que el número de países que se suma cada año a la abolición aumenta a ritmo constante: hoy somos más de 130 Estados los que, de iure o de facto, hemos suprimido la pena de muerte."¹⁶² Se sumen aquí complicitats de països mediterranis, que compten amb "sociedades civiles vigorosas, capaces de movilizarse en torno a causas nobles", com la d'Itàlia.¹⁶³

La pròpia beatificació d'una xifra rècord de gairebé mig centenar d'espanyols en un mateix acte és presentat sota el signe de la "reconciliació": "Son célebres las palabras de SS Juan Pablo II -'no hay paz sin justicia, y no hay justicia sin perdón'-. El perdón. Qué mayor expresión de nobleza, qué mayor muestra de reconciliación. Porque la beatificación de 498 españoles no va 'contra nada, ni contra nadie', como ha afirmado ya la Conferencia Episcopal Española, sino que se trata de 'un gran signo de esperanza', dirigido, en efecto, a fomentar esa reconciliación." La importància es deu principalment a tres motius: "nunca hasta ahora habían sido beatificadas tantas personas en una misma ceremonia (498); "es la primera vez que diversas Causas han sido coordinadas por la Oficina para las Causas de los Santos de la Conferencia Episcopal Española en diálogo con la Congregación de la Causa de los Santos"; "prácticamente todas las diócesis españolas participan en esta celebración, con la asistencia de los obispos españoles, de representantes de Gobiernos autonómicos, y de miles de fieles procedentes de todos los

---

¹⁶² Moratinos. *Intervención ante la Reunión Ministerial sobre la pena de muerte*. [Nova York, 28 de setembre de 2007]. MAE.

¹⁶³ Moratinos. *Intervención en el VIII Foro de Diálogo Hispano-Italiano en Toledo*. [17 d'octubre de 2007]. MAE.

rincones de España". Sobre el mateix esdeveniment: "La Delegación oficial que presido quisiera reiterar la voluntad del Gobierno de España de reconocer el papel de la Iglesia Católica en nuestro país y en su historia, y la colaboración entre la Santa Sede y el Estado español, enmarcada en nuestra Constitución y concretada en los Acuerdos de 1979, que recogen objetivos comunes a ambos Estados."¹⁶⁴

6.3. Itàlia: estrènyer les relacions bilaterals a la Mediterrània per comptar en l'economia global

El 16 d'octubre de 2005 es celebraren eleccions primàries en el si de l'*Unione per l'Ulivo*, per voluntat del propi Prodi, que sortí escollit candidat a les eleccions legislatives amb un 74,1% dels vots. El 9 d'abril de 2006, Prodi guanyà les eleccions i la mateixa persona que l'havia succeït en el primer mandat, el president dels *Democratici di Sinistra* Massimo D'Alema, fou ara el seu ministre d'exteriors (17 de maig de 2006 - 8 de maig de 2008). Algunes iniciatives d'activisme internacional del govern italià compartiren aleshores tarannà amb les del govern Zapatero: així, Prodi impulsà la resolució de l'ONU sobre la moratòria de la pena de mort, aprovada el desembre de 2007. La implicació en la campanya militar d'Iraq també es veié afectada per la formació d'un govern de centre-esquerra, però a diferència del cas espanyol de 2004, l'acció i el discurs de Prodi el 2006 es vesteixen de cauteles: el president del consell de ministres digué que havia complert paraula retirant les tropes d'Iraq en el termini anunciat i que les infraestructures i els projectes lliurats al govern de Bagdad mostraven que "quella italiana non è stata una 'occupazione', ma un aiuto ad un popolo alla ricerca disperata di un

---

¹⁶⁴ Moratinos. *Brindis en la cena ofrecida con motivo de la ceremonia de beatificación de mártires españoles del siglo XX*. [Palacio de España, Roma, 27 d'octubre de 2007]. MAE.

futuro".¹⁶⁵ El vot negatiu del Senat després de la presentació de les línies de la política exterior el febrer de 2007 causà una primera crisi al govern Prodi, especialment pel fet que D'Alema havia dit abans que el govern hauria de dimitir si el resultat d'aquesta votació no era positiu. El president de la república, Giorgio Napolitano, confirmà aleshores la continuïtat de l'executiu. Amb la caiguda definitiva del govern el 2008, Prodi feu declaracions dient que havia tancat amb la política italiana i fins i tot criticà el reformisme blairista, cosa que alguns interpretaren com una autocrítica. Un cop deixat el poder polític, una de les tasques que Prodi exercirà és com a membre del *international advisory board* (IAB) de BP, l'antiga British Petroleum.

Tant Prodi com D'Alema, en aquesta segona etapa d'altres reponsabilitats governamentals, tornaren amb menys accent mediterrani i amb un accent més marcadament global. Basant-se en el llibre "Il lato italiano dei Giapponesi", de Marino Marin, Prodi troba algunes concomitàncies entre Itàlia i Japó.¹⁶⁶ D'Alema, assenyala que l'any 2030 cap país europeu -potser amb l'excepció d'Alemanya- comptarà amb les xifres per formar part del G-8, i per tant considera una estupidesa veure Europa com la font dels problemes o utilitzar-la com a boc expiatori. Evoca paraules de Paul-

---

¹⁶⁵ *Discorso del presidente del consiglio, Romano Prodi, in occasione del cerimonia del rientro della Bandiera del 1° Reggimento bersaglieri e la Bandiera del Contingente militare italiano della missione "Antica Babilonia" in Iraq.* [2 de desembre de 2006]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁶⁶ "Una certa 'insularità' di fondo della psiche nazionale, più marcata, per ovvie ragioni geografiche, nel caso giapponese. Una comune cultura politica che accorda preferenza a processi decisionali basati sul consenso interno il più condiviso possibile. Una forza economica basata sulla laboriosità degli individui, sulla ricchezza del capitale umano -in presenza di risorse naturali limitate e di una conformazione del territorio piuttosto complessa- sulla spiccata propensione al risparmio, su un modello di sviluppo economico export-led. Una curva demografica che pone difficoltà simili con un costo crescente di una popolazione che invecchia. Una predisposizione culturale caratterizzata da un amore profondo per l'arte e per le cose belle". *Intervento del Presidente del Consiglio all'Università di Tokio.* [17 d'abril de 2007]. Palazzo Chigi.

Henri Spaak: "There is no such thing as 'big' and 'small' countries in Europe. We are all small -some, however, have not realised it yet."¹⁶⁷

Per referir-se a l'Europa del moment, Prodi fa referència a De Gasperi i, com ell, es mostra convençut que existeix una ànima europea, i que Europa està basada sobre "fondamenta comuns, forts, que són i nostres valors compartits: la democràcia, el respecte dels drets humans, l'estat de dret, la solidaritat": "l'Unió europea no és només l'única veritable novetat apareguda a la escena internacional des de la fi de la segona guerra mundial, com ha dit una vegada Kofi Annan, sinó també la nostra única assegurança per a un món millor."¹⁶⁸ Parafraseja François Fejto ("un home amb dins tantes ànimes europees -anglesa, croata, francesa, alemanya-") per dir que "l'Europa té necessitat de trobar un poc de la seva creativitat...".¹⁶⁹ Observi's com aquest darrer tema és semblant al que havia utilitzat Villepin en el mateix context d'*impasse* del projecte constitucional europeu. Aquest canvi de Prodi fou pronunciat justament a Berlín, en el moment de la signatura de la declaració homònima, que posava fi al període de reflexió sobre el futur de la institució europea, anunciant la refosa de parts del text en un nou tractat de reforma de la Unió Europea, el que esdevindria el Tractat de Lisboa.

Tot i el caràcter definitori que atribueix als valors europeus, en altres ocasions Prodi els presenta com a compartits amb els Estats Units: existiria una consciència, al capdavall, de pertànyer a la mateixa civilització. La immigració s'hauria encarregat de mantenir viva la

---

¹⁶⁷ *Intervention of the Italian Minister of Foreign Affairs, Massimo D'Alema: Europe at 50: lessons and visions for European integration*. [8 de maig de 2007]. Esteri.

¹⁶⁸ *Discorso del Presidente del Consiglio Romano Prodi in Campidoglio*. [23 de març de 2007]. Siti arqueològic Palazzo Chigi.

¹⁶⁹ *Discorso del Presidente del Consiglio Romano Prodi a Berlino*. [25 de març de 2007]. Siti arqueològic Palazzo Chigi.

amistat, fins i tot en temps de guerra: "Sotto queste croci, insieme ai loro resti, noi custodiamo quei valori. /La Sicilia, Nettuno, Anzio sono anche le tappe di un'amicizia, tra Italia e Stati Uniti d'America, tra americani ed italiani. (...) Il grande progetto europeo nasce da quelle ceneri. E trova negli Stati Uniti e nell'amicizia transatlantica un punto di riferimento essenziale ed irrinunciabile."¹⁷⁰ A partir d'aquí, Prodi creu que aquests ensenyaments de llibertat, que Lincoln va saber fer inherent per a la unitat de la nació, s'han de fer jugar a nivell global per l'harmonia planetària.

Prodi estableix un paral·lel entre la superació dels crims del nazisme com a font de la cohesió europea i la superació del terrorisme domèstic com a font de cohesió de l'Itàlia republicana: "(...A)nche Bologna è vittima: per questo motivo piange e non dimentica i suoi figli uccisi in quella mattina del 2 agosto 1980. /Se la fonte della vocazione alla pace dell'Italia nella nuova Europa sta nel dolore indicibile delle grandi stragi naziste, che hanno ferito il nostro paese (penso per tutte a Marzabotto), noi dobbiamo imparare dalle vittime delle stragi che hanno attraversato l'Italia repubblicana, la faticosa via della riconciliazione nella verità. Senza dimenticanze, senza ipocrisie."¹⁷¹

El paral·lelisme, però, no pot operar amb la mateixa nitidesa que en altres països ja que, no només des d'un punt de vista europeu sinó també des d'un punt de vista nacional, Itàlia apareix com a víctima i botxí pel que fa a l'experiència nazi i feixista. Prodi relaciona el feixisme italià amb una part de la culpa de l'extermini jueu, i tot seguit presenta els valors republicans com el que ha fet possible la redempció del país en el seu

---

¹⁷⁰ *Discorso del Presidente del Consiglio, Romano Prodi, al "Memorial day".* [28 de maig de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷¹ *Intervento del Presidente del Consiglio alla cerimonia per il 27esimo anniversario della strage di Bologna del 2 agosto 1980.* [2 d'agost de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

conjunt: "(...N)el 63° anniversario della apertura dei cancelli di Auschwitz celebriamo, commossi, il Giorno della Memoria, mantenendo sempre nel cuore una profondissima angoscia per quel terribile scenario di morte e annientamento umano, costruito con la finalità di un tragico sterminio razziale. Anche il nostro regime fascista si rese responsabile di una parte di quella tragedia, emanando leggi razziali e procedendo ad epurazioni di massa, che colpirono fino alla morte tante persone e giovani innocenti. /La nostra Repubblica democratica, che festeggia quest'anno i 60 anni della propria Carta costituzionale, offre a noi tutti la libertà indispensabile perché l'uomo possa sentirsi partecipe di una collettività civile e solidale, che rifiuta anche il solo pensiero di soluzioni così sconvolgenti, come quelle attuate nei campi di concentramento e di sterminio."¹⁷² El risc, però, no ha desaparegut: "L'Europa, la nostra Europa, che dopo la guerra abbiamo unito in pace, in libertà e in sicurezza, non è riuscita a liberarsi dall'antisemitismo. In Francia, in Inghilterra, in molti dei paesi dell'Europa centrale appena entrati nell'Unione, abbiamo assistito, negli ultimi anni, ad un ritorno dell'antisemitismo. Nemmeno l'Italia è stata risparmiata."¹⁷³

Quan Prodi es refereix a les àrees que han de ser prioritàries per a Europa, resulta clar que la Mediterrània s'ha esvaït i en el seu lloc i figura Àfrica: "Molte sono le sfide dell'Europa nel tempo che ci sta dinanzi. Io individuo queste: l'Africa, il Medio Oriente, la pena di morte e i diritti umani, la lotta alla povertà e l'impegno per la pace, l'ambiente, il clima e la famiglia. /La prima grande sfida è oggi l'Africa."¹⁷⁴ Amb una imatge poc

---

¹⁷² *Giornata della Memoria, lettera di Prodi al Presidente dell'Unione delle Comunità ebraiche in Italia, Renzo Gattegna.* [26 de gener de 2008]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷³ *Intervento del Presidente del Consiglio Romano Prodi al V Congresso delle Comunità Ebraiche.* [3 de juliol de 2006]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷⁴ *Intervento del Presidente del consiglio, Romano Prodi, a Stoccarda: Le sfide dell'Europa.* [12 de maig de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.; en un altre discurs, posa l'accent en el seu compromís personal amb Àfrica, fent referència a

afortunada, Prodi enalteix la relació amb Àfrica i la vincula també amb la necessitat de constituir-se en blocs econòmico-culturals a l'estil dels que proposà Samuel Huntington, encara que sigui sense voler-ho expressament, més enllà de les economies d'escala: "L'Europe a un intérêt 'physiologique' à développer une politique vis-à-vis de l'Afrique car - inutile de le dire- il n'y a pas un seul pays européen qui puisse envisager d'avoir des relations individuelles efficaces avec le continent africain. C'est ce que je dis depuis des années aux collègues européens: tant que nous serons perçus comme Italiens, Espagnols, Allemands, Portugais, Anglais, Français, Hongrois, Slovènes..., nous ne pourrons pas bien travailler avec nos amis africains. C'est l'Afrique, chers amis, qui nous demande d'agir en tant qu'Europe."¹⁷⁵ Malgrat tot, la posició humanista de Prodi sobre Àfrica contrasta amb la del discurs de Dakar de Sarkozy. Prodi identifica un continent en plena expansió que imprimeix un canvi fonamental ("Africa is now a protagonist and no longer just an object of international relations.") que demana també una actitud nova ("Rather

---

la importància del continent: "Chi mi conosce sa che l'Africa rappresenta, non certo da oggi, una priorità. Da Premier l'ho posta sin dall'inizio al centro dell'azione di Governo. L'ho detto in Parlamento al momento del mio insediamento e l'ho detto di persona al Vertice dell'Unione Africana a gennaio ad Addis Abeba. A Heiligendamm, dove ho incontrato i leaders degli altri Paesi del G8 e di molti Paesi africani che hanno partecipato al Vertice, abbiamo molto parlato di Africa e di come lavorare meglio insieme. Abbiamo preso impegni che l'Italia seguirà con particolare attenzione anche in vista della Presidenza del G8 nel 2009. /Da questo primo anno di Governo l'impressione che ne ho tratto è che l'Africa è di nuovo in movimento: pur di fronte a gravi problemi e contraddizioni, c'è un progresso della democrazia, c'è una ripresa dell'economia, c'è soprattutto un processo di integrazione politico istituzionale guidato dall'Unione Africana. Ciò che è sempre più evidente è che l'Africa emerge sempre di più come un attore politico e non più come una questione di sviluppo. Io ho fiducia nell'Africa, perchè l'Africa ha fiducia in se stessa." *Discorso del presidente del consiglio, Romano Prodi, ai componenti del Corpo diplomatico dei Paesi Africani*. [5 de juliol de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷⁵ *Intervento del Presidente del Consiglio dei Ministri Romano Prodi al Vertice UE-Africa*. [Lisboa, 8 de desembre de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

than continue to discuss what we can do for Africa, let us try to reflect on what Africa is asking us to do for her").¹⁷⁶

Com Sarkozy, Prodi creu que la història de la integració europea pot servir de referent per a processos similars: estableix un paral·lel entre els cinquanta anys de les Comunitats Europees i els quaranta anys de l'Organització per la Unitat Africana, unides per un pensament similar i complementari gràcies als respectius pares fundadors: "Lo straordinario disegno, rivelatosi comune, di Senghòr e Schuman, padri dell'Africa e dell'Europa, che immaginavano già il secolo scorso un'EuroAfrica, due mondi uniti da un unico mare, il Mediterraneo, lo ritroviamo anche nelle date."¹⁷⁷ Noti's com, de manera similar a alguns casos del discurs francès del moment, la Mediterrània és posada en valor com a nexa entre continents -especialment, entre Europa i Àfrica- i no pas per ella mateixa. El compromís de Prodi amb Àfrica continuà després de cessar el seu govern, des de la *Fondazione per la Collaborazione tra i Popoli*, que ell mateix creà. Rebé l'encàrrec de liderar el grup de treball ONU-Unió Africana i a partir de l'octubre de 2012 fou enviat especial de l'ONU pel Sahel.

El rol mediador d'Itàlia es posa al servei de la necessitat de relleu de la política mediterrània que sembla surar en l'ambient. Prodi pren els profunds desacords sobre la guerra d'Iraq com a punt de partida per a fer front a aquesta necessitat i per a la recuperació d'una certa equidistància mediatra: "L'Italia non guarderà solo all'Europa. Il Governo si farà parte attiva per rilanciare una politica per il mediterraneo che avrà come obiettivo di fondo la costruzione di una grande area, in cui pace e

---

¹⁷⁶ *Gli interventi del Presidente Prodi alla 62ª Assemblea Generale delle Nazioni Unite*. [25 de setembre de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷⁷ *Messaggio del Presidente del Consiglio in occasione della "Giornata dell'Africa"*. [Roma, 25 de maig de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

prosperità possano affermarsi. (...). Penso alla banca del Mediterraneo, penso ad università comuni fra paesi della sponda nord e della sponda sud."¹⁷⁸ Els exemples havien estat ja debatuts i descartats anys abans (enlloc de la banca euromediterrània, el 2002 s'havia creat la *Facility for Euro-Mediterranean Investment and Partnership*, depenent del Banc Europeu d'inversions) i la universitat comuna no serà inclosa per Sarkozy en el seu relançament de la Mediterrània en un primer moment. Amb aquest "l'Italia non guarderà solo l'Europa", ens remet indirectament a un dualisme d'opcions entre Europa i la Mediterrània que no existeix en altres països: Espanya només pot ser a la Mediterrània per mitjà d'Europa; Itàlia hi pot ser de propi dret.

El rol històric de mediador és també la imatge amb que Itàlia es compara a d'altres "potències emergents". Per D'Alema, la posició geogràfica és una característica compartida per Turquia i Itàlia, i el que imposa a ambdues la responsabilitat de la mediació: "Per collocazione geografica, retaggio storico ed interessi geopolitici quella del Medio Oriente è una regione di interesse primario per entrambi. (...) È motivo di soddisfazione rilevare come la politica estera turca abbia conosciuto in questi ultimi anni un notevole sviluppo, con una maggiore proiezione verso aree, quali il Medio Oriente, in cui il potenziale d'influenza di Ankara è ancora in parte inespreso."¹⁷⁹

Els llaços històrics també serveixen per atreure certes relacions bilaterals a l'àmbit mediterrani, mirant de passar per sobre de categories geopolítiques alienes que s'han anat imposant. Per a Prodi, el passat d'Albània conté uns

---

¹⁷⁸ *Dichiarazioni Programmatiche del Presidente del Consiglio dei Ministri On. Prof. Romano Prodi alla Camera dei Deputati*. [22 de maig de 2006]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁷⁹ *Intervento del Ministro D'Alema al Foro di dialogo Italo-turco*. [22 de novembre de 2007]. Esteri.

elements mediterranis que la distingeixen de la resta dels Balcans. Aquesta és indirectament afalagada com a porta d'Itàlia als Balcans, fent equilibris per no citar episodis històrics massa concrets, ja que qualsevol d'ells causaria irritació.¹⁸⁰ Prodi ha de deixar de banda la política històrica i els "temps" concrets, perquè això evocaria l'imperialisme italià.

6.4. El discurs mediterrani transversal, en transició

En l'escenari que hem descrit es produí no només una reducció del ventall de temes enunciat com a prioritari en les relacions euromediterrànies, sinó també un encongiment de la topografia de la imaginació mediterrània. En termes històrics, l'imaginari esdevenia incomparablement més pobre que en les dues etapes precedents i l'etapa posterior. En termes geogràfics, més que una àmplia zona de contacte, la Mediterrània adoptava l'aspecte d'una línia, d'una frontera. En tots dos casos, és tracta d'una

---

¹⁸⁰ *Intervento del Presidente del Consiglio dei Ministri, Romano Prodi, al Parlamento albanese.* [3 de desembre de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.: "L'Italia ha una affinità speciale con tutta la regione balcanica. Una vicinanza spirituale e sentimentale che la geografia da sola non sa spiegare. Ma con l'Albania c'è qualcosa di ancor più particolare, un legame unico e forte, che sospetto abbia qualcosa a che fare con la nostra natura mediterranea. /L'Albania non è solo balcanica. E' anche un paese mediterraneo. D'altra parte Scanderberg sceglieva di costruire le proprie fortezze vicino al mare invece che sulle montagne come facevano altri signori balcanici del suo tempo. E questo la dice lunga sulla natura dell'animo albanese. Solare, cosmopolita, rispettoso dell'altro e attento alle diversità." Continua tot seguit: "Quando in occasioni di incontro analoghe a queste si parla di affinità storiche e culturali, cliché e banalizzazioni sono sempre in agguato. Ma oggi so di non correre questo rischio. Perché l'intera esistenza dei nostri due paesi è fatta di storie vissute insieme, di culture che si sono sempre incontrate e compenstrate. Fin dall'antichità. Molti secoli prima che il vessillo dell'aquila nera bifronte su fondo rosso diventasse bandiera nazionale albanese. Le meraviglie archeologiche di Butrint, le mura veneziane di Scutari, i villaggi arbaresh nel nostro Meridione e la fisionomia urbana di questa capitale sono segni di una vicinanza che prescinde dal tempo e dalla politica. Perché quella fra Italia e Albania è soprattutto amicizia di popoli."

pèrdua de profunditat. Com a conseqüència, serà difícil trobar cap d'aquelles invocacions a la Mediterrània com a bressol de la civilització i com a promesa de renovació Europa que havíem vist en els capítols anteriors i que tornem a trobar més endavant, de la mà de Sarkozy. La poca elaboració retòrica possible en aquest context és posada al servei de fer presentables en societat polítiques que fins aleshores no ho havien estat. Per altra banda, enlloc d'aparèixer la regió com a un espai d'interaccions múltiples, es consagra una dicotomia fonamental en les visions sobre aquesta: el discurs considerat útil, benigne, és el de l'esforç d'apropar dues ribes escindides per la història en tots els fronts, no només en l'econòmic, sinó també en el cultural i religiós, entre d'altres. Això és viscut com un combat contra el tancament, que paradoxalment projecta aquest mateix tancament sobre la història, convertint el passat en un terreny de pessimisme i fent més àrdua la tasca de trobar models per al present. Per contra, el nou accent en els negocis primer i la l'eclecticisme en la justificació de la idea francesa d'unió mediterrània després, permeteren ocasionalment presentar el comerç com a factor d'unitat al llarg dels segles. En relació a l'idea del xoc de civilitzacions l'etapa marca el pas d'una situació en que es negava categòricament la possibilitat que aquest es pogués produir, a una altra en que noves veus demanen derrotar aquells que volen que el xoc es produeixi.

a) El bressol de civilització cau (momentàniament) en l'oblit

Després del *big-bang* de l'ampliació de la UE el 2004, l'Europa del període de reflexió constitucional i de la competició global, la manca d'ícones fa patent de manera força abrupta el "risc d'encongiment" davant d'un món que la sobrepassa com més va més. Com en etapes anteriors, la Mediterrània continua veient-se involucrada en aquest tipus de reflexions. A Itàlia, és present la idea de trobar un antídoto al declivi: Prodi ens avisa

que, sense una idea "avançada d'Europa" i sense una acció exterior basada en els "valors" europeus, existeix el risc "di tornare ad essere la piccola appendice occidentale del continente asiatico cui ci condannerebbe non solo la geografia, ma anche la storia futura".¹⁸¹ La idea de "retorn" a aquesta situació anterior de predomini asiàtic, amb prou feines esbossada per Prodi, és desenvolupada amb més detall per D'Alema, des la perspectiva desdramatitzada que permetria una economia globalitzada com la que s'obre pas: "Il passato non ritorna, quanto meno non ritorna mai nelle stesse forme. (...) È giusto parlare della rinascita di Cina e India, piuttosto che riferirsi ad esse come realtà meramente emergenti. Ce lo suggerisce il senso comune e ce lo conferma la certossina raccolta di dati di storici ed economisti. /Su tutti il britannico Angus Maddison, storico dell'economia e specialista di analisi comparata dei tassi di crescita dei grandi aggregati continentali. Maddison ci ricorda che se nel 1700 la quota di Cina e India sul PIL mondiale era rispettivamente del 23,1 e del 22,6%, a fronte di una quota europea del 23,3%, nel 1952 i rapporti di forza di erano ribaltati: la quota europea passata al 29,7%, quella di Cina e India scesa, rispettivamente, a 5,2 e 3,8%. Senza contare gli Stati Uniti, la cui partecipazione alla produzione della ricchezza mondiale nel periodo in esame era passata dalla quasi irrilevanza al 28,4%. /Non solo l'affermazione sulla scena globale negli ultimi due secoli della superpotenza americana impedisce un raffronto simmetrico con il passato preindustriale; lo impedisce, forse più di ogni altra cosa, la natura interconnessa e interdipendente delle relazioni della società internazionale contemporanea."¹⁸²

---

¹⁸¹ Prodi. *Intervento del Presidente del Consiglio al Parlamento europeo*. [Estrasburg, 22 de maig de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁸² *Intervento del Ministro D'Alema al Convegno "Stati Uniti e Cindia: il passato che ritorna?"*. [29 de maig de 2007]. Esteri.

Tot i la natura "interconnectada" del nou panorama internacional, continuen les propostes per articular un nou "Occident", que segons Moratinos hauria de ser definit més per un aliniament d'interessos que per una noció geogràfica: "Quien crea que este y oeste, norte y sur son únicamente expresiones geográficas debería recapacitar. Además de ser puntos de la brújula, son conceptos complejos de gran elasticidad. En numerosas ocasiones he defendido la idea de un Nuevo Occidente que abarcaría una amplia comunidad política de intereses, no sólo de Estados Unidos y Europa, sino también de otras democracias asiáticas y de Oriente Medio. El término Este, como antiguamente el de Oriente, no se refiere únicamente a Asia, sino que se utiliza como concepto contrapuesto a todo lo que significa el Oeste. En Europa significaba, hasta hace poco, el bloque soviético. Como ya he dicho, hemos de evitar utilizar al Islam como el nuevo concepto contrapuesto."¹⁸³

Zapatero, en ocasions, també afirma creure en uns valors europeus distintius com a principal element federador, afirmant que "en la adhesión a estos valores, y no en el ámbito geográfico, es donde reside la genuina esencia de nuestra Unión."¹⁸⁴ Creu que la unitat europea està generant un nou model de "civilització política": "Señalaba Jean Monnet que los cambios se aceptan en la necesidad y que la necesidad se impone durante la crisis. (...) Estamos desarrollando un modelo nuevo en la historia de la civilización política, que avanza a pasos de las realidades concretas de las que hablaba Schuman".¹⁸⁵ Esmenta el que considera un exemple central d'aquestes realitzacions ambiciosos: "Europa está hoy inmersa en un proceso de gran contenido estratégico, la creación de un Espacio Común

---

¹⁸³ Moratinos. *Discurso en la ceremonia de concesión del Doctorado Honoris Causa, op.cit.*

¹⁸⁴ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno ante el Pleno del Parlamento Europeo*. [Brussel·les, 28 de novembre de 2007]. Moncloa.

¹⁸⁵ *Ibid.*

de Libertad, Seguridad y Justicia, el desarrollo del ámbito Schengen y del sistema de fronteras exteriores". De manera conseqüent, situa la política sobre immigració com a un dels elements centrals en aquest fer avançar l'obra dels pares fundadors.¹⁸⁶

Zapatero veu el veïnatge com el lloc on es posen a prova els valors i l'acció europeus: "Nos jugamos mucho en nuestras relaciones con los países de la orilla sur del Mediterráneo. En ellas debemos confirmar la auténtica dimensión de Europa, la Europa interesada por todo lo que aportan los demás, la que respeta la diferencia, la que ofrece sus valores sin imponerlos y la que desarrolla la asociación en el marco de la nueva política de vecindad. (...) /Actuemos para asentar a sus gentes en su propia tierra y para apoyarles en su aspiración de aprovechar allí su propia oportunidad vital."¹⁸⁷ En aquest context, la lluita contra la immigració il·legal amb prou feines és esmentada, tot i que ha esdevingut la pedra angular de bona part de les relacions bilaterals d'Espanya a la Mediterrània i en relació a la Mediterrània: Zapatero defensa la idea de presència conjunta d'Espanya i França en determinants llocs "al igual que Francia tiene una presencia conjunta con Alemania en algún lugar del mundo", pensant sobretot en temes comercials i d'immigració.¹⁸⁸

El president del govern espanyol no s'està d'evocar un substrat mediterrani com a quelcom determinant per a les bones relacions entre Espanya i Grècia ("la tradición mediterránea común y la convergencia en posiciones en muchos asuntos que ocupan ambos países que pertenecen al espacio

---

¹⁸⁶ *Ibid.*

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ Rodríguez Zapatero i Sarkozy. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Primer Ministro de la República Francesa*. [Madrid, 27 de juliol de 2007]. Moncloa.

sur de Europa nos hacen aliados naturales"),¹⁸⁹ o entre els governs d'Espanya i Itàlia, "(g)obiernos de dos países europeístas, vinculados por un lazo tan poderoso como es la visión del sur, la visión mediterránea, y que tenemos, en consecuencia, muchísimos asuntos comunes que abordar. (...) /"La inmigración, hemos coincidido plenamente, es una cuestión europea. La mejor prueba es que Italia y España la viven en una dimensión parecida, y otros países; pero quizás un buen ejemplo son Italia y España. Es una cuestión europea y, por tanto, ha de tener una respuesta común de la Unión Europea (...)." Zapatero agraeix a continuació l'ajuda de Prodi en els recursos materials aportats per Itàlia en el marc del programa FRONTEX per vigilar les costes espanyoles.¹⁹⁰ En el moment de la cimera bilateral Espanya-Itàlia a Eivissa diu: "Nos conocemos bien italianos y españoles, somos hermanos en el Mediterráneo y socios en Europa, y sobre Europa compartimos la misma misión." I més avall: "Como países mediterráneos, tenemos un compromiso compartido por dos ideas básicas en torno al Mediterráneo, que son la paz y la cohesión económica y social, que servirá, sin duda alguna, para afrontar el reto de la inmigración."¹⁹¹

b) La *cruïlla de cultures* retrocedeix davant la invocació de les *dues ribes*.

Fins que l'arribada de Sarkozy canvià les coses, els membres mediterranis de la UE presentaven de manera força unànime l'adhesió de Turquia com a una inversió de futur en una àmplia entesa cultural internacional, com al

---

¹⁸⁹ Rodríguez Zapatero i Karamanlis. *Conferencia de prensa del Primer Ministro de la República Helénica y del Presidente del Gobierno (Karamanlis)*. [Atenes, 10 de juliol de 2008]. Moncloa.

¹⁹⁰ Rodríguez Zapatero i Prodi. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente del Consejo de Ministros de Italia*. [Madrid, 16 d'octubre de 2006]. Moncloa.

¹⁹¹ Rodríguez Zapatero i Prodi. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente del Consejo de Ministros de Italia después de la Cumbre hispano-italiana*. [Eivissa, 20 de febrer de 2007]. Moncloa.

millor senyal de concòrdia que la Unió Europea podia enviar al món arabomusulmà: "La incorporación de Turquía a la Unión Europea es una decisión que tendrá consecuencias, no para la próxima década, ni siquiera pensando en 2020; la incorporación de Turquía a la Unión Europea será una de las decisiones más trascendentes del siglo XXI por lo que representa para el orden internacional, por lo que representa para la propia capacidad de la Unión Europea y por lo que representa para el entendimiento entre orillas distintas del Mediterráneo."¹⁹² En general, però, les imatges i metàfores que evocaven en aquest moment la Mediterrània havien perdut en part aquella impressió d'aiguabarreig que semblava justificar els primers passos de multilateralisme euromediterrani.

Ara la Mediterrània, més que una cruïlla de pobles i gent, apareix com a una cruïlla entre els grans blocs de la globalització. En un moment en que es multipliquen les cimeres ("Afrique-Chine, Afrique-Inde, Afrique-Amérique latine, Afrique-Russie"), Douste-Blazy s'alegra que el caràcter precursor de França quedi ben palès amb la celebració de la vint-i-quatre cimera Àfrica-França: "Votre continent est en quelque sorte la 'Nouvelle Frontière' du 21ème siècle."¹⁹³

En efecte, la Mediterrània esdevingué sobretot el nexa entre Europa i Àfrica,¹⁹⁴ un continent amb un nou protagonisme. La regió euromediterrània ja figura fins i tot al mateix nivell de la (nova) regió euroafricana quan Moratinos cita Espriu: "Haz que sean seguros los

---

¹⁹² *Discurso del Presidente del Gobierno en el Foro empresarial hispano-turco*. [Madrid, 14 de gener de 2008]. Moncloa.

¹⁹³ *Réunion ministérielle préparatoire à la XXIVème conférence des Chefs d'État d'Afrique et de France. Intervention du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy*. [Canes, 13 de febrer de 2007]. France diplomatie.

¹⁹⁴ *Intervento del Ministro D'Alema alla riunione degli Ambasciatori del Gruppo Africano*. [23 de novembre de 2007]. Esteri.

puentes del diálogo /e intenta comprender y amar/ las razones y las hablas diversas de tus hijos."¹⁹⁵ Sarkozy s'expressa en termes similars: "Je suis de ceux qui pensent que les liens anciens et de tous ordres qui nous unissent aux peuples de la Méditerranée et, au-delà, de l'Afrique sont un atout, une chance pour peu que nous ayons l'ambition et la volonté de les organiser, en rompant définitivement avec d'anciennes pratiques."¹⁹⁶

La metàfora dels ponts de diàleg, de fet, continuà apareixent fins a l'extenuació, fins i tot aplicada a marcs on els fets actuals s'entesten a fer comprendre el contrari: així, Afganistan esdevé potencial exemple de pont de cultures, que avalaria la iniciativa de l'Aliança de Civilitzacions: "Sus valores y tradiciones islámicas pueden convertirse en un puente o lugar de encuentro entre culturas, donde la voluntad de cooperación de la comunidad internacional, en estos últimos cuatro años, ha cristalizado en el respeto y ayuda para su recuperación."¹⁹⁷

La insistència en la imatge del pont és el reflex invers de la dinàmica en curs que escindeix la Mediterrània com a objecte. Chirac es situa per un moment en el context de l'aiguabarreig: "Averroès vénèrait Aristote, qu'il disait 'envoyé par Dieu pour proclamer la vérité', et Saint Thomas d'Aquin voyait dans ce génie universel de la science arabe le 'commentateur' par excellence de l'héritage gréco-latin." Ràpidament, però, presenta el gruix de la història mediterrània com a una fatalitat en sentit oposat: "Mais nos histoires ont suivi des cours différents. Les affrontements séculaires, conquête islamique, croisades, entreprise coloniale ont creusé de

---

¹⁹⁵ Moratinos. *Intervención en la inauguración del centro del Instituto Cervantes de Palermo...*, *op.cit.*

¹⁹⁶ *XVème Conférence des ambassadeurs. Allocution du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy.* [Paris, 27 d'agost de 2007]. France diplomatie.

¹⁹⁷ *Intervención en la Conferencia de Londres sobre Afganistán.* [31 de gener de 2006]. MAE.

profondes fractures. Ainsi, malgré leur origine commune et des liens innombrables, la Méditerranée juxtapose des mondes fermés les uns par rapport aux autres. /Nos modes de vie, nos croyances, nos systèmes d'organisation sociale et juridique, nos modèles politiques, tout ce qui fait une identité, en réalité aujourd'hui nous distingue." La urgència avui és dissipar estereotips i diu que aquest havia de ser també l'objectiu del Procés de Barcelona -"mais la culture, c'est vrai, en est restée le parent pauvre". Descriu què cal fer: "A l'esprit de croisade, fondé sur l'ignorance, au prosélytisme militant qu'inspire une vision totalitaire de l'humanité, opposons l'esprit de dialogue fondé sur la connaissance, la tolérance et la volonté d'ouverture." L'instrument ha de ser l'humanisme, que per a Chirac "plonge ses racines dans le terreau des trois religions du Livre qui toutes exaltent la dignité de l'Homme." Proposa accions concretes: "une coopération dans le domaine de la codification et de la réforme du droit; un Erasmus méditerranéen pour rapprocher nos jeunes -il pourrait s'inspirer de la grande figure d'Averroès; une charte du dialogue des cultures qui fixe les règles du vivre-ensemble dans la mondialisation."¹⁹⁸ Chirac cita el Louvre com el que uneix els Emirats Àrabs i França en l'esforç del diàleg de cultures, tenint en compte a més que la vocació del Louvre, "depuis l'origine, est d'atteindre l'universel (...)."¹⁹⁹ Així doncs, per a Chirac, dir-se a favor del diàleg entre cultures i al mateix temps situar-se més enllà d'aquestes no sembla estar en contradicció.

Douste-Blazy parla del repte de crear "une circulation naturelle des hommes et des idées au-delà de la Méditerranée" i cita els que creu

---

¹⁹⁸ *Discours de M. Jacques Chirac, Président de la République à la séance inaugurale de l'Atelier culturel Europe-Méditerranée-Golfe*. [13 de setembre de 2006]. France diplomatie.

¹⁹⁹ *Message de Jacques Chirac, Président de la République, adressé au cheikh Khalifa bin Zayed Al Nayhan, Président de la Fédération des Emirats arabes unis à l'occasion de la signature de l'accord intergouvernemental créant le Musée universel du Louvre Abou Dabi*. [París, 6 de març de 2007]. France diplomatie.

exponents de la "pensée de deux rives".²⁰⁰ Apellant a la reforma, Douste-Blazy juga amb una certa dissociació entre Europa i la Mediterrània, en que la solució per a la segona està en ella mateixa, més que no pas en acudir a la primera: "(...L)a singularité de l'aventure euro-méditerranéenne ne tient pas uniquement au pouvoir d'attraction de l'Europe. Elle repose aussi sur une philosophie et une morale: celle d'un partenariat au service des peuples, celle d'une volonté de lier la stabilité aux progrès et aux réformes nécessaires. Nous sommes tous les héritiers de l'humanisme méditerranéen. A nous de nous montrer dignes, en donnant à nos ambitions un contenu concret et généreux, mais aussi en adoptant des méthodes véritablement partenariales, responsables et transparentes. Douste-Blazy recull les iniciatives franceses per revivire el procés ("La 'vision de Barcelone' demeure à mon sens le cadre privilégié pour soutenir une approche de la Méditerranée qui renoue avec le concept d'interpénétration des cultures cher au grand méditerranéen que fut l'historien Fernand Braudel."): "'espace commun euro-méditerranéen' de coopération en matière de migration, qui associerait intégration sociale, justice et sécurité"; transposició d'elements de la política regional europea

---

²⁰⁰ *Pour un partenariat renforcé avec le Maghreb. Discours du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [Paris, 20 de març de 2007]. Vie publique : "Des artistes comme Delacroix, Matisse, ou Majorelle côtoient toute une génération de jeunes peintres ; dans ce même espace se croisent André Gide et Albert Memmi, Albert Camus et Kateb Yacine, Jacques Berque et Fouad Laroui, Paul Morand et Tahar Ben Jenoun, le père Charles de Foucault et Mohammed Arkoun, Henry de Montherlant et Abdel Wahab Meddeb, en même temps qu'une foule de Créateurs, d'entrepreneurs, de cinéastes et d'humoristes. Et d'ailleurs, qu'ils soient illustres, comme Assia Djebar, membre de l'Académie française, ou comme les sportifs de génie que sont El Guerrouj et Zidane, ou qu'ils soient anonymes comme les soldats qui ont aidé à la libération de notre pays ou les ouvriers qui ont contribué à sa reconstruction, nous leur rendons à tous le même hommage."

al sud; independizació de la FEMIP; "coopérations renforcées".²⁰¹ Es tracta d'idees que no es materialitzaran.

Sarkozy es pronuncia sobre la Mediterrània com quelcom d'ambivalent, però amb projecció de futur: "Ils se sont combattus, divisés, déchirés, les peuples de la Méditerranée, non parce qu'ils étaient trop différents mais parce qu'au fond ils étaient trop semblables et aujourd'hui ces peuples que nous représentons se réunissent parce que nous savons que nous partageons le même rêve de civilisation. /La Méditerranée a inventé une certaine idée du bonheur, de la sagesse, de l'estime de soi. Mais la Méditerranée a inventé aussi la tragédie et une façon qui lui est propre de ressentir et d'exprimer la joie, la souffrance et les passions humaines." Sarkozy prossegueix dient que és d'aquesta Mediterrània "qu'est née la première civilisation fraternelle construite sur l'idée de diversité. C'est à tous les peuples de la Méditerranée qu'il appartient de nouveau d'enseigner cette leçon à tous les hommes en faisant revivre cette diversité qui jadis a si souvent permis, à Cordoue, à Tanger, à Constantine, à Tunis, à Alexandrie, à Beyrouth et dans tant d'autres villes que tous les peuples, que toutes les croyances puissent vivre en paix, en se respectant, en ayant conscience que par-delà nos différences un même sentiment d'humanité, un même amour de la vie, un même besoin de justice, nous lie les uns aux autres."²⁰²

---

²⁰¹ *Clôture du Forum de Paris Euroméditerranée à l'UNESCO. Allocution du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [13 de desembre 2005]. France diplomatie.

²⁰² *Sommet de l'Union pour la Méditerranée. Discours d'ouverture du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, op.cit.*

c) El mar obert dels negocis, malgrat tot.

Les noves necessitats de transferència tècnica i de *know-how* fan reviure un cert ús de la imatge del comerç mediterrani com a garantia d'obertura de la zona en el seu conjunt. En aquest sentit, Kouchner no dubta en referir-se à l'*Union de la Méditerranée* com a "union réalisée par les Phéniciens il y a des millénaires". En el context de la inauguració d'una exposició dedicada als fenicis, els descriu com a "(l)es premiers, vers le XIIème siècle, (qui) ont pris la mesure de la Méditerranée. Ils l'ont fait physiquement, ils l'ont fait avec leurs bateaux, ils l'ont fait avec leur audace et ils l'ont fait avec leur culture et avec leur commerce". L'espai comú de diàleg i intercanvi que haurien creat fou possible a través de "l'établissement d'un réseau de comptoirs et par le rayonnement de ce qui demeure leur plus grand titre de gloire: l'invention de l'écriture alphabétique dont le monde d'aujourd'hui découle tout entier". La persuasió i els interessos recíprocs caracteritzen l'època passada i l'actual: "Ils le firent sans jamais emprunter la voie de la contrainte, de l'implantation ou de la 'colonisation' (à l'exception notable de Carthage)".²⁰³

Moratinos, sempre tan caute en l'ús d'imatges històriques, s'esplaià en canvi quan el context li permet mostrar els seus coneixements del passat. En el seu discurs en concedir-li la Universitat de Malta el títol de *doctor honoris causa*, desenvolupa la idea de cruïlla mediterrània a propòsit del passat de l'illa, en que l'element de seguretat i el comerç s'haurien entrelaçat, revertint en un dels temes que li són més cars, l'equilibri entre cultures. Això darrer el porta a assenyalar el fet que la pirateria era

---

²⁰³ *Inauguration de l'exposition "La Méditerranée des Phéniciens: de Tyr à Carthage". Allocution du ministre des Affaires étrangères et européennes, M. Bernard Kouchner, à l'Institut du Monde arabe". [Paris, 5 de novembre de 2007]. France diplomatie.*

practicada tant per cristians com per a musulmans. Sembla presentar-ho com a una prova més de la socialització rica i complexa de la Mediterrània, però creiem que erra quan fa la pirateria responsable de l'alentiment comercial, referint-se a un moment en que aquest probablement encara no s'havia produït de manera generalitzada: "Estas islas han estado estrechamente vinculadas a España desde el siglo XIII, cuando la Corona de Aragón reinaba en Sicilia, Cerdeña, Malta y parte de Grecia, constituyendo esta gran región una especie de mercado común mediterráneo. Cuando Aragón y Castilla se unieron en 1479, Malta pasó a formar parte del Imperio hispano. Estos, no obstante, no fueron tiempos de bonanza económica, pues la piratería estaba muy extendida, no sólo entre flotas cristianas y musulmanas, sino también entre los propios cristianos. Los piratas sicilianos y calabreses solían visitar las aguas que rodean estas islas cuando el botín era escaso en la costa del norte de África, y muchos famosos capitanes como Barbarroja, Dragut y Cicala, que actuaban desde el norte de África, no eran sino renegados cristianos en busca de una vida mejor. En efecto, la piratería se practicaba desde bases en Argel, Túnez y Sfax, tanto como desde Malta, Nápoles y Mallorca. La expulsión de los judíos de Malta, en 1492, redundó en detrimento de la artesanía y del comercio, y también de un debate intelectual rico, tal y como ocurrió de forma simultánea en el territorio peninsular español."²⁰⁴

Moratinos destaca la primacia "molt moderna ja fa segles" del comerç com a valor: "La importancia del comercio internacional fue reconocida sin ambages en la baja Edad Media por eminentes estadistas como el historiador Ibn Khaldun y el canciller de Florencia Colucci di Piero Salutati. En su Muqaddimah, el primero escribió que 'el comercio con los

---

²⁰⁴ Moratinos. *Discurso en la ceremonia de concesión del Doctorado Honoris Causa, op.cit.*

extranjeros ayuda a satisfacer las necesidades de los pueblos y hace crecer la riqueza de los países', mientras que, en palabras del segundo, 'el peregrinaje es un acto sagrado, la justicia lo es aún más, pero el acto más sagrado de todos, a nuestros ojos, es el comercio.' Esto suena hoy tan cierto como hace seis siglos."²⁰⁵

Moratinos relaciona la minva de la tensió a la Mediterrània amb la pèrdua de sentit d'un mode de vida (el dels Cavallers de l'orde de Malta), que s'hauria desenvolupat sobretot en la interfície entre dos grans blocs: "Los Caballeros aportaron mucho a Malta en el sentido arquitectónico, militar y cultural pero, hacia finales del siglo XVIII, no había gran necesidad de un centinela contra los infieles, puesto que se había reducido la amenaza de ataques desde el Puerto Sublime y los Estados bárbaros, declive que vino acompañado de una presencia creciente de la flota británica. Tras un breve interludio de ocupación francesa en 1798, el Almirante Nelson dio paso a una presencia británica que se prolongó hasta que Malta consiguió la independencia en 1964. Malta se convirtió en una República diez años después y se incorporó a la Unión Europea hace tres años, por estas fechas, el 1 de mayo de 2004."²⁰⁶

Douste-Blazy, com ja hem vist que després farà Kouchner, utilitza la inauguració d'una exposició per demanar que, en el Procés de Barcelona, "le volet culturel soit davantage présent et mieux développé" i es refereix a la història mediterrània de la fi de l'edat mitjana i dels temps moderns, com a "ce creuset magistralement décrit par Fernand Braudel." El tema central, però, és Venècia i això li permet centrar-se en el comerç i els negocis: "Chacun le sait ici: ce qui fonde la richesse et la puissance de Venise, c'est d'abord le commerce et le négoce. La grandeur de la

---

²⁰⁵ *Ibid.*

²⁰⁶ *Ibid.*

Sérénissime vient en effet des échanges commerciaux que la Cité des Doges sut entretenir avec les peuples, de l'attention qu'elle sut porter aux hommes, faisant de sa rencontre avec l'Orient l'invention d'une histoire partagée au coeur de la Méditerranée." Tot això ho vincula, citant Frederic Lane, a la invenció de la diplomàcia a Venècia, inicialment abocada al foment del comerç. Els xocs no haurien escassejat -"du temps des croisades à la bataille de Lépante, du sac de Constantinople au siège de Vienne"- però el que el ministre vol posar en valor és la "création d'un lieu nouveau, d'un espace continu fondé avant tout sur la connaissance mutuelle entre les peuples et les cultures de la Méditerranée." Per posar exemples, recula encara més en el temps: "Dès la fin du 13e siècle, des comptoirs du Levant, de grandes villes comme le Caire, Damas, Alep, les marchands vénitiens reviennent éblouis par la splendeur des cités qu'ils découvrent et le raffinement des sociétés qu'ils fréquentent. C'est ainsi que les savoir-faire orientaux sont repris, assimilés, avant de s'intégrer à l'identité même de l'art vénitien. En retour, ce dernier suscite la fascination des artistes et des dignitaires orientaux. Les regards s'entrecroisent: Bellini peint le sultan, à Istanbul, comme il peint le doge, à Venise. Le prince vénitien et le sultan participent alors à une même dynamique d'échanges, à un univers visuel commun et pour dire vrai à un imaginaire méditerranéen alors élargi aux dimensions du monde. Echanges des arts et des techniques, mais aussi des sciences et des savoirs. Dès le début du 16ème siècle, tous les savoirs qui font l'âge d'or des sciences arabes sont imprimés à Venise, en arabe ou en persan, avant d'être revendus aux lettrés du monde ottoman; traités d'algèbre, d'astronomie, de géographie, d'optique, de médecine: Des traductions en latin paraissent. Le médecin que je suis ne peut manquer d'évoquer celle du fameux 'Kitab' -le 'Canon' d'Avicenne, dont la lecture inspirera les travaux de Vesale et de Harvey sur la circulation du sang." El comerç, doncs, és per al ministre el millor antídol contra el xoc de civilitzacions, i fa novament recurs a la *pensée des*

deux rives: "Le secret de l'extraordinaire réussite de Venise réside sans doute dans son rapport si singulier avec le monde, dans sa capacité au fil des siècles à être un lieu d'acculturation pour ce que Jacques Berque a appelé la 'pensée des deux rives'."²⁰⁷

d) El "xoc de civilitzacions": de la impossibilitat teòrica a la possibilitat pràctica.

Tot i que el 2008 havia estat designat *any europeu del diàleg intercultural* (PARLAMENT EUROPEU I CONSELL DE MINISTRES DE LA UE, 2006), el fet és que al llarg de l'etapa que ens ocupa, les qüestions culturals havien desaparegut del primer pla de la retòrica política. La pròpia constatació que el Procés de Barcelona no havia donat els resultats esperats, després de la cimera Barcelona +10, s'atribuïa en part al fet que la seva dimensió cultural no s'hagués desenvolupat (Chirac, Douste-Blazy).²⁰⁸ El fet que no s'hi posés remei sinó que s'aprofundís encara més en aquesta tendència, s'explica per la convergència de diversos factors. En l'àmbit institucional euromediterrani, la posada en marxa de la Fundació Anna Lindh a Alexandria (Egipte) permeté una capil·larització del discurs cultural, allunyant-lo de les primeres posicions de l'agenda política. Per altra banda, l'èmfasi en la immigració introduí un element d'estranyesa: com que existeix un escrúpol en caracteritzar l'"altre" en termes massa "humans", les crides a crear o desenvolupar una *comunitat* mediterrània es tornen incongruents. Les *dues ribes*,²⁰⁹ com hem assenyalat, s'amotllen millor a les noves necessitats, però al mateix temps, aprofundir en el detall del que

---

²⁰⁷ *Exposition "Venise et l'Orient" à l'Institut du Monde arabe. Intervention du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [Paris, 2 d'octubre de 2006]. France diplomatie.

²⁰⁸ *Dîner-débat "Dialogue des Cultures et des civilisations" à la Grande Mosquée de Paris. Allocution du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [12 de març de 2007]. France diplomatie.

²⁰⁹ *Ibid.* L'expressió és utilitzada assiduament per Douste-Blazy.

les separa podia ser contraproductent per a la viabilitat mateixa del marc multilateral.²¹⁰

Inicialment, el component cultural del discurs es concentra de manera extraordinària a negar el *xoc de civilitzacions*. Una de les maneres, com fa Douste-Blazy a propòsit de la controvèrsia internacional desencadenada amb la publicació de les caricatures del profeta Mahoma a Dinamarca (30 de setembre de 2005), és alterar la pròpia expressió, per negar que l'original contingui veritat: "Notre pays est pleinement conscient du risque d'un 'choc des ignorances'." El ministre cita una munió d'iniciatives que, en canvi, volen facilitar l'entesa, com ara el propi Procés de Barcelona i la Fundació Anna Lindh entre les multilaterals, i el programa d'estudis *Eurogolfe*, la instal·lació de la universitats Sorbonne-Paris IV a Abu Dabi i l'*Université Francophone d'Égypte* al Caire, o l'*Atelier culturel méditerranéen* que Chirac havia anunciat a la cimera Barcelona +10, i que el ministre ens diu que havia de tractar de memòria, educació,

---

²¹⁰ Tot i això, Moratinos vol veure en el "govern" de les migracions una oportunitat per al diàleg intercultural: "En este marco globalizado de relaciones y en el ámbito del diálogo intercultural, el fenómeno migratorio puede realizar una evidente aportación al diálogo intercultural. El fenómeno migratorio no es evidentemente nada nuevo, pero quizá su impacto sea ahora más visible en nuestras sociedades. /El enfoque europeo sobre este fenómeno es bien conocido. Sobre el principio del reconocimiento del fenómeno migratorio como un elemento positivo y enriquecedor apostamos por un enfoque global en su tratamiento que descansa sobre tres pilares fundamentales: la ordenación, gestión y facilitación de los flujos migratorios regulares; la lucha bajo el principio de responsabilidad compartida de la emigración irregular y el tráfico de personas, con especial atención a menores y mujeres, y, finalmente, la necesaria conexión entre migración y desarrollo. /Es necesario alejarse de ópticas reduccionistas, y romper la ecuación simplista de a mayor cooperación, menor emigración. La cooperación no puede ser un instrumento para evitar que las personas emigren sino un elemento que coadyuve para evitar una emigración forzada por la pobreza y la falta de expectativas. La lucha contra la pobreza es un fin en sí mismo, que debe ser apoyado y acompañado política y financieramente por la comunidad internacional. Las remesas, un asunto sobre el que mi país ha reflexionado activamente, no pueden ser consideradas en ningún modo un elemento de cooperación al desarrollo.": *Intervención en la reunión ministerial UE-ALC en Lima "Migración y diálogo intercultural"*. [16 de maig de 2008]. MAE.

modernització social i fet religiós.²¹¹ Per al ministre francès, a més, la consciència d'un passat de convivència harmònica prova que la confrontació no és una fatalitat: "(L)es peuples ne sont pas condamnés à subir des guerres, ni les cultures à perdre leur identité dans la mondialisation. Par ailleurs, les identités ne sont pas toutes appelées à devenir meurtrières, selon la belle expression de l'écrivain Amin Maalouf, elles sont aussi des facteurs d'intelligence approfondie et de compréhension mutuelle. /Les Arabes disent avec nostalgie de l'Andalousie qu'elle est pour eux le symbole même du 'paradis perdu'. Il est vrai que l'Andalousie a été à juste titre l'emblème d'une harmonie exemplaire entre musulmans, chrétiens, et juifs, fruit d'une rencontre et d'une intelligence collective."²¹²

Per a Douste-Blazy, la dimensió cultural "est aujourd'hui inséparable de l'action dans le champ des relations internationales avec l'irruption, de façon parfois irrationnelle, des enjeux culturels dans le domaine politique." Afirma que, més enllà de blocs, les coses són més complexes: "L'Occident n'a aucune difficulté à se reconnaître dans les valeurs de concorde et de réconciliation qui sont au coeur du message de l'Islam. De même, il y a aujourd'hui, un Islam d'Occident, celui qui vit harmonieusement en Europe, intégré dans la République où les Musulmans, à l'instar des fidèles des autres religions, bénéficient d'une entière liberté de conscience, de croyances et de culte dans le cadre du principe de laïcité. A l'inverse, l'Orient n'abrite-t-il pas de multiples communautés religieuses, qui partagent les mêmes épreuves et les mêmes

---

²¹¹ *Premier Forum du Dialogue euro-arabe. Allocution du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy.* [26 d'abril de 2006]. France diplomatie.

²¹² *Discours du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, à la séance de clôture "L'Atelier Culturel" (Europe-Méditerranée-Golfe) prononcé par la ministre déléguée aux Affaires européennes, Mme Catherine Colonna.* [Paris, 15 de setembre de 2006]. France-diplomatie.

conflits, mais aussi les mêmes valeurs spirituelles et humanistes?" Cal "éviter tout amalgame entre l'Islam, qui est une grande religion respectable et respectée, et l'islamisme radical, qui est une action tout à fait différente, de nature politique. /Je peux comprendre que l'immense majorité des croyants qui ont de leur religion une conception tolérante et pacifique, puissent se sentir profondément blessés par ces amalgames, eux pour qui le mot même d'Islam est à rapprocher du mot 'salam', c'est-à-dire paix. 'Est musulman', disait le Prophète Mohamed, 'celui dont la langue et la main épargnent ses prochains'. Parla de la filosofia del Procés de Barcelona com a "le meilleur démenti que l'on puisse apporter au prétendu 'choc des civilisations'. Davant la globalització, "(i)l nous faut (...) retrouver (...) un humanisme véritable, fondé sur des valeurs universelles, léguées à la fois par les religions du Livre et par la philosophie des Lumières (...)".²¹³

De manera no massa allunyada, per a Moratinos l'Aliança de Civilizacions és la versió global del Procés de Barcelona²¹⁴ i la resposta al *vacuum* de després de la guerra freda, al termini de la qual "algunos agoreros proclamaron el fin de la historia, la defunción de las ideologías o el choque de civilizaciones, porque descartaron todo tipo de intervención política en el ámbito internacional, mientras que miraron para otro lado, ante las divergencias sociales y económicas." Noti's que, segons Moratinos, la teoria del xoc de civilitzacions arrela en la negativa a voler corregir les disparitats nord-sud. Això va acompanyat d'una defensa del multilateralisme com a instrument antidogmàtic per a la governança

---

²¹³ *Discours du ministre des Affaires étrangères, M. Philippe Douste-Blazy, à l'occasion de l'Iftar offert aux ambassadeurs des pays arabes.* [Paris, 18 de juny de 2006].

²¹⁴ Moratinos. *Discurso ante el Club Europeo de Paris.* [10 d'octubre de 2006]. MAE.; vegeu també: Moratinos. *Intervención en el desayuno ministerial del Grupo de Amigos de la Alianza de Civilizaciones.* [Nova York, 26 de setembre de 2007]. MAE.

global: "Como pone de relieve Jürgen Habermas, el discurso político y el moral no contienen verdades absolutas, porque utiliza un lenguaje normativo, lo que no impide que pueda razonarse sobre él y conocer lo más válido. La comunidad internacional trabaja en la elaboración de principios para alcanzar un acuerdo y formular propuestas válidas y satisfactorias que impulsen la democracia y el gobierno de lo global."²¹⁵

Prodi, des de les seves conviccions cristianes, defensa un model de laïcitat que pugi ser efectiu contra el "xoc de civilitzacions". En això, es serveix de les paraules de Nino Andreatta: "Ciascuno attinge alla sapienza e cerca di tradurla in azione...senza la sacrilega intenzione di coinvolgere Dio nelle sue scelte'. È la lezione di Maritain e di Papa Montini. Una lezione che viene dal profondo della tradizione cristiana e che ha trovato nel Concilio Vaticano II, vent'anni dopo la fine dell'immane tragedia della guerra, espressioni indimenticabili."²¹⁶ Per a Prodi, aquesta és la millor garantia contra els extremismes: "In questo sta la laicità, cioè un metodo di approccio alla realtà: la forma più alta di anti-ideologia, di anti-fondamentalismo, di anti-assolutismo. Un metodo e un habitus. Non un'altra, separata, cultura in senso proprio, ma la condizione della convivenza di tutte le culture."²¹⁷ Per a Prodi, Europa no ha d'inhibir-se en

---

²¹⁵ Moratinos. *Discurso sobre la Alianza de Civilizaciones en la "Foreign Policy Society" de Copenhague*. [3 d'abril de 2006]. MAE. Prodi es pronuncia en el mateix sentit: "Africa vuol dire soprattutto divario tra Nord e Sud del mondo, fenomeno all'origine di quasi tutti i mali che affliggono la nostra era. È soprattutto tale divario a determinare flussi migratori massicci (...). /Ma c'è un altro pericoloso divario che rischia di creare una profonda lacerazione nel mondo: mi riferisco a quello che qualche anno fa è stato definito scontro di civiltà e di religione tra mondo cristiano e mondo islamico. Mi rifiuto di pensare che esista tale scontro.": Prodi. *Intervento del Presidente del Consiglio alla 61ma Assemblea Generale delle Nazioni Unite*. [New York, 20 de setembre de 2006]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

²¹⁶ *Intervento del Presidente del Consiglio Romano Prodi, alla Camera in occasione della commemorazione di Beniamino Andreatta*. [4 d'abril de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

²¹⁷ *Ibid.*

la defensa de la laïcitat, sinó que ha de desenvolupar-la, perquè és el lloc on aquesta idea va nèixer: "Non è un caso che il disegno di uno stato laico dove tutti -credenti, non credenti, appartenenti a diverse fedi- possano convivere, nasca in Europa."²¹⁸

Per D'Alema, la clau contra el xoc de civilitzacions rau en fer que la construcció europea deixi d'estar centrada prioritàriament en les polítiques internes per centrar-se en la projecció exterior. La capacitat de reacció satisfactòria que l'Europa comunitària va tenir el 1989, optant per la reunificació del continent, mostra la via i contrasta amb la resposta insatisfactòria donada a l'altra data clau del tombant de segle: "Eguale capacita' di risposta non vi e' stata rispetto all'altra data periodizzante: l'attacco terroristico dell'11 settembre, cui l'Europa non e' stata in grado di rispondere con una strategia comune. /In sintesi: l'Europa dei primi '50 è stata rivolta all'interno; l'Europa dei prossimi 50 anni esisterà se esisterà all'esterno."²¹⁹ A partir d'aquí D'Alema, ja no des d'una posició ètica sinó des d'una posició pràctica, avisa que els federadors externs que han "facilitat" la cohesió tradicionalment, ja no són possibles, i per tant cal una ambició més refinada i complexa per fer aquesta cohesió possible: "Definire l'identità del progetto europeo 'contro' l'altro, un potenziale nemico esterno, invece che partendo da sé, è naturalmente un facile fattore di unità. L'Europa degli anni '50 era definita anche contro l'ex spazio sovietico. L'Europa post-1989 e post-2001 tende ad essere definita da alcuni 'contro' gli Stati Uniti e da altri 'contro' l'Islam. Si tratta comunque di scelte miopi e sbagliate. L'Unione europea continua ad avere bisogno,

---

²¹⁸ *Messaggio del Presidente del Consiglio, Romano Prodi, in occasione dell'incontro internazionale per la pace.* [21 d'octubre de 2007]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

²¹⁹ *Intervento del Vice Presidente del Consiglio e Ministro degli Affari Esteri Massimo D'Alema all'Istituto Universitario Europeo.* [25 de octubre de 2006]. Esteri.

anche per restare unita, di un rapporto solido con gli Stati Uniti. D'altra parte, se tentasse di definirsi 'contro l'Islam', l'Europa aumenterebbe drammaticamente sia le proprie tensioni interne che le tensioni esterne in quella vasta regione -il Mediterraneo allargato- in cui dobbiamo invece assumerci nuove responsabilità."²²⁰ Observem com la importància de la qüestió també rau en la necessitat de no antagonitzar la Mediterrània, en tant que regió que cal mantenir sota control.

Zapatero proposa una aliança de moderats com a base de l'Aliança de Civilitzacions: "En nuestros días algunos profetizan como un suceso inevitable el choque de civilizaciones y otros trabajan activamente para que se produzca. Debemos desmentir a los unos y combatir a los otros, y debemos empezar identificando las circunstancias que alimentan el distanciamiento, uniendo a los elementos más moderados de Occidente y del mundo islámico en la búsqueda de soluciones comunes."²²¹ Es refereix a la "llamada cultura islàmica y la llamada cultura occidental", introduint un cert relativisme tant per utilitzar aquí cultura i no civilització, com pel fet d'obrir-se a no considerar aquestes civilitzacions (o cultures, si és que ambdós termes poden resultar intercanviables) com a blocs unívocs, cosa que sembla anar contra la pròpia definició de civilització.²²²

Quan Sarkozy fa igualment una crida a l'agrupament de les forces de la moderació, es refereix exclusivament a les que puguin existir dintre des països musulmans, que hauran de ser liderades pels propis governs.

---

²²⁰ *Intervento del Vice Presidente del Consiglio e Ministro degli Affari Esteri Massimo D'Alema. all'Istituto Universitario Europeo.* [25 de octubre de 2006]. Esteri.

²²¹ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la presentación del Informe del Grupo de Alto Nivel de la Alianza de Civilizaciones en la sede de las Naciones Unidas.* [Nova York, 18 de desembre de 2006]. Moncloa.

²²² Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración del I Foro de la Alianza de Civilizaciones.* [Madrid, 15 de gener de 2008]. Moncloa.

Modifica, per altra banda, els termes amb que fins aleshores els governs havien abordat la síndrome del xoc de civilitzacions, identificant un element actiu que podria materialitzar-lo: "Ce n'est pas la peine d'employer la langue de bois: cette confrontation est voulue par les groupes extrémistes tels qu'Al Qaïda qui rêvent d'instaurer, de l'Indonésie au Nigeria, un khalifat rejetant toute ouverture, toute modernité, toute idée même de diversité. Si ces forces devaient atteindre leur sinistre objectif, nul doute que le XXIème siècle serait pire encore que le précédent, pourtant marqué par un affrontement sans merci entre les idéologies."²²³ Prevenir la confrontació entre "Islam i Occident" vol dir "encourager, aider, dans chaque pays musulman les forces de modération et de modernité à faire prévaloir un Islam ouvert, un Islam tolérant, acceptant la diversité comme un enrichissement." En aquest sentit, cita com a bons exemples el Marroc, Algèria, Tunísia, Jordània i Indonèsia, en els quals identifica "l'existence d'un mouvement des sociétés, encouragé par les gouvernements".²²⁴ Vol dir també ajudar "les pays musulmans à accéder à l'énergie du futur: l'électricité nucléaire, dans le respect des traités et en pleine coopération avec les pays qui maîtrisent déjà cette technologie." Si es negués aquest dret als països musulmans, es crearien "les conditions de la misère, du sous-développement et donc de l'explosion du terrorisme".²²⁵ La pròpia *union de la méditerranée* era concebuda com a resposta al "risque de confrontation entre l'Islam et l'Occident". Basant-se en el vincles forts de la història, que se superposen als conflictes també nombrosos, afirma: "Le moment est venu de franchir un pas supplémentaire, qui peut être décisif, et de démontrer par nos actes plutôt que par nos discours, la force de cette amitié."²²⁶ Observem, doncs, que de

---

²²³ *XVème Conférence des ambassadeurs. Allocution du Président de la République, M. Nicolas Sarkozy, op.cit.*

²²⁴ *Ibid.*

²²⁵ *Ibid.*

²²⁶ *Ibid.*

la negació de la possibilitat del xoc de civilitzacions, s'ha passat a les crides a combatre aquells que volen que aquest xoc succeeixi.

6.5. Balanç de l'etapa 2005-2008

El gran relat mediterrani perdé entitat durant la major part d'aquesta etapa. Els reponsables polítics, així com alguns mitjans de comunicació, feren sonar l'alarma sobre l'arribada massiva d'immigrants, l'augment de l'amenaça terrorista i la fragilitat de l'abastiment energètic.

La paraula "terrorisme" apareix gairebé invariablement al costat de la paraula "migracions" o "immigrants" quan es tracta el tema de la seguretat, reforçant de facto l'estreta associació entre un i altres en l'imaginari col·lectiu. Al mateix temps, s'apela a la solidaritat mediterrània dels països del sud de la UE per aconseguir que el conjunt de la Unió s'impliqui en el control de les fronteres exteriors d'aquesta zona del continent.

L'energia serà l'element que presidirà bona part de les relacions bilaterals entre països europeus i països mediterranis i més enllà, facilitades per la nova filosofia de la UE de donar més al que millor es porta, ja sigui per mitjà de la condicionalitat, ja sigui per mitjà de l'estatut avançat. Ressaltar els vincles històrics serà sovint l'avantsala de demanar un tracte especial per a les empreses d'un país determinat. L'èmfasi en el medi ambient servirà per justificar la construcció de noves infraestructures energètiques i, per tant, no predomina una perspectiva que s'ocupi del deteriorament global de l'entorn i la supervivència del planeta.

L'arribada de Sarkozy al poder donà una nova vitalitat al discurs mediterrànic, sobre unes bases diferents a les que havien existit anteriorment: l'àmplia evocació dels períodes històrics que han compartit les societats mediterrànies són posats al servei de la idea de crear una *unió mediterrània* que, a diferència del Procés de Barcelona, es centri en projectes relacionats directa o indirectament amb les noves prioritats que tot just hem esmentat. Espanya, des de la conferència Barcelona +10, havia hagut de mantenir la visibilitat del *label* "Barcelona" en hores baixes fent front a grans condicionants al mateix temps, com les dificultats per trobar suport a la seva pròpia gestió de les migracions -suport polític, en el cas de la "legalització massiva" d'immigrants, i suport material, en el cas del control de les fronteres marítimes-. A Itàlia, tant el president del Consell Prodi com el ministre d'exteriors D'Alema havien tornat a la política nacional després de passar per la política de les institucions europees, i potser per això les seves mires es dirigien decididament més enllà de la Mediterrània, cap a Àsia i Àfrica, al mateix temps que compartien l'interès francès per unes relacions bilaterals que obrissin portes als negocis energètics i d'infraestructures.

La Unió per a la Mediterrània -denominada així després del diàleg de la diplomàcia francesa amb la italiana i la espanyola, i de les pressions de tercers (Alemanya)- rebé llum verda al Consell europeu de Brussel·les el 14-15 de març 2008 i fou establerta oficialment a París el 13 de juliol del mateix any. Resultà de la síntesi de la posició de cada un dels tres països, tot i que en proporcions diferents. Les noves àrees de preocupació quedaren oficialitzades en forma dels grans projectes estelars volguts per Sarkozy, el lideratge francès fou reconegut -si bé no pas amb les pretensions inicials-, l'etiqueta "Barcelona" fou momentàniament salvada i un cert vincle amb la Comissió Europea fou reestablert. La relació amb el

sud també canvià, especialment en relació a les seves elits, a les quals s'oferí de manera clara el control compartit del nou marc.

7. CO-OWNERSHIP O L'EVAPORACIÓ DEL DIÀLEG POLÍTIC: DE LA CREACIÓ DE LA UNIÓ PER LA MEDITERRÀNIA A L'INICI DE LA PRIMAVERA ÀRAB (2008-2012)

"'Au cœur de la nuit européenne, la pensée solaire (...) attend son aurore', écrivait Albert Camus. Nous avons besoin de cette pensée solaire en 2009." - Nicolas Sarkozy¹

"(...A)s you come here and you see the GDP per capita for instance in Israel which is about 21,000 dollars and you compare that with the GDP per capita just across the areas managed by the Palestinian Authority which is more like 10,000 dollars per capita you notice a dramatic, stark difference in economic vitality. (...) (David Landes) says, if you could learn anything from the economic history of the world it's this: culture makes all the difference. (...) And as I come here and I look out over this city and consider the accomplishments of the people of this nation, I recognize the power of at least culture and a few other things. One, I recognize the hand of providence in selecting this place." - Mitt Romney a Jerusalem el 30 de juliol de 2012²

La creació de la Unió per la Mediterrània (UpM), el 13 de juliol de 2008 a París, marcà l'inici d'una nova etapa. La nova organització fou consagrada al desenvolupament de projectes de naturalesa tècnica, substituint així l'aproximació integral del Procés de Barcelona. Es creà un sistema de copresidències -inicialment francesa i egípcia- amb l'objectiu que els governs del sud poguessin sentir-se veritablement co-propietaris del nou ens.³

---

¹ *Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur les priorités de la politique culturelle.* [Nîmes, 13 de gener de 2009]. Vie publique.

² Citat a KIELY, 2012.

³ En la Comunicació de la Comissió Europea al Parlament Europeu i al Consell titulada *Barcelona Process: Union for the Mediterranean*, de 20 de maig de 2008, s'insistí sobre el principi de co-propietat com a element clau de la futura Unió per la Mediterrània: "There is a need to reassert in political terms the central importance of the Mediterranean on the political agenda of all participants. There is mutual concern about the perceived lack of co-ownership by Mediterranean partners. Another area to be addressed is the lack of institutional balance between

El secretariat fou establert a Barcelona. La ubicació de la seu motivà una intensa negociació, en la qual la diplomàcia espanyola esgrimí el fet d'haver d'abandonar la denominació de "Procés de Barcelona": aquesta fou finalment eliminada a la conferència ministerial que tingué lloc a Marsella el desembre de 2008, després d'un breu interval en que s'usà la fórmula composta "Procés de Barcelona: Unió per la Mediterrània". Amb anterioritat, havia estat cabdal la negociació amb Alemanya (DEMESMAY, 2012, 189), que tingué com a efecte que tots els països de la UE fossin membres de la nova entitat, i no només els costaners de la Mediterrània. Això es veu reflectit en el pas de la denominació *unió mediterrània* a *Unió per a la Mediterrània*. Les converses permeteren finalment vincular la Comissió Europea a la nova organització, cosa que el projecte original no contemplava, en contrast amb el paper central que aquella havia sempre mantingut en el Procés de Barcelona.⁴

---

the weight of the EU on one side, and the Mediterranean partners on the other. An additional deficit of the Barcelona Process has been its weak visibility and the perception by citizens that little is done to tackle their daily problems and their real needs" (punt 13). El punt 24, sota l'epígraf "Increased co-ownership", exposa: "During the consultations and contacts held by the Commission it has become clear that all countries agree on the need to build a stronger partnership that should come through greater co-ownership of the different processes. Two proposals have received overall support from partners: the establishment of a co-presidency and the setting-up of a joint secretariat." La comunicació, en efecte, no només veu la co-presidència com a un element de "joint ownership" (s'hi insisteix en el punt 25), sinó que també ho hauran de ser el secretariat conjunt i els projectes, com estableix el punt 28, sota l'epígraf "Institutional governance and Secretariat": "Another key instrument for enhancing co-ownership and promoting a more balanced partnership will be an improved system of institutional governance and the creation of a new secretariat. In order to make the 'Barcelona Process: Union for the Mediterranean' more visible and relevant, it should have a strong project focus." S'hi torna a insistir quan es parla de la futura composició del secretariat: "The Secretariat will be composed of officials seconded from participants in the Process. The objective is to achieve a sufficiently higher level of involvement of Mediterranean partners to increase co-ownership and participation" (punt 32, "Composition").

⁴ Això podria emmarcar-se en una tendència general: Hill i Smith (2005, 399) observen un debilitament de la posició general de la Comissió en les relacions

El moment de creació de la UpM adquireix tota la seva rellevància en el present estudi pel fet de pràcticament coincidir amb l'esclat de la crisi financera de 2008, amb la fallida de Lehman Brothers a finals de l'estiu. Les xifres de l'atur ja havien començat a pujar en l'etapa anterior a Espanya, però a partir d'aquell moment el creixement de l'economia fou negatiu. La situació de crisi no sempre fou admesa immediatament -o bé, en ocasions, es volgué donar per tancada prematurament- mentre que entre la ciutadania es produïen moviments de contestació: el moviment 15-M, iniciat a Espanya, obtingué un ressò europeu i global -amb l'encunyació del terme *indignados*- però la seva evolució acabà essent força erràtica. A Itàlia, part del descontentament organitzat obtindrà un èxit notable a les eleccions de 2013 amb el moviment *Cinque Stelle*, tot i que aquest començarà a erosionar-se poc després a causa de dissensions internes que es traduïren en expulsions de càrrecs electes i dimissions. A França, es considerarà sobre el paper durant un temps que la crisi havia estat capejada -malgrat els símptomes que reproduïen a les *banlieues* situacions com les de 2005-, però quan Alemanya es consolidà en solitari a la direcció de la política econòmica europea la posició subordinada de França, i el fet que la *locomotora europea franco-alemanya* era ja només una expressió buida, quedaren en evidència.

Parlar de "crisi" durant aquest període enclou, doncs, un conjunt de crisis: financera, econòmica, social i de projecte europeu. Els indicadors econòmics són més persistentment negatius en alguns països mentre que d'altres queden aparentment més a recer, però en conjunt la crisi de confiança en l'euro, més enllà de l'economia, té un impacte devastador per

---

exterior de la UE en els anys immediatament anteriors al període estudiat en aquest capítol.

a la imaginació del projecte col·lectiu d'unitat europea. No es divisa en l'horitzó res que el pugui reemplaçar com a icona per a la representació global d'Europa.⁵ Com a molt, la situació s'oferia com a lliçó d'història recent, martellejada per Paul Krugman: en absència d'un veritable projecte d'unió política, la unió econòmica i monetària s'havia revelat prematura (KRUGMAN, 2012A, 2012B i 2013).

Entre els governs i les opinions públiques del nord d'Europa s'estengué una visió segons la qual la "indisciplina" econòmica dels governs i les societats del sud posen en perill la pròpia riquesa. A la inversa, les opinions públiques del sud fan sentir cada vegada més greuges davant d'un nord -especialment Alemanya- que els dicta les condicions de govern. Es tracta d'un cisma que va més enllà de les percepcions al carrer: alguns grups polítics es plantegen seriosament una nova arquitectura d'accés més restringit a la zona euro⁶ o a la pròpia Unió Europea.

En el context més internacional, l'inici de mandat d'un nou president als Estats Units, Barack Obama, centrà inicialment les esperances de sortida de la crisi, especialment quan les seves referències a una nova *green economy* o a la creació de *green jobs* (ZELENY, 2009), semblaven defensar un canvi de model semblant al que es produí als anys 30 amb el *New Deal*

---

⁵ Segons Weiler (2012) no només es produeix un col·lapse dels dos tipus de legitimitat normalment identificats en els estudis d'integració europea -la que prové de l'*input* (processos) i la que prové de l'*output* (resultats)-, sinó que un tercer tipus de legitimitat que ha estat central per a la integració europea també s'esvaeix: la legitimitat del *telos* o messianisme polític.

⁶ El partit *Alternative fuer Deutschland* (AfD), que preconitza la dissolució de la zona euro, aconseguí el 4,7% dels vots a les eleccions parlamentàries a Alemanya el setembre de 2013 i quedà així ben a prop d'aconseguir representació parlamentària (el mínim requerit és del 5% dels vots vàlids).

de Roosevelt.⁷ Aquest llenguatge aviat s'esvairà (HASLAM, 2013) i la represa als Estats Units, com en altres parts del planeta, es produirà a costa d'un aprofundiment en les velles desigualtats més que no pas a partir de l'eliminació de les causes estructurals que havia desencadenat la crisi financera i econòmica.⁸

A la Mediterrània, sens dubte el fet més cabdal és l'esclat de la primavera àrab. Hi ha divisió d'opinions sobre si les dinàmiques a la riba nord (marcades per la crisi econòmica europea) i a la riba sud poden ser analitzades des d'una perspectiva unitària. El que resulta clar és que es produeix una contestació dels règims autoritaris del món arabomusulmà per part de moviments populars i que aquests transcendeixen àmpliament la regió mediterrània i l'Orient Mitjà. L'entesa entre aquests règims autoritaris i els governs europeus es trobava justament en un moment dolç, i això causà desorientació en la resposta europea ja de bon inici: es saludà l'avenç de la democràcia, però no es pogueren amagar els deutes contrets, en el manteniment de "l'estabilitat regional", amb els règims ara en crisi.

A mesura que alguns règims autoritaris del sud eren foragitats, en la *opinió publicada* occidental es visqueren moments d'optimisme democràtic. Tan bon punt els partits confessionals adquiriren protagonisme en els processos de canvi, sorgiren nous dubtes sobre la bondat de les transformacions. La Unió Europea, assumint i promovent la

---

⁷ L'efecte mimètic en el discurs europeu es pot observar a BARROSO, 2009: "Millions of new jobs can be created, with big growth potential for 'green jobs' (...)."

⁸ STIGLITZ, 2013, 1-2: "Even if some of the green shots that the optimists kept seeing were, in fact, the harbinger of a real recovery, it would be years -2018 at the earliest- before the economy returned to full employment. (...) One of the darkest sides to the market economy that came to light was the large and growing inequality that has left the American social fabric, and the country's economic sustainability, fraying at the edges: the Rich were getting Richer, while the rest were facing hardships that seemed inconsonant with the American dream."

proposta de la Unió per la Mediterrània, havia liquidat de cop les bases del que havia estat la seva política mediterrània durant una dècada i mitja: en el nou escenari, restava mal situada per renovar el seu paper d'interlocutor.⁹ En aquest sentit, per al tema que ens ocupa, el més destacable dels esdeveniments revolucionaris no és que possessin en evidència la manca de previsió per part europea. El veritablement significatiu és que Europa fou sorpresa en moment especialment culminant de la seva aliança amb l'*establishment* autoritari del sud, contra el que la primavera àrab s'alçava.

Els fets es precipitaren a Tunísia a finals de 2010, quan Mohamed Bouazizi, venedor ambulat, es calà foc i morí setmanes després a causa de les cremades. Les protestes populars derivaren en un veritable aixecament i el president Ben Ali acabà fugint a Aràbia Saudita. Gairebé al mateix temps, les protestes i els disturbis creixien a Egipte, Jordània i Algèria. El febrer fou Mubàrak qui deixà el poder, mentre que a Líbia començaren també les revoltes, reprimides severament. A Marroc es

---

⁹ HOLLIS, 2012, 88: "By mid-2011 it was evident that the UfM was moribund. It may be remembered, however, as an illustration of how far the EU had departed from the idealism which had suffused its earlier pronouncements and initiatives for promoting reform in the Arab world."; HOLLIS, 2012, 94: "The verdict reached here is that, on balance, EU policies did help to trigger the Arab revolts, but by default rather than design. The problem is not simply one of omission, or that the EU could have done more to promote economic development and democracy, even if its intentions were benign. Instead, the case made here is that EU policies have actually betrayed the professed European values of freedom, democracy and the rule of law rather than exporting them. And they have prioritized European prosperity and stability at the expense of both in the Arab world. /EU policies on the Middle East peace process have compounded this mismatch between professed EU goals and actual outcomes. In some ways the EU has helped to sustain the Israeli occupation of the Palestinian Territories rather than end it. By teaming up with the United States, the UN and Russia in the Quartet after 2002, the EU has demonstrated a greater commitment to harmonization of positions within the EU and the Quartet than to the defence of human rights and international law per se. And by refusing to recognize the winners of the 2006 Palestinian elections and withholding aid, the Europeans have sent the message that their advocacy of democracy is limited and partial."

produïren manifestacions en favor d'una nova constitució i contra la corrupció. A partir d'aquí, la casuística i els models s'anaren diferenciant, tant en les vies revolucionàries com en els resultats.

Per un cantó, observem països on es produí efectivament un canvi de règim. És el cas d'Egipte. Diversos elements indueixen a pensar que la posició internacional de Mubàrak s'havia anat deteriorant al llarg dels anys, a mesura que la seva agenda regional diferia de l'agenda global dels Estats Units, de manera pràcticament imperceptible.¹⁰ Amb la seva caiguda, es formà un govern de transició militar, fins a la celebració d'eleccions en diversos cicles, els resultats de les quals trigaren a donar-se a conèixer. El juny de 2012, el candidat dels *Germans Musulmans*, Mohamed Mursi, guanyà les eleccions presidencials. Lluny de culminar la transició, el fet donà lloc a una nova dinàmica de tensions producte de l'acumulació de poders entorn del mandatari, la forta contestació de la oposició laica i la pressió de l'exèrcit, que sintonitzava fortament amb aquesta darrera.

Tunísia és l'altre país que posà fi de forma decidida a l'etapa anterior. En el nostre estudi hem pogut veure com els governs occidentals havien intervingut activament en la construcció d'un relat que presentava el país com a una veritable *success story*. Això ens fa està d'acord amb Cavatorta

---

¹⁰ De fet, tot l'aliança incombustible fins al final entre Mubàrak i els Estats Units, unes certes suspicàcies d'aquests darrers venien de lluny. L'intent d'assassinat que Mubàrak patí a Addis Abeba el 1995 fou rebut pels Estats Units com a confirmació que calia incloure el Sudan en la llista de països promotors de terrorisme. Al mateix temps, però, hauria estat el propi Mubàrak qui insistí que les sancions no fossin massa dures, i en qualsevol cas que l'embargament no inclogués les armes, en teoria per deixar que el país pogués mantenir la seva unitat, però en qualsevol cas per no alienar-se els sudanesos. Les mans lliures de Mubàrak foren vistes pels propis nord-americans com una mostra de tebior que podia posar en risc l'estabilitat d'altres àrees de la regió (WOODWARD, 2006, 93-94).

i Hostrup Haugbølle (2012, 180) quan afirmen que la confluència de tres "mitologies" específiques (miracle econòmic, gradualisme democràtic i secularisme) havien impedit la comprensió occidental de la veritable realitat política i socio-econòmica del país durant dècades. El primer país on esclatà la revolució, doncs, fou justament el que havia estat percebut com a més estable. El canvi sistèmic semblà afermar-se ja l'octubre de 2011, quan els islamistes moderats d'*Enhada* guanyaren les eleccions, però la tensió i els enfrontaments entre partits confessionals i laics, així com l'assassinat de líders polítics d'esquerra, mantindran l'escena en estat convuls.

Fins que la primavera àrab acabà afectant-la també, Líbia havia continuat la seva rehabilitació internacional. França havia estat un proveïdor d'armes tradicional i el govern francès havia vist en la fi de l'embargament una oportunitat per redreçar el declivi que les exportacions armamentístiques del país patien en general.¹¹ A diferència de la *revolució de gessamí*

---

¹¹ El febrer de 2005, pocs mesos després de l'aixecament de l'embargament de la UE, l'aleshores ministra de defensa Michèle Alliot-Marie ja va viatjar a Líbia amb l'objectiu principal de discutir els termes de la modernització dels avions de combat *Mirage* que havien estat venuts a Líbia els anys 70. França va oferir formació per a pilots i tècnics, així com la venda d'un sistema de radar que podia ser utilitzat per control fronterer i d'immigració. L'acord sobre la posada al dia dels *Mirage* (12 en total) va ser tancat a finals de 2006, amb un valor total aproximat de 140 milions de dòlars. L'agost de 2007 es concloué l'acord amb la suma més alta a nivell internacional des de la fi de l'embargament, un contracte de 300 milions d'euros entre Líbia i la companyia aeroespacial parcialment francesa EADS per al lliurament de míssils antitanc *Milan*, així com un d'un sistema de comunicacions militars. Els *Milan* haurien estat decisius en la derrota dels libis al Txad, on els oponents comptaven amb aquest tipus d'armament. El desembre d'aquell any quan Gaddafi visità França s'anuncià una possible transacció d'encara més volum: la possible venda de catorze avions de combat *Rafale*, trenta-cinc helicopters militars, un sistema de radar defensiu, així com altres tipus d'equipament militar. Al paquet negociat s'hi afegiren 21 airbusos arribant el total una xifra estimada de 4.500 milions d'euros (LUTTERBECK, 2009, 518-519). La discussió de l'acord, donat per pràcticament conclòs diverses vegades, es va estendre durant anys, durant els quals libis valoraren també altres alternatives, especialment la provinent de Rússia. Mentrestant els tractes amb

tunisenca, en què hi hagué unes 300 víctimes mortals, a Líbia es produí un enfrontament civil perllongat i cruent. Entre març i octubre de 2011, operà una zona d'exclusió aèria fixada per Nacions Unides. Com Chomsky ha assenyalat, la guerra empresa per França i altres països occidentals contra Líbia per a protegir la població civil de les agressions de Gaddafi no pot ser vista com a aliena a l'interès pel petroli. No resulta vàlid l'argument que Occident ja tenia accés a aquest petroli: les potències occidentals aspiren a fer-se amb el control de les fonts d'abastiment, o com a mínim a assegurar-se proveïdors del tot disponibles, a banda de poder tenir accés a noves àrees sense explotar, de les que Líbia sembla tenir en abundància (CHOMSKY, 2011). L'octubre de 2011 Gaddafi fou capturat i mort. El juliol de 2012, Mohamed al-Magariaf fou designat cap del partit del Front Nacional i cap d'estat interí.

Per altra banda, hi ha els països que procediren a adaptacions del sistema, substancials o cosmètiques. Al Marroc, el juliol 2011 un referèndum limità alguns poders reials i reforçà el paper del parlament. El novembre, el Partit Justícia i Desenvolupament guanya les eleccions, i Benkirane serà primer ministre des de gener de 2012. A Algèria, les eleccions el maig 2012 confirmaren l'hegemonia de l'FLN. Les protestes tingueren baixa intensitat a en aquest país, però això no vol dir que la tensió no fos molt

---

Itàlia, un dels més fermes defensors de l'aixecament de l'embargament, es centraren en armament destinat al control de les fronteres i de la immigració (una àrea en que els dos països col·laboraven ja des de 2001 amb l'exercici anual *Nauras*): el 2006 son venuts deu helicòpters per un valor de 97 milions de dòlars per a control fronterer, en el context d'una *joint venture* entre la italiana Finmeccanica i la Libyan Company for Aviation Industry, una acció que va suposar la primera implantació d'una gran productora d'armament a Líbia). En el mateix marc, es vengué a Líbia el 2008 un avió de patrulla marítima per valor de 31 milions d'euros. El desembre de 2007 s'assolí un acord per a la formació de patrulles conjuntes per impedir que vaixells amb immigrants indocumentats sortissin de les costes libies cap a Itàlia, a la qual cosa seguiren diverses denúncies d'abusos (arrestos arbitraris, maltractaments durant detenció i retorns forçats d'immigrants a països on podien ser perseguits i/o torturats) (LUTTERBECK, 2009, 520-521).

present, de la mateixa manera que ho havien estat en tota la dècada anterior: segons dades oficials, el 2011 hi hagueren una mitjana de 18 intervencions policials diàries per disturbis, generalment originats per protestes relacionades amb infraestructures, vivenda o conflictes laborals (MCALLISTER, 2012, 449). Les estadístiques, doncs, contradiuen una certa visió estesa que fa d'Algèria, dintre del panorama de la primavera àrab, l'excepció que confirma la regla. Alguns autors hi han vist, en canvi, un reflex de la complexitat dels mecanismes que sostenen l'autoritarisme a la regió i els límits dels models revolucionaris de canvi de règim, confrontats a un sistema que se sosté de manera efectiva en elements pseudo-democràtics, de patronatge redistributiu i d'ús efectiu de l'aparell de seguretat (VOLPI, 2013, 104). El suport del govern d'Algèria a grups confessionals violents al Magrib indica un doble joc pel que fa al combat contra el terrorisme i és al darrera de part de la guerra civil a Mali i la inestabilitat creixent a tota la zona del Sahel (KEENAN, 2012). A Jordània, el rei Abdallah va voler actuar de seguida després dels primers esdeveniments de la primavera àrab, nomenant un nou primer ministre al capdavant d'un govern amb el mandat específic d'introduir reformes en sentit democratitzador. Tot i que es produïren avenços com la garantia per llei del dret de reunió, el 2013 el progrés de les reformes semblava haver encallat, o fins i tot incloure retrocessos, com el projecte de regulació dels continguts en línia (HUMAN RIGHTS WATCH, 2013). La inestabilitat afectà també a Turquia, després d'una època de política exterior trencadora i de creixent prestigi internacional del govern d'Erdogan: la política *zero problems with neighbours* hauria tingut entre els seus propòsits la desmilitarització del regim polític i l'allunyament del discurs polític dominant respecte de l'esfera de la seguretat (ÖZCAN 2012, 59). El gust per la història en el govern i el seu "neo-otomanisme" foren tendències que el 2013 es posarien especialment al descobert amb la celebració dels *Turkish Olympics* o la inauguració d'un parc temàtic identitari a l'estil

Disneyland a les afores d'Istanbul, gairebé al mateix moment que les revoltes massives i de signe secular oferien un fort contrast (O'DONNELL, 2013).

El cas de Síria derivà, en canvi, en un conflicte civil armat de gran magnitud, actiu en el moment d'acabar d'escriure el text present (2014). Els seus inicis es troben en la repressió violenta de les manifestacions en favor de canvis democràtics sobretot a partir de març de 2011. El juliol de 2011 es formà l'exèrcit lliure siri, per part d'efectius que havien desertat de l'exèrcit d'Àssad. En contrast amb la implicació en altres escenaris, en el complex de seguretat occidental existeix la clara percepció de la incardinació de Síria en un entramat d'aliances internacionals que la fan prospera no només a Iran sinó també a Rússia. Enlloc de reconèixer els efectes dissuasius que això té per a una eventual intervenció occidental, les prevencions als Estats Units es centren en constatar que el risc per els Estats Units augmentarà en qualsevol futur escenari, ja que la guerra entre grups d'"ideologia perillosa" podria seguir fins i tot a una eventual caiguda d'Àssad (JONES, 2013, 8). Aquest fet ha portat els Estats Units a una actuació erràtica, especialment quan el 2013 anunciaren la preparació d'atacs contra Síria després d'haver-se documentat ús d'armament químic, però en canvi el pla fou suspès poc després amb l'argument que Àssad havia acceptat la destrucció del seu arsenal químic. El viratge dels Estats Units confongué propis i estranys i facilità probablement que alguns mitjans fessin entendre que el rebaixament de la tensió internacional era un símptoma del rebaixament de la violència interna, cosa que no es verificava sobre el terreny: en qualsevol cas, el *diplomatic rush* de les armes químiques "cremà" mediàticament el conflicte sirià, de manera que les víctimes seguiren multiplicant-se, ara fora de les primeres planes dels diaris. El desembre de 2012 el govern sirià decidí auto-excloure's de la UpM com a protesta per les sancions de la UE.

7.1. França: auge del discurs històric i desmantellament de l'acció política a la Mediterrània

Després de menys d'un any de l'arribada de Sarkozy a la presidència de la república, es constataren ja símptomes de desgast de la seva acció governamental. La seva formació, la UMP, obtingué una desfeta a les eleccions municipals i cantonals el 18 de març de 2008. Seguí una àmplia remodelació del govern, que no afectà però els nivells més alts de responsabilitat en l'àrea internacional.

Durant el segon semestre de 2008, França ocupà la presidència de torn del Consell de Ministres de la UE. Des de l'inici del seu mandat, Sarkozy s'havia mostrat hiperactiu, saltant dialècticament i literalment d'un cantó a l'altre del planeta, volent fer servir la seva influència personal per resoldre de manera expeditiva una multitud de causes: "(...I)l y encore tant de choses à faire. Et le monde va si mal!". El que podríem anomenar dilemes ètics, com ja hem vist ell ho anomenà repetidament "prendre riscos",¹² en

---

¹² Sarkozy. *Fondation Elie Wiesel pour l'Humanité*. [22 de setembre de 2008]. Véronis.: "Pour sauver les cinq infirmières bulgares et le médecin palestinien (huit ans et demi de prison) il a fallu discuter avec M. Khadafi, il a fallu s'asseoir à la même table, il a fallu que je comprenne ce qu'il voulait et il a fallu que je fasse un compromis. Mais les infirmières sont libres. Pour libérer Ingrid Betancourt, je vous le dis cher Elie, j'étais prêt à parler avec tous les chefs de gouvernement d'Amérique du Sud parce qu'une femme dans une forêt pendant cinq ans et demi, c'est une honte. Mais tous mes interlocuteurs en Amérique du Sud n'étaient pas forcément des gens que j'aurais spontanément choisis comme amis... Et pourtant, je l'ai fait. Lorsque j'étais à Jérusalem, j'ai rencontré le père du soldat Shalit. Cela fait deux ans que Shalit n'a pas reçu une nouvelle de sa famille et que sa famille n'a pas reçu une nouvelle de son fils. Pour libérer le soldat Shalit, il faut parler avec le président syrien Bachar El-Assad parce que, si vous

una demostració constant de coratge que havia de servir per neutralitzar les crítiques. Davant d'aquestes, respon: "(...C)ertains articles ou certains commentaires qui disaient: 'le Président français prend des risques'. (...) Quel est le pire risque que celui qui consisterait à ne rien faire, à continuer à voir s'accumuler la souffrance, les morts, l'injustice, le sentiment de l'injustice, l'exaspération de peuples qui n'ont plus d'espoir? Cela, c'est le grand risque, ne rien faire."¹³

Amb la crisi econòmica, Sarkozy feu crides al costat de Merkel en favor d'una governança econòmica reforçada a la zona euro i participà activament en l'elaboració del pla de rescat a Grècia. Toló, de nou, sembla ser una localitat predilecta del president pels grans discursos que volen incidir en la cohesió social. El 2011, s'hi vanta d'haver avisat en aquella mateixa ciutat, el 25 de setembre de 2008, que la tempesta financera donaria lloc a la pitjor crisi després de la Segona Guerra Mundial i que calia "refundar el capitalisme" i "moralitzar les finances".¹⁴ En aquell discurs de 2008 havia anunciat que no apujaria impostos i que no conduiria una política d'austeritat.¹⁵ Malgrat aquesta exhibició de clarividència en el predir efectes duradors i sense precedents de la crisi, Sarkozy cedeix en diverses ocasions a la temptació d'anunciar un tancament expeditiu de la crisi,¹⁶ successivament, fins a enllaçar amb la

---

ne parlez pas avec lui, Shalit ne retrouvera pas sa famille. Et cet été encore, ce fut un débat avec le président des États-Unis. J'ai voulu aller à Moscou, le 12 août, alors que les Russes sont entrés en Géorgie le 8 août; c'était un risque."

¹³ Sarkozy. *Sommet de l'Union pour la Méditerranée. Discours d'ouverture du Président de la République*. [Paris, 13 de juliol de 2008]. *France diplomatie*.

¹⁴ Sarkozy. *Discours du Président de la République à Toulon*. [1 de desembre de 2011]. Véronis.

¹⁵ Sarkozy. *Discours de M. le président de la République à Toulon*. [25 de setembre de 2008]. Véronis.

¹⁶ Al final de l'any "rude" de 2008 Sarkozy, no s'està de citar la resposta a la crisi financera entre les tasques hercúlies que ell mateix a escomès, i en què també hi figuren la resolució de la crisi georgiana, la creació de la UpM i l'acord sobre el clima i l'energia: *Vœux de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République*. [31 de

primavera àrab i fent d'aquesta una realitat consecutiva més que no pas simultània: "A peine la plus grave crise économique et financière depuis la deuxième guerre mondiale semble-t-elle s'estomper, à peine l'Europe a-t-elle dominé la crise de l'euro que, de l'autre côté de la Méditerranée, se produit un immense bouleversement. Certains peuples arabes prennent leur destin en main (...)".¹⁷

El 13 de novembre de 2010 s'inicià el govern *Fillon III*, en què Kouchner fou substituït per Michèle Alliot-Marie al capdavant del ministeri d'afers exteriors. A partir de poques setmanes després, l'activitat del nou executiu es veié marcada per la reacció a la primavera àrab. Sarkozy volgué aleshores exhibir franquesa amb una anàlisi retrospectiva que justificava les afinitats amb l'autoritarisme amb l'argument que tothom havia fet el mateix. Fa una crida a la crítica benèvola i a la mera amonestació de les actituds passades: els pobles àrabs fan caure "des régimes qui, après avoir été, au temps de la décolonisation, les instruments de leur émancipation avaient fini par devenir ceux de leur servitude. Ces régimes, tous les États

---

de septembre de 2008]. Véronis. L'any 2009- ens anuncia- podria ser un any fundador, al mateix temps d'aquell "nou capitalisme" que ell mateix havia predit, i d'un "nou sistema internacional". Aquest estarà marcat per "une certaine évolution de la hiérarchie des puissances" en la qual s'hi ha de veure involucrada, entre d'altres, la capacitat de protegir millor "les plus vulnérables pour préserver la cohésion sociale": Sarkozy. *Présentation des vœux au corps diplomatique étranger*. [16 de gener de 2009]. Véronis. Hi podem veure l'enèsima edició del discurs de restaurar la preponderància de França per resquicis pels quals hi pot només penetrar la superioritat moral, concretada en el model social. Per altra banda, Sarkozy creu que els americans, en presentar el seu propi pla de resposta a la crisi, acaben recorrent al bon seny europeu, tot i que s'està de presumir "Bonne surprise: le plan Paulson II est arrivé, et chacun a pu observer que ce plan Paulson II s'inspire très largement du plan européen. Il n'y a aucune gloriole à en tirer. Il y a simplement à réfléchir: la crise est mondiale, la réponse ne peut être que mondiale. La montre des États-Unis et celle de l'Europe doivent marquer la même heure.": *Allocution devant le Parlement européen*. [21 d'octubre de 2008]. Véronis.

¹⁷ Sarkozy. *Allocution radiotélévisée du Président sur la situation internationale*. [27 de febrer de 2011]. Véronis.

occidentaux et tous les gouvernements français qui se sont succédés depuis la fin des colonies ont entretenu avec eux des relations économiques, diplomatiques et politiques, malgré leur caractère autoritaire parce qu'ils apparaissaient aux yeux de tous comme des remparts contre l'extrémisme religieux, le fondamentalisme et le terrorisme." No és fa cap esment de la preservació dels interessos econòmics neocolonials.¹⁸ Recalca la necessitat ara d'acompanyar el procés democràtic, però alertant de possibles problemes per Europa: immigració descontrolada i més terrorisme.¹⁹ Fillon, en informar l'Assemblea Nacional sobre la implicació francesa a Líbia que s'inicià el 19 de març, afirmà que es demostrava que no existia a la regió la fatalitat d'haver de triar entre poder autoritari o règim islamista,²⁰ però gairebé al mateix temps esgrimí la por a una immigració massiva: les revoltes àrabs també podien tenir "conséquences en termes migratoires que nous devons affronter et gérer avec humanité, mais aussi avec clarté". Utilitzà l'argument de que no es podia privar Egipte, Tunísia o Líbia dels talents de la seva joventut en un moment clau com el present. Per aquest motiu - explicà- França demanava una reunió extraordinària del Consell Europeu: "Il s'agit aussi de prendre en charge collectivement avec l'ensemble des

---

¹⁸ El 2008 s'havia pronunciat sobre aquesta qüestió, per negar-la: "L'enquête que nos ambassadeurs en Afrique ont conduite a illustré, sans fard, l'image d'une France qui exploiterait à son seul profit les ressources du continent à travers des réseaux 'indéboullonnables'. Ce n'est pas agréable mais c'est l'image qui était perçue parmi les jeunes élites africaines. Les réalités économiques contredisent totalement ces perceptions et en politique les perceptions sont importantes. Il faut donc corriger ce qui peut être une source de malentendus": Sarkozy. *XVIe Conférence des ambassadeurs*. [27 d'agost de 2008]. Véronis.

¹⁹ Sarkozy. *Allocution radiotélévisée du Président sur la situation internationale*, *op. cit.*

²⁰ Fillon, *intervention en Libye: ni droite ni gauche, que la République*. [23 de març de 2011]. Véronis.

pays européens, l'accueil sur notre territoire de populations qui seraient en danger, et que notre tradition humaniste nous conduit à accueillir."²¹

Els fets que desencadenaren la primavera àrab sacsejaren especialment la política la interna francesa, justament a propòsit de la connivència amb l'autoritarisme. Fillon defensà Alliot-Marie quan aquesta es veié envoltada de diversos escàndols relacionats amb la repressió de la primavera àrab a Tunísia. Declaracions de la ministra foren àmpliament interpretades com a un oferiment de suport logístic a Ben Ali. Fillon digué aleshores a l'Assemblea nacional que "(l)'histoire, (...) avance souvent plus vite que la diplomatie", acusant al mateix temps l'oposició d'haver tingut una connivència similar.²² Fillon rebuté més tard també acusacions que el govern hagués autoritzat de material de manteniment d'ordre a Tunísia -i per suposat, tampoc d'armament com la oposició hauria insinuat- i digué en to àïrat que, en canvi, entre 1997 i 2002 sota govern socialista hi va haver transferència de diferents tipus d'armament.²³ La premsa revelà successivament que Alliot-Marie havia passat vacances a Tunísia (com havia fet regularment en el passat) durant les primeres mobilitzacions de la primavera àrab, desplaçant-s'hi amb el seu marit i els seus pares en el jet privat d'una persona propera a Ben Ali. Amb aquesta persona, a més, els pares d'Alliot-Marie havien conclòs un negoci immobiliari. Es confirmà per altra banda que Alliot-Marie havia autoritzat l'enviament d'un carregament de granades lacrimògenes a Tunísia, que només havia

---

²¹ *François Fillon: nous avons la responsabilité de refuser la démagogie.* [9 de març de 2011]. Véronis.

²² *François Fillon: la France est au côté du peuple tunisien.* [19 de gener de 2011]. Véronis. Recorda el "très beau discours de Lionel Jospin en octobre 1997 lorsqu'il recevait à Matignon le président Ben Ali" o el "satisfecit donné au gouvernement de monsieur Ben Ali par Dominique Strauss-Kahn, en octobre 2008, quelques minutes après avoir reçu des mains du chef de l'État tunisien une haute décoration".

²³ *Fillon, Tunisie: pas d'exportation de matériel de maintien de l'ordre.* [26 de gener de 2011]. Véronis.

estat anul·lat en última instància i quan Ben Ali ja havia fugit del país. La ministra es veié obligada a dimitir, essent substituïda per Alan Juppé.

L'aliniament amb els Estats Units i la proximitat a Israel continuaven essent notes dominants en la política exterior de Sarkozy. L'abril de 2009, el president anuncia el retorn de França al comandament militar de l'OTAN, una instància a la qual no pertanyia des de l'era De Gaulle. Sarkozy basà el "repositionnement de la France sur l'échiquier mondial" en cinc ruptures que havia volgut impulsar: la relació amb els Estats Units i l'OTAN, una actitud més propera a Israel dintre del conflicte d'Orient Mitjà, la reinserció de Síria a la comunitat internacional i la creació de la UpM,²⁴ la bona sintonia amb la Comissió Europea, Àfrica i els drets

---

²⁴ Sarkozy. *XVIe Conférence des ambassadeurs*. [27 d'agost de 2008]. Véronis.: "Autre évolution majeure : nos relations avec la Syrie. Il y a un an j'avais affirmé l'importance de la réconciliation avec tous ceux qui sont prêts à évoluer. Nous avons commencé avec la Libye et nous avons poursuivi avec la Syrie. Là encore, que n'ai-je entendu! À en croire certains, y compris à Washington soit dit en passant, la seule option offerte à notre diplomatie était l'isolement de la Syrie. J'ai préféré m'engager dans une autre voie, plus risquée c'est vrai, mais plus prometteuse: celle d'un dialogue dans la clarté débouchant sur des progrès tangibles. Cela n'a pas été facile et l'absence d'avancée m'a conduit, le 30 décembre dernier, à suspendre tout dialogue jusqu'au développement que nous attendions, avec la Ligue arabe: l'élection au Liban du président Michel Sleimane. Les entretiens que nous avons eus avec le président Bachar Al-Assad, le 12 juillet à Paris, ont permis d'enregistrer deux nouvelles avancées: l'annonce solennelle de l'établissement de relations diplomatiques, pour la première fois dans l'histoire de ces deux pays, entre Beyrouth et Damas, et la décision de la Syrie de voir, le moment venu, la France coparrainer avec les États-Unis la négociation directe syro-israélienne comme la mise en œuvre de l'accord de paix qui en résultera, y compris pour les arrangements de sécurité. Là encore, la relation de confiance restaurée avec l'autre partenaire de la paix, Israël, comme avec les États-Unis, a joué un rôle majeur: c'est aussi parce que la Syrie sait que nous avons désormais les meilleurs rapports avec ces deux pays que Damas a voulu voir la France assumer, le moment venu, cette responsabilité sans précédent. Je me rendrai en Syrie les 3 et 4 septembre pour poursuivre, sur ces dossiers et d'autres, ce dialogue nécessaire. Mon espoir est que, dans un délai pas trop lointain, le Liban et Israël voudront à leur tour engager des discussions indirectes et que la France pourra contribuer à leur succès, à la demande des deux parties. /Mais la validation la plus éclatante du nouveau cours de notre politique au Proche-Orient est venue avec le sommet de l'Union pour la Méditerranée, les 13 et 14 juillet. Lors du 10e

humans.²⁵ (Sobre aquest últim punt, però, el primer ministre Fillon es declarà en contra de promoure la generació de nous drets).²⁶ Al mateix

---

anniversaire du processus de Barcelone (pardon de rappeler cela) un seul dirigeant arabe avait accepté de faire le déplacement: le président Mahmoud Abbas. Un seul! Quelle politique, qu'un dialogue entre l'Europe et le monde arabe avec un seul représentant! Le 14 juillet, à Paris, tous les pays arabes invités, sauf un, étaient représentés au niveau des chefs d'État ou de gouvernement."

²⁵ *Ibid.* Sobre l'Àfrica, el president diu: "Il y a d'abord un procès que je récuse, celui de la 'Françafrique': s'il s'agit de mettre en cause les liens que la France et ses anciennes colonies ont souhaité maintenir après les indépendances, on ne va quand même pas reprocher à la France d'avoir su maintenir des liens d'amitié, ce que n'ont pas su faire dans cette même région du monde le Royaume-Uni, le Portugal ou l'Espagne.' No s'està de dir però: "L'enquête que nos ambassadeurs en Afrique ont conduite a illustré, sans fard, l'image d'une France qui exploiterait à son seul profit les ressources du continent à travers des réseaux 'indéboulonnables'. Ce n'est pas agréable mais c'est l'image qui était perçue parmi les jeunes élites africaines. Les réalités économiques contredisent totalement ces perceptions et en politique les perceptions sont importantes. Il faut donc corriger ce qui peut être une source de malentendus. (...) Au-delà des mots, j'ai voulu étayer cette nouvelle politique africaine par des actes: la révision systématique de nos accords de défense et la réduction de nos implantations militaires sont un acte à forte portée symbolique. L'armée française n'est pas là pour soutenir des régimes. Il s'agira d'adapter nos accords à notre vocation d'aujourd'hui." Sobre els drets humans afirma: "J'avais dit qu'ils seraient une priorité de notre politique étrangère. C'est non seulement une priorité mais une préoccupation de tous les instants. Et pourtant, que n'avons-nous entendu! Je respecte et je soutiens ceux qui s'engagent sur le terrain et qui, par leur parole, par leur témoignage, jouent un rôle irremplaçable d'alerte et de pression. Je leur demande simplement de comprendre qu'un chef d'État, qu'un ministre des Affaires étrangères, est dans une situation différente, impliquant des modes d'action qui, pour être différents, n'en sont pas moins respectables d'autant plus qu'ils sont incomparablement plus efficaces. (...) Alors reste sur cette question essentielle des droits de l'Homme un débat difficile concernant les modalités d'une action efficace. Je veux, ici, vous livrer, à titre d'exemple, le fond de ma pensée au sujet de deux pays: la Russie et la Chine. Tous les témoignages le confirment, les citoyens de ces deux pays apportent un large soutien à leurs dirigeants, non pas qu'ils ignorent le chemin qui reste à parcourir dans le domaine des libertés et de la démocratie mais parce qu'ils considèrent que ce qui a été accompli en termes de développement économique et humain est remarquable et leur a rendu leur fierté nationale. Est-ce à dire que nous devons nous abstenir d'y parler des droits de l'Homme ou renoncer au caractère universel des droits de l'Homme? Non, bien sûr! En me rendant à Moscou le 12 août pour obtenir l'arrêt des combats en Géorgie, avec Bernard Kouchner, n'est-ce pas le sort de dizaines de milliers d'hommes, de femmes et d'enfants qui était dans la balance? En obtenant le cessez-le-feu, est-ce que la France n'a pas fait son travail au service des droits de l'Homme? (...) Il existe un chemin -je continuerai à le suivre, avec pour seul souci d'obtenir des résultats,

temps, la prolifération nucléaire fa la seva reentrada en escena, amb motiu de la crisi amb Iran. Sarkozy, tot i atribuir-se una aproximació dialogant a la qüestió, fa un repàs històric de violacions de fins a cinc resolucions del Consell de Seguretat de Nacions Unides des de 2005 i mostrà aleshores un zel particular en les seves demandes i en la defensa d'Israel: "Monsieur le Président Obama, je soutiens la main tendue des Américains. Qu'ont amené à la communauté internationale ces propositions de dialogue? Rien. Plus d'uranium enrichi, plus de centrifugeuses et de surcroît, une déclaration des dirigeants iraniens proposant de rayer de la carte un membre de l'Organisation des Nations unies".²⁷

Cap a final del seu mandat, l'acció internacional de Sarkozy es tornà menys individualista i resultà més congruent presentar els avenços com el fruit d'un esforç coral: "(..S)ur la scène internationale, la France a essayé de développer son influence et sa capacité d'entraînement. Le G20, c'est une idée, une initiative française. La Côte d'Ivoire: 10 ans sans élection! C'est une intervention française, sous mandat de l'ONU. La Libye, 41 ans de dictature de M. Kadhafi, qui avait promis une rivière de sang à Benghazi, c'est l'intervention de l'armée française, au service de la

---

mais sans créer un antagonisme durable qui ne servirait aucune cause, et sûrement pas celle des droits de l'Homme: celui qui consiste, de l'extérieur, à donner des leçons au monde entier en ignorant une histoire, en ignorant une sensibilité, fait à terme reculer les progrès de l'Homme."

²⁶ F. Fillon *installe la Commission nationale consultative des droits de l'Homme*. [21 de juliol de 2009]. Véronis. "Des droits issus de l'Habeas corpus au développement durable et à la bioéthique, en passant par la déclaration de 1789, le Code civil, le préambule de la constitution de 1946, les droits économiques, sociaux et culturels, la Charte de l'environnement de 2004, nous en sommes à la troisième, voire même à la quatrième génération de droits! À présent, l'enjeu semble moins, à mes yeux, la 'découverte' de nouveaux droits que la concrétisation et la conciliation des droits déclarés ou reconnus: conciliation entre nos propres droits; mais aussi entre les droits que nous estimons universels et ceux développés dans diverses parties du monde." Cita l'objectiu de fer de cada ambaixada una *Maison des droits de l'homme*.

²⁷ Sarkozy. *Conseil de sécurité des Nations unies*. [24 de setembre de 2009]. Véronis.

liberté."²⁸ En la seva reflexió sobre les bases del poder, també es detecta un cert retorn al llenguatge tradicional: "Notre puissance n'est pas uniquement économique, elle est aussi diplomatique et militaire. C'est peut-être le plus bel héritage que nous ait laissé le Général de Gaulle. D'une France vaincue, d'une France occupée, il a fait une France dont la voix portait à nouveau. Et si la voix de la France portait à nouveau, c'est parce que la France pouvait être redoutable. Cette capacité à nous défendre, cette capacité à hausser le ton sur la scène internationale quand les événements l'exigent, nous ne l'abandonnerons jamais. Parce qu'abandonner cette capacité, c'est renoncer à l'idée que la France se fait d'elle-même."²⁹ A mesura que Sarkozy encara les noves eleccions presidencials, vira cada cop més cap a la dreta: l'estratègia de la campanya electoral fou dirigida pel periodista Patrick Buisson, singularitzat per les seves posicions ultradretanes. Buisson, que no havia deixat de guanyar protagonisme des que esdevingué conseller presidencial el 2007, exercia al mateix temps com a director de la cadena de televisió *Histoire*. Buisson ha estat àmpliament denunciat com a un dels principals artífexs de la reescriptura d'una història nacional retrògrada, juntament amb Lorànt Deutsch, pseudònim de l'actor i escriptor Laszlo Matekovics, les obres de divulgació històrica del qual s'han venut en centenars de milers d'exemplars. Deutsch, acusat sovint de produir un relat nostàlgic, monàrquic i basat en dades errònies, s'associà amb Buisson en la publicació del llibre *Le Paris de Céline* (2012), cosa que consagrà ambdós definitivament a ulls de la crítica com a *historiens de garde* (BLANC, CHÉRY I NAUDIN, 2013).³⁰

---

²⁸ Sarkozy. *Vœux à l'ensemble des Français de l'étranger*. [16 de gener de 2012]. Véronis.

²⁹ Sarkozy. *Vœux aux Armées - Le discours du Président de la République*. [3 de gener de 2012]. Élysée.

³⁰ Vegeu també NAUDIN, CHÉRY I BLANC, 2013, a propòsit de l'obra *Hexagone*, de Deutsch: "'Si dans son précédent ouvrage ['Métronome'], Deutsch restait dans

Per introduir la visió que el propi Sarkozy té de la història, és útil referir-se en primer lloc a la imatge que vol oferir del seu propi lideratge:³¹ el president crea un nou relat del gaullisme per poder justificar la seva heterodòxia...en el propi gaullisme. Dessacralitza el gaullisme dient-nos que no és una religió ni una doctrina, però dóna importància suprema a l'exemple històric: "(...N)ul ne sait ce que le général De Gaulle dirait ou ferait aujourd'hui. Mais il y a une exemplarité du gaullisme." La lliçó del gaullisme és "celle du pragmatisme plus fort que l'idéologie". L'esperit de ruptura, la característica més definitòria: "Le général De Gaulle n'a cessé toute sa vie de rompre avec les habitudes, les routines, les conventions, les

---

l'ambigüïté, voire le flou, il a cette fois choisi ouvertement son camp. Dans sa conclusion sur la bataille de Poitiers, il prend ainsi des accents à la Jean Sévillia et son 'historiquement correct': 'je le sais bien, la bataille de Poitiers, le Croissant contre la Croix, l'union sacrée des chrétiens et des païens contre l'envahisseur musulman dérangent le politiquement correct' (p.231). Et d'adhérer, après la théorie du 'génocide' vendéen (autre marqueur idéologique), à celle du choc des civilisations: 'Alors, pour nier ce choc des civilisations, certains historiens ont limité la portée de la bataille remportée par Charles Martel' (p.231). Caricaturant au passage les positions des historiens qui voient dans la bataille de Poitiers la fin d'une razzia et non d'une conquête (mais ne nient pas la portée de l'événement, notamment dans le camp franc), Lorànt Deutsch se permet l'ironie: 'Charles Martel s'est énervé un peu vite, il aurait dû attendre quelques semaines et les Arabes seraient sagement rentrés chez eux, en Espagne... C'est bien trouvé, rassurant, consensuel.' (p.232). /A l'heure où il est difficile de nier une montée de l'islamophobie en France, on peut juger préoccupant ce choix d'un comédien célèbre de raconter un tel événement historique de cette façon. Est-ce politiquement correct de remarquer une étrange corrélation entre le discours et le vocabulaire de Deutsch sur cette bataille, et celui de l'extrême droite la plus dure?"

³¹ Sarkozy imprimeix un canvi radical en les formes, perquè els temps han canviat: subratlla que des de 1875 el cap d'estat no tenia dret a parlar davant les dues cambres legislatives reunides, l'Assemblea Nacional i el Senat (el que s'anomena Congrés del Parlament) i el fet que ell ho pugui fer reflecteix una nova concòrdia: *Déclaration du Président de la République devant le Parlement réuni en Congrès*. [22 de juny de 2009]. Messages et déclarations du Président de la République. Assemblée Nationale. El canvi havia introduït per la llei constitucional del 23 de juliol de 2008. Amb anterioritat, el president de la república només es podia adreçar al Congrés del Parlament a través de missatges escrits.

pesanteurs de toutes sortes. Il a rompu avec son milieu, avec les partis, avec la tradition institutionnelle, avec l'ancien esprit colonial, avec l'ancienne France, avec l'ancienne politique économique."³² El gaullisme sorgeix, abans que res, com la "force du 'non' dans l'Histoire".³³ Aquesta premissa -paradoxalment o no- és utilitzada per Sarkozy per distanciar-se de De Gaulle mateix i reivindicar la seva autonomia dintre del credo neogaullista. Reprodueix les paraules de Pompidou, potser pensant en ell mateix: "Je n'imiterai pas le style du Général De Gaulle. Je ne le pourrai d'ailleurs et puis vous le voyez bien, je suis un homme différent."³⁴

Fou també una frase de Pompidou que Sarkozy pronunciarà una vegada i una altra per comminar els francesos a tenir present la pròpia història: "(U)n pays n'est pas une page blanche."³⁵ Quan escull, en canvi, les paraules del general, en elles ressona la prosa encesa de Michelet: "La

---

³² Sarkozy. *World Policy Conference*. [8 d'octubre de 2008]. Véronis.

³³ Sarkozy. *Allocution - Obsèques de M. Maurice Druon*. [20 d'abril de 2009]. Véronis.

³⁴ Sarkozy. *Hommage à Georges Pompidou*. [Montboudif, France, 5 de juliol de 2011]. Véronis. Sobre la figura de Pompidou, Sarkozy elabora també el seu propi discurs d'àmplia transversalitat política. Entre els condicionants i influències de l'etapa primerenca de la vida de Pompidou cita Jean Jaurès "dont le souvenir récent hantait encore la vieille cité d'Albi où le petit Georges passa son enfance et où son père Léon devenu professeur d'Espagnol militait à la section locale de la SFIO". Per altra banda, Pompidou "no escolta" la crida del 18 de juny, tot i la seva fidelitat absoluta a De Gaulle posteriorment (l'evocació d'aquest fet sembla aquí ajudar a fer respectables els individus passius durant el règim de Vichy).

³⁵ *Ibid.* Sarkozy usa la frase, per exemple, davant els comentaris sobre el seu gust per la participació en actes commemoratius: "Je sais que parfois on moque mon bonheur de participer à des cérémonies commémoratives. Mais je voudrais vous dire une chose qui me tient très à cœur: la France n'est pas une page blanche. /Il y a eu de grands français avant nous, il y en aura après nous et évoquer la mémoire, l'action, la vie, le destin de ces grands français, ce n'est pas cultiver la nostalgie de nos racines, c'est faire de ces grandes personnalités des exemples pour éclairer l'avenir, et faire en sorte que chacun soit considéré.": *Les vœux du Président de la République à la France d'Outre-mer*. [22 de gener de 2012]. Élysée.

France vient du fond des âges. Elle vit. Les siècles l'appellent. Mais elle demeure elle-même au long du temps."³⁶

La creació d'una Casa de la Història de França és un dels projectes estel·lars de Sarkozy -per bé que finalment no reeixí-. El presenta com a orientat als infants i a les escoles, així com destinat a garantir un accés més generalitzat a la cultura, una idea en la que la transversalitat ideològica resulta de nou evident: "Il nous faut réinventer, en les adaptant à notre époque, les Maisons de la culture et le TNP [Théâtre national populaire] de Jean Vilar qui voulait que le théâtre soit accessible à un public populaire, aux ouvriers des usines".³⁷ La crisi, que fa que les crítiques a aquest tipus de projectes costosos s'intensifiquin, n'és també la justificació ("La Culture, c'est la réponse française à la crise"): és el cas del MUCEM (Museu de les Civilitzacions d'Europa i de la Mediterrània), que ha de servir per pal·liar la "crisi de valors" que es produeix en paral·lel a la crisi econòmica. Aquí parafraseja Gramsci: "(L)'ancien monde (...) n'arrive pas à mourir, tandis que le nouveau ne parvient pas à naître."³⁸ La creació del *Conseil pour la création artistique* es justifica com a una actualització de l'intervencionisme que l'estat modern francès des dels seus orígens ha exercit en la cultura, una renovació de "l'attachement séculaire qui unit la Nation et ses artistes".³⁹

---

³⁶ Sarkozy. *40e anniversaire de la disparition du général de Gaulle*. [9 de novembre de 2010]. Élysée

³⁷ Sarkozy. *Discours de M. le Président de la République française*. [12 de novembre de 2009]. Véronis.

³⁸ Sarkozy. *Les vœux du Président de la République au monde de la Culture*. [24 de gener de 2012]. Élysée.: "Depuis Charles V et François Ier, l'État a été le promoteur de la création et le protecteur des artistes. Le Val de Loire, Versailles et Paris ont été modelés et embellis sous l'action du couple formé par le politique, celui qui construit la cité, et le poétique, celui qui rêve mais aussi qui agit, au plus haut degré".

³⁹ Sarkozy. *Composition du Conseil de création artistique*. [2 de febrer de 2009]. Véronis.

La "Història" que Sarkozy proposa als francesos és la següent. Veu Joana d'Arc com a símbol de confluència de tots els francesos. És al mateix temps l'instrument que ha permès continuar, quan tot semblava perdut, la "construction nationale qui avait mobilisé l'énergie de tout un peuple et dix-sept générations d'une même dynastie depuis l'an Mille" i el que permet avui que totes les "familles spirituelles de la France" s'hi sentin identificades: "Pour la République, Jeanne est l'incarnation des plus belles vertus françaises et pour la République, Jeanne est l'incarnation du patriotisme, le patriotisme qui est l'amour de son pays sans la haine des autres (...). Joana és també referent de gènere (patí "tant de sarcasmes de la part de ceux pour lesquels le courage ne pouvait être que masculin, grande modernité dans cette histoire"), "visage de la première résistance française" i noia feble i ultratjada fins i tot abans que heroïna ("Elle fut humiliée, épuisée, désespérée, terrorisée. Ce n'est pas ce qu'il y a de moins bouleversant dans Jeanne, sa faiblesse humaine. Elle finit par admettre tout. /Ce qui permet de dire qu'il ne faut pas oublier que, derrière l'héroïne, il y avait une toute jeune fille d'ici, de chez vous, de ce territoire, soumise à un traitement ignoble"). Finalment, cal dir que s'inscriu en una geneologia heroica que mena fins als camps de concentració de la Segona Guerra Mundial: "Jeanne d'Arc a sa place dans notre mémoire collective à côté de Victor Hugo, à côté du général de Gaulle, à côté de Jean Moulin, à côté d'Aimé Césaire, à côté des résistantes déportées à Ravensbrück. /Il y a une filiation. Il y a un lien, tissé mystérieusement au travers des siècles (...)."⁴⁰

Sarkozy veu França com a més diversa que cap altre país: les seves 36.000 *communes* corresponen a les 36.000 parròquies de l'antic règim i per tant "ne sont nées ni du doigt de l'Église ni de celui de la Révolution, elles sont

---

⁴⁰ Sarkozy. *Discours du Président de la République à l'occasion du 600e anniversaire de la naissance de Jeanne d'Arc*. [6 de gener de 2012]. Élysée.

issues d'un long processus de regroupement des populations selon des principes d'ailleurs rationnels et compréhensibles (...)." Per això ell sempre s'ha oposat a la supressió de municipis en nom d'una suposada racionalització (mostra aquí els límits de la "modernització" que preconitza).⁴¹ Pel que fa a la formació territorial de França, la interpretació de Sarkozy segueix Michelet ("Les provinces françaises se sont comprises, se sont aimées")⁴² al peu de la lletra: "Quand le Piémont voulut unir l'Italie, la Savoie et Nice se sentirent à l'écart de ce grand projet. Elles se souvinrent alors qu'elles avaient été françaises et aspirèrent à le redevenir."⁴³ El discurs polític contrasta fortament amb les anàlisis de Eugen Weber el qual, amb *Peasants into Frenchman*, mostrà que el període veritablement decisiu per a la formació d'una identitat nacional compartida per una majoria dels habitants de França és el que va de 1870 a 1914, per via dels esforços conscients de la Tercera República. L'estudi contradiu el mite majoritari en la historiografia segons el qual "quaranta reis van treballar de valent en la tasca", però fou la Revolució francesa la

---

⁴¹ Sarkozy. *Réception avec les maires de France*. [20 de novembre de 2009]. Véronis

⁴² Sarkozy. *Discours à l'occasion du 150ème anniversaire du rattachement de la Savoie à la France*. [22 d'abril de 2010]. Élysée.

⁴³ *Ibid.* "La Savoie qui n'avait pas été conquise par la Révolution mais qui s'était donnée à elle par amour de la liberté, ne pouvait oublier son sang versé sur tous les champs de batailles de la République et de l'Empire. (...) / Aussi, quand l'histoire lui permit de choisir à nouveau son destin, elle n'hésita pas. / Certes, la réunion de la Savoie et de Nice à la France fut d'abord une affaire diplomatique. Ce fut le prix que le Piémont consentit à payer à la France pour son soutien à sa politique italienne. Ce fut le prix du sang français versé à Magenta et à Solferino pour l'unité de l'Italie. / Le 2 avril 1860, Victor Emmanuel II, Roi de Piémont-Sardaigne, déclara: "Par reconnaissance pour la France, pour le bonheur de l'Italie, pour consolider l'union des deux Nations qui ont entre elles des communautés d'origines, de principes et de destinées, il y avait un sacrifice à faire; j'ai fait celui qui coûtait le plus à mon coeur...". / Mais c'est en définitive le peuple savoyard qui choisira son destin en approuvant à la quasi unanimité le rattachement de la Savoie à la Nation française par 136 566 voix sur 137 189 votants. / En 1860, les Savoyards se sont sentis français, confirmant par ce vote massif le choix qu'ils avaient déjà fait en 1792. / Ils n'ont cessé depuis lors de manifester leur attachement à la patrie qu'ils se sont choisie."

que va convertir França en "una", així com el d'una lluita secular contra suposades tendències centífugues, el que suposa que en la història francesa existia d'entrada un centre establert (WEBER, 2011, 125-126). Malgrat el reconeixement general a l'obra de Weber, la seva tesi no sembla haver fet prou escola en la historiografia francesa: en el prefaci de l'edició francesa, Mona Ozouf es demana si amb la traducció del títol (*La fin des terroirs*) no s'ha perdut l'essencial: "Moins l'histoire des terres que l'histoire des homes". Tot seguit rebla: "Français, ils l'étaient de fait. Mais ils n'en avaient qu'une conscience confuse" (OZOUF, 2011, III). La contraportada del llibre lloa l'evocació que fa Ozouf de "cette France rurale qui a précédé l'entrée dans la modernité et que la République, notamment par son école, va bientôt sortir de sa torpeur".

Sarkozy fa el repàs de les glòries historiogràfiques i intel·lectuals de l'edat contemporània i en treu lliçons: de Tocqueville, que "(l)a science politique et l'art de gouverner sont deux choses très distinctes. (...) Exceller dans l'un n'est point une raison de réussir dans l'autre", o bé, a partir de la *La Démocratie en Amérique*, que "les risques que fait courir à la liberté la soif de l'égalité, aux minorités l'oppression de la majorité, et à la raison le poids de l'opinion commune"; Michelet -"fondateur de l'histoire scientifique française", "(p)rémier à voir la France 'comme une âme et comme une personne", "historien des foules"- "concevait l'histoire comme la conquête de la liberté humaine sur la fatalité. Il a contribué à façonner notre roman national". Es declara admirador de Lucien Febvre i apassionat dels escrits seus continuadors ("(o)uvrant l'histoire à la prise en compte des mouvements profonds de l'économie, de la société, de la civilisation, mettant l'accent sur le temps long") Braudel, Duby, Le Goff, així com dels *Lieux de mémoire* dirigits per Pierre Nora. ("Les historiens des Annales ont inscrit l'action politique dans un cadre plus global, l'obligeant sans doute à davantage de modestie, mais lui donnant aussi

plus de profondeur"). De Raymond Aron, "la rigueur intellectuelle et de l'indépendance d'esprit, l'image de l'intellectuel isolé face à l'aveuglement collectif, l'image du courage et d'une réelle humilité". Després de citar-ne d'altres dintre de la sèrie, és a Raymond Barre, antic primer ministre, a qui vol "adresar un dernier hommage": "Au moment de l'alternance, il laissa un pays éprouvé par une conjoncture internationale tourmentée, mais un Etat en ordre et des finances saines."⁴⁴

La commemoració de la Primera Guerra Mundial és important per a Sarkozy -durant el seu mandat inaugura el *Musée de la Grande Guerre du Pays de Meaux*, el consell científic del qual és presidit per Marc Ferro,⁴⁵ així com el record de les commemoracions emblemàtiques anteriors, el que qualifica de prolongació del "geste du chancelier Kohl et du président Mitterrand à Douaumont il y a vingt-cinq ans". Es fa ressò també de la desaparició de l'últim combatent de França, un italià: "À dix ans, il s'était fabriqué lui-même une paire de chaussures pour partir en France, à pied. Quand la guerre avait éclaté il avait seize ans. Il s'était engagé en trichant sur son âge."⁴⁶ Charles Péguy, caigut en aquella guerra, és referència habitual. Abans d'anar a recollir-se a la seva tomba, el cita: "(I)l ne faut pas passer au long du cimetière, ni passer au long des monuments (...), il s'agit de remonter en nous-mêmes comme l'on remonte le cours d'un

---

⁴⁴ Sarkozy. *Cinquantième anniversaire de la Constitution de la Ve République*. [7 d'octubre de 2008]. Véronis. Insistirà en altres discursos sobre la personificació de França, seguint Michelet: "La France est une personne". Sarkozy. *Discours à l'occasion du 94ème congrès des maires de France*. [23 de novembre de 2011]. Élysée. Sobre Raymond Barre, fa referència a les polítiques de l'antic primer ministre (1976-1981) i ministre de finances (1976-1978) destinades a combatre els efectes de la crisi petroliera en l'atur i la inflació. La contestació va provenir de nombrosos sectors, especialment del gaullisme que encarnava l'RPR, cosa que fa produir una profunda animadversió en Barre en la seva carrera política subsequënt.

⁴⁵ Sarkozy. *Musée de la Grande Guerre*. [11 novembre de 2011]. Véronis.

⁴⁶ Sarkozy. *Célébration nationale du 91e anniversaire de l'Armistice de 1918*. [11 de novembre de 2009]. Véronis.

fleuve'. /Oserais-je dire que pour remonter le cours de notre propre histoire, car c'est la nôtre, nous ne devons pas simplement commémorer, nous devons communier." Això el porta a dir que cap commemoració serà suprimida i que encara es donarà més solemnitat a l'11 de novembre, ara que tots els testimonis han desaparegut.⁴⁷

L'evocació de la Segona Guerra Mundial condueix al tema de la França territorialment inconclusa i a la recuperació del tema de Michelet sobre les províncies que s'estimen, aquesta vegada amb Alsàcia, regió francesa "parce qu'elle l'a voulu, parce que son âme est française, parce que son coeur est français, parce qu'il n'y a pas un Français, l'histoire ayant été ce qu'elle a été, qui puisse imaginer la France sans l'Alsace."⁴⁸ Durant la Segona Guerra Mundial, hom havia obligat els alsacians "à agir contre leur patrie, leur serment, leur conscience. (...) /A leurs familles, à leurs

---

⁴⁷ Sarkozy. *Cérémonie nationale d'hommage aux soldats morts pour la France*. [11 de novembre de 2011]. Élysée. Després diu que no hi haurà reducció de commemoracions, sinó al contrari. Anuncia: "(...L)e Gouvernement déposera dans les semaines qui viennent un projet de loi qui fera de la date anniversaire de l'Armistice de 1918 la date de commémoration de la Grande Guerre et de tous les morts pour la France, donnant ainsi sa pleine signification à l'intitulé de la loi du 24 octobre 1922 instituant la date du 11 Novembre comme jour de "commémoration de la Victoire et de la Paix". Fent referència a l'aparició de tot un nou món de mites durant el desenvolupament mateix de la Primera Guerra Mundial, Fussell ha escrit (1972, 115): "That such a myth-ridden world could take shape in the midst of a war representing a triumph of modern industrialism, materialism, and mechanism is an anomaly worth considering. The result of inexpressible terror long and inexplicably endured is not merely what Northrop Frye would call 'displaced' Christianity. The result is also a plethora of very un-modern superstitions, talismans, wonders, miracles, relics, legends and rumors."

⁴⁸ Sarkozy. *65e anniversaire de la Victoire du 8 mai 1945*. [8 maig de 2010]. Élysée. "Il y a 65 ans, le 8 Mai 1945 s'achevait la 2ème Guerre Mondiale. En 1940, l'Alsace-Moselle vécut une annexion de fait. Tout ce qui rappelait la France, tout ce qui pouvait exprimer la volonté des Alsaciens et des Lorrains d'être Français, fut banni, traqué, puni. (...) /A partir de 1942, les Alsaciens et les Mosellans furent enrôlés de force dans l'armée allemande. On leur mit un uniforme qui n'était pas celui du pays vers lequel allaient leur coeur et leur fidélité, on les envoya se battre pour une cause qui n'était pas la leur et qu'ils haïssaient."

enfants qui ont souffert aussi, aux survivants de cette tragédie, je veux dire que ceux qui les ont abandonnés, ceux qui n'ont rien fait pour empêcher cette ignominie perpétrée contre des citoyens français, ont trahi les valeurs de la France, l'ont déshonorée. /Vichy a trahi la France et l'a déshonorée. La collaboration fut une trahison et un déshonneur." Segons això, Vichy no és una participació en l'aberració nazi, sinó una traïció a l'esperit profund de França. En relació al *drame de Maillé*, per exemple, la Nació ha comés una "falta moral" per haver restat "indifférente à la douleur des survivants, en laissant s'effacer de sa mémoire le souvenir des victimes". Sarkozy vol reparar aquesta "falta" amb una declaració solemne: "À côté des massacrés d'Oradour, des pendus de Nîmes, des suppliciés de Tulle, à côté des fusillés pour l'exemple, des otages de Châteaubriant, à côté des déportés exterminés dans les camps, à côté de ceux que la Gestapo assassina après leur avoir fait subir les plus horribles tortures, je le dis en tant que Président de la République, les morts de Maillé ont leur place dans la mémoire nationale."⁴⁹

La nova era de postguerra és l'ONU, Bretton Woods, la reconciliació franco-alemanya, la construcció europea, però també "la mise en œuvre du programme économique et social du Conseil national de la Résistance, l'égalité entre les hommes et les femmes, le préambule de la Constitution de 1946 et la création de la Sécurité sociale."⁵⁰ Es posa de relleu la imatge transversal que vol donar Sarkozy. Aquest recorda la implicació francesa en la Declaració Universal dels Drets Humans a través de la seva adopció a París i a través de René Cassin, que la va qualificar de "premier mouvement d'ordre éthique que l'humanité organisée ait jamais adopté". L'anàlisi de la situació actual dels drets humans constata, una vegada més,

---

⁴⁹ Sarkozy. *Commémoration du massacre de Maillé*. [25 d'agost de 2008]. Véronis.

⁵⁰ Sarkozy. *Allocution à l'occasion du 65e anniversaire de la libération de Paris*. [25 d'agost de 2009]. Véronis.

la deixadesa com a problema principal.⁵¹ Al voltant d'aquesta qüestió, es justifica de nou per "prendre riscos": "Si un chef d'État ne parle qu'avec des chefs d'État et de gouvernement qui respectent les droits de l'Homme, comment convaincre alors ceux des chefs d'État et de gouvernement qui ne les respectent pas? Si nous ne prenons pas ce risque (...), qui le fera?"⁵²

El president es fa ressò de "l'extraordinaire espérance qui était née au moment de la chute du mur de Berlin", i afegeix, sobre l'actualitat: "Ce grand rêve de paix s'est brisé. Il s'est brisé sur les passions humaines. Le mur est tombé, mais les revendications identitaires et les radicalismes religieux se sont engouffrés. Le revers de ce modèle où tout était voué à s'organiser, à se régler à l'échelle de la planète tout entière, cela a eu pour résultat que l'Homme est demeuré de plus en plus seul face au monde. (...) Et la seule réponse qu'on trouvait, c'est l'apologie de la proximité et du local."⁵³ Es vol mostrar, doncs, més altermundialista que ningú i, a la vegada, proteccionista. Ataca els que no volen una taxa sobre les

---

⁵¹ Sarkozy. *60e anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'Homme*. [8 de desembre de 2008]. Véronis. "Husserl disait que 'le plus grand péril qui menace l'Europe, c'est celui de la lassitude' parce que, naturellement, qui s'opposerait à la Déclaration universelle des droits de l'Homme? Qui se lèverait pour dire qu'elle est inutile? Qui irait même dire qu'il n'est pas d'accord avec ses termes? Mais la lassitude! (...) On pouvait légitimement se dire, en célébrant le 50e anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'Homme, que le monde progressait. En ce 60e anniversaire, cet optimisme paraît lointain. Il y a eu, dans la dernière décennie, le 11 septembre 2001, la barbarie dans ce qu'elle a de plus ignoble, la montée du terrorisme, des crises (crises financières, crises sociales, crises économiques), le réchauffement climatique, et partout dans le monde, cette impression que les droits de l'Homme au XXIe siècle étaient plutôt en train de régresser que de progresser." Torreblanca considera paradoxal que, tot i la reputació de França com a bressol dels drets de l'home, el govern de Sarkozy estigui debilitant la ja afeblida política europea de promoció de la democràcia i els drets humans. Això es s'observa en moltes de les accions de Sarkozy, malgrat que amb la presència de Kouchner a l'executiu es vulgui donar la impressió contrària (TORREBLANCA, 2008, 7).

⁵² Sarkozy. *60e anniversaire de la Déclaration universelle des droits de l'Homme*. [8 de desembre de 2008]. Véronis.

⁵³ Sarkozy. *Colloque "Nouveau monde, nouveau capitalisme"*. [8 de gener de 2009]. Véronis.

transaccions financeres internacionals tractant-los de nostàlgics d'un "temps où n'existaient dans le monde que la France, la Grande-Bretagne, l'Allemagne, l'Italie et l'Espagne."⁵⁴ Evocant Levi-Strauss diu: "L'identité n'est pas une pathologie, combien de fois faudra-t-il le répéter? (...) L'identité, c'est l'instrument de l'ouverture. La fragilité, c'est le prétexte de la fermeture".⁵⁵

Aquest "combat per la història" no fou només una empresa del propi Sarkozy. El president de la república encarregà al seu primer ministre Fillon l'impuls d'un debat sobre la identitat nacional, perquè el país "ne peut pas se résoudre à l'individualisme, au communautarisme, à la désacralisation de son destin collectif".⁵⁶ Fillon basa el seu propi discurs en una reproducció fidedigna dels leitmotifs gaullians ("L'Europe politique que nous voulons, c'est l'Europe des nations qui ont la volonté de se placer au service d'un dessein collectif"; "dans la mondialisation, c'est la richesse des patries, des langues, des héritages qui peuvent déjouer l'unilatéralisme des Etats les plus puissants (...)",⁵⁷ mentre que per altra banda destaca l'acció positiva de Sarkozy com a president de la república ("Il a dénoncé la vogue de la repentance, parce que notre passé abonde en éclats magnifiques. (...) Nous ne pouvons pas saluer les peuples qui nous entourent en leur disant: 'Nous ne sommes personne!'.")⁵⁸

Fillon exposà el que el seu govern pretenia amb el debat sobre la història, i ho feu des d'un aparent pluralisme s'obre els orígens de la nació,

---

⁵⁴ Sarkozy. *Conférence de la Présidence française du G20 sur le développement*. [21 d'octubre de 2011]. Véronis.

⁵⁵ Sarkozy. *Discours du Président de la République à l'occasion de l'inauguration de la Maison de la francophonie*. [18 de març de 2011]. Véronis.

⁵⁶ François Fillon *réunit le gouvernement sur l'Identité nationale*. [9 de febrer de 2010]. Véronis.

⁵⁷ F.Fillon: "L'identité nationale, c'est une construction vivante". [4 de desembre de 2009]. Véronis.

⁵⁸ *Ibid.*

admetent fins i tot el caràcter ben recent de la seva *unitat*: "(...N)ous ne voulons pas ressusciter évidemment le spectre d'une identité défunte. Nous voulons tracer les contours de la nôtre, en essayant de comprendre quels instruments et quelles références l'Histoire nous lègue; et tout d'abord, comment le sentiment national s'est lui-même construit. /Se disait-on Français à Dijon sous les comtes de Bourgogne? Est-ce qu'on se sentait Français à Nantes sous les ducs de Bretagne? Pouvait-on être Français à Toulouse quand on y parlait occitan, ou à Pau quand on y parlait béarnais? Comment était-on Franco-anglais en Guyenne? Franco-flamand à Lille? Franco-espagnol à Besançon? Comment devenir Français à Nice en 1860? Comment rester Français à Strasbourg de 1870 à 1918? /Comment vivait-on sans déchirement ces chevauchements de langues et de frontières qui répondent si curieusement aux nationalités multiples d'aujourd'hui?"⁵⁹

Fillon pretén emmarcar el fenomen de les migracions en perspectiva històrica, per fer-lo més digerible, i presumiblement per constrènyer els immigrants a obligacions que la historia també va fer "pesar" sobre generacions anteriors (noti's la problematització de les migracions, al costat de les guerres): "La France n'a pas attendu l'Après-guerre pour connaître les phénomènes migratoires, pour connaître les affrontements religieux, pour connaître les scissions idéologiques. Ouverte à toutes les influences latines, germaniques, méditerranéennes et atlantiques, hispaniques et saxonnes, helléniques et scandinaves, elle a toujours accueilli la diversité culturelle. Et à aucun moment l'identité de la France ne s'est définie de manière spontanée." S'amortigua la idea del geni original de la nació, per fer trobar un discurs més cohesiu en aparença. I apareix el centralisme i l'habitual joc d'oposicions: "(...S)i cette identité a

---

⁵⁹ *Ibid.*

duré, je pense que c'est parce qu'à chaque époque, elle a su opposer, elle a su organiser cette pluralité, en lui opposant les vertus centralisatrices d'un principe fort. Contre les féodaux, l'Etat. /Contre les langues régionales, l'ordonnance de Villers-Côteret. /Contre les privilèges, la loi. /Contre les prébendes, le droit. /Contre le communautarisme, l'école. /Contre le sectarisme, la laïcité". En synthèse: "Nous sommes les héritiers d'une nation qui fut toujours en mouvement; nous sommes les héritiers de ce roman national; de ce jeu d'équilibre toujours recommencé; de cette synthèse active que le général de Gaulle appelait 'une certaine idée de la France'. /Au XIXème siècle, on sent bien que l'Histoire -quel que soit le parti de l'historien- tend un miroir à son époque. /Quand l'instabilité politique guette, elle explore les périodes fondatrices: la Révolution, chez Lamartine et chez Guizot, le haut Moyen-âge chez Augustin Thierry. /Quand l'antisémitisme et l'anticléricalisme progressent, elle inspire les études bibliques de Renan. /Au XXe siècle, Marc Bloch avec son 'Etude du monde agricole'; Pierre Chaunu, avec son 'Etude de la démographie'; Fernand Braudel avec sa 'Grammaire des civilisations', ont poursuivi cette démarche. /Aujourd'hui, ce que voulons c'est tout simplement élargir cette réflexion. /Nous voulons rappeler aux Français que l'Histoire leur a constitué un formidable trésor de références, de pistes, de suggestions, de modèles, de symboles. /C'est un trésor d'exemples lumineux, mais aussi de contre-exemples que nous devons regarder en face: nos guerres de religions, l'esclavage, la collaboration. /Et puis, nous leur disons: choisissons ensemble ce qui nous rassemble et ce qui nous rend fiers d'être Français! /Je ne souscris pas à une utilisation politique de l'histoire. /Mais je refuse que la politique reste sourde aux voix du passé. /Dans *L'Etrange Défaite*, Marc Bloch écrivait avec un brin de provocation: 'Il est deux catégories de Français qui ne comprendront jamais l'Histoire de France: ceux qui refusent de vibrer au souvenir du sacre de Reims; et ceux qui lisent sans émotion le récit de la Fête de la Fédération"'. Més endavant:

"Être Français, c'est encore adopter un certain rapport au territoire; rapport qui est fait d'organisation, de centralisme et d'unité. Au XVIIe siècle, Richelieu en jette les bases, en mettant sur pied un réseau administratif, un système fiscal, une flotte, une armée. /Il met d'une certaine façon sur pied la modernité française. /Et Napoléon la rénovera deux siècles plus tard. /Tous deux partagent une même conviction: les frontières doivent être défendues, les factions intérieures abattues, et l'Etat souverain. /Je ne dis pas qu'il faille régler la politique actuelle sur celle de Richelieu, et revenir à un centralisme forcené! Mais il me semble qu'au cours des siècles, sa vision des choses a imprégné la nôtre."⁶⁰

Resulta clar que aquests vaivens estilístics tenen per objectiu destacar la diversitat que és a l'origen de la nació francesa, i que fins i tot li imprimiria un caràcter diferent a les altres: "Pourquoi notre goût de la dialectique? Parce que nous sommes pluriels, et dès lors la querelle des mots et des idées est consubstantielle à l'unité même de notre communauté. /Être Français, c'est courir le risque que toute décision enflamme la controverse! (...) C'est mériter le prix Nobel et le refuser, comme Sartre. /C'est briguer l'approbation d'un jury qu'on refuse de satisfaire, comme Berlioz. /C'est mesurer son génie au rejet de toute une époque, comme Courbet. /Mais au fond pourrait-il en être autrement, quand la dissension et la bravade sont inscrites dans nos gènes? César disait que le propre des tribus gauloises était d'être toujours en guerre. /Le fait est que dans la tempête des invasions barbares, il n'y a guère que le petit peuple franc qui ait surnagé. /Sans doute parce qu'en contrepois d'un caractère belliqueux, incontestable, la légitimité et le droit étaient déjà deux obsessions françaises."⁶¹

---

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ *Ibid.*

L'evocació d'aquest esperit de contradicció, i fins i tot d'oposició, permet a Fillon arribar fins a la política d'avui i mirar de conjurar les crítiques que sens dubte suscitarà el debat que proposa: "L'identité française se trempe dans ces conflits, dont on peut évidemment regretter les blessures, mais pas la ferveur! Ils se poursuivent aujourd'hui. /Quelle passion et quel engagement dans nos guerres scolaires! Dans nos réformes sociales! Dans nos débats sur les mœurs!" Més endavant: "Voltaire était français et il était incisif. /Hugo était français et il était impitoyable. /De Gaulle était passionnément Français, et Dieu sait s'il réservait de terribles sarcasmes à ses concitoyens. /Eh bien, s'il faut que nous nous bousculions un peu pour mieux nous connaître, faisons-le! Après tout, je pense que la gravité nous a rarement grandis."⁶²

Sentir-se francès pot voler dir mirar-se el melic, però mai caure en un dels majors errors de l'era actual d'empremta anglosaxona: "Les étrangers nous accusent parfois de nombrilisme; du moins, nous ne craignons pas la fin de l'Histoire! Car au fond, qu'est-ce qu'être Français? C'est se sentir chez soi dans l'épopée qui va d'Alésia à Koufra, et qui ne demande qu'à se poursuivre. /C'est habiter une fresque historique où tout s'enchaîne: le Moyen-Âge chrétien, la Renaissance humaniste, la Monarchie absolue, la Révolution citoyenne, l'Empire triomphant, les Républiques progressistes... (...) /Naturellement, tout cela est reconstruit, réinventé, mais qu'importe? Nos mémoires ont intégré ces séquences (...)." Més enllà de la memòria, Fillon no deixa de trobar en la voluntat política un fil més "real" que explica la formació de la nació: "De Philippe Auguste à Henry IV et de Richelieu à Georges Clemenceau, la sédimentation progressive de notre creuset national et la ferme volonté politique d'unir nos

---

⁶² *Ibid.*

différences se sont imposées sur nos particularismes et sur nos vieux penchants pour la division." ⁶³

Aquest coneixement de la història, aquest autoconsciència, permet a França ressorgir constantment i estar avui al constat de les noves potències que d'obren pas. Sarkozy desafia els conceptes tradicionals del desenvolupament i dels desequilibris Nord-Sud, els trivialitza negant-se a veure la persistència i l'expansió de la pobresa:⁶⁴ "Ce que nous appelions autrefois le Tiers monde n'existe plus. La Chine est devenue la deuxième économie mondiale; où est le Tiers monde? Le PIB du Brésil a dépassé le PIB du Royaume Uni; où est le Tiers monde? Aujourd'hui, les pays émergents sont plus proches des pays avancés que des pays les moins avancés. (...) Je le dis, là encore, avec franchise, la mondialisation a permis de faire reculer la pauvreté dans le monde."⁶⁵ De manera semblant: "Au temps de l'émancipation de l'Afrique, au temps de l'organisation a succédé celui de l'appropriation; l'appropriation par le continent africain de son destin. Vous êtes l'objet d'une profonde mutation et c'est le moment de mettre à bas des idées fausses. Et parmi ces idées fausses, il y a celle-ci: l'Afrique en matière économique n'a pas échoué, l'Afrique enregistre des progrès remarquables. Le niveau de sa croissance, plus rapide que sa croissance démographique, est largement supérieur à la moyenne mondiale sur les dix dernières années."⁶⁶

---

⁶³ F. Fillon: *"L'identité nationale, c'est une construction vivante"*. [4 de desembre de 2009]. Véronis.

⁶⁴ Sarkozy. *Clôture du colloque "Nouveau Monde"*. [6 de gener de 2012]. Véronis.

⁶⁵ *Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur la mondialisation notamment ses conséquences et sa régulation*. [Paris, 6 de gener 2012]. Vie publique.

⁶⁶ Sarkozy. *Sommet de l'Union africaine*. [30 de gener de 2011]. Véronis.

Tot i la controvèrsia del debat sobre els suposats beneficis colonialisme, Sarkozy continua pensant que no tot són ombres en el període colonial. Durant la seva visita a Gabon, diu: "Jusqu'en 1960, il y a la colonisation. (...) Cette époque a eu sa part d'ombre, en Afrique et ailleurs. J'ai eu l'occasion de dénoncer les fautes et les crimes commis dans cette entreprise. /Mais dans cette ombre, il dut y avoir aussi plus de lumière qu'on ne croit, puisqu'au seuil de l'Indépendance certains de vos grands aînés ont souhaité la départementalisation."⁶⁷

Està clar que entre les ombres més grans del passat colonial hi ha la de l'esclavatge. Sarkozy no s'està de reiterar-ho, però mitjançant una barreja amb l'experiència del totalitarisme, que utilitza per condemnar els efectes d'aquest darrer: "Cet esclavage fut pire encore que celui de l'Antiquité car il ne trouva pas seulement sa justification dans l'intérêt économique, dans l'appât du gain. Il la trouva aussi et même d'abord dans le racisme. Ce qui rend la traite et l'esclavage comparable à l'entreprise d'extermination totalitaire c'est qu'ils ont trouvé leur justification intellectuelle et morale dans l'idée de race inférieure. /Ce n'est pas un hasard si l'esclavage est réapparu brutalement en plein XXe siècle dans les camps de concentration."⁶⁸

---

⁶⁷ Sarkozy. *Cité de la Démocratie*. [Libreville, Gabon, 24 de febrer de 2010]. Véronis; Cfr. GERBI, 2010.

⁶⁸ Sarkozy. *Discours du Président à l'occasion de la journée commémorative des mémoires de la traite, de l'esclavage et de leurs abolitions, au Jardin du Luxembourg*. [10 de maig de 2011]. Élysée. En l'acte de contrició proposat s'estableix també un vincle amb els camps d'extermini de la Segona Guerra Mundial: "Il ne faut pas pardonner. Il ne faut pas oublier. Pour rester éveillé, vigilant, attentif, la conscience en alerte. /Car si nous ne sommes pas responsables des fautes de nos aïeux, nous ne pouvons pas nous exonérer de la responsabilité de celles que nous pourrions commettre en invoquant la terrible excuse des lâches: 'nous ne savions pas!'. Car c'est à nous de savoir et c'est à nous d'agir. Toussaint et Schœlcher firent ce qu'ils avaient à faire. /Les Justes firent ce qu'ils avaient à faire. /Permettez-moi de finir sur cette question qui devrait sans cesse tourmenter notre âme: / 'Et nous ?'"

Un dels vincles memorats entre excolonitzadors i excolonitzats és el de la resistència. Així, Sarkozy ens diu que la renovació nacional que De Gaulle havia emprès cinquanta anys enrere amb la Cinquena República, havia iniciat en realitat 16 anys abans a Brazzaville, en la conferència homònima: "[De Gaulle] ouvrait à vos pays et à vos peuples la voie de l'émancipation, la voie de l'indépendance."⁶⁹ La renovació nacional queda així vinculada i confosa amb una extensió magnànima de la llibertat al Tercer Món. En realitat, a la conferència de Brazzaville, De Gaulle havia volgut assegurar-se l'adhesió de l'imperi colonial francès a la causa de la resistència, sense contemplar en cap moment l'idea d'emancipació com a contrapartida, ni present ni futura. Brazzaville és també esmentat com a símbol de "point de départ de l'épopée qui a permis la libération de la France" o pel discurs de De Gaulle el 1958. Brazzaville també és símbol a causa de l'"aventurier à la fois visionnaire et humaniste" que li dona nom. Pierre Savorgnan de Brazza "est le symbole et le modèle de l'ouverture, de la compréhension et du pacifisme, il s'est opposé aux humiliations et aux violences qui ont trop longtemps accompagné la colonisation."⁷⁰

Hom pot pensar que Sarkozy s'entreté aquí sobre els valors africans per apaivagar la polèmica creada a Dakar el 2007. No es pot estar, però, de proporcionar el seu matís: "(...L)a démocratie et les droits de l'Homme font partie de notre héritage commun: ce ne sont pas pour autant des

---

⁶⁹ Sarkozy. *Allocution de M. le Président de la République à l'occasion du déjeuner offert aux chefs d'Etat africains invités d'honneur du 14 juillet*. [13 de juliol de 2010]. Véronis.

⁷⁰ Sarkozy. *Allocution lors du dîner offert par M. Denis Sassou Nguesso, président de la République du Congo*. [República del Congo, 26 de març de 2009]. Véronis. La figura de Savorgnan de Brazza resultava en aquells mateixos moments controvertida al Congo, on les autoritats en volien fer un heroi nacional i pare de la pàtria, amb el trasllat de les seves despulles a un mausoleu, procedents d'Algèria. Això és el que permet a Sarkozy trobar un nexa aquí amb una suposada cara amable del colonialisme, sobretot en contrast amb les pràctiques molt més àmpliament denunciades del Congo belga. Vegeu el best-seller *King Leopold's Ghost* (HOCHSCHILD, 2000).

valeurs artificiellement plaquées sur votre société et qu'une arrogance occidentale ou française aurait décrétées universelles. Il s'agit aussi de valeurs africaines." On es localitzen, aquests valors? Dintre de "l'humanisme qui se trouve en Afrique, dès le XIIIe siècle, au coeur de la Charte de Kourougan Fouga, au Mali". No tenen "rien à envier aux principes qui ont préfiguré en Europe l'énoncé des droits de l'Homme".⁷¹ Igualment, les referències a Aimé Césaire permeten deduir l'origen de l'afirmació de Sarkozy a Dakar, segons la qual calia deixar que Àfrica entrés finalment en la història. Ara parafrasseja una construcció similar en boca d'Aimé Césaire el 1956 en el *1er Congrès international des écrivains et artistes noirs*: "Nous sommes là pour dire et réclamer: /Laissez entrer les peuples noirs sur la grande scène de l'Histoire."⁷² Sarkozy fa seves també les paraules d'Aimé Césaire (i de Maurice Thorez) per advertir contra els que s'oposen a donar més responsabilitats als territoris d'ultramar; el president cita textualment: "Nous ne voulons plus donner à personne délégation de penser pour nous, délégation de chercher pour nous, nous ne pouvons désormais accepter que qui que ce soit se porte fort pour nous."⁷³ I és que de la mateixa manera que l'ultramar ha sabut reclamar dels seus drets i obrir-se així pas a l'autonomia, també havia

---

⁷¹ Sarkozy. *Allocution devant le Parlement de Brazzaville*. [Républica del Congo, 26 de març de 2009]. Véronis. Explica com es concreta aques llegat històric: "Ces hautes valeurs venues de l'histoire de l'Afrique ont été consacrées et actualisées par la Charte africaine des droits de l'Homme et des peuples de 1981 et, tout récemment, par la Charte africaine de la démocratie de 2007."

⁷² Sarkozy. *Discours: Cérémonie d'hommage solennel de la Nation à Aimé Césaire*. [6 d'abril de 2011]. Véronis. Més endavant explica com Césaire fa presentable en societat tot el que França havia en un moment o altre rebutjat: "Au censeur de Vichy qui avait décidé d'interdire 'Tropiques' et qui jugeait ses auteurs 'racistes', 'sectaires', 'révolutionnaires', 'ingrats traîtres à la patrie', 'empoisonneurs d'âme', il avait répondu: 'Empoisonneur d'âme' comme Racine /'Ingrats et traîtres à la Patrie' comme Zola /'Révolutionnaires' comme Hugo /'Sectaires' comme Rimbaud et Lautréamont /'Racistes', oui, du racisme de Toussaint Louverture /contre celui de Drumont et de Hitler."

⁷³ Sarkozy. *Les vœux du Président de la République à la France d'Outre-mer*. [22 de gener de 2012]. Véronis.

participat abans d'aquesta força del "no" que és característica de De Gaulle i del seu pes en la història: "Ce jour-là, le 24 juin 1943, le peuple de Fort-de-France disait non. Il disait non à l'amiral Robert et il disait non au régime de Vichy. Ce jour-là, l'insurrection spontanée de la Martinique faisait basculer les Antilles dans le camp du général De Gaulle et des Alliés."⁷⁴

L'herència il·lustrada francesa s'ofereix, per altra banda, com a desllorigador d'una polèmica internacional punyent, la de la publicació de les caricatures del profeta Mahoma. Si bé Erdogan i Zapatero⁷⁵ havien considerat que la publicació de les caricatures havia estat moral i políticament reproable i Chirac s'havia manifestat en un sentit similar, Sarkozy sosté tot un altre punt de vista: "Je préférerai toujours les excès de la caricature à l'absence de droit à la caricature, qui est la marque de tous les régimes totalitaires. (...) Trop de confiance accordée à la raison, trop d'héritage venu des Lumières et de la chrétienté nous font un antidote efficace au totalitarisme."⁷⁶

Pel que fa a la idea del *mar francès*, com en les etapes anteriors, aquest mar continua essent per excel·lència la Mediterrània, però pot incloure ara el conjunt del món postcolonial i la irradiació internacional de França.

---

⁷⁴ Aquesta era una presa de posició que, segons Sarkozy, tenia precedent en la crida de l'advocat de Guadalupe Paul Valentino ja l'1 de juliol de 1940 a donar suport a De Gaulle, de la mateixa manera que el governador de Txad Félix Éboué -que havia ostentat altes magistratures a Guadalupe i Martinica, es recorda als antillesos-, havia respost positivament a la crida del 18 de juny. Valentino, se'ns diu, s'havia inspirat en la llei Treveneuc per declarar il·legal Vichy, la mateixa justificació que després trobarà René Cassin. Així, "les Antilles donnaient l'exemple à la métropole et à tout un peuple abattu par la défaite.": Sarkozy. *Cérémonie au monument aux morts*. [25 de juny de 2009]. Véronis.

⁷⁵ ERDOGAN I RODRÍGUEZ ZAPATERO, 2006: "The publication of these caricatures may be perfectly legal, but it is not indifferent and thus ought to be rejected from a moral and political standpoint."

⁷⁶ Sarkozy. *Discours de M. le Président de la République française*. [12 de novembre de 2009]. Véronis.

Sarkozy diu que, per a ell, cada viatge és "l'occasion de prendre conscience de la dimension planétaire de la France, cette France dite 'des trois Océans'".⁷⁷ Entre els oblits que Sarkozy preten reparar, també hi ha el de la vocació marítima de França, cosa que ha de realçar el seu veritable pes internacional.⁷⁸ Les relacions bilaterals són igualment un dels marcs on és vol caracteritzar el món globalitzat i reclamar-se orgullós de la pròpia naturalesa mestissa, contra el que alguns poguessin pensar: "Quand Hernan Cortés a découvert la capitale de l'empire aztèque, elle était d'une taille plus grande que Paris. Cette rencontre des civilisations a été le prélude de cette mondialisation qui est notre cadre aujourd'hui, avec son métissage des peuples et des cultures. Le mot métissage ne fait pas peur au Mexique, le métissage ne fait pas peur à la France."⁷⁹

Aquest *mar francès* es veu constantment redibuixat per l'activisme i la hisperactivitat del president. Armènia, per exemple, és un país que "s'assembla" a França, essent el cristianisme i les croades part d'una història comuna. És el segle XX el que forjarà un llaç indissoluble: "Au

---

⁷⁷ Sarkozy. *Discours au 91e Congrès des maires et présidents de communautés de France*. [27 de novembre de 2008]. Véronis.

⁷⁸ Sarkozy. *Discours sur la politique maritime de la France*. [16 de juliol de 2009]. Véronis.: "Comment avons-nous pu oublier que notre pays possède le deuxième territoire maritime mondial derrière les États-Unis: 11 millions de kilomètres carrés, vingt fois le territoire métropolitain, une superficie supérieure à celle de la Chine ou du Canada tout entier? Es queixa d'haver negligit ports internacionals com Le Havre creat per la voluntat estatal, havent estat fundat per Francesc I i desenvolupat per Richelieu, "mais aussi Marseille, Bordeaux, Saint-Nazaire, Toulon, Dunkerque, tous idéalement placés pour desservir l'Europe et le monde sur plusieurs façades maritimes". Els molts interessos i vincles continentals de França li impedeixen "se tourner spontanément vers la mer." I només una clara voluntat política, que ell preten desenterrar, pot canviar aquest estat de coses. Aquesta ambició ha estat víctima de tenir una "grande capitale terrestre, continentale, abritée du vent du large", però es tracta ara en canvi de "faire du Grand Paris une véritable métropole maritime" ("Paris-Rouen-Le Havre, une seule ville dont la Seine est la grande rue, disait déjà Napoléon Bonaparte en 1802.")

⁷⁹ Sarkozy. *Cérémonie d'accueil au Palais National de Mexico*. [9 de març de 2009]. Véronis

lendemain de la première entreprise d'extermination de l'histoire moderne, des dizaines de milliers d'Arméniens ont cherché et trouvé refuge en France. Ils y ont trouvé dans la France une seconde patrie, sans jamais oublier l'Arménie." No valen ambigüitats en el llenguatge: "La France a reconnu la sentence de mort décrétée alors contre tout un peuple en l'appelant par son nom, le seul nom possible, le génocide, un génocide." I demana tot seguit a Turquia, des d'Erevan, de "regarder l'Histoire en face".⁸⁰ A Geòrgia, Sarkozy hi torna tres anys després de la guerra d'aquest país amb Rússia, que ell personalment havia contribuït de manera decisiva a aturar. Evoca la còlera de les multituds d'aleshores. Ara bé: "Entre la France et la Géorgie, il y a beaucoup plus que le souvenir de ces journées terribles d'août 2008."⁸¹ Sarkozy defensa que en les relacions

---

⁸⁰ Sarkozy. *Visite d'Etat en Arménie*. [Erevan, 7 d'octubre de 2011]. Véronis. Sobre els llaços primerencs: ("Le dernier roi d'Arménie [Léon V de Lusignan] se trouve aux côtés des rois de France dans la basilique de Saint-Denis. Le Collège arménien, inauguré par Lamartine, est aujourd'hui encore, à Sèvres, un lieu de référence pour l'enseignement de l'arménien en Europe. Au XIXe siècle, l'élite arménienne a été formée à Paris." Inclou una llista de famosos francesos i armenis al mateix temps, en general dominada per l'idea d'un geni creador compartit: Charles Aznavour, Robert Guédiguian...Insisteix també en les mateixes idees a: *Allocution du Président de la République lors du dîner d'Etat à Erevan en Arménie*. [6 d'octubre de 2011]. Véronis. ("Le génocide a créé des liens indissolubles entre l'Arménie et la France.")

⁸¹ Sarkozy. *Discours du Président de la République sur la Place de la Liberté à Tbilissi (Géorgie)*. [7 d'octubre de 2011]. Véronis.: "Il y a 90 ans, après trois années d'indépendance, alors que votre pays s'était doté d'une constitution démocratique qui reconnaissait aux femmes le droit de vote, c'est en France que votre jeune gouvernement trouvait refuge, contraint à l'exil par le déferlement des armées bolchéviques. /C'est en France qu'il continua, au cours des décennies à entretenir la flamme de l'identité et géorgienne. /Et c'est en terre de France, à Leuville-sur-Orge, que reposent nombre de ces grands Géorgiens qui, comme Noé Jordania ou Noé Ramishvili, avaient rêvé d'une Géorgie libre, que vous incarnez aujourd'hui. /Je soutiens pleinement le projet d'installer un centre culturel géorgien dans ce village français devenu pour tous les Géorgiens un lieu de mémoire. /Entre la Géorgie et la France, c'est également sur les champs de bataille que des liens de sang ont été noués. /Vétéran de la bataille de Kéren, de la campagne de Syrie, le Géorgien Dimitri Amilakvari est mort pour la France en héros, lors de la campagne de Libye. Il reste aujourd'hui une figure légendaire de la Légion étrangère."

franco-síries existeix un veritable diàleg polític.⁸² El Líban és descrit, una vegada més com a un país "si cher au coeur des Français" ("on peut même dire qu'entre nos deux pays, c'est une histoire de famille!").⁸³ El viatge de Fillon a Tunísia el 2009 il·lustra la retòrica històrica confortable que és adreçada als règims autoritaris de la riba sud.⁸⁴

---

⁸² *Communauté française de Damas*. [4 de setembre de 2008]. Véronis.: "(...L) France doit se réconcilier avec tous ceux qui sont prêts à évoluer et qui le prouvent par des gestes concrets. J'ai pris la responsabilité d'inviter à Paris, en juillet dernier, le président Bachar Al-Assad. Il y avait le sommet de la Méditerranée, il y avait le 14 Juillet. Qu'est-ce que j'ai entendu ce jour-là! J'allais trop vite, trop loin, je pêchais par naïveté (...)." Diu que els siris no s'oposen a una solució al conflicte del Líban i que, si hi ha negociacions indirectes entre siris i israelians, per que no hi haurien de ser amb França? Afirma que ha evocat a Àssad la qüestió dels drets humans i d'un possible tribunal pel cas Hariri (al qual Àssad s'oposa, en qualsevol cas).

⁸³ Sarkozy. *Allocution - Dîner d'État offert en l'honneur de M. Michel Sleimane, président de la république du Liban*. [16 de març de 2009]. Véronis.

⁸⁴ *François Fillon en visite à Tunis*. [28 d'abril de 2009]. Véronis.: "En 1577, la France fut le premier pays à nouer des relations diplomatiques avec la Régence ottomane de Tunisie. /Et au XVIIème siècle, des étudiants tunisiens étudiaient déjà à la Sorbonne. /Au moment de l'indépendance, le président Bourguiba faisait le choix courageux de l'amitié indéfectible entre nos deux pays. /Depuis cette époque, l'écoute et la confiance scellent nos relations. /En juillet 2007, puis en avril 2008, le président de la République français a effectué ici deux visites qui ont confirmé de façon spectaculaire leur vigueur. /Ma propre visite est le signe de la vitalité exceptionnelle des liens qui rapprochent nos deux peuples: liens d'Etat à Etat, mais aussi -et ce sont les plus importants- liens humains, illustrés par les 600.000 Tunisiens ou Franco-Tunisiens vivant sur le sol français, et par les 25.000 Français résidant en Tunisie. /Pour éclairer l'avenir, nous avons accordé une très large priorité aux chantiers de coopération axés sur l'éducation, sur l'enseignement supérieur et sur la formation. /Et c'est au nom de cette priorité, que j'ai voulu m'adresser à vous, étudiants et étudiantes de Tunis, qui préparez l'essor d'un des premiers pays émergents d'Afrique. /Depuis son indépendance, la Tunisie a fait le choix du savoir et de la modernité. A partir de 1956, le président Bourguiba a mis tout son poids dans un combat visionnaire: celui de l'émancipation de la femme. (...) /La Tunisie s'associe au plan solaire méditerranéen, elle s'associe au projet d'autoroutes de la mer; à l'interconnexion des réseaux électriques. /Le Président Ben Ali a parfaitement ressenti l'utilité et la légitimité de cette aventure commune qu'il nous faut conduire et concrétiser. /Il y a des siècles, la Méditerranée a été l'un des foyers les plus éblouissants de la civilisation humaine. /Eh bien aujourd'hui, il nous faut justement penser, déjà, le monde de la deuxième moitié du XXIème siècle".

Una de les regions privilegiades per l'agenda presidencial és el Golf Pèrsic. Sarkozy signà un acord de cooperació nuclear amb Jordània,⁸⁵ i reforçà l'aliança amb Qatar que existia des de l'acord bilateral de defensa de 1994 amb un projecte d'acadèmia de seguretat interior que haurà d'estrènyer vincles amb la contrapart francesa (adreçant-se al xeic: "Vous avez souhaité créer chez vous un Saint-Cyr Qatar"). Esmentà també la presència creixent d'empreses franceses al país en el camp de l'energia, els transports, el medi ambient o el "génie civil".⁸⁶ Als Emirats Àrabs Units, elogia el país com a un model per a França i com a laboratori de la globalització. Posa la primera pedra de dos projectes, el de la universitat Sorbonne-Abu Dabi i el del museu Louvre-Abu Dabi. No s'està de proclamar que el nuclear és un sector d'energia del futur, que "n'a pas vocation à être la possession exclusive des seuls pays occidentaux".⁸⁷ Durant la visita a Kazakhstan desenvolupa més el *quid pro quo*, oscil·lant entre l'interès mutu i un idealisme altruista.⁸⁸ A Aràbia Saudita, Fillon evoca grans contractes, especialment el TGV dels llocs sants, a la construcció i explotació dels quals són candidats ALSTOM i SNCF juntament amb socis saudites, el contracte pels quals es vol aconseguir. Es refereix també a la cooperació en matèria d'indústria d'armament ("je

---

⁸⁵ Sarkozy. *Déclaration conjointe à la suite de l'entretien avec le Roi de Jordanie*. [27 d'agost de 2008]. Véronis.

⁸⁶ Sarkozy. *Allocution à l'occasion du dîner d'État offert en l'honneur de Son Altesse cheikh Hamad Bin Khalifa Al-Thani, émir du Qatar* [22 de juny de 2009]. Véronis.

⁸⁷ *Ibid.*

⁸⁸ Sarkozy. *Forum franco-kazakhstanais*. [6 d'octubre de 2009]. Véronis.: "Nous voulons un partenariat de long terme dont vous soyez heureux, dont nous serons nous-mêmes heureux. Bien sûr, il y a l'énergie et vos matières premières. Après tout, nous avons les meilleures entreprises du monde, vous nous faites confiance, nous en sommes fiers, nous mériterons cette confiance. Construire des oléoducs, exploiter vos mines, exploiter vos champs gaziers ou pétroliers, nous savons faire. Mais nous le faisons avec l'arrière-pensée du rôle politique que vous avez à jouer dans cette région. Nous n'opposons pas le politique à l'économique ou l'économique au diplomatique. Nous sommes une équipe, les chefs d'entreprise et le gouvernement, et nous travaillons comme cela."

pense en particulier au projet d'acquisition d'un satellite d'observation, à la modernisation des systèmes de défense antiaériens et à la rénovation et au renforcement des capacités navales du Royaume"), així com a la necessitat de continuar la lluita contra el terrorisme.⁸⁹

Durant la convulsió de la primavera àrab a Egipte, el missatge que Fillon transmet als àrabs és de *realpolitik*: "Au-delà de la satisfaction des attentes légitimes du peuple égyptien, dont la détermination et le courage forcent l'admiration, je souhaite que l'Égypte conserve le rôle clé qu'elle a toujours joué au service de la paix et de la stabilité au Proche et au Moyen-Orient et je veux dire que la France, ami de toujours de l'Égypte, est plus que jamais aux côtés des Égyptiens dans cette nouvelle phase de leur histoire."⁹⁰ Pocs dies abans, a França, Fillon s'havia hagut de defensar de les sospites sobre un viatge seu a Egipte, i es pronuncià aleshores en termes similarment favorables a Mubàrak: "Mon voyage était connu puisque j'ai eu l'occasion notamment d'y rencontrer de manière officielle le Président égyptien, avec lequel je le rappelle la France entretient depuis longtemps de très bonnes relations diplomatiques, pour une raison simple, c'est qu'il s'agit d'un homme qui a joué un rôle clé dans l'établissement du processus de paix au Proche-Orient."⁹¹ El reconeixement de Fillon a Mubàrak es mantingué fins a la fi: "Je tiens à rendre hommage à cette décision courageuse de quitter le pouvoir, décision qui répond aux fortes aspirations du peuple égyptien, à la démocratie, à la liberté, à la dignité. /C'est aux Égyptiens qu'il revient d'apprécier l'action d'Hosni Moubarak et la trace qu'il laissera dans l'histoire de son pays. /Mais personne ne pourra

---

⁸⁹ *François Fillon effectue une visite en Arabie Saoudite*. [12 de febrer de 2011]. Véronis.

⁹⁰ *Ibid.*

⁹¹ *Fillon, Égypte voyage dans le respect strict des règles de déplacement*. [9 de febrer de 2011]. Véronis.

contester la contribution qu'il a apportée à la cause de la paix dans la région."⁹²

D'entre les ruptures de Sarkozy destaca una nova interpretació de la laïcitat. Durant l'etapa Chirac ja s'havien donat algunes mostres tímides d'un gir, però Sarkozy el condueix decididament a una nova dimensió: la laïcitat no és ja l'asèpsia de l'espai públic en matèria religiosa, sinó el posar totes les confessions, en teoria, sota la tutela de l'Estat, de manera que puguin tenir una expressió lliure. En paraules de Jules Ferry davant d'una audiència protestant -i Sarkozy vol ressaltar la paradoxa que es tracta de l'inventor de l'escola laica republicana-: "(...L)État est ici à sa place, il a ici sa part, non pour fixer le dogme, qui ne lui appartient pas, mais à un double titre qui lui est propre, celui de gardien de la cité terrestre et celui de gardien du savoir humain...".⁹³ El fet no deixa de tenir precedent en la tradició històrica francesa (gallicanisme) i és presentat com a un factor més de cohesió nacional i un pas més en la realització de la missió de França en pro de la llibertat (una missió a la que els protestants aporten els sofriments de *la Saint-Barthélémy*, les massacres de Camisards a les Cévennes, les dones preses a la Torre de Constança a Aigüesmortes, fins arribar als Justos de Chambon-sur-Lignon "qui cachaient les enfants juifs parmi leurs propres enfants".⁹⁴

---

⁹² *François Fillon: le combat pour la paix et la liberté est fondamental*. [14 de febrer de 2011]. Véronis.

⁹³ *Sarkozy. Inauguration du Fonds Paul Ricoeur*. [27 de maig de 2010]. Véronis.

⁹⁴ *Ibid*. En un altre discurs, Sarkozy descriu les revoltes i massacres de Cevennes que seguiren a la revocació de l'edecte de Nantes sense tenir inconvenient a exposar els punts obscurs del monarca més emblemàtic de la història francesa, Lluís XIV, i el que de manera anacrònica podríem anomenar la seva *realpolitik*: "(...À) Versailles, un très grand Roi voyait le soleil de son règne lentement s'obscurcir. Les victoires s'éloignaient, la gloire lui échappait. Il lui fallait des triomphes, quitte pour cela à remporter ces triomphes sur ses propres sujets. /Quand l'ennemi extérieur vous résiste, l'ennemi intérieur est, lui, plus facile à réduire. Aussi, les protestants furent-ils dénoncés comme une menace pour l'unité

L'acceptació de la coexistència de les religions és el que hauria permès sortir França de les guerres de religió i projectar-se amb força al món després, tot i que segons les mateixes paraules de Jules Ferry situen "(l)à Révolution de 1789 (...) a été faite en partie pour vous: elle est pour vous la date de l'affranchissement définitif".⁹⁵ Sarkozy reconeix en Paul Ricoeur -"orphelin, 'pupille de la Nation'"- la importància de l'herència protestant.⁹⁶

La reflexió de Sarkozy, però, està solcada per una preocupació fonamental, que vol fer entroncar amb la tradició republicana: trobar l'"antídoto al comunitarisme", a l'amenaça de "devenir une mosaïque de communautés repliées sur elles-mêmes" i al risc de "voir la solidarité communautaire devenir plus forte que la solidarité nationale".⁹⁷ Afirmar que alguns havien vist la seva defensa de la discriminació positiva com a un al·legat en favor del comunitarisme, però ens diu que és tot al contrari. El problema no és haver donat massa als que tenen menys: "(...S)ì on en est là, c'est parce qu'au fond on n'a pas fait grand-chose pour réparer les injustices, c'est parce que la bonne conscience républicaine a remplacé depuis trop longtemps le volontarisme républicain, c'est parce qu'on a cessé depuis trop longtemps de considérer l'exigence républicaine comme une exigence de résultat." Reivindica una aproximació, flexible, canviant (una nova versió del tema de la França que canvia per "restar ella mateixa"): "La République fut tour à tour girondine, jacobine, libérale, anticléricale, sociale, radicale." Resumeix, amb pràgmatiques paraules de

---

du Royaume." Sarkozy. *Les Causses et les Cévennes au patrimoine mondial de l'UNESCO*. [4 d'octubre de 2011]. Véronis.

⁹⁵ Sarkozy. *Inauguration du Fonds Paul Ricoeur, op. cit.*

⁹⁶ *Ibid.* Sarkozy fa seva l'actitud de crítica de Ricoeur davant dels fets de 1968, citant-lo: "Nous sommes entrés dans un temps où il faut faire du réformisme et rester révolutionnaires".

⁹⁷ Sarkozy. *Égalité des chances et diversité*. [17 de desembre de 2008]. Véronis.

Clemenceau: "La République n'est rien qu'un instrument d'émancipation, un instrument d'évolution par l'éducation de tous."⁹⁸

En aquest context, però, els descreguts són més una amenaça que no pas el clericalisme; Sarkozy mena un combat contra el *burka*, tot i que diu desvincular-ho de la religió musulmana, fent notables salts en el raonament, en que sembla voler fer valer la "dolorosa" separació entre Església i Estat per dir que els catòlics ja hi han posat de la seva part, en la conciliació entre la religió i la societat laica.⁹⁹ D'altra banda, la interrelació entre política i religió és particularment invocada quan es tracta de l'Església catòlica: "(...L)Église ne peut pas être indifférente aux problèmes de la société à laquelle elle appartient en tant qu'institution, pas plus que la politique ne peut être indifférente au fait religieux et aux valeurs spirituelles et morales."¹⁰⁰ Sarkozy, en una altra ocasió, vol tranquil·litzar l'Església catòlica sobre la primavera àrab, recalcant el seu propi zel en la protecció de les minories religioses: "Monsieur Lemmens,

---

⁹⁸ *Ibid.* La laïcitat, de fet, més que el producte genial d'uns pocs homes, és un llarg procés que avança a vegades en moments inversemblants: malgrat els aires decididament conservadors de la Restauració, Lluís XVIII fou incapaç d'assolir un acord amb el Papa que li permetés recuperar el caràcter sacre de la monarquia com a principal font de legitimació i no denuncià, en conseqüència, el Concordat de 1801 pel qual Napoleó havia separat Església i Estat (MARTIN, 2002, 94).

⁹⁹ "Qui peut oublier que la séparation de l'Eglise et de l'Etat s'est faite dans la douleur? Mais sommes-nous obligés de continuer cette guerre qui n'a plus lieu d'être? Nous ne sommes pas menacés par le cléricalisme. Nous le sommes davantage par une forme d'intolérance qui stigmatiserait toute appartenance religieuse. Je le dis en pensant en particulier aux Français de confession musulmane. /Nous ne devons pas nous tromper de combat. Dans la République la religion musulmane doit être autant respectée que les autres religions. /Le problème de la burka n'est pas un problème religieux. /C'est un problème de liberté de la femme, c'est un problème de dignité de la femme. /La burka, ce n'est pas un signe religieux, c'est un signe d'asservissement, c'est un signe d'abaissement. /Je veux le dire solennellement, elle ne sera pas la bienvenue sur le territoire de la République française.": Sarkozy. *Déclaration du Président de la République devant le Parlement réuni en Congrès*. [22 de juny de 2009]. Assemblée nationale.

¹⁰⁰ Sarkozy. *Discours de M. le Président de la République au Vatican*. [8 d'octubre de 2010]. Élysée.

dites bien à Sa Sainteté que la France n'oublie pas les chrétiens d'Orient, où qu'ils se trouvent. (...L)a France entend que sur tous les territoires du monde, il puisse en aller de même pour toutes les minorités religieuses."¹⁰¹

Sarkozy arriba a proposar una *koiné* del martiri, que exemplifica i sacralitza la llibertat de consciència: constata l'existència de màrtirs en cada una de les religions, aquests màrtirs van sofrir per la llibertat de creure, generalitzable com a "una de les nostres llibertats". El següent pas és l'agregació de tots aquests màrtirs com a màrtirs col·lectius de la "llibertat de consciència".¹⁰² En altres ocasions, es tracta clarament de màrtirs de la pàtria: "Qui étaient ces martyrs? /De très jeunes gens, le plus souvent, l'un d'eux avait à peine 18 ans, qui aimaient leur pays plus encore que la vie. (...) Leur nom est inscrit pour toujours sur le Mémorial devant lequel je viens de m'incliner au nom de la France."¹⁰³

En aquest diàleg amb les confessions, el que estableix amb els jueus adquireix un veritable caràcter de mediació geopolítica, no defugint la identificació entre la confessió religiosa i la praxi de l'estat d'Israel. Busca tranquil·litzar també els jueus en relació a la primavera àrab: "Ce début d'un printemps des Peuples est positif parce qu'il est authentique. /Les manifestants de Tunisie ou d'Égypte n'ont pas crié 'à bas l'Occident', ils

---

¹⁰¹ Sarkozy. *Discours du Président de la République à l'occasion des vœux au Corps diplomatique étranger*. [20 de gener de 2012]. Élysée.

¹⁰² "Chacune des religions que vous représentez ici à ses martyrs et chacun les révère ou les célèbre selon ses rites. /Dans chacune des religions que vous représentez ici, des femmes et des hommes ont sacrifié leur vie pour défendre leur foi et par là leur liberté de croire; car c'est une liberté. (...) /Si je pouvais, ici, utiliser le mot de martyr, alors je dirais que les martyrs d'Alexandrie ou de Bagdad ne sont pas uniquement des martyrs coptes, syriaques, ou maronites. /Ils sont collectivement nos martyrs. /Ils sont les martyrs de la liberté de conscience.": Sarkozy. *Les vœux du Président aux autorités religieuses*. [7 de gener de 2011]. Élysée.

¹⁰³ Sarkozy. *66e anniversaire de la Victoire du 8 mai 1945*. [8 de maig de 2011]. Élysée.

n'ont pas crié 'à bas l'Amérique', ils n'ont pas crié 'à bas Israël'. Ils n'ont pas prôné un retour vers le passé d'un âge d'or islamique mythifié. Et ces manifestants ne se sont attaqués à aucune minorité (...)."104

Per altra banda, insisteix en les profundes arrels jueves de França: "La présence du judaïsme est attestée en France avant même que la France ne soit la France, avant même qu'elle ne soit christianisée. (...) Cette longue histoire deux fois millénaire est bien une histoire commune même si personne n'oublie qu'elle a été tachée, déchirée, par la haine et la persécution." Dreyfus, la "col·laboració" de Vichy al servei de l'antisemitisme i el *Vel'd'Hiv* apareixen com a jalons tràgics en aquest recorregut, però Sarkozy diu que, tot i que cal no oblidar res, aquesta no és la "nostra" França justament "parce qu'elle regarde cette histoire en face". Proposa en canvi un cànon comú on l'element jueu resulta consubstancial a la contrucció nacional francesa,¹⁰⁵ tot i que mai es forçarà

---

¹⁰⁴ Sarkozy. *Dîner annuel du CRIF*. [9 de febrer de 2011]. Élysée. En la celebració del desè aniversari de l'11-S abundà en la mateixa idea aplicada a les multituds líbies, afegint: "Ils ont dit: 'Plus d'OTAN, plus d'avions français dans le ciel pour lutter aux cotés de la jeunesse arabe.' Les fous barbares du 11 septembre ne l'avaient pas anticipé. La plus belle réponse à ces assassinats en masse et à ces assassins, c'est la libération des peuples arabes, autour des valeurs qu'ont toujours incarnées l'Amérique et la France, la démocratie.": Sarkozy. *Le discours du Président à l'occasion du 10e anniversaire du 11 septembre 2011* [9 de setembre de 2011]. Véronis; Fillon també diu el que el carrer no aclama a Bin Laden: *François Fillon: Ben Laden a eu simplement le sort qu'il méritait*. [3 de maig de 2011]. Véronis.

¹⁰⁵ Quins són els exponents d'aquesta França "que personne ne peut venir nous contester, vous contester?" Els jueus i cristians que ploraren junts la mort de Sant Hilari, bisbe d'Arle. També "Salomon de Troyes, le Rabbin Rachi qui vivait en Champagne au XIe siècle et dont l'enseignement talmudique rayonna sur toute l'Europe médiévale; l'Abbé Gregoire montant à la tribune exiger une citoyenneté pleine et entière pour les juifs de France." Ho és també Zola, ho és "la France des Camondo, cette lignée qui s'est éteinte pour avoir versé tout son sang pour la France et qui nous a laissé son nom et ses magnifiques collections, faisant ainsi du Peuple Français son seul héritier"; ho és Proust, ho és "la France des Justes, qui vit des milliers de Français de toute condition sauver l'Honneur de la France en sauvant des innocents traqués et pourchassés par la gestapo; ho és igualment la França "de Blum, de Mandel, de Cassin, de Mendes, sans doute de Robert

als jueus a haver d'escollir entre França i l'estat d'Israel.¹⁰⁶ Sarkozy, com Moratinos i Villepin, aporta xifres per demostrar l'èxit de les pròpies polítiques contra l'antisemitisme: "Une nouvelle convention signée en 2010 avec le ministre de l'Intérieur a permis de compléter et de terminer l'immense travail déjà accompli. /Cette détermination n'est peut-être pas étrangère à la baisse de 43% des violences antisémites en 2010 et cela après la hausse enregistrée au moment de la crise de Gaza."¹⁰⁷

Tot i la igualtat tèorica de totes les confessions, en la descripció del pacte que Fillon proposa per a la identitat nacional queda clara la desigualtat de tracte en termes reals: "Catholiques, protestants, juifs, musulmans, chacun est libre de vivre sa foi librement dès lors qu'il respecte ce pacte. /Le récent référendum suisse sur les minarets suscite des débats. (...) La France est laïque, mais la France est tout naturellement traversée par un vieil héritage chrétien qui ne saurait être ignoré par les autres religions installées plus récemment sur notre sol. /Il est normal et légitime que les pratiquants puissent exercer leur foi dans des conditions dignes. /Et on ne dira jamais à quel point il faut préférer des mosquées ouvertes à des caves obscures. /Quant aux minarets, qui sont d'ailleurs assez peu nombreux en France, je dis simplement qu'ils doivent s'inscrire de façon raisonnable et harmonieuse dans notre environnement urbain et social. /Et la meilleure façon qu'ils le soient, c'est de faire confiance pour cela aux maires de nos

---

Badinter et de l'abolition de la peine de mort; Simone Veil et de la liberté des femmes à disposer d'elles mêmes"; "Voilà la France que tous ceux qui vous ont précédés portaient dans leur cœur alors même que la France semblait les abandonner. Eux savaient bien que la France ne se résumait pas à un vieux Maréchal, à son gouvernement et à ses délateurs.": Sarkozy. *Dîner annuel du CRIF, op. cit.*

¹⁰⁶ *Ibid.* "Je sais et je comprends la place particulière que l'État d'Israël occupe dans le cœur des juifs du monde entier. /Pour la France l'existence de l'État d'Israël est une exigence de la conscience universelle et jamais les juifs de France, jamais, n'auront à choisir entre leur conscience et leur Patrie."

¹⁰⁷ *Ibid.*

villes. (...) Ce qui doit être recherché, c'est un Islam de France, plutôt qu'un Islam qui s'impose en France."¹⁰⁸

7.2. Espanya: mantenir el pes institucional del Procés de Barcelona, renunciar a la seva visió

La construcció donava ja signes de debilitat en l'economia espanyola el 2007 i l'atur i la inflació augmentaren el 2008, sense que de moment el suport popular al govern se'n ressentís de manera significativa: Zapatero fou reelegit a les eleccions del 9 de maig de 2008. El novembre d'aquell any tingué lloc una reunió del G-20 a Washington per tractar de la crisi; com que França tenia assignades dues cadires a la reunió -la que ocupava de propi dret i la que li pertocava pel fet d'ostentar la presidència de torn de la UE-, n'oferí una a Espanya per permetre la participació del país. Fou en aquest context que Zapatero visità per primera vegada la Casa Blanca, després de més de quatre anys de fredor diplomàtica.

Aquest període marcà el pic del prestigi internacional d'Espanya (Sarkozy proposà un eix Paris-Madrid-Londres: "El mundo necesita una España que ejerza toda su responsabilidad internacional; siempre lo he pensado")¹⁰⁹ i al mateix temps, amb la crisi, es produeix un reconeixement abrupte de les

---

¹⁰⁸ F. Fillon: *"L'identité nationale, c'est une construction vivante"*. [4 de desembre de 2009]. Lucien Febvre (1983) es fa ressò de com la història dels orígens del protestantisme francès és un terreny de controvèrsia reiterada i repetitiva, un tema on alguns veuen en joc poder escatir si existeix una dependència de Luter o es poden demostrar uns orígens i una evolució primigènia més genuïnament nacionals. Sobre això, Febvre s'exclama: "Spécificité, priorité, nationalité: mots à rayer du vocabulaire historique. Et problèmes sans objet. Vieux haillons de controverse qui traînent encore dans nos livres de science." (Pàg. 95)

¹⁰⁹ Rodríguez Zapatero i Sarkozy. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente de la República Francesa*. [Madrid, 28 d'abril de 2009]. Moncloa.

seves febleses.¹¹⁰ Moratinos defensà la creació d'"un sistema regulador global" que complementés la mà invisible dels mercats i, en fer-ho, probablement sobredimensionava la capacitat d'actuació del G-20, després que aquest hagués inclòs Zapatero: "La ausencia de regulación internacional favoreció la crisis de las entidades financieras. Y ha exigido una coordinación reforzada, convirtiendo al G-20 en un nuevo foro de gobernanza económica." En tot cas, ens diu que s'ha entès d'aquesta manera a Europa, on s'han adoptat mesures per harmonitzar la legislació entre els estats membres.¹¹¹ Moratinos volgué desvelar la clau de l'èxit d'Espanya, quan la crisi no s'havia fet sentir encara amb tota la seva intensitat: "Desde la defensa de la creatividad de la libre empresa y el mercado, en España hemos mantenido que el papel del Estado es esencial para hacer respetar el derecho y defender los valores fundamentales. /Esta combinación virtuosa nos ha llevado a ser hoy la octava economía del mundo, según datos del Banco Mundial." Creu que la reunió del G-20 servirà de precedent per impulsar la regulació de l'economia sobre bases similars a les de l'èxit espanyol.¹¹² El gener de 2009 l'agència d'avaluació de crèdit *Standard & Poor's* retirà a Espanya la qualificació de triple A, poc després que el govern hagués anunciat el *Plan E*. El 7 d'abril de 2009 tingué lloc una remodelació ministerial. El desgast del govern es deixà sentir en el pla electoral: la candidatura socialista fou superada per la del PP a les eleccions europees del 7 de juny. No serà fins el 2010 quan, en un gir radical, s'iniciaran les retallades i la crisi rebrà el seu reconeixement oficial. La manera com fer front a la crisi dominà aleshores el debat i les mesures del govern: l'IVA s'incrementà i s'introduí un allargament de

---

¹¹⁰ Culminarà amb una queixa del govern per la infra-representació a les institucions europees, mentre que aquestes ho atribueixen a la debilitat econòmica del país i a la manca d'habilitat per buscar aliances (PÉREZ, 2013).

¹¹¹ *Intervención en la apertura del 65 período de sesiones de la Asamblea General de Naciones Unidas*. Nova York. [24 de setembre de 2010]. MAE.

¹¹² *Intervención en la reunión ministerial para la reforma del Consejo de Seguridad de Naciones Unidas*. Roma. [4 de febrer de 2009]. MAE.

l'edat de jubilació. El 12 maig de 2010, amb Grècia a punt de la bancarrota i després d'una trucada d'Obama, Zapatero anuncià les retallades pressupostàries més grans de l'era democràtica fins aleshores. Seguí, el 16 de juny, un decret sobre una nova reforma laboral. El 28 del mateix mes, la sentència del Tribunal Constitucional sobre l'Estatut de Catalunya agreujà encara més la situació del front obert en la política territorial espanyola. El 20 d'octubre es produí una nova remodelació ministerial: Trinidad Jiménez esdevingué ministra d'afers exteriors (21 d'octubre de 2010 - 22 de desembre de 2011). El 15 de maig de 2011 es produeixen manifestacions a tota Espanya, cosa que donarà origen a l'anomenat moviment 15-M. El PSOE obtingué una acusada derrota a les eleccions municipals i autonòmiques del 22 de maig de 2011.

En l'àmbit mediterrani, la diplomàcia espanyola semblà lliurar la seva darrera important batalla el 2007-2008, primer aconseguint, juntament amb la italiana, que Sarkozy s'avingués a eixamplar el nombre de països que podrien formar part de la seva *unió mediterrània*, i després, obtenint que la nova organització tingués el seu secretariat a Barcelona. Enmig, la Unió per la Mediterrània havia nascut el 13 de juliol a París: al termini de la cimera, Zapatero es congratulà que s'haguessin acordat "proyectos concretos" i es mostrà convençut que servirien per a "fortalecer (el) espíritu de integración, de comunicación, de diálogo y de cercanía". Sobrevalorava, al nostre entendre, la capacitat dels projectes tècnics en qüestió per a promoure un sentit de comunitat entre les societats mediterrànies, un equívoc que queda emascarat per l'ús de la paraula "integració" quan en el fons els ambiciosos objectius i els modestos resultats que aquesta havia tingut, estaven essent desmantellats per construir un escenari de cooperació a la carta. Per la resta, en aquelles mateixes declaracions, el president del govern posà un èmfasi gairebé

exclueix en els beneficis que la nova unió havia de tenir per a la seguretat.¹¹³

Quan el primer semestre de 2010 Espanya ocupà la presidència de torn de la UE, la seva agenda mediterrània aparegué relegada a un segon pla, presa d'una fatiga de la imaginació. Hi concorregueren elements com la repetició del discurs de l'Aliança de Civilitzacions fins a la sacietat durant mitja dècada, la negociació diplomàtica -centrada en aspectes eminentment pràctics- per obtenir la seu del secretariat de la UpM per a Barcelona,¹¹⁴ i l'evaporació del sentit de propietat del marc multilateral mediterrani que se'n van va derivar, ja que el preu a pagar pel manteniment del nom i per la secretaria fou el conformar-se amb un cert perfil baix en altres àmbits. Existia un reconeixement tàcit que l'impuls i les decisions es prenién en una altra banda -la copresidència franco-egípcia, el grup d'impuls de l'Elisi...- sobretot davant les dificultats i les dil·lacions en fer operatiu el propi secretariat.

Malgrat la desaparició del diàleg polític de les estructures del multilateralisme mediterrani, Jiménez associa la Unió per a la Mediterrània a l'imperatiu de donar una resposta política a la primavera

---

¹¹³ Rodríguez Zapatero. *Declaraciones del Presidente del Gobierno antes de asistir al desfile militar del Día de la Fiesta Nacional de Francia*. [Paris, 14 de juliol de 2008]. Moncloa.

¹¹⁴ Rodríguez Zapatero. *Discurso y posterior coloquio del Presidente del Gobierno en Tribuna Barcelona* [Barcelona, 23 de juliol de 2010]. Moncloa. La obtenció de la seu del secretariat de la UpM és motiu per enaltir Catalunya. Zapatero fa referència a dotze mil milions d'euros dedicats en els cinc anys anteriors a Catalunya ("nueva terminal del Prat, la finalización de la conexión en Alta Velocidad, compromiso con el Eje Mediterráneo" que suposa la connexió del port de Barcelona com el primer amb ample de via internacional). I és que Catalunya s'ho mereix: "Creo que Cataluña ha sabido estar ejemplarmente en la transición democrática, en el pacto constitucional, en la modernización de España y en la vanguardia de las libertades cívicas, de un modelo económico competitivo, de su europeísmo y de su apertura al mundo y al Mediterráneo, y por algo está aquí la sede de la Unión por el Mediterráneo."

árab: "Todos somos conscientes de que vivimos hoy, desde el inicio de la llamada "primavera árabe", un momento de importancia histórica para toda la región. Un momento en el que se han abierto nuevas oportunidades para la paz y el desarrollo en el Mediterráneo. /La Unión por el Mediterráneo, y en particular su Secretariado, tienen, sin duda, mucho que aportar en el nuevo contexto regional, apoyando la democracia, la estabilidad económica y el desarrollo en toda la región. La Unión por el Mediterráneo, como heredera del Proceso de Barcelona, cuyo acervo asume plenamente, introdujo en ese Proceso, entre otras novedades, una nueva metodología de cooperación, basada en la puesta de marcha de grandes proyectos multilaterales de cooperación, con el objetivo de mejorar la vida de los ciudadanos de la región de manera visible y concreta. Y es precisamente esa vocación práctica lo que le permitirá jugar un papel extraordinariamente útil, ayudando a crear las condiciones económicas adecuadas para favorecer los procesos de reforma en los países del Sur. /La toma de posesión del nuevo Secretario General tiene lugar, por tanto, en unas circunstancias históricas muy especiales; pero también puede decirse que con ella se cierra un ciclo y entramos en una nueva fase en el desarrollo de la Unión por el Mediterráneo. /Y es que, por una significativa coincidencia, la toma de posesión del nuevo secretario general tiene lugar casi al mismo tiempo que el Secretariado empieza a trabajar en lo que es su principal misión: la puesta en marcha de los seis grandes Proyectos de cooperación que se acordó poner en marcha en la Conferencia de París, en seis ámbitos prioritarios: Medio Ambiente, Energías Renovables, apoyo a las Pequeñas y Medianas Empresas, Educación Superior, Transportes, y Protección Civil. Podemos estar muy satisfechos porque nuestro trabajo empieza a dar fruto, pero desde luego no podemos caer en la autocomplacencia. Es urgente y necesario que los progresos de la Asociación Euro-Mediterránea no se limiten a la cooperación a nivel técnico, sino que lleguen también al ámbito político,

al más alto nivel."¹¹⁵ No diu com s'haurà d'actuar en aquesta vessant política. Per altra, observem com l'educació superior i l'ajuda a les petites i mitjanes empreses s'han afegit com a "projectes" als quatre que havia proposat Sarkozy inicialment.

Jiménez, en relació als esclats revolucionaris de la primavera àrab, interpretà la Resolució 1973 de l'ONU com a "una clara señal de que la Comunidad Internacional no va a permitir que ningún gobernante use la fuerza impunemente contra su propia población. Ello representa, a partir de ahora, una mayor vigilancia internacional sobre el respeto de los derechos humanos fundamentales en el mundo". Hi veu doncs, l'inici d'una nova doctrina en matèria de drets humans. De seguida, però, passa a l'alerta sobre els riscos dels canvis que s'estan produint: "Ahora bien, no debemos obviar los riesgos a corto y medio plazo: flujos descontrolados de inmigración ilegal y trata de personas; acciones terroristas inspiradas en el radicalismo yihadista; tráfico ilícito de armas etc. Y, por supuesto, el riesgo de una involución en que las fuerzas inmovilistas consigan frenar el afán de cambio mediante un empleo de la violencia generalizado." La necessitat d'"observar y analizar los efectos positivos y negativos de los acontecimientos referidos" porta a la creació en el sí de la Presidencia del govern una *Célula Interministerial de Seguimiento de la Crisis en el Mundo Árabe*, amb participació dels Ministeris d'Exteriors, Interior, Defensa, Indústria, Turisme i Comerç, i Treball i Inmigració.¹¹⁶ Zapatero també insisteix en la obligació internacional de protegir el poble libi: el 19 de març de 2011, en la reunió de l'Elisi, el govern espanyol s'oferí a participar en la campanya militar contra Gaddafi, cosa que el Congrés dels

---

¹¹⁵ Jiménez García-Herrera. *Intervención en la toma de posesión del secretario general de la Unión por el Mediterráneo*. [Barcelona, 5 de juliol de 2011]. MAE.

¹¹⁶ Jiménez García-Herrera. *Intervención en la inauguración de las jornadas con los embajadores del Norte de África, Oriente Medio y países del Golfo*. [Madrid, 18 d'abril de 2011]. MAE.

Diputats ratificà el 22 de març amb un 99% dels vots. Zapatero, sobre la primavera àrab, anuncià: "(...) España, como hizo desde su primera manifestación, prestarà toda la ayuda que sus pueblos soliciten".¹¹⁷ Digué que Espanya assumiria la seva *responsabilitat* com a membre de la comunitat internacional en la protecció del poble libi, en explicar la implicació en les operacions militars.¹¹⁸

Amb tot, la primavera àrab amb prou feines altera el progressiu relegament de la Mediterrània a una prioritat de segon ordre. Per a la diplomàcia espanyola resulta més important per una banda, fer front a la competència creixent que experimenta en l'àmbit llatínoamericà,¹¹⁹ immers

---

¹¹⁷ Rodríguez Zapatero. *Discurso del presidente del Gobierno en el Debate sobre el Estado de la Nación*. [Congreso de los Diputados, Madrid, 28 de juny de 2011]. Moncloa.

¹¹⁸ Rodríguez Zapatero. *Discurso del presidente del Gobierno en el Pleno del Congreso de los Diputados para solicitar la ratificación del acuerdo sobre participación de tropas españolas en la resolución de la crisis de Libia*. [Madrid, 22 de març de 2011]. Moncloa.

¹¹⁹ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en el Pleno del Congreso de los Diputados para informar sobre los resultados del Consejo Europeo y sobre las prioridades de la Presidencia española de la Unión Europea*. [16 de desembre de 2009]. Moncloa.: "Es imprescindible que las relaciones entre Europa y América Latina tengan una mayor entidad política y mayores contenidos. Corresponde a España liderar este salto cualitativo en la relación de la Unión con América Latina y nuestro objetivo es que en esta Presidencia consigamos impulsar en la Cumbre multilateral Unión Europea-América Latina la firma del Acuerdo de Asociación de la Unión Europea con Centroamérica y de acuerdos comerciales multipartitos con algunos Estados como Colombia y Perú, sin renunciar tampoco a reactivar las negociaciones entre la Unión Europea y MERCOSUR. Son tres objetivos de gran calado, difíciles y que van a exigir un gran esfuerzo, pero que tienen un fin, extraordinariamente positivo, de acercamiento y de integración entre América Latina y la Unión Europea, con lo que eso representa para España. /También vamos a promover el diálogo y la cooperación con los países del sur del Mediterráneo, de cuya estabilidad y prosperidad, como esta Cámara es bien consciente, depende, en gran medida, la estabilidad de Europa y, especialmente, la del sur de Europa. Es necesario conformar la estructura de la Unión por el Mediterráneo y poner en marcha su Secretariado General en Barcelona en este período." Resulta patent el desequilibri en el que han estat les dues màximes prioritats de la política exterior espanyola en les darreres dècades.

en una efervescència integracionista amb la negociació d'acords d'associació regional amb la UE,¹²⁰ i per l'altra, en general, diversificar les relacions diplomàtiques, extenent-les a les zones emergents del planeta. Tot i que Amèrica Llatina i la Mediterrània apareixen citades com a àrees tradicionals preferents, es produeix una clara aposta a favor de la primera, amb l'argument que els europeus hi mantenen una afinitat que no té comparació possible.¹²¹ Àsia es fa imprescindible per comptar en l'economia global, tal com s'havia posat de manifest en la presentació del *Plan Asia-Pacífico 3*.¹²² La novetat que ha irromput amb força des de l'etapa anterior és Àfrica, la relació amb la qual s'afronta amb una filosofia similar a la de Prodi: "el continente con más futuro a largo y medio plazo" requereix "una política, no para África, sino con África: escuchar más, dar menos lecciones y enfocar bien lo que representa la ayuda al

---

¹²⁰ Moratinos. *Intervención en la apertura del 65 periodo de sesiones de la Asamblea General de Naciones Unidas, op. cit.* Espanya encara el bicentenari de les independències volent acompanyar "el cambio social y político sin precedentes" a Llatinoamèrica, a través de cimera i reforçant les seves relacions amb la UE: "Cuba merece una mención especial tras las recientes decisiones de las autoridades cubanas. Los embargos son inútiles y no tienen sentido, al igual que las actitudes unilaterales que sólo perjudican las expectativas creadas."

¹²¹ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración de la Conferencia de Presidentes de Comisiones de Asuntos Exteriores de los Parlamentos de países miembros de la Unión Europea*. [Congreso de los Diputados, Madrid, 25 de febrer de 2010]. Moncloa.: Quan Zapatero assenyala dues àrees prioritàries per al desenvolupament del nou Servei Europeu d'Acció Exterior sota presidència espanyola, estableix una prelatió diferenciant entre proximitat territorial i proximitat cultural: "(...) América Latina y el Caribe, y el Mediterráneo; dos áreas determinantes para la capacidad política de la Unión Europea; dos áreas determinantes para el equilibrio económico en el orden internacional y dos áreas determinantes para la paz y la buena vecindad, desde el punto de vista geográfico y desde el punto de vista cultural, porque quizá no haya otros vecinos más claramente identificables que los europeos, desde el punto de vista cultural, que el continente latinoamericano, un continente joven y un continente con un gran potencial de futuro donde Europa juega un papel extraordinariamente importante."

¹²² Moratinos. *Intervención en acto de presentación del Plan Asia-Pacífico 3 (2008-2012)*. [3 de març de 2009]. MAE.

desarrollo".¹²³ Zapatero realitza la seva pròpia condemna a l'esclavatge: "(...D)esde que he tenido uso de razón y capacidad de pensar y conocer la Historia, he tenido un sentimiento de rabia y de desafecto con la condición humana al conocer y saber que están en nuestra memoria episodios tan aberrantes como la esclavitud que sufrió el pueblo africano." I fa, al costat del president senegalés Wade, "una proclamación en defensa de la memoria y de condena de la indignidad de la esclavitud que sufrió, ante todo, el pueblo de África en un episodio nefasto de la historia de la Humanidad". Al criteri -no sempre expressat- dels llaços històrics i culturals a l'hora de definir prioritats de la cooperació, Moratinos hi afegeix el compromís amb la pobresa extrema: cita Amèrica Llatina i Àfrica com a prova de que "hemos conseguido que nuestra ayuda vaya a los más pobres entre los pobres."¹²⁴ També en aquest aspecte es bandeja la Mediterrània, però en canvi dóna plenament cabuda a Amèrica Llatina.

Una certa visió cíclica de la història sembla imposar-se amb l'esvaïment de l'optimisme. Per una banda, el dossier nuclear sembla haver retrocedit varies dècades: Moratinos constata que no s'ha aconseguit "colmar las aspiraciones de desarme que se generaron tras el final de la Guerra Fría", i que reprendre els vells objectius, en un moment en que hi ha el perill de que aquestes armes caiguin en mans de terroristes, seria "un instrumento eficaz de seguridad y también de confianza".¹²⁵ A aquest efecte, afirma que cal posar en pràctica la resolució aprovada en la Conferència del Tractat de Proliferació Nuclear de 1995 sobre la regió d'Orient Mitjà, que havia de desembocar en la creació d'una zona lliure d'armes nuclears i

---

¹²³ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la recepción a los residentes españoles en Etiopía*. [Addis Abeba, 31 de gener de 2010]. Moncloa.

¹²⁴ Moratinos. *Intervención en el Día del Cooperante*. [8 de setembre de 2010]. MAE.

¹²⁵ Moratinos. *Intervención en la reunión ministerial para la reforma del Consejo de Seguridad de Naciones Unidas*, *op. cit.*

d'altres armes de destrucció massiva.¹²⁶ Commina Iran i Corea del Nord a complir amb les obligacions nuclears que emanen de Nacions Unides."¹²⁷ En un nivell més general, Moratinos constata l'estancament del model multilateral de postguerra i la necessitat urgent de reformar-lo: "Bretton Woods en 1944 y la Conferencia de San Francisco en 1945 fueron el resultado de medio siglo de crisis y de dos guerras mundiales. ¡Créanme!, no estamos condenados a tener que esperar otro medio siglo para poder reformar y establecer las nuevas instituciones del siglo XXI. Hemos esperado ya una década, pero no podemos continuar mucho más con esta espera, porque sentimos en nuestras espaldas el aliento de la Historia".¹²⁸ Fins i tot l'auge asiàtic és viscut com un ressorgir: en parlar de Xina, Zapatero fa referència a "la profundidad de sus filósofos; su tradición milenaria; su visión del mundo; su presente lleno de dinamismo económico, que incluso asusta (...)".¹²⁹

Les línies habituals de l'acció exterior espanyola es veuen sens dubte afectades per la triple cojuntura que hem descrit fins ara: l'esclat de la primavera àrab, la multiplicació dels fronts diplomàtics i, al mateix temps la caiguda del prestigi internacional d'Espanya com a conseqüència de la crisi econòmica.

El tema de la *tradicional amistad con los países arabes* fou sotmès a una adaptació accelerada, en la que passà de referir-se a una sintonia que inclou virtualment tots els règims del sud, a oferir-se de manera

---

¹²⁶ Moratinos. *Intervención en la Conferencia de las partes encargada del examen del Tratado de No Proliferación de las armas nucleares en 2010*. [Nova York, 3 de maig de 2010]. MAE.

¹²⁷ *Ibid.*

¹²⁸ Moratinos. *Intervención en la apertura del 65 periodo de sesiones de la Asamblea General de Naciones Unidas, op. cit.*

¹²⁹ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración de la sede del Instituto Confucio en la Universidad de León*. [10 d'octubre de 2011]. Moncloa.

primerenca com a garantia de suport a la primavera àrab. El 2010, Zapatero no dubtava en qualificar Àssad de "buen amigo de España".¹³⁰ En un altre ocasió el mateix any, responia a una pregunta sobre dos cooperants segrestats afirmant: "Siempre Libia coopera en aquellos asuntos que tienen que ver con aspectos de seguridad que son delicados."¹³¹ Durant l'inici d'etapa, i fins al foragitament mateix de Mohamed Ali, Tunísia continua essent lloada com el model de desenvolupament mediterrani per excel·lència: el 2008, agrai públicament a Ben Ali el suport per la candidatura de Barcelona a la seu del secretariat de la UpM, que qualificà de decisiu. Al mateix temps, recordava que Tunísia fou el primer país que va signar l'acord d'associació amb la Unió Europea als anys 90 i feia referència a la "posición de estabilidad en el Magreb" que fa del país un actor vital per a una major integració de l'àrea, precisament "uno de los grandes objetivos de la política exterior española" ("El Mediterráneo ante todo une, no separa. /Túnez es un socio cercano a España.")¹³²

Justament fou a Tunísia on es volgué fer visualitzar una incipient vocació pionera en el suport a la primavera àrab. Zapatero fou el primer líder occidental en viatjar al país en l'etapa post-Ben Ali. Durant aquesta visita, ens recorda la ministra d'exterioris Trinidad Jiménez, el president del govern espanyol va anunciar un crèdit de 300 milions d'euros a través del BEI. Jiménez esmenta també el recolzament d'Espanya a les eleccions de Tunísia de juliol, aportant un 1 milió de dòlars a través del PNUD. Segons la ministra, "(l)a Unión Europea, junto con sus principales socios

---

¹³⁰ Rodríguez Zapatero. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Presidente de Siria* [Madrid, 5 de juliol de 2010]. Moncloa.

¹³¹ Rodríguez Zapatero. *Declaraciones del Presidente del Gobierno después de su reunión con el Presidente de Libia*. [Trípoli, 24 de juny de 2010]. Moncloa.

¹³² Rodríguez Zapatero i Ghannouchi. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Primer Ministro de Túnez después de la Reunión de Alto Nivel hispano-tunecina*. [Madrid, 20 de novembre de 2008]. Moncloa.

occidentales, no tardó mucho en comprender que había llegado el momento de apoyar sin titubeos a los manifestantes pacíficos y sus aspiraciones legítimas. En los casos de Egipto y Túnez, los mensajes claros de la Unión Europea y Estados Unidos a los dirigentes, sin pretender usurpar la iniciativa a los manifestantes locales, ha sido quizá uno de los factores que aceleraron el cambio. Cuando éste se produjo, España fue uno de los primeros países que, al más alto nivel, expresó su apoyo a las fuerzas promotoras de las revoluciones respectivas y a los gobiernos de transición hacia la democracia". Com a mostra d'això, Jiménez esmenta també la seva pròpia visita a Egipte el març de 2011 - que com la del president, serví "de ocasió para variados encuentros con la sociedad civil"- així com el suport al més alt nivell de "los anuncios de reforma que impulsan los Reyes de Marruecos y de Jordania".¹³³

Si es pot parlar de continuïtat en el discurs arabista espanyol en el marc d'aquest context, aquesta es concentra en el cas del Marroc. En l'etapa precedent i fins a la primavera àrab, aquest discurs es basava en subratllar la especial intensitat i harmonia d'aquestes relacions, amb l'objectiu d'aconseguir per al Marroc un estatus avançat en la relació amb la UE. El 2008, per exemple, Zapatero destacava la importància de la relació hispano-marroquina, en tant que Espanya era el segon soci comercial i el segon principal inversor per a Marroc. Citava aspectes culturals, educatius, d'avenç dels drets socials i d'igualtat en favor de les dones com a temes importants de l'agenda política, així com la cooperació en el control de la immigració clandestina.¹³⁴ No hi trobem expressada cap prioritat relacionada amb l'*outsourcing*, malgrat que Zapatero fa referència

---

¹³³ Jiménez García-Herrera. *Intervención en la inauguración de las jornadas con los embajadores del Norte de África...op. cit.*

¹³⁴ *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Primer Ministro de Marruecos después de la Reunión de Alto Nivel hispano-marroquí.* [Madrid, 16 de desembre de 2008]. Moncloa.

a que hi ha més de cinc-centes empreses espanyoles instal·lades al Marroc. Després que el 2008 el país aconseguís de la Unió Europea el reconeixement de l'*estatut avançat* en les relacions (de fet, un full de ruta per a l'establiment de mecanismes de consulta política regular, la integració progressiva en el mercat únic europeu i la promoció de la dimensió humana), els esforços es centraren en singularitzar el Marroc com a un cas de previsió i reacció intel·ligent davant el repte de la primavera àrab. Jiménez reitera "nuestra disponibilidad para acompañar, allí donde se nos solicite, las reformas que se están produciendo en la zona. En este contexto, las reformas económicas constituyen una parte decisiva para el éxito de estos cambios, tal y como todos deseamos." Les accions de Rabat s'ofereixen com a model per a un canvi no traumàtic: "El caso de Marruecos, que acumula una clara ventaja sobre otros países de la región al haber empezado antes a introducir los cambios, ilustra a la perfección este hecho. La Unión Europea, con el pleno respaldo de España, ha reconocido a Marruecos el Estatuto Avanzado de Asociación, que le sitúa en la vanguardia de los países árabes en su relación con Europa, con todos los derechos y responsabilidades que ello lleva consigo."¹³⁵ Entre tots dos escenaris, el novembre-desembre de 2009 s'havia desencadenat una crisi diplomàtica entre Espanya i Marroc quan l'activista saharauí Aminetu Haidar es declarà en vaga de fam a l'aeroport de Lanzarote, en haver-li estat denegada l'entrada en territori marroquí. El Marroc va arribar a amenaçar Espanya amb suspendre la cooperació en matèria de lluita contra la immigració il·legal i contra el tràfic de drogues, entre altres àrees. Com en el cas de l'illot de Perejil, la crisi només pogué ser resolta amb la intervenció de la diplomàcia nord-americana.

---

¹³⁵ Jiménez García-Herrera. *Intervención en el Foro de Nueva Economía*. [Madrid, 29 d' abril de 2011]. MAE.

Amb tot, les bones relacions que mantenia amb el Marroc havien esdevingut per a Espanya la vara de medir el conjunt de les relacions bilaterals euromediterrànies, de manera que Jiménez amplia la lògica del paradigma, contraposant dues categories de països en relació a la primavera àrab i valorant sens dubte la tria dels mitjans de resposta a aquesta per sobre de la consideració de si la finalitat principal d'aquests mitjans és la de preservar l'estatus quo o bé la de procedir a un canvi efectiu: "Hemos presenciado desde principios de año procesos relativamente pacíficos de cambio, en los que la resistencia de los regímenes que detentaban el poder ha sido limitada, y otros procesos, aún en fase inicial, en que los regímenes han optado por la defensa de sus privilegios recurriendo a una represión brutal. También hemos visto cómo países como Marruecos, Jordania o Argelia, que habían emprendido una década atrás procesos de apertura y liberalización, han decidido acelerar y profundizar las reformas en varios ámbitos, incluido el político."¹³⁶

Les noves coordenades geopolítiques de la primavera àrab també alteren una altra parcel·la del relat històric de l'acció exterior espanyola, el de la *convivencia* medieval. La imatge d'equilibri havia casat bé amb el partenariat euromediterrani, en el qual a més, aquesta podia ser presentada com a una aportació històrica espanyola. A principis de l'etapa, Zapatero aporta una il·lustració del mite de la *convivencia* medieval: "(...H)istóricamente la Universidad ha sido un espacio privilegiado para el encuentro, como tenemos oportunidad de ver en la propia historia de nuestros países. En España, en el siglo XII se creó la mítica Escuela de Traductores de Toledo, en la que conocedores de esos tres modos de mirar el mundo (el cristiano, el judío y el musulmán) pusieron sus

---

¹³⁶ Jiménez García-Herrera. *Intervención en la inauguración de las jornadas con los embajadores del Norte de África, Oriente Medio y países del Golfo*. [Madrid, 18 d'abril de 2011]. MAE.

conocimientos mutuos al servicio de la comprensión y el entendimiento."¹³⁷ La convulsió de la primavera àrab trenca definitivament la simetria de plans i ja no serà possible entrelligar-los. En això, hi intervenen també altres factors. En primer lloc, el fet que el principal artífex de la traducció diplomàtica d'aquest equilibri narratiu, Moratinos, desaparegués d'escena a finals de 2010, esvaint-se també un bagatge personal difícilment substituïble en aquest sentit. En segon lloc, la culminació del procés d'aliniament dels països d'Europa occidental, que fins a inicis de la dècada precedent havien mostrat un perfil propi, a voltes crític, en la valoració de la política exterior de l'estat d'Israel. Amb la reconciliació translàtica que deixà endarrera la crisi diplomàtica de la guerra d'Iraq s'inicià un procés de convergència del relat sobre Israel, en el que almenys les tres polítiques exteriors que aquí estudiem s'amotllaren progressivament a la matriu estatunidenca, lluny de les divergències que s'havien permès fins als anys 90. L'equilibri formal amb prou feines resulta perceptible en el discurs de Jiménez a l'Assamblea General de les Nacions Unides, en que la seguretat d'Israel front les guerres i el terrorisme resulten l'element més prominent: "El compromiso de España con el pueblo palestino y su lucha contra la ocupación es antiguo y conocido por todos. España siempre ha prestado apoyo político y económico y respaldo moral a las legítimas aspiraciones palestinas. Por otra parte, las relaciones históricas de España con el pueblo judío se remontan a muchos siglos atrás. La identidad histórica de España no se entiende sin la doble herencia árabe y judía. /Quiero subrayar el compromiso de España con Israel en tanto que plasmación del proyecto de crear un hogar nacional para el pueblo judío. Desde su fundación, Israel ha conocido varias guerras y el dolor del terrorismo contra su población

---

¹³⁷ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración del curso académico en la Universidad turca de Bahçesehir*. [Istanbul, 15 de setembre de 2008]. Moncloa.

civil. Para España es esencial la seguridad de este joven Estado nacido de un pueblo antiguo. La mejor manera de preservarla es, precisamente, mediante un acuerdo de paz que, entre otros extremos, disponga el establecimiento de un Estado palestino sobre la base de las líneas previas a 1967 con los cambios que acuerden las partes, y con Jerusalén como capital compartida."¹³⁸ Per últim, Espanya, com els altres dos països analitzats, participa de la multiplicació d'instàncies oficials de record de la Shoa. Moratinos explica que s'ha fet una enquesta perquè alguns estudis i organitzacions assenyalaven Espanya com a un dels països més antisemites d'Europa. Com a iniciatives que demostren el contrari cita l'adhesió al *Grupo de Trabajo de Cooperación Internacional para la Educación, Memoria e Investigación sobre el Holocausto (ITF)*, l'inici de la commemoració anual del *Día de la Memoria*, el canvi de la Llei d'Educació per ampliar l'atenció prestada a l'Holocaust, l'establiment d'una ambaixada en missió especial i la creació, com a consorci públic, de la Casa Sefarad-Israel.¹³⁹ Les paraules de Trinidad Jiménez en ocasió del

---

¹³⁸ Jiménez García-Herrera. *Intervención en el plenario de la Asamblea general de Naciones Unidas. Debate general del 66º período de sesiones*. [24 setembre de 2011]. MAE.

¹³⁹ Moratinos. *Intervención en la apertura del 65 periodo de sesiones de la Asamblea General de Naciones Unidas*. [Nova York, 24 de setembre]. MAE. Moratinos diu que els espanyols tenen una opinió favorable dels jueus en un 48%, mentre que el 34,6% en té una opinió desfavorable. Sobre els musulmans, les opinions favorables representen un 32'6%, mentre que les desfavorables s'elevan al 53'6%. En qualsevol cas, diu que l'antisemitisme continua essent elevat i parla de la paradoxa de un "antisemitismo sin judíos". Entre les causes assenyalava la "asociación incorrecta de los judíos con Israel y sus políticas", la "asociación con la inmigración, partiendo de la percepción errónea de que los judíos son foráneos e ignorar que son un colectivo más de la sociedad española". Ara bé: la pròpia enquesta inclou preguntes que reforcen aquesta associació entre els jueus i l'estat d'Israel: "Es particularmente satisfactorio que la encuesta registre posiciones claramente mayoritarias de la sociedad española a favor de las resoluciones de las Naciones Unidas y los principios del proceso de paz, lo que implica un reconocimiento implícito de la legitimidad de Israel como Estado. /Así, el 83,5% considera que "los judíos tienen derecho a vivir en paz y seguridad dentro de las fronteras de Israel reconocidas internacionalmente como legítimas", y el 80,7% considera que "la única solución al conflicto de Oriente Medio es la convivencia

Día de la Memoria de 2011 permeten copsar la litúrgia -sense que la paraula necessàriament mantingui aquí el seu sentit religiós- de que s'havia anat envoltant la commemoració: "(...O)yendo las voces de las víctimas..., viendo la luz de las velas encendidas..., sintiendo el silencio

---

pacífica entre Israel y un Estado palestino"; mientras que el 77,6% está en desacuerdo con que "Israel debería desaparecer porque se creó en tierras árabes", un postulado expresamente provocador con el que sólo se mostró de acuerdo el 11,1% de la muestra." Continua: "Los resultados de la encuesta permiten afirmar con rigor que la opinión española no es antisemita, anti-israelí o pro-árabe. El porcentaje de quienes manifestaron una opinión desfavorable sobre los judíos ha bajado al 34,6% frente al 46%, según la encuesta del PEW en primavera de 2008, lo que representa un descenso de más de diez puntos frente a este estudio de opinión y doce puntos menos que los que indica el efectuado durante la guerra de Gaza en las navidades de 2008. En paralelo, el porcentaje de quienes manifestaron una opinión favorable y positiva sobre los judíos subió desde el 45% al 48% en referencia a la encuesta del PEW; es decir, un porcentaje mayor de opiniones favorables frente a desfavorables a diferencia de lo que detectó el PEW en 2008, cuando España apareció como el único país europeo de los consultados en el que prevaecía una opinión desfavorable." Més endavant: "(...) la segmentación de los resultados confirma actitudes bastante homogéneas -tanto favorables como desfavorables- hacia todos los colectivos en general antes que una opinión diferenciada respecto a los judíos; es decir, los que mantienen opiniones más negativas ante los judíos las manifiestan también hacia otros colectivos, y viceversa, los que mantienen opiniones más positivas o neutras hacia los judíos las extienden también a los demás colectivos. /El único colectivo que recibe una valoración mayoritariamente negativa en todos los casos es el de los musulmanes, tanto a nivel de menor simpatía e identificación, como de mayor percepción de problemas creados en España y en el mundo. En este sentido, el grado de islamofobia es muy superior al de antisemitismo, al punto de que judíos y musulmanes registran porcentajes casi inversos en cuanto a opiniones favorables y desfavorables." Moratinos acaba la presentació de l'enquesta sobre els jueus de manera sorprenent: "Creo que sería deseable que los medios de comunicación contribuyeran a potenciar las opiniones conciliadoras en el conflicto de Oriente Medio, que requiere de esfuerzos y concesiones por ambas partes, pues existe un grado importante de percepción de responsabilidad compartida en este conflicto. Ello contribuiría a crear una imagen menos negativa de los judíos, dado que, según recoge la encuesta, los mensajes negativos sobre Israel repercuten sobre los judíos en general. "En un altre ordre de coses, Moratinos creu que la *Estrategia Global de Lucha contra el Terrorismo* dona fruits: ha baixat la intensitat i el nombre d'atacs terroristes. Al mateix temps, es produeixen avenços en seguretat, desarmament i no proliferació nuclear: "El Nuevo START hace posible la reducción del 30 por ciento de las cabezas nucleares desplegadas por Estados Unidos y Rusia, y representa el mayor acuerdo nuclear en 20 años. El pasado mes mayo, los 189 países firmantes del Tratado de No Proliferación Nuclear aprobamos la celebración de una Conferencia en 2012 para que Oriente Próximo sea una región libre de armas de destrucción masiva."

de profunda empatía y respeto..., escuchando unas músicas que reflejan el destino del pueblo judío a lo largo de los siglos..., sintiendo la presencia de tantos jóvenes de colegios españoles, acompañados por sus padres y profesores... ¿cómo no sentir un especial orgullo por el camino recorrido por España? /Hace no tantos años, no sabíamos -o tal vez no quisimos saber- del Holocausto; no se enseñaba en las aulas; no se investigaba en las universidades; no se rendía homenaje a las víctimas, no se viajaba a los lugares de memoria... Aún quedando mucho por hacer, hoy día el Holocausto se enseña en las aulas; hoy día el Holocausto se investiga en las universidades; hoy día viajamos a los lugares de memoria, y hoy, un año más, nos juntamos en esta ceremonia para rendir homenaje a todas las víctimas de la barbarie";¹⁴⁰ "Desde que en España se estableció, en diciembre de 2004, el 27 de enero como Día Oficial de la Memoria del Holocausto y la Prevención de los Crímenes contra la Humanidad, son más y más los ciudadanos que desean sumarse a este homenaje. (...) El primer año, con la participación de Sus Majestades los Reyes, quisimos destacar el carácter "de Estado" de la voluntad política de incorporar la memoria del Holocausto a la conciencia colectiva española."¹⁴¹ Amb tots aquests elements, en el discurs oficial espanyola l'imaginari de Sefarad¹⁴² s'independitzà de la relació dialèctica mantinguda amb el que fins aleshores havia estat la seva contrapart necessària, Al-Àndalus.

---

¹⁴⁰ Jiménez García-Herrera. *Discurso con motivo del día de la memoria del Holocausto en el Auditorio Nacional de Madrid*. [27 de gener de 2011]. MAE.

¹⁴¹ *Ibid.*

¹⁴² El 2014 el govern espanyol oferí la nacionalitat espanyola a tots els descendents de jueus sefardites. El govern s'esforçà en explicar la iniciativa a les organitzacions jueves dels Estats Units, mentre que el govern d'Israel no es pronunciava sobre la qüestió. El record de l'equidistància no sembla haver desaparegut, ja que algunes fonts diplomàtiques van veure en la iniciativa un intent de compensar el vot de 2012 a l'Assemblea General de les Nacions Unides, en que Espanya, com una molt àmplia majoria de països membres, va votar a favor que Palestina esdevingués estat observador no-membre (GUTIÉRREZ CALVO i GONZÁLEZ, 2014).

El prestigi internacional d'Espanya també experimentà importants transformacions en aquesta etapa, cosa que condicionà l'auto-percepció i la manera com aquesta era posada al servei dels interessos globals. En l'etapa anterior, la política exterior espanyola havia estat condicionada en el seu àmbit més general per la necessitat de recomposar les relacions amb els Estats Units després de la retirada de les tropes d'Iraq i de compensar el dèficit de legitimitat internacional que existia mentre aquesta recomposició no es produïa. Amb l'arribada de Barack Obama a la presidència dels Estats Units el 2009, aquest objectiu semblà culminar finalment. Moratinos volgué dissipar dubtes sobre la salut de les relacions amb Estats Units, fent-se ressò de les especulacions de la premsa en aquest sentit: "Derechos Humanos, el desarme, la seguridad o la gobernanza económica global, lucha contra el terrorismo, el narcotráfico, la ciber-delincuencia o la gestión de flujos migratorios, y abordamos de manera coordinada conflictos como el de Afganistán y el de Oriente Medio, al tiempo que animamos a los amigos cubanos a emprender reformas que favorezcan la plena normalización de relaciones".¹⁴³

L'optimisme d'aquest nou escenari fa potser Moratinos errar en el diagnòstic. Tot i que exclama "(q)ué duda cabe que la política exterior ha sido una de las vías más importantes que ha utilizado Barack Obama para cambiar la percepción global de los Estados Unidos (...)", diversos analistes (JONES, 2009; GOWAN, 2010; NIELSEN, 2013) han destacat la relativa desatenció d'Europa per part d'Obama i han explicat la millora de la percepció europea dels Estats Units com quelcom de derivat directament de la imatge del seu president i de la èpica del seu ascens al poder. Moratinos parla també de sintonia personal entre Obama i

---

¹⁴³ Moratinos. *Discurso en la conferencia celebrada en el Instituto Cervantes por la Fundación Ideas para el Progreso, "La influencia de los españoles en Estados Unidos"*. [Nova York, 24 de setembre de 2010]. MAE.

Zapatero, però aquesta sembla més el reflexe del que de manera òbvia mancava a la relació amb Bush, que no pas quelcom de substantiu. Es refereix també a llaços històrics prou sòlids com per no veure's afectats per diferències puntuals: "España contribuyó significativamente en el pasado a la configuración de lo que hoy son los Estados Unidos y a su independencia. Aunque son hechos poco conocidos y reconocidos, debemos reivindicarlos y difundirlos."¹⁴⁴

Llatinoamèrica -espai que es vol reforçar mitjançant el diàleg amb els Estats Units- continua essent l'eix privilegiat de l'imaginari de la política exterior. El nom "Cervantes" serveix per reivindicar els espais espirituals més variats, a Llatinoamèrica (Zapatero: "España es sólo, o nada menos que, una provincia de ese territorio de Carlos Fuentes, el gran escritor mexicano, que ha denominado 'el territorio de La Mancha', en el que conviven Cervantes, Cortázar, Quevedo, Gabriela Mistral, Borges, Juan Ramón Jiménez, Federico García Lorca, García Márquez, Vargas Llosa, Ana María Matute, Octavio Paz, Juan Gelman o Antonio Gamoneda."¹⁴⁵) o a la Mediterrània (per a Zapatero, l'Institut Cervantes "aporta el ejemplo de España, que también vivió un momento histórico crucial en su camino hacia la democracia, como está ocurriendo hoy, por ejemplo, en tantos lugares del Mediterráneo"). L'Institut realitza una "singular tarea de

---

¹⁴⁴ *Ibid.* "La presencia española en Estados Unidos se desarrolló a lo largo de más de 300 años, desde nuestra llegada a las costas de Florida en 1513 hasta la independencia de México en 1822, se retiró la Corona de California (*sic*), aunque se mantuvieran los lazos con las comunidades hispanas de todo que hoy es el sudoeste de Estados Unidos y California. La presencia hispana permanece en la toponimia y en el legado material y espiritual de casi dos tercios del actual territorio de este país, pero se ha reivindicado poco, así como nuestra ayuda decisiva a la independencia de Estados Unidos en el campo político, diplomático, financiero y militar." Més endavant: "La ley de la Memoria Histórica ha tenido un gran impacto en Estados Unidos pues han sido muchas las solicitudes para la obtención de nuestra nacionalidad por parte de ciudadanos procedentes de muy distintos países de América Latina y actualmente residentes en Estados Unidos".

¹⁴⁵ Rodríguez Zapatero. *Discurso del presidente del Gobierno en la sede del Instituto Cervantes en Pekín*. [12 d'abril de 2011]. Moncloa.

síntesis del universo 'España' fuera de nuestras fronteras y ese universo de creación, de innovación, y también de atención a los valores de una sociedad democrática moderna, es el que nos representa y por el que se nos reconoce").¹⁴⁶ En aquest mateix sentit, la celebració del bicentenari de les independències llatinoamericanes fou un altre àmbit de discurs destacat.

Mentre el prestigi internacional existí, la defensa de valors altruistes pogué mantenir-se com a la marca distintiva del que Espanya podia aportar al món. El caràcter pioner de l'acció exterior espanyola continua mostrant-se a través de l'Aliança de Civilitzacions. Zapatero insistí en la natura completament altruista, anticonvencional, d'una organització que havia de portar la pau i la concòrdia que no van ser possibles al segle XX ("(...) ésta es una organización que está para servir, para dar; no para servirse de ella, ni para recibir nada de ella").¹⁴⁷ Zapatero diu que la seva relació amb Turquia ha estat un dels elements dominants en la seva política exterior, cosa que ha portat a una elevació del nivell de les relacions, visualitzat en una reunió d'alt nivell anual; fa també referència a la importància de les empreses espanyoles per a la construcció d'infraestructures en el país.¹⁴⁸

Amb la crisi i la caiguda del prestigi internacional, el missatge dels valors altruistes resultà inadequat, perquè exposava de manera massa patent la desproporció entre objectiu i mitjans. Calgué doncs, un replegament cap a

---

¹⁴⁶ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en su reunión con los directores de las sedes del Instituto Cervantes*. [Madrid, 19 de juliol de 2011]. Moncloa.

¹⁴⁷ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno en la inauguración del Foro de la Alianza de Civilizaciones*. [Istanbul, 6 d'abril de 2009]. Moncloa.

¹⁴⁸ Erdogan i Rodríguez Zapatero. *Conferencia de prensa del Primer Ministro turco y del Presidente del Gobierno después de la Reunión de Alto Nivel turco-española*. [Istanbul, 05 d'abril de 2009]. Moncloa.

bases més modestes i circumscrites. Una de les maneres d'aconseguir això fou pouant de nou en l'experiència d'Espanya front el terrorisme interior i les ensenyances que això podia proporcionar en la lluita contra el terrorisme internacional. En l'argumentació, i potser per afeblir tota una estratègia de la oposició del PP que es sostenia sobre la mateixa preocupació per mirar de desgastar el govern, es perceptible com s'arriba a qüestionar Jiménez, davant del Comitè de Drets Humans de Nacions Unides, la centralitat de la protecció dels drets i llibertats que havia caracteritzat el missatge universalista precedent: "Los ataques terroristas del 11 de septiembre y otros posteriores, como el sufrido por España en marzo de 2004, pusieron de manifiesto la necesidad de un escrupuloso respeto de los derechos humanos en la lucha contra el terrorismo. (...) No obstante, España considera que en el tratamiento de esta cuestión existe una laguna: la marginación del derecho de las víctimas del terrorismo. Por ello mi país, junto con Colombia, prevé presentar en este Consejo una propuesta para la organización de un coloquio sobre las obligaciones de los Estados hacia las víctimas del terrorismo."¹⁴⁹ Jiménez insisteix en la mateixa idea a l'Assamblea General de Nacions Unides, després de fer especial referència a l'expansió d'Al-Qaeda al Sahel: "Hace pocos días se cumplían diez años del ataque a las Torres Gemelas en esta ciudad de Nueva York. Hemos vivido desde entonces una década sangrienta, a pesar de la decidida lucha de la comunidad internacional contra el terrorismo. Me reafirmo en la convicción de la necesidad de reforzar la cooperación internacional dirigida a la prevención del terrorismo y a combatirlo. Todo país debe asumir la obligación de enfrentarse a esta amenaza de alcance universal. Por esta razón, España se ha sumado, desde su génesis, a la iniciativa del Foro Global de Lucha contra el Terrorismo, cuyo lanzamiento acabamos de realizar estos días. Apoyamos decididamente

---

¹⁴⁹ Jiménez García-Herrera. *Discurso ante la XVI sesión del Consejo de Derechos Humanos*. [Ginebra, 28 de febrer de 2011]. MAE.

las iniciativas de las Naciones Unidas dentro de su Estrategia global de lucha contra el terrorismo y los esfuerzos del Consejo de Seguridad y de la Secretaría por racionalizar las estructuras establecidas para alcanzar los objetivos que nos hemos planteado en este terreno. Mi país es especialmente sensible con las víctimas del terrorismo. Injustamente olvidadas en ocasiones, su invocación no debe limitarse a una mera mención retórica, sino a un compromiso efectivo para garantizar el reconocimiento, la memoria y la asistencia y apoyo que necesitan. Así lo hemos entendido en España a la hora de legislar sobre esta materia, dotándonos de uno de los modelos más avanzados y eficaces del mundo de atención a las víctimas del terrorismo."¹⁵⁰

7.3. L'Itàlia del 150è aniversari de la unificació i la mediació per l'exemple

Berlusconi vencé les eleccions legislatives a Itàlia l'abril de 2008 i pogué així formar el seu quart govern. Frattini deixà la Comissió Europea per ser de nou ministre d'exteriors. Tot i l'antiga col·laboració entre tots dos, l'acció exterior del nou govern estigué lluny de tenir cohesió: l'organització Wikileaks revelà que Berlusconi no tenia en compte Frattini i que conduïa la seva pròpia política internacional independentment, almenys en àmbits tant notoris com les relacions italo-russes. Tot i que el 2009 Berlusconi i Fini fusionaren les formacions respectives dintre d'*Il Popolò della Libertà*, la sintonia entre ambdós no era més gran,¹⁵¹ cosa

---

¹⁵⁰ Jiménez García-Herrera. *Intervención en el plenario de la Asamblea general de Naciones Unidas. Debate general del 66º período de sesiones, op. cit.*

¹⁵¹ Mariotti (2011, 55) relaciona la crisi del berlusconisme amb el fet que, amb la fusió d'*Il Popolo della Libertà* amb *Alleanza Nazionale*, es produí un contrast entre els membres del primer partit, caracteritzats per l'adhesió directa a Berlusconi sense comptar amb cap tipus de cultura política definida, i els del

que en aquest cas es manifestà de forma oberta durant aquell mateix any i el següent, amb repetits pronunciaments crítics de qui havia esdevingut el president de la Cambra de Diputats.

La política governamental buscà imprimir un gir marcat a un bon nombre d'àrees. Veurem més endavant el caire que assumeixen les relacions mediterrànies, però podem ja apuntar dos àmbits d'abast general que hi tingueren una incidència especial. Per una banda, el govern tenia inicialment previst un canvi de patró energètic entre les seves prioritats: el juliol de 2009 s'aprovà una llei sobre energia que contenia disposicions per al retorn d'Itàlia a l'energia nuclear (l'oposició sortí de la sala en el moment de la votació). Després del desastre nuclear de Fukushima, el govern emeté un decret llei que establia una moratòria de l'energia nuclear durant un any. Sotmès a referèndum, el programa nuclear del govern fou finalment derogat. Per altra banda, s'intensificà la vigilància i la criminalització de la immigració: el Tractat d'Amistat i Cooperació amb Líbia, signat el 30 d'agost de 2008 a Bengasi i aprovat per les cambres legislatives italianes amb un ampli suport el gener-febrer de 2009, preveu que la Líbia de Gaddafi es faci càrrec dels vaixells d'immigrants retornats. Els serveis de vigilància costanera dels dos països començaren a col·laborar a partir de mitjans de 2009. En aquest context, es produïren denúncies internacionals per violacions de drets: el 2012, Itàlia fou condemnada en el cas *Hirsi Jamaa i altres vs. Itàlia*, per haver violat en part el principi de no devolució enviant sumàriament immigrants somalis i eritreus a Líbia després d'haver-los interceptat al mar. El 2 de juliol de

---

segon, molt més vinculats a una cultura política definida i per tant no tant predisposats a confiar-ho tot al suport a Berlusconi com a líder.

2009, l'aprovació de diverses esmenes introduí el *reato d'immigrazione clandestina*.¹⁵²

El 30 de juliol de 2010, el centre-dreta s'escindí: 33 diputats i 10 senadors propers a Fini crearen grups parlamentaris separats sota el nom *Futuro e Libertà. Per l'Italia*. El propi Fini s'hi sumà el 5 de setembre. D'aquesta manera, el govern havia perdut la majoria absoluta, però els escindits mantingueren un suport extern al govern de manera condicionada. Quan, malgrat tot, el 14 de desembre forçaren un vot de confiança al parlament, Berlusconi aconseguí superar-lo per un estret marge. A les eleccions regionals d'aquell mateix any (28 i 29 de març), els resultats foren relativament bons per al centre-dreta, que s'imposà en 7 de les 13 regions en disputa, tot i que en perdé 4 en favor del centre-esquerra.

A les eleccions administratives del 15 i 16 de maig de 2011, en canvi, es produí contra pronòstic el triomf del centreesquerra en una gran majoria de les ciutats més importants. En el context de la primavera àrab, Itàlia s'havia integrat en la coalició internacional contra Líbia, les operacions militars de la qual s'havien iniciat el 19 de març. La crisi econòmica també marcà fortament la política italiana. El 3 i 4 de novembre de 2011 Berlusconi participà a la cimera del G-20 a Canes, després de les quals acceptà que una delegació del FMI avalués sobre el terreny els avenços i resultats de les reformes econòmiques. El 12 de novembre de 2011, Berlusconi dimití del seu càrrec, quan les dificultats per fer aprovar la llei pressupostària posaren de manifest que el govern es trobava en minoria, donant pas així al govern *tècnic* de Mario Monti.

---

¹⁵²"This law really alters the landscape by criminalising the violation" (Saskia Sassen, professora a Columbia University, citada a BBC, 2009).

El discurs polític del moment mostra un marcat sentit la història, en relació tant a la política internacional, la política domèstica i, el que ens interessa destacar aquí, la relació entre ambdues. Frattini assenyalà la coincidència de nombroses efemèrides el 2009 (el 60è aniversari del bloqueig de Berlín i de la creació de l'OTAN, el 20è aniversari del mur de Berlín) per afirmar que, ahir com avui, la seguretat dels ciutadans era el més important. A diferència del passat, però, en el present és necessari no actuar en solitari i no fer-ho només amb instruments tradicionals.¹⁵³ Frattini es lamenta que un excés de debats institucionalistes -"from the enlargement of the UN Security Council; to the enlargement of the G8 and, more recently, the idea of a League of Democracies"- ha impedit una reforma efectiva del multilateralisme i per això dins al moment present "we are condemned to live under a 'normative disorder' and a 'governance gap' that will reduce people's faith in multilateralism and encourage the resurgence of nationalism and negative competition among the states."¹⁵⁴ Malgrat tot, la seva sembra ser una visió en favor d'un clar protagonisme estatal en les relacions multilaterals: s'aprecia tant en la desconfiança que mostra per les dinàmiques pròpies de les institucions internacionals i els debats que es generen en el seu si, com en el fet d'estar a favor d'avançar cap a una unió política (que doni l'acompanyament que es revela imprescindible per la unió monetària) plenament compatible amb un paper dominant dels estats. Això s'observa en el seu rebuig, -recollint idees de De Gasperi- d'una Europa "senza vita ideale, senza calore (...) (che) potrebbe anche apparire ad un certo momento una sovrastruttura superflua e forse anche oppressiva quale appare in certi periodi del suo declino il

---

¹⁵³ *Lectio Magistralis del Ministro Frattini presso la Freie Universität di Berlino.* [Versió original en anglès, 20 d'abril de 2009]. Esteri.

¹⁵⁴ *Intervento del Ministro Frattini alla Brookings.* [Versió original en anglès. Washington DC, 22 de setembre de 2008]. Esteri.

Sacro Romano Impero".¹⁵⁵ Observem com aquesta imatge en negatiu de l'imperi és just el contrari del model en positiu proposat per teòrics com Zielonka i que igualment Barroso semblava haver fet seu de manera entusiasta. La prevenció de Fini per una Europa multinivell és també clara quan diu que recolza les unitats regionals europees, però amb estrictes condicions: "(...) Italy fully agrees with the three "nos" upon which an EU macro-region strategy should be built: no new funds, no new legislation, and no new institutions. The basic objectives of the Strategy will therefore be better co-ordination of resources, more coherent implementation of regulations and laws, and the most appropriate use of existing structures".¹⁵⁶

Frattini, amb motiu d'un viatge oficial a França, es fa ressò del debat sobre la identitat nacional que adquiria pes per tot arreu, però especialment en aquest país. Això li dóna peu a evocar un patrimoni al servei de la construcció europea comú entre els dos països, en els exemples del qual Itàlia subliminalment agafa precedència en la gestació dels grans llegats de França al món (la il·lustració com a hereva de Galileu, els "échos de la tradition des libres Communes en Italie dans la Révolution Française"). Evoca les "racines spirituelles de nos deux pays et, bien qu'on ait manqué l'occasion de les rappeler dans le projet de Constitution Européenne, je constate leur reflet dans le concept de 'laïcité positive' évoqué à plusieurs reprises par le Président Sarkozy. Il ne s'agit pas d'imposer un jugement de plus-value d'une religion par rapport à une autre, mais de reconnaître un fait de notre histoire, qu'on oublierait à nos dépens, car la voix d'une très grande partie des nos sociétés est là pour le rappeler." Parla també d'un

---

¹⁵⁵ *Intervento del Ministro Frattini al Convegno "I primi 50 anni del Regno d'Italia (1861-1911)" - Fondazione Alcide De Gasperi.* [10 de novembre de 2011]. Esteri.

¹⁵⁶ Frattini. *12th/Twelfth Adriatic-Ionian Council - Intervento dell'On. Ministro.* [Versió original en anglès. Ancona, 5 de maig de 2010]. Esteri.

gran esforç conjunt de França i Itàlia en matèria d'immigració, amb l'aprovació del programa d'Estocolm, el full de ruta de la Unió Europea en l'àrea de justícia, llibertat i seguretat per al període 2010-2014 ¹⁵⁷

Berlusconi es pronuncia també sobre la història que toca de prop els temes de cohesió interna de l'Estat. Per parlar de la Resistència sense adherir-se veritablement al seu simbolisme històric, la compara amb el *Risorgimento*, un període del que és conscient que les lectures són molt més ambivalents per part de la intel·lectualitat (sobretot pel que fa als dèficits que ha deixat a Itàlia com a país). Espera que així s'acceptarà més fàcilment el seu "matís" crític en relació a la Resistència, les bases ideològiques de la qual són a les seves antípodes: "In questi anni la storia della Resistenza è stata approfondita e discussa. E' un bene che sia successo. La Resistenza è -con il Risorgimento- uno dei valori fondanti della nostra nazione, un ritorno alla tradizione di libertà. E la libertà è un diritto che viene prima delle leggi e dello Stato, perché è un diritto naturale che ci appartiene in quanto esseri umani. /Una nazione libera tuttavia non ha bisogno di miti. Come per il Risorgimento, occorre ricordare anche le pagine oscure della guerra civile, anche quelle nelle quali chi combatteva dalla parte giusta ha commesso degli errori, si è assunto delle colpe. /E' un esercizio di verità, è un esercizio di onestà, un esercizio che rende ancora più gloriosa la storia di coloro che invece hanno combattuto dalla parte giusta con abnegazione e con coraggio."¹⁵⁸

Per aproximar-nos al tipus de representació històrica que domina en aquesta etapa -i adonar-nos del que pretén Berlusconi amb la seva

---

¹⁵⁷ Frattini: "L'amitié entre la France et l'Italie et l'identité européenne". [Versió original en francès. 16 de febrer de 2010]. Esteri.

¹⁵⁸ *Discorso del Presidente del Consiglio Silvio Berlusconi in occasione dell'anniversario della festa della Liberazione*. [Onna, Itàlia, 25 d'abril de 2009]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

comparació-, ens hem de referir sobretot als discursos entorn el 150 aniversari de la unificació d'Itàlia i l'orador governamental més destacat en aquest aspecte, el President de la República, Giorgio Napolitano (tot i que en el nostre estudi ens hem centrat només en els més alts representants polítics amb responsabilitat executiva en política exterior).

Napolitano creu del tot equivocadament imaginar que al segle XIX hi hagués la possibilitat de parar el moviment per la unitat "poco oltre il limite di un Regno dell'Alta Italia", i anar contra "quella visione più ampiamente inclusiva dell'Italia unita, che rispondeva all'ideale del movimento nazionale (come Cavour ben comprese, ci ha insegnato Rosario Romeo) - visione e scelta che l'impresa garibaldina, la Spedizione dei Mille rese irresistibile". Creu doncs que Cavour i Garibaldi haurien estat fonamentalment d'acord en les seves empreses i objectius, tot i que no s'està de recordar el xoc d'Aspromonte entre les tropes reialistes i garibaldianes i afegeix que "le battaglie sul campo per l'Unità furono ovviamente anche battaglie tra italiani, similmente a quanto accadde dovunque vi furono movimenti nazionali per la libertà e l'indipendenza". Les divisions de l'endemà de la independència es revelen no menys conflictives, entre elles la qüestió d'una possible descentralització territorial que va acabar no essent, a propòsit de la qual un historiador tan crític com Gaetano Salvemini -Napolitano ens recorda- escriu: "I governanti italiani, fra il 1860 e il 1870, si trovavano' (...) 'alle prese con formidabili difficoltà'. Quello che s'impose era allora -a giudizio di Salvemini- 'il solo ordinamento politico e amministrativo, con cui potesse essere soddisfatto in Italia il bisogno di indipendenza e di coesione nazionale'. E così, attraverso errori non meno gravi delle difficoltà da superare, 'fu compiuta' -sono ancora parole dello storico- 'un'opera ciclopica". Però la divisió també té aspectes profunds de drama humà: "(...F)u debellato il brigantaggio nell'Italia meridionale, anche se pagando

la necessitat vital de sconfiggere quel pericolo di reazione legittimista e di disgregazione nazionale col prezzo di una repressione talvolta feroce in risposta alla ferocia del brigantaggio e, nel lungo periodo, col prezzo di una tendenziale estraneità e ostilità allo Stato che si sarebbe ancor più radicata nel Mezzogiorno."¹⁵⁹

Alguns dels temes principals, com la referència velada a un "nacionalisme bo" decimonònic -que Alemanya i Itàlia comparteixen en els seus respectius processos d'unificació- per oposició al que vindrà després, entronquen directament amb el gran relat global: "(C)on il sopraggiungere dell'Italia e della Germania sulla scena dei grandi Stati nazionali unitari, l'Europa assunse la configurazione che abbiamo conosciuto fino alla seconda guerra mondiale."¹⁶⁰ Noti's que Napolitano obvia aquí els canvis massius que les fronteres europees van tenir l'endemà de la primera guerra mundial, amb el principi wilsonià del drets dels pobles. Tot i això, a partir del patró italià, alguns nacionalismes vigents poden ser presentats com a saludables si se'n reclamen de manera similar les seves arrels decimonòniques: "La 'nazione' mazziniana o il sionismo di Hertzl sono ben lontani dagli esiti disastrosi dei nazionalismi del XX secolo."¹⁶¹ Altres temes, més específicament "nacionals", revelen les dificultats de l'endemà de la unificació i el seu caràcter incomplet malgrat la tasca "ciclòpia"

---

¹⁵⁹ *Discorso celebrativo del Presidente della Repubblica, Giorgio Napolitano, dinanzi al Parlamento, per il 150° anniversario dell'Unità d'Italia.* [Aula di Montecitorio, Roma, 17 de març de 2011]. Quirinale.

¹⁶⁰ *Intervento del Presidente Napolitano al Workshop Ambrosetti in videocollegamento con Cernobbio.* 3 de setembre de 2011]. Esteri.; Sobre la idea de laboratoris de la llibertat, vegeu BERTINI 2007; sobre el credo dels sectors més radicals, DE GRAND, 1989. Per a aquest darrer, el vague republicanisme i igualitarisme de Mazzini i Garibaldi es veié de seguida superat, amb les primers realitats de la unificació, no pel pensament de Marx, sinó per l'anarquisme de Bakunin.

¹⁶¹ *Saluto del Presidente Napolitano in occasione della Conferenza "Italia-Israele: gli ultimi 150 anni".* [Jerusalem, 16 de maig de 2011]. Esteri.

realitzada i la bona voluntat del liberalisme.¹⁶² Itàlia prengué vies equivocades ("scelte sbagliate e per essa fatali, come quella del fascismo e dell'alleanza di guerra con la Germania nazista"), però serà redimida per la participació primerenca en la construcció europea, un nou constitucionalisme i, sobretot, la determinació per derrotar el terrorisme intern.¹⁶³

---

¹⁶² Napolitano fins a cert punt es contradiu sobre si l'element liberal és constituït o no del *Risorgimento*: "Di un movimento che è riuscito a giungere al traguardo così arduo, così difficile, che si era prefisso potendo godere della guida saggia di un grande statista, forse il più grande nella storia del nostro Paese: il conte Camillo Benso di Cavour. E ha potuto godere di una tradizione liberale, che già si era incarnata nel piccolo Stato del Piemonte, e io ho voluto personalmente, ieri mattina, rendere omaggio anche alla figura di Vittorio Emanuele II, che non può non essere considerato come una delle figure chiave del nostro moto risorgimentale.": *Intervento del Presidente Napolitano al Teatro Regio*. [Torí, 18 de març de 2011]. Quirinale. Això té el seu revers quan Napolitano diu que no cal ser acrítics, i que en qualsevol cas la constitució republicana és el que permet avui el consens i la superació dels dèficits de legitimitat del risorgimento: "Giuseppe Galasso, uno dei nostri storici più operosamente e puntualmente impegnati nella riflessione sul centocinquantesimo, ha ricordato come dopo il 1860 una parte delle stesse forze risorgimentali 'andò all'opposizione -mazziniani, garibaldini, repubblicani, paleo socialisti' e come la critica del Risorgimento abbia, in diverse fasi successive, conosciuto significative espressioni. Anche oggi d'altronde non si chiede -nel celebrare il centocinquantesimo- una visione acritica del Risorgimento, una rappresentazione idilliaca del moto unitario e tantomeno della costruzione dello Stato nazionale. Quel che è giusto sollecitare è un approccio non sterilmente recriminatorio e sostanzialmente distruttivo, cioè un approccio che ponga in piena luce il decisivo avanzamento storico che -al di là di contraddizioni e perfino di storture da non tacere- la nascita dello Stato nazionale unitario ha consentito all'Italia. La nascita del nostro Stato unitario e -come ho detto di recente- la sua rinascita su basi democratiche, nel segno della Costituzione repubblicana.": Napolitano. *Intervento del Presidente alla Giornata della Bandiera in occasione del 150° anniversario dell'Unità d'Italia* [Reggio Emilia 7 de gener de 2011]. Quirinale.

¹⁶³ "Ma poi è davvero nata, tra gli anni '40 e '50 del '900, una nuova Italia democratica e, in embrione, una nuova Europa comunitaria, una nuova Europa unita. In quel nuovo contesto internazionale, e su nuove basi costituzionali, l'Italia poté superare le prove durissime della ricostruzione post-bellica, contribuire a fondare la costruzione europea, compiere uno straordinario balzo in avanti sul piano economico e sociale, e così presentarsi all'appuntamento del primo centenario della sua unificazione entrando a far parte dell'area dei paesi più industrializzati". *Intervento del Presidente Napolitano al Workshop Ambrosetti*, op. cit.

Napolitano parla, en efecte, de les proves dures que ha viscut el país des del final de la Segona Guerra Mundial, veient el terrorisme intern com la pitjor de totes elles. Ho enmarca en un període convuls -"caduta delle dittature in Spagna e Portogallo all'avvento, sia pure per breve tempo, di una dittatura militare in Grecia, dalla crisi della IV Repubblica in Francia alle ripetute scosse di protesta e di dissenso contro l'ordine totalitario e il prepotere sovietico nei paesi del Centro e dell'Est, fino alla caduta del Muro di Berlino" -per dir que Itàlia no ha estat l'única a experimentar dificultats. Ara bé: "(...I)l superamento di tale prova resta una pietra miliare nella storia dell'Italia unita: di qui la nostra inestimabile gratitudine a quanti hanno pagato con la loro vita, e il riconoscimento che meritano tutti quanti hanno condotto quella battaglia sapendo di doverla e poterla vincere."¹⁶⁴ El pacte republicà esborra les divisions i els crims anteriors, realçant de retruc el terrorisme intern com l'única gran amenaça de l'Itàlia retrovada amb la seva veritable natura.

En l'àmbit internacional, Napolitano es veié inmers en una controvèrsia el 2007 amb Croàcia entorn a les *foibe*, tot i que l'objectiu del discurs que féu aleshores era posar fi a "ogni residua 'congiura del silenzio', a ogni forma di rimozione diplomatica o di ingiustificabile dimenticanza rispetto a così tragiche esperienze".¹⁶⁵

Un dels aspectes en que sí que s'observa coherència és l'alineament invariable amb Israel. El març de 2009, el govern fa boicot a la conferència Durban II per contenir les conclusions de la trobada de Durban el 2001, en que s'havia criticat durament Israel i s'havia qualificat

---

¹⁶⁴ *Intervento del Presidente Napolitano alla celebrazione del "Giorno della Memoria" dedicato alle vittime del terrorismo*. [Roma, 9 de maig de 2011]. Quirinale.

¹⁶⁵ *Saluto del Presidente Napolitano in occasione della cerimonia del Giorno del Ricordo*. [Roma, 10 de febrer de 2011]. Quirinale.

el sionisme com a una forma de racisme. Per altra banda, Frattini, com una munió d'altres líders europeus del moment, es declarà contra el multiculturalisme i es mostrà d'entrada interessat en la idea d'incloure una creu a la bandera italiana. No causarà massa estranyesa, doncs, que Frattini acabi proposant una aliança internacional de creients de les grans religions contra els ateus, l'enemic comú.¹⁶⁶

És el moment de reforçar o fins i tot reconstruir les relacions bilaterals mediterrànies sobre unes noves bases. Berlusconi demana perdó per la ocupació italiana a Líbia manifestant que no és l'inici de la represa de relacions, sinó una intensificació: "Il vostro Leader ha voluto mettere fine a questo periodo, a questi lunghi anni in cui i nostri due Paesi hanno sì collaborato, ma sono stati divisi nel ricordo di quello che è successo in quegli anni." Aprofita per dir als libis que ha demanat a Gaddafi que continuï essent el líder de la unitat africana.¹⁶⁷ Berlusconi, davant la Lliga Àrab, destacarà les relacions històricament estretes amb els països àrabs, però s'alegra "in particolare, con l'amico Mohammar Gheddafi per l'eccellente collaborazione, a tutti i livelli, tra Italia e Libia. La firma del Trattato di Amicizia, il 30 agosto 2008 a Bengasi, ha segnato un momento storico per i nostri Paesi."¹⁶⁸

Sens dubte, els elements de canvi més importants en el període respecte a la política mediterrània d'Itàlia són les noves oportunitats bilaterals que obre la creació de la UpM i la resposta a la primavera àrab. Frattini diu que es continuarà donant suport a la primavera àrab, també en reunions de

---

¹⁶⁶ Frattini. "La libertà di promuovere la pace". *L'Osservatore Romano*. 22 d'octubre de 2010. Esteri.

¹⁶⁷ *Sintesi dell'intervento del Presidente del Consiglio, Silvio Berlusconi, alla firma del Trattato di amicizia, partenariato e cooperazione tra Italia e Libia*. [30 d'agost de 2008]. Sitti archeologici Palazzo Chigi.

¹⁶⁸ *Vertice dei Paesi della Lega Araba: intervento di Berlusconi*. [27 de març de 2010]. Sitti archeologici Palazzo Chigi.

la Unió per la Mediterrània. Anteriorment, però, havia afirmat que la UpM "non è occasione per il dialogo politico, ma rappresenta l'unico luogo dove intorno allo stesso tavolo siedono palestinesi e israeliani con pari dignità. È un luogo dove un dialogo su altri temi che non siano il processo di pace si deve e si può ricostituire."¹⁶⁹ Segons ell, però, el procés de Barcelona no havia tingut els resultats esperats "perché è mancato un impulso politico, perché è mancato un follow-up costante delle decisioni, ed è mancato in sostanza un approccio coordinato dei vari volets che componevano la strategia di Barcellona." Recorda, al mateix temps, que ell ha estat responsable de la política mediterrània de la Comissió durant els tres anys i mig que ha estat vicepresident d'aquella institució.¹⁷⁰

La memòria és un camp en el que en ocasions Berlusconi evoca la "romanitat" del país, per contrast amb la celebració de l'anniversari de la unificació. Malgrat la celebració de l'efemèride, "l'unità d'Italia non ha 150 anni, è una storia millenaria, frutto di una civiltà e di una tradizione senza paragoni, che in gran parte affonda le proprie radici nella storia della civiltà cristiana. /Siamo nazione, popolo, comunità culturale e spirituale italiana prima ancora della conquista dell'unità dello Stato italiano. /La nostra storia è unica perché da un lato, dall'antica Roma, dal cristianesimo, fino al Rinascimento e all'umanesimo, la nostra storia è una storia dai significati e dagli influssi universali, e dall'altro lato, la caratteristica del nostro Paese è di avere storie diverse, tradizioni diversificate e multiformi. (...) Tutto questo però nel più rigoroso rispetto

---

¹⁶⁹ *Resoconto dell'audizione del Ministro Frattini sulla situazione a Gaza*. [7 de gener de 2009]. Esteri.

¹⁷⁰ *Discorso del Ministro Frattini al Laboratorio Euromed*. [30 de juny de 2008]. Esteri.

dell'unità dello Stato nazionale, nella consapevolezza che questa unità è il frutto più alto di queste diversità."¹⁷¹

Quan Frattini es declara a favor de l'adhesió de Turquia a la UE, hi fa intervenir també la idea d'una romanitat exportada a Bizanci: "Non condivido le obiezioni di natura culturale evocate da chi contesta la prospettiva europea della Turchia. Non ritengo che la differenza religiosa sia un argomento valido. Al contrario, credo fermamente che le differenze religiose siano un valore aggiunto per l'Europa, la cui identità è fondata sul dialogo e sulla libertà religiosa. Senza dimenticare che con l'adesione di Ankara favoriremo la conciliazione tra Islam e democrazia, tra Islam e Occidente, con ripercussioni positive sulle nostre società, sul nostro modo di vivere, sul processo di integrazione delle comunità musulmane che vivono in Europa. /Gli aspetti positivi di questo approccio ce li indica la nostra Storia comune. L'idea della 'Seconda Roma' nasce nella nostra penisola, quando l'Impero concepì il progetto di spostare il proprio accento geostrategico su Costantinopoli per mettere in comunicazione le aree più prospere dell'antichità poste su tre diversi continenti. Da oltre due

---

¹⁷¹ Berlusconi. *150° anniversario Unità d'Italia: messaggio del Presidente del Consiglio*. [16 de març de 2011]. Siti archeologici Palazzo Chigi. De manera consonant amb aquesta "civiltà e (...) tradizione senza paragoni", Jérôme Carcopino (1939, 10) proposà un retrat de la societat romana durant els primers Antonins "(d)ans l'ordre materiel (haussée) au degré supérieur des anciennes civilisations". Això il·lustra com la idea de superioritat està al mateix temps present en la historiografia més tradicional i aparentment amortitzada en el discurs polític, això darrer probablement per l'ús desacomplexat que en féu el feixisme durant el segon quart del s. XX. La Segona Guerra Mundial es guanyà contra aquesta simbologia, però Carcopino, ministre d'educació durant Vichy, jutjat i exonerat després, exemplifica bé en la seva trajectoria vital, la transversalitat d'aquest pensament abans la guerra. Conegué després una rehabilitació com a gran figura de l'arqueologia i la història antiga a França. Com D'Annunzio a Itàlia o Pemán a Espanya -per citar només alguns noms- carrers i institucions públiques duen el seu nom. Aquests homes que des de la perspectiva d'avui estigueren en el cantó equivocat de la política, però que les lletres o la ciència han redimit, formen part d'un canon silenciats en el discurs polític, però molt més present en el paisatge quotidià de les respectives societats.

millenni la Turchia ha prolungato questa funzione di mediazione culturale fra mondi diversi, passando attraverso le esperienze umane dell'Antichità tardiva, della rinascita bizantina e dell'Impero ottomano. Senza di essa, l'Europa non sarebbe quella che è. In questa sua funzione di mediatore culturale, la Turchia trova nell'Italia l'indispensabile anello di congiunzione e di ulteriore proiezione verso l'Occidente e l'Europa del Nord."¹⁷² L'imperi romà fa la seva aparició articulada en el discurs polític i s'ofereix com a referent per a la mediació mediterrània.

La celebració de la unificació és també la ocasió per recordar el rol mediador del país, que connecta política interna i exterior, i s'esten a través dels segles. Frattini ho enuncia de la següent manera: "Italy has a long tradition of mediation that has shaped our history and our approach to international affairs. In the celebrations of the 150th anniversary of Italian unification this year, we commemorated the vision of the founding fathers of our nation and the sacrifices of so many patriots. We also recalled the role of mediation in bridging the gap between the aspirations for independence and the reality of foreign occupation. One century later, our vocation for mediation was fulfilled when we were among the first countries to launch the process of European pacification. (...) Our attitude to mediation is inspired by both our history and our geography. Our territory is located right at the centre of the Mediterranean Sea, making us keenly aware that our security is not independent of that of the region surrounding us."¹⁷³

---

¹⁷² *Intervento del Ministro Frattini al VII Foro di dialogo Italo-Turco*. [9 de novembre de 2010]. Esteri.

¹⁷³ *Intervento del Ministro Frattini in Assemblea Generale su "The role of mediation in the peaceful settlement of disputes"*. [Versió original, 24 de setembre de 2011]. Esteri.

Això es tradueix en un relançament de les relacions mediterrànies marcades pel bilateralisme i que fa abstracció de l'immobilisme dels règims autoritaris dels països socis: Frattini diu que la intensitat de les relacions amb Egipte ha portat a instituir des de 2008 una cimera anual entre els dos governs, es vanta de ser el primer país occidental a fer això, i diu que Mubàrak ha manifestat que el fet ha de constituir un model per al relançament de les relacions mediterrànies. Més endavant, la seva retòrica adquireix un aire estructuralista, per justificar les noves fites i els projectes estrella de la UpM: "Il divario di sviluppo Nord-Sud, approfondito dagli squilibri demografici e dalle dinamiche migratorie, impone la trasformazione del Mediterraneo in un'entità sempre più integrata dell'economia mondiale."¹⁷⁴

La mediació és també proposada entre confessions religioses (animant una oposició comuna al món secular?), tot i que en aquest terreny s'arriba fins a barrejar terrorisme, dret a la vida, política interna i externa: "Integration and intercultural dialogue policies will have to be significantly improved. The objective is to promote the supremacy of life, human dignity, and fundamental freedoms and liberties. In our schools; in the action of law enforcement agencies; in judicial matters; and in international relations. /In the 1970's, 80's and 90's, Italy experienced brutal domestic terrorism and now we stand beside all peoples who have suffered from violence, intolerance, and extremism. We will therefore enthusiastically support the crucial initiative presented today with all the means at our disposal."¹⁷⁵

---

¹⁷⁴ *Intervento del Ministro Franco Frattini in occasione della Cerimonia di Chiusura dell'Anno Italo-Egiziano della Scienza e della Tecnologia.* [Villa Madama, Roma, 15 de desembre de 2009]. Esteri.

¹⁷⁵ *Intervento del Ministro Frattini al "Global Counterterrorism Forum".* [Versió original en anglès. Nova York, 22 de setembre de 2011]. Esteri.

Aquest darrer passatge revela també com es tracta de forjar un vincle conceptual "sòlid" entre seguretat i solidaritat, i en dissipar preocupacions sobre la lesió de les llibertats fonamentals en el procès. Frattini inisítí en el mateix tema intentant explicar que la seguretat ha de comportar solidaritat.¹⁷⁶

La irrupció de la primavera àrab mostrarà un Frattini pretesament autocrític, però en realitat es tracta de vindicar de nou la iniciativa italiana amb l'exemple de la CSCM: ha faltat *lungimiranza* en la relació amb el sud i no s'ha sabut veure venir els esdeveniments de la primavera àrab, moguts per les idees, segons Frattini, i no per interessos. En canvi, si que la va tenir Gianni De Michelis, el qual "formulò la proposta di istituire una Conferenza sulla sicurezza e la cooperazione nel Mediterraneo e nel Medio Oriente: una CSCM sulla base del ruolo positivo svolto dalla CSCE per riavvicinare i due blocchi in cui era divisa l'Europa. /Credo sia opportuno ripartire da quella proposta che, a distanza di due decenni, è ancora realistica ed efficace."¹⁷⁷

---

¹⁷⁶ *Intervento del Ministro Frattini: "International Security and the Libya Crisis"* (*International Institute for Strategic Studies*). [Versió original en anglès. 12 d'abril de 2011]. Esteri.: "Etymologically, the word security comes from the Latin *securitas*, which means 'freedom from care'. For centuries, this interpretation has influenced strategy. Kings and princes were satisfied as long as the enemy was kept at bay. Security was ensured by fortresses and walls. Peoples ignored each other's needs. Compassion and mutual understanding were no more than psychological concepts, with no political effects. We were often uncaring about crises hitting other continents. Some of us had more compassionate feelings. Others felt less involved. Some of us felt indifferent since it is much easier to look away from other people's despair when you yourself are safe. /In recent times, our views of security have started to change. Since 9/11, old certainties no longer hold. We have come to understand that security can no longer be sheltered away in one corner of the world."

¹⁷⁷ *Intervento del Ministro Frattini alla Conferenza dell'IPALMO. La primavera araba: una svolta storica*. [17 de juny de 2011]. Esteri.

Per a Frattini, el Tractat de Lisboa és la ocasió per redescobrir la missió històrica de l'Europa ("aquella de treballar ad una triple 'reconciliació' -tra visió euro-centrica i realitat global, tra dimensió nordica i espai mediterrani, tra Occident i Islam-, perquè ella tingui èxit és però necessari el contribut actiu de tots i els seus Estats membres. L'Itàlia és òbviamet prou a fer la seva part (...)").¹⁷⁸ Subratlla aquí una vegada més la voluntat de mediació, això tenint en compte també que Frattini, malgrat l'accent en les qüestions "espirituals", sempre havia reiterat el suport per Turquia: "(...D)obbiamo dire con convinzione che la Turchia ha un futuro europeo, non possiamo dire al mondo musulmano che la tagliamo fuori perché in quel Paese ci sono 80 milioni di musulmani."¹⁷⁹ La insistència en la posició mediatra, respecte d'altres posicions més dures, es veu potser també en relació a Iran: "C'è, inoltre, un dossier su cui l'Iran ha invece dato sostanziali segnali di volontà di impegno. Parlo della stabilizzazione di Afghanistan e Pakistan che oggi, per la politica estera italiana, è la priorità numero uno (...)."¹⁸⁰

Frattini es refereix a la iniciativa contra les mutilacions genitals femenines, entesa com a "conferma del fatto che si possa universalmente convergere sul principio secondo cui la religione non può essere invocata a sproposito e strumentalizzata per dare copertura a usi tradizionali contrari ai diritti umani. (...) Protesa com'è nel Mediterraneo, l'Italia ha del resto sviluppato nei secoli una tradizione di apertura e sintonia con i vicini popoli di religione islamica. Mutua comprensione alla quale indirizza anche il precetto del Corano che esorta popoli e tribù a

---

¹⁷⁸ *Lectio magistralis del Ministro Frattini all'Università di Enna."1989-2009: La nuova missione storica dell'Europa venti anni dopo la caduta del Muro di Berlino".* [5 de Novembre 2009]. Esteri.

¹⁷⁹ *Intervento del Ministro Frattini al Forum Economico-Finanziario per il Mediterraneo.* [Milà, 21 de juliol de 2009]. Esteri.

¹⁸⁰ Frattini. *Resoconto Audizione On. Ministro (Mediterraneo e Medio Oriente).* [27 de maig de 2009]. Esteri.

conoscersi a vicenda (Sura 49 versetto 13). Tali premesse mi portano a respingere la tesi di quanti sostengono che sia in atto uno scontro tra due civiltà, quella occidentale e quella musulmana. La contrapposizione è semmai tra gli uomini di buona volontà (a prescindere dal credo professato) ed i fanatici intolleranti. In questo contesto, vorrei ribadire il concetto che l'autentico Islam può liberamente prosperare in Italia, mentre sono banditi dal territorio italiano quanti predicano violenza ed odio, appellandosi iniquamente e surrettiziamente al nome dell'Islam. D'altro canto, in virtù di una condizione di reciprocità aperta, ci attendiamo anche da parte vostra un approccio di tolleranza nei confronti delle minoranze religiose."¹⁸¹ Demana l'habitual *quid pro quo* als musulmans.

Quan es tracta de les relacions amb altres àrees d'Europa, per Frattini les gestes de la unificació italiana esdevenen un patrimoni històric compartit, com també ho són la religió i la llibertat: "As a Mediterranean country traditionally looking also towards the Eastern and Balkan regions, Italy bears a special responsibility for the promotion of EU cohesion. /I speak to you today as an active defender, also, of the ancient values and Christian spirit that emanate from the very walls of this Abbey. In joining battle to defend freedom of religion, the Italian Government aims at stressing the role of religious traditions in contributing to peace. To proclaim our identity does not mean opposing that of others. Rather it means revitalizing those universal values that any believer aspires to: solidarity and respect for human nature and dignity." Diu tenir en això el suport dels governs d'Àustria i Hongria, cosa que evidencia l'esforç diplomàtic al respecte. Més endavant: "This year, Italy is celebrating the 150th anniversary of its unification. The twists and turns of history see us

---

¹⁸¹ *Intervento del Ministro Frattini all'Iftar con gli Ambasciatori dell'Organizzazione della Conferenza Islamica.* [Villa Madama, Roma, 2 de setembre de 2010]. Esteri.

remembering our own "spring" while observing that of other Mediterranean peoples. A spring that has been different in its methods but similar in its ideals. /Our independence movement was similar to those of the other nationalities that were part of the Hapsburgs'empire, most notably the Hungarians, with whom we enjoyed close relations at that time. We recall the Hungarian patriots' participation in Garibaldi's Expedition of the Thousand, and Lajos Kossuth's stay in Turin."¹⁸²

De manera similar, Frattini evoca lligams amb Sèrbia, precursors dels que Itàlia presta a la seva integració a Europa: aquests es manifesten en la relació entre *Risorgimento* italiano i la causa independentista sèrbia, els soldats que lluiten conjuntament a la Primera Guerra Mundial, així com el fet que "dopo il ripudio del fascismo, altre migliaia di soldati italiani diedero la loro vita per cacciare via dalla Serbia l'invasore nazista."¹⁸³ El càlcul geoestratègic del tractat de Londres del 1915 s'ignora aquí, així com els fets de l'era Mussolini.¹⁸⁴

En general, el període es veu marcat per una temptativa d'ampliar horitzons, a partir de la mediació com a base, més enllà de la "política regional" de la guerra freda, en que l'acció hauria estat circumscrita a tres cercles concèntrics: area mediterrània, integració europea i relació transatlàntica: "In quel cinquantennio, la misura dello status internazionale dell'Italia era pertanto il risultato della sommatoria tra il nostro valore aggiunto geo-politico nel Mare nostrum; la nostra capacità d'iniziativa

---

¹⁸² *Intervento del Ministro Frattini alla Conferenza congiunta degli Ambasciatori di Ungheria e Austria*. [2 de setembre de 2011]. Esteri.

¹⁸³ *Lectio Magistralis del Ministro Frattini alla Facoltà di Scienze Politiche dell'Università di Belgrado, "Il processo di integrazione europea della Serbia: un percorso da compiere insieme"*. [12 d'octubre de 2011]. Esteri.

¹⁸⁴ El fet que Itàlia "faisait sa guerre pour réaliser ses objectifs nationaux" és patent en la història de les relacions internacionals: el maig de 1915 declarà la guerra a Àustria, l'agost ho féu contra l'Imperi otomà i només a finals d'agost de 1916 ho féu contra Alemanya (GIRAULT I FRANK, 1988, 31).

come Stato fondatore della Comunità europea; e la nostra credibilità come alleato degli Stati Uniti."¹⁸⁵ Més endavant, parla de com els límits es transformen en ponts. Es vol transcendir aquest estat de coses construint nous "ponts", i aquí cita el tractat d'amistat amb Líbia com emblemàtic de la "nostra voluntà di aprire una nuova stagione di cooperazione con i Paesi della regione", ingrés gradual en les estructures euro-atlàntiques des dels Balcans al Caucas, el Caspi i Àsia Central: "Al contempo, il progressivo ingresso dei Balcani nelle strutture euro-atlantiche sta stabilizzando un'area che ci proietta verso il Caucaso, il Caspio e l'Asia centrale (revelador: "Pensiamo, in questo senso, ai nostri interessi energetici e ai relativi progetti di pipeline verso sud-est: ITGI, South Stream e Nabucco").¹⁸⁶

També resulta revelador l'intent d'ampliació del mapa mental euro-mediterrani, quan Frattini diu que Itàlia treballa per incloure els països del Golf ("il cui coinvolgimento nelle politiche euro-mediterranee è fondamentale per garantire la stabilità dell'intera regione, per promuovere la sua integrazione economica e svilupparvi le necessarie infrastrutture energetiche, di trasporto e telecomunicazione") com a "terza sponda" del mar, així com una ampliació del concepte geopolític de l'àrea, que inclou també "la striscia di instabilità che dall'Africa occidentale attraversa il Sahel, risale verso il Corno d'Africa e arriva fino al Golfo di Aden e alla penisola arabica. Un'area generatrice di fattori destabilizzanti che investono il Mediterraneo e mettono a repentaglio la stessa sicurezza europea. Basti pensare, a questo riguardo, al drammatico fenomeno dell'immigrazione clandestina, alla presenza di cellule che fomentano il

---

¹⁸⁵ *Intervento del Ministro Frattini al Convegno Inaugurale delle Celebrazioni dei 150 anni dell'unità d'Italia*. [Universitat de Roma Tor Vergata, 11 de maig de 2010]. Esteri.

¹⁸⁶ *Ibid.*

terrorismo islamico, al traffico di droga e al crimine organizzato, alla pirateria."¹⁸⁷

L'associació de Mezzogiorno i Mediterrani revela en Frattini un cert determinisme, un pessimisme: "Il Mediterraneo è dunque una grande opportunità di sviluppo per il Mezzogiorno, per la sua economia e per la sua cultura, tanto nel dare quanto nel ricevere. (...) Nel Mediterraneo e per il Mediterraneo si fa tanto, ma non sempre il tanto che si fa produce risultati all'altezza degli sforzi e dei mezzi impiegati."¹⁸⁸

Napolitano reclama que la fortalesa de la unitat nacional serveixi no només "a ogni rimbalzo di vecchie tentazioni e illusioni separatiste, ma anche alla tendenza a una certa separatezza della riflessione della Sicilia su se stessa dalla riflessione comune". Per a Napolitano això es compatible amb abordar "quel che è rimasto incompiuto delle finalit  e potenzialit  della storica conquista dell'autonomia siciliana sancita nel 1946 -quasi anticipando l'opera dei Costituenti". Si en bona mesura aquestes potencialitats no s'han realitzat, es tant per les neglig ncies de l'Estat com per les "contaminacions" del crim organitzat".¹⁸⁹

---

¹⁸⁷ *Ibid.*

¹⁸⁸ *Intervento del ministro Frattini in occasione dell'Iniziativa per il Mediterraneo con i Presidenti delle Regioni del Mezzogiorno.* [19 abril de 2010]. Esteri.

¹⁸⁹ *Intervento del Presidente Napolitano al Convegno organizzato dalla Societ  Siciliana per la Storia Patria in occasione del 150° anniversario dell'Unit  d'Italia.* [Palerm, 9 de setembre de 2011]. Quirinale.

7.4. Auge i caiguda del discurs mediterrani transversal

Sarkozy proclama voler redonar a la regió el seu passat d'esplendor, però en la seva visió de fons domina la idea de fer aportació d'aquesta Mediterrània "endreçada" a un Occident reforçat i més unívoc que mai. La cohesió mediterrània és ara sinònim de concloure entre el sud i el nord acords per a projectes econòmics d'envergadura i, amb aquesta finalitat, no es té inconvenient en reconèixer al món arabomusulmà una superioritat passada, que pot ser reviscuda. Mentrestant, l'estigmatització del culte i les identitats musulmanes s'accentua en nombrosos àmbits de la vida pública dels estats estudiats.

a) La basculació sobtada del bressol de la civilització

Resulta clar que la idea de "recuperar" la Mediterrània per al món globalitzat és al centre del discurs de la Unió per la Mediterrània (Sarkozy: "(L)e monde, et notamment l'Europe, en tournant le dos à la Méditerranée a cru tourner le dos à son passé; la vérité c'est qu'il a tourné le dos à l'avenir").¹⁹⁰ Sarkozy arriba a proposar que el procés de pau d'Orient Mitjà es subsumeixi a la UpM, mostrant desconfiança per "d'autres enceintes qui ont montré depuis 1949 leur incapacité à faire en la matière le moindre progrès", en referència al multilateralisme de Nacions Unides i el Quartet.¹⁹¹

Però, de manera més important que això, es produeix la cristallització del discurs sobre la cohesió d'un nou Occident, que Sarkozy qualifica

---

¹⁹⁰ Sarkozy. *Remise du prix de la Fondation Jacques Chirac pour la prévention des conflits*. [6 de novembre de 2009]. Véronis.

¹⁹¹ *Ibid.*

directament de la "família",¹⁹² cosa que tot i el reintegrament ple a la OTAN, no vol dir submissió als Estats Units: "Nous avons nos convictions, nous voulons être des alliés et des amis debout".¹⁹³ A diferència d'altres líders, Sarkozy no dubta en fer-hi intervenir l'imperi romà i recorda el "nous sommes tous des citoyens romains" de Claude Nicolet.¹⁹⁴

---

¹⁹² "L'Histoire nous a appris quoi? Qu'aucun Empire, fût-il le plus important, ne peut gagner contre l'aspiration à la liberté." Això no només és veritat per a la URSS al segle XX, ens diu: "L'aspiration à la liberté, elle n'est pas simplement en Europe, elle est dans toutes les régions du monde. Tous, nous avons eu à faire -et la France comme les autres dans son histoire- à de grandes désillusions quand nous avons oublié que la liberté, elle était faite pour tout le monde. /Par ailleurs, nous sommes tous confrontés aux mêmes risques: le terrorisme, la prolifération, les attaques contre le système informatique, les risques climatiques, la compétition pour les matières premières, la compétition pour l'eau, comme on le voit au Darfour. /Alors il y a la famille, appelons-la occidentale, l'Europe et l'Amérique; nous avons des valeurs communes, nous devons les défendre ensemble, mais pas pour les imposer aux autres, pour les convaincre. (...) Mais devenir membre de l'Union européenne ou devenir membre de l'OTAN, ce n'est pas un droit parce que, si c'est un droit, cela veut dire qu'il n'y a pas de condition, qu'il suffirait de frapper à la porte pour entrer. Avec ce système-là, on détruirait l'Europe et on détruirait l'OTAN. Pour entrer dans l'Union européenne et pour entrer dans l'OTAN, il faut partager des valeurs. Donald [Tusk], tu n'as pas trop parlé des valeurs; c'est la clef, les valeurs. Si l'on ne partage pas les valeurs, on n'est pas membre de la famille.": *Conférence sur la sécurité*. [Munic, 7 de febrer de 2009]. Véronis. En el mateix discurs, torna a insistir en que Europa ha fet un gran error girant l'esquena a la Mediterrània, que vol dir girar l'esquena al seu propi futur: "Ces vingt dernières années on n'a parlé que de l'est. Il fallait la réconciliation de la famille, c'était important. Mais nos racines, nos origines trouvent corps dans ce bassin méditerranéen (...)."

¹⁹³ Sarkozy. *Allocution - Conseil de l'Atlantique Nord*. [4 d'abril de 2009]. Véronis.

¹⁹⁴ Sarkozy. *Discours du Président de la République au Puy-en-Velay*. [3 de març de 2011]. Véronis. La referència -on ressona el "som tots grecs" de Shelley- prové del llibre *Le Métier de citoyen romain*, de Claude Nicolet, un historiador que alternà la història antiga i la història de les idees en època contemporània, especialment en el context del republicanisme a França. La mesura de la distància entre una afirmació i l'altra ens l'aporta Bradley (1934, 156) quan escriu sobre Shelley: "He is saying that the true poetry of Rome, unlike that of Greece, did not fully express itself in poems. The true poetry of Rome lived in its institutions (...)."

Aquest nou Occident proposat té el seu reflex en un gust inaudit per la possibilitat d'aprendre dels Estats Units: Sarkozy destaca "(l)e dynamisme de la société américaine, ce culte du mérite de la société américaine, cette possibilité qu'a celui qui met un genou à terre de tenter une nouvelle aventure, dans cette puissance qui est la première puissance du monde".¹⁹⁵ Comporta també un gust renovat per la història atlàntica, amb deutes i gratituds concretes per heroicitats recíproques,¹⁹⁶ i fins i tot al·lusions al martiri per referir-se a l'11-S.¹⁹⁷ També la retòrica adreçada a la Gran Bretanya, tradicionalment tèbia, esdevé més entusiasta: De Gaulle apareix com a encarnació de la promesa que França i Anglaterra havien fet de no separar-se en el combat durant la Segona Guerra Mundial.¹⁹⁸ Fillon parla del "pacte sagrat" franco-britànic i qualifica les relacions franco-britàniques de marcades per la germanor, i amb la "guerra econòmica" i la defensa com a objectius comuns d'actualitat.¹⁹⁹

---

¹⁹⁵ Sarkozy. *Communauté française de New York*. [23 de setembre 2009]. Véronis.

¹⁹⁶ "Soldats d'Amérique et soldats de France, il y a 230 ans, presque jour pour jour, sur les côtes américaines de Virginie, (...) quelques 20 000 combattants américains et français contraignaient le colonisateur à la reddition sur la presqu'île de l'Yorkton. Au terme d'une audacieuse opération conduite sur terre par le Général Washington et les Généraux français Rochambeau et Lafayette, et dans la baie de Chesapeake par l'Amiral français de Grasse, un enfant de Provence dont Washington dira 'Il fut l'arbitre de la guerre'. Cette victoire décisive allait conduire au triomphe de la Révolution et de l'indépendance américaine. Cette victoire scella à jamais l'amitié entre le peuple américain et le peuple français. Il y a un peu plus de 67 ans, sur ces côtes de Provence, deux mois après l'opération en Normandie, des centaines de milliers de combattants français et américains débarquaient pour prendre l'ennemi nazi en tenaille." Sarkozy. *Discours du Président de la République à l'occasion de la cérémonie franco-américaine, à Cannes*. [4 de novembre de 2011]. Élysée.

¹⁹⁷ Sobre esdeveniments més recents: "Ce n'est pas simplement New York qui a été martyrisé, c'est l'idée que vous incarnez de la liberté à travers le monde et les 3 000 morts que vous pleurez encore.": Sarkozy. *125e anniversaire de la Statue de la Liberté*. [22 de setembre de 2011]. Élysée.

¹⁹⁸ Sarkozy. *Discours du Président de la République à l'occasion du 70ème anniversaire de l'appel du Général De Gaulle*. [18 de juny de 2010]. Élysée.

¹⁹⁹ "Nos nations sont semblables à deux sœurs qui se sont longtemps jalouées avant de se découvrir fondamentalement proches et indispensables l'une à l'autre. (...) Il y a d'abord la force de l'Histoire qui donne à nos deux nations une

Això no resulta incompatible amb el manteniment d'una certa suspicàcia envers els Estats Units: Sarkozy explica l'aposta per la construcció europea per Pompidou l'endemà de l'era De Gaulle com a "le moyen de continuer à défendre nos intérêts face à l'Amérique de Nixon et de Kissinger. Une Amérique qui cherche en permanence à obtenir l'alignement des Européens sur ses choix monétaires, économiques et politiques."²⁰⁰

Pel que fa a la visió de la resta del món, Sarkozy desafia els conceptes tradicionals de la teoria del desenvolupament i dels desequilibris Nord-

---

responsabilité particulière pour défendre la démocratie face à tous les totalitarismes, pour défendre la dignité humaine face à toutes les oppressions. /Au-delà de quelques épisodes très anciens que je tairai pour ne froisser personne -dont ceux de Jeanne d'Arc, de Waterloo et de Trafalgar... -, depuis 1815, nos accrochages les plus sérieux, Monsieur l'Ambassadeur, ont heureusement lieu sur les terrains de sport. /La France connaît le courage de votre nation qui a contribué à deux reprises, il y a 91 ans et 65 ans, à sa liberté. /Le 1er juillet 1916, lors de la première journée de la bataille de la Somme, 20 000 Britanniques sont tombés sur notre sol. (...) /Le temps, Monsieur l'Ambassadeur, n'altère pas le pacte sacré entre nos deux nations, et ce pacte c'est aujourd'hui une force pour agir.": *François Fillon célèbre le pacte sacré entre France et Grande Bretagne*. [12 de juny de 2009]. Véronis. El 2011, Fillon féu referència a les "tranchées de 1914 où sont tombés tant de Britanniques qui reposent en terre de France"; les "(...) heures sombres de 1940 où Winston Churchill avait même offert la fusion entre la France et la Grande-Bretagne", que després el rebuig "des responsables politiques français, bien mal inspirés, il a offert le soutien du Royaume-Uni à la France libre et au Général de Gaulle." La conclusió: "(...) la France et la Grande-Bretagne, malgré toutes leurs différences et malgré toutes leurs querelles, ont su s'unir lorsque l'essentiel était en jeu, en l'occurrence lorsque la liberté du monde était en jeu." Avui, passats els conflictes mortífers, ens diu, també cal estar units en la "guerra econômica mundial" si es vol mantenir el nostre model economic i social, així "un certain leadership dans le monde". L'objectiu no deu ser estrictament la "guerra econômica mundial", però: després de fer referència a una cooperació en defensa "qui ne peut exister qu'entre des nations sœurs", evoca la signatura, el 2 de novembre de 2010, de dos tractats de "coopération, de défense et d'accès à des installations nucléaires communes.": *F.Fillon, l'Angleterre: un partenaire fiable, courageux, pragmatique*. [14 de gener de 2011]. Véronis.

²⁰⁰ Sarkozy. *Colloque célébrant le centenaire de la naissance de Georges Pompidou*. [22 de juny de 2011]. Véronis.

Sud, negant-se a veure la persistència i l'expansió de la pobresa: "Ce que nous appelions autrefois le Tiers monde n'existe plus. La Chine est devenue la deuxième économie mondiale; où est le Tiers monde? Le PIB du Brésil a dépassé le PIB du Royaume Uni; où est le Tiers monde? Aujourd'hui, les pays émergents sont plus proches des pays avancés que des pays les moins avancés. (...) Je le dis, là encore, avec franchise, la mondialisation a permis de faire reculer la pauvreté dans le monde."²⁰¹ Sarkozy trivialitza també aquí: "Au temps de l'émancipation de l'Afrique, au temps de l'organisation a succédé celui de l'appropriation; l'appropriation par le continent africain de son destin. Vous êtes l'objet d'une profonde mutation et c'est le moment de mettre à bas des idées fausses. Et parmi ces idées fausses, il y a celle-ci : l'Afrique en matière économique n'a pas échoué, l'Afrique enregistre des progrès remarquables. Le niveau de sa croissance, plus rapide que sa croissance démographique, est largement supérieur à la moyenne mondiale sur les dix dernières années."²⁰²

En l'àmbit mediterrani, l'època es veu marcada per un pessimisme sobre la democràcia²⁰³ en el món àrab, que es veurà nomès momentàniament interromput per la primavera àrab, enmig de la qual es destaca el que aquest Occident ha fet i pot fer encara fer per la Mediterrània: Frattini afirma que "(t)he principles of democracy and liberty, born many centuries ago in the Mediterranean civilization, are now proclaimed and upheld in the cities of Cairo and Tunis as well as in remote Libyan villages. The revolts have proved that the concept of civil and political

---

²⁰¹ Sarkozy. *Clôture du colloque "Nouveau Monde"*. [6 de gener de 2012]. Véronis.

²⁰² Sarkozy. *Sommet de l'Union africaine*. [30 de gener de 2011]. Véronis.

²⁰³ Segons Dominique Moisi (2013), les revoltes de la primavera contribuïren indirectament a que Israel fos acceptat com a soci estratègic per part d'alguns països àrabs, com ara Aràbia Saudita.

rights was not unknown to the Arab peoples."²⁰⁴ Sarkozy vol aturar el martiri de Líbia ("Benghazi ne sera pas Srebrenica. La Libye ne sera pas le Cambodge martyrisé par les Khmers rouges. Il n'y aura pas un nouveau massacre entre Hutus et Tutsis").²⁰⁵ Després de la mort de Bin Laden, Sarkozy canta victòria després d'un llarg combat durant el qual "(...) nos sociétés sont restées ouvertes, sont restées fidèles à leurs valeurs. On ne combat pas les terroristes avec les méthodes des terroristes. (...) La faiblesse face aux barbares, c'est de la complicité. Nous n'avons rien renié de nos idéaux. (...) /Chaque jour depuis ce 11 septembre, davantage de peuples, partout dans le monde, se réclament de nos valeurs. En Tunisie, en Egypte, en Libye, en Syrie, au Yémen, dans tout le monde arabe et musulman que les terroristes prétendaient incarner, des millions de gens se sont levés pour les valeurs de la démocratie et de la liberté".²⁰⁶

En general, però, aquest pessimisme persistirà com a línia de fons i ajudarà a identificar de forma completa Israel amb el món occidental, un aliniament que es deixa sentir tant en el discurs que destaca heroicitats individuals entorn a la Shoa (com la del diplomàtic Guelfo Zamboni, "che fu Console a Salonico, e che sottrasse centinaia di ebrei al terribile destino della deportazione")²⁰⁷ o denuncia del virus de l'antisemitisme a nivell intern.²⁰⁸ Això s'observa, és clar, també a nivell extern. A la

---

²⁰⁴ *Intervento del Ministro Frattini: "Security and economy: the geopolitics of a changing Middle East" (The Aspen Institute)*. [Versió original en anglès. 5 de març de 2011]. Esteri.

²⁰⁵ Sarkozy. *Discours prononcé à l'issue de la réunion consacrée à la Libye, à New York* [20 de setembre de 2011]. Élysée.

²⁰⁶ Sarkozy. *Le discours du Président à l'occasion du 10e anniversaire du 11 septembre 2011*. [9 de setembre de 2011]. Élysée.

²⁰⁷ *Intervento del Ministro Frattini alla sessione inaugurale della 7a Conferenza degli Ambasciatori*. [Roma, 27 de juliol de 2010]. Esteri.

²⁰⁸ *Minister Frattini's Speech at the London Conference on Combating anti-Semitism*. [Versió original en anglès. 16 de febrer de 2009]. Esteri.: Frattini relaciona el "virus de l'antisemitisme" amb un doble error d'Europa en el passat. En primer lloc, la tendència a amagar la qüestió sota la catifa pensant que era

Knesset, Berlusconi proclama: "Israele, il vostro Stato è davvero il simbolo di questa possibilità di essere liberi e di far vivere la democrazia anche al di fuori dei confini dell'Occidente, ed è proprio per questo che risulta una presenza intollerabile per i fanatici di tutto il mondo."²⁰⁹ Frattini s'espressa en termes similars: "The Jewish people is a child of freedom. For Israel, as for Europe and the United States, freedom is the supreme value, it is the hallmark of culture and identity that unites us."²¹⁰ A Itàlia s'obria pas una neta associació entre jueus i *Risorgimento*, que feia incongruents les lleis racials de 1938: "Sentimento nazionale italiano e coscienza ebraica, 'rinascimento dell'Italia' e 'rinascimento della Giudea' -secondo le parole di Moses Hess nel suo 'Roma e Gerusalemme'- non si ponevano in termini di reciproca esclusione, e nulla poteva motivare -se non un cieco razzismo persecutorio- la espulsione decretata dal fascismo degli ebrei e delle loro comunità dal consorzio civile italiano, da ogni residua garanzia di diritti basilari. Perciò è così importante che in questi ultimi anni si siano riaccessi i riflettori sulle aberranti leggi del 1938." Després d'evocar alguns casos de la Shoa a Europa: "Ma come si arrivò a tanto? Per l'estrema, criminale degenerazione del totalitarismo nazista (e

---

quelcom de superat. En segon lloc, "in the service of a too broadly interpreted ethics of tolerance, the error of applying an abstract model of multicultural integration at the expense of the protection of individual rights, thus supporting a form of cultural relativism that has left us mute when our voices instead should have rung out loud and clear. /Europe has stammered at times in the past in its support of Israel's right to self-defence. The Jewish government's policy has often been accused of having caused the Middle East conflict, but rarely has the inverse been invoked: that Israel's is a struggle to defend its very existence. The European Union has been uncertain for far too long about developing a more mature, strategic relationship with Israel and creating forms of closer cooperation, but its decision to finally do so in 2008 was thanks especially to the EU friends of Israel, in particular to the Italy's efforts.". Vegeu també: Berlusconi. *Messaggio del Presidente del Consiglio, Silvio Berlusconi, per la Giornata della Memoria*. [27 de gener de 2011]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

²⁰⁹ Berlusconi. *Intervento del Presidente del Consiglio alla Knesset*. [3 de febrer de 2010]. Siti archeologici Palazzo Chigi.

²¹⁰ *Discorso del Ministro Frattini presso l'American Jewish Committee*. [Washington DC, 7 de maig de 2009]. Esteri.

orrende degeneracions conobbe anche l'altro totalitarismo del '900, quello sovietico). Ma dobbiamo sapere che il primo seme avvelenato, il primo germe distruttivo fu ed è quello dell'intolleranza, del nazionalismo e del populismo che si traducono in demonizzazione e odio del diverso e dello straniero (...)."²¹¹ Noti's com, malgrat la condemna de les lleis racials, la Shoa és vista com a un tema fonamentalment circumscrit a l'Alemanya nazi, que té la seva rèplica només en el gulag soviètic.

Així doncs, la primavera àrab marca un renovat optimisme democràtic, però torna a bascular cap a fer els valors democràtics "universals". Aquí, de nou, s'usa la comparació amb l'era soviètica: "(...I)l n'y a pas d'exception arabe comme il n'y avait pas d'exception d'Europe de l'Est qui condamnaient les peuples à la dictature, ces peuples, ces jeunes ont montré qu'il y a des valeurs universelles et la démocratie au premier rang de celle-ci." Hi ha, però, diferències en la comparació amb l'Europa de l'est: en primer lloc, aquesta havia completat la transició demogràfica en el moment de la transformació (tenim aquí una nova mostra de la por a la immigració?); en segon lloc, mentre que el comunisme estava en oposició neta amb la democràcia ("La mort de cette idéologie de mort a permis à la démocratie de s'épanouir sur tout le continent européen"), l'evolució futura del món àrab es definirà per com l'islam va a l'encontre de la democràcia; en tercer lloc, l'Europa de l'est tenia el camí traçat, mentre que el món àrab no el té (a partir d'això recalca la utilitat de la UpM per resoldre aquesta manca d'horitzó).²¹²

---

²¹¹ *Intervento del Presidente Napolitano in occasione del Giorno della Memoria* [27 de gener de 2011] Quirinale.

²¹² Sarkozy. *19e Conférence des Ambassadeurs* [31 d'agost de 2011]. Véronis.

Zapatero reivindica la Mediterrània per intervenir al Líban ²¹³ i per reforçar FRONTEX.²¹⁴ Tot i això, ell prefereix mirar cap al futur amb els valors europeus com a base. Així, l'àrea euroamericana, on aquests valors són *veritablement* compartits, centrarà la presidència espanyola. Veiem com s'ha desfet l'equilibri entre Llatinoamèrica i la Mediterrània: "Quiero que la Presidencia española se distinga por ser "euroamericana", en la más amplia acepción del término. (...) La política de vecindad va a ocupar igualmente un espacio relevante (...)." ²¹⁵

b) L'antiga superiotat arabomusulmana és albirada a la cruïlla de civilitzacions

Es posa de relleu la barreja com a un factor de progrés, que fa germinar la modernitat. Sarkozy afirma: "(...L)'Islam, c'est le progrès, la science, la finesse, la modernité et que le fanatisme au nom de l'Islam, c'est un dévoiement de l'Islam. (...) Avec l'Islam, nos prédécesseurs étaient bien en

---

²¹³ Rodríguez Zapatero. *Discurso del Presidente del Gobierno ante la Asamblea General de Naciones Unidas*. [Nova York, 24 de setembre de 2009]. Moncloa.

²¹⁴ Rodríguez Zapatero i Karamanlis. *Conferencia de prensa del Presidente del Gobierno y del Primer Ministro de la República Helénica*. [17 de juliol de 2009]. Moncloa.: "(...E)n nuestra Presidencia nos proponemos fortalecer tres ámbitos de la acción política en materia de inmigración ilegal: fortalecer e incrementar FRONTEX, los medios y las dotaciones de FRONTEX; segundo, fortalecer, incrementar, hacer y conformar una estructura y una acción estable de la Unión Europea para los acuerdos de readmisión con países terceros, y, en tercer lugar, hacer una política de inmigración que vaya acompañada de una política diplomática, de presencia y de asociación con todos los países de origen. (...) Si hay dos países que coinciden siempre en los debates y en las posiciones en el seno del Consejo de la Unión son Grecia y Portugal; Grecia-España-Portugal, Portugal-Grecia-España. Somos países que tenemos casi siempre una visión muy, muy, común de los problemas."

²¹⁵ *Discurso y posterior coloquio del Presidente del Gobierno para presentar los objetivos de la Presidencia española de la Unión Europea en un acto organizado por la Asociación de Periodistas Europeos*. [Madrid 12 de febrer de 2009]. Moncloa.

avance sur le monde et il n'y a aucune raison que ce qui a été le cas il y a des siècles, ne soit pas le cas pour les siècles qui viennent."²¹⁶

En les relations bilatérales, l'histoire française propose des exemples de contacts primaires au plus haut niveau, fins et même avec des pays lointains: avec l'Irak, par exemple, (héritier de civilisations des Sumeriens) unir des échanges qui remontent à Charlemagne et au calife Harun ar-Rachid.²¹⁷ En d'autres cas, les exemples concrets sont plus difficiles à trouver, mais les exemples s'optent pour présenter "comment une civilisation peut nourrir le

---

²¹⁶ Sarkozy. *Pose de la première pierre des nouvelles salles des arts de l'Islam*. [16 de juillet de 2008]. Véronis.

²¹⁷ Prosegueix la glossa de les relacions amb l'Irak: "Développant leur présence au Moyen-Orient au XIXe et XXe siècles, les Français se sont naturellement tournés vers l'Irak où ils ont été parmi les premiers à mettre en valeur vos richesses pétrolières. Vous êtes la troisième puissance pétrolière du monde. /Dans le cadre des relations entre États, La France et l'Irak ont, au cours des années soixante-dix, mis en place des coopérations qui ont permis de former vos médecins, vos ingénieurs, vos universitaires. Puis vint la guerre de 1991, dans laquelle la France tint son rôle tout en marquant son souci de protection des populations civiles, notamment au Kurdistan. Et je veux citer l'action de Bernard Kouchner, très engagé à l'époque et de Danièle Miterrand. /Notre préoccupation pour le sort des Irakiens est restée constante durant la période des sanctions dont, vous le savez, la France n'a cessé de chercher à atténuer les conséquences humanitaires. Nous n'avons pas participé à la coalition de 2003, parce que nous avons considéré que cette intervention ignorait les principes de la Charte des Nations unies. /Mais depuis lors, la France est pleinement engagée dans les efforts de la communauté internationale permettant à l'Irak de rétablir peu à peu sa souveraineté et de se reconstruire. Je rappelle que, ministre des Finances en 2004, j'ai voulu que la France efface la quasi-totalité de la dette irakienne au Club de Paris. Et à l'époque ce fut un fameux affrontement car on expliquait que l'Irak martyrisé n'était pas l'un des pays les plus pauvres du monde et qu'il convenait alors de ne pas annuler notre dette. Nous l'avons annulée parce que nous vous faisons confiance. (...) /L'Irak, cœur du croissant fertile de l'Antiquité, doit aussi réhabiliter son secteur agricole. Une Maison française de l'agriculture aura pour mission de partager avec votre pays notre savoir-faire et nos techniques dès 2010. /Et c'est par l'art, c'est par la création que l'Irak pourra donner de lui-même une image renouvelée. La France prendra sa part dans ce renouveau, en créant une Maison de l'archéologie et des sciences sociales dans la citadelle d'Erbil. Nos écoles rouvrent, notre centre culturel, jamais fermé, reprend l'ensemble de ses activités. La culture qui reprend ses droits, c'est la vie qui renaît dans un Irak démocratique." : Sarkozy. *Dîner d'État offert en l'honneur de M. Jalal Talabani*. [16 de novembre de 2009]. Véronis.

développement d'une autre", com dirà Fillon en parlar de la Universitat Sorbonne Abu Dhabi com a un pont entre civilitzacions: "C'est un lieu où l'on apprendra. (...) C'est un lieu où les étudiants du Golfe pourront remonter aux sources de leur propre droit et découvrir le Code Napoléon sous l'héritage juridique égyptien. /Un lieu où derrière l'œuvre des cubistes, dont s'inspire souvent la génération montante des artistes du Moyen-Orient, on retrouvera l'influence de la Renaissance italienne. /Un lieu où la philosophie occidentale rejoindra ce monde arabe où s'était préservé l'héritage des penseurs grecs pendant le Moyen Age européen, à une époque où Bagdad brillait bien plus que Rome."²¹⁸ Tot seguit, Fillon creu que tot això dibuixa l'esperança d'un nou món i, per reforçar aquesta idea, s'expressa amb un pessimisme històric i una autocrítica seria difícil de sentir a l'interior de França i que adquireixen el seu sentit quan es tracta de parlar als àrabs rics: "Les anciens mondes ne nous inspirent guère de regret, ni le monde d'il y a un siècle où quelques puissances européennes exerçaient un impérialisme sans partage, ni le monde d'il y a 50 ans clivé et figé par la guerre froide, ni même le monde récent dont nous sortons à peine, où la profondeur de l'inégalité économique maintenait des continents entiers hors de la prospérité et de la capacité de faire entendre leur voix."²¹⁹

La UpM vol recollir la idea de la barreja fructífera en la creació d'un Consell Cultural propi, una idea que Fillon creu molt necessària en una Mediterrània -ens diu- on tot està per construir, però on hi ha determinació: "Il s'agit de ressusciter nos héritages entremêlés. (...) /Je pense à la période andalouse où deux fils de Cordoue irriguaient nos sociétés de leur savoir. /Je pense bien sûr à l'Antiquité gréco-romaine. /Je

---

²¹⁸ F. Fillon: *chaque civilisation apporte les richesses de son histoire*. [13 de febrer de 2011]. Véronis.

²¹⁹ *Ibid.*

pense à Aristophane, à Ménandre, à Plaute qui furent joués dans plus de 500 théâtres et odéons antiques qui sont les mêmes ou presque d'Orange à Cyrène, de Malaga à Palmyre ou à Douga (...)."220

c) El "mar obert" es manté discret

El relat de la barreja, per a Fillon, pot ser portat fins a destacar els intercanvis comercials: "Je pense au sens du commerce et aux contacts scientifiques permanents des peuples méditerranéens, des Phéniciens aux Catalans, à tous ces échanges incessants facilités par l'art de la navigation. /Je pense enfin, de façon bien plus contemporaine, aux efforts entrepris par la fondation euro-méditerranéenne, par l'Institut du monde arabe..."221

d) El "xoc de civilitzacions", a cara descoberta

Si l'optimisme sobre noves possibilitats econòmiques revaloritzen la Mediterrània a través d'un discurs que veu a través de l'aiguabarreig el progrés, el pessimisme sobre les possibilitats de la democràcia a la regió manté ben viu el paradigma del xoc de civilitzacions. Normalment, les declaracions polítiques són per encara negar que existeixi tal xoc, però es detecta un fatalisme: per Sarkozy, jueus, àrabs i europeus han de dialogar perquè "(i)ls sont condamnés à vivre ensemble".222

En qualsevol cas, pel que fa a França, es continua esgrimint l'argument que la idea mateixa de xoc de civilitzacions és estranya a la idiosincràsia

---

²²⁰ *François Fillon installe le Conseil Culturel de l'UPM*. [14 de maig de 2009]. Véronis.

²²¹ *Ibid.*

²²² *Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur les priorités de la politique culturelle* [Nîmes, 13 de gener de 2009]. Vie publique.

del país, i per tant aquesta idiosincràsia es pot convertir en garant per contrarestar-la (Fillon: "La thèse de l'affrontement des civilisations, qui n'appartient pas à l'héritage intellectuel de la France, est dangereuse et sans valeur").²²³ Al mateix temps, l'aliniament amb el discurs global imperant s'observa en la resposta de Sarkozy als que l'acusen d'haver traït el llegat del general De Gaulle amb la incorporació del país a la estructura militar de l'OTAN i, per causa de la mateixa acció, de deixar de banda el diàleg amb Rússia o el sud per sotmetre's a una organització que du inherent una "guerra de civilitzacions" contra els musulmans: "C'est l'OTAN qui a volé au secours des musulmans de Bosnie et du Kosovo (c'est une vérité, elle est historique, chacun peut la constater) contre l'agression de Milosevic. Et c'est l'OTAN qui défend le peuple afghan contre le retour des Talibans et d'Al Qaïda."²²⁴

L'arrelament del paradigma també s'observa en una nova jerarquització de les víctimes d'aquest xoc. Frattini parla d'una ruptura del diàleg secular entre les tres religions del llibre, de la qual els cristians en serien les grans víctimes: "La 'cristianofobia' appare oggi un rischio molto più concreto dell'islamofobia tanto paventata negli ultimi dieci anni".²²⁵

---

²²³ F. Fillon: *chaque civilisation apporte les richesses de son histoire*, op. cit.

²²⁴ *Clôture du Colloque sur la France, la défense européenne et l'OTAN au XXIe siècle*. [11 de març de 2009]. Véronis.

²²⁵ *Intervento del Ministro Frattini al Convegno sul tema "Medio Oriente. La testimonianza cristiana al servizio della pace"*. [19 d'octubre de 2010]. Esteri.: "E' in Medio Oriente che l'Ebraismo, il Cristianesimo e l'Islam non solo sono nati ma si sono sviluppati per molti secoli, attraverso un percorso di maturazione spirituale che ha favorito un profondo sviluppo di idee, di esperienze, di vita individuale e comunitaria./ A partire dall'11 settembre 2001 si è affermata, tuttavia, nel mondo, una tendenza a definire in modo esclusivo le identità di appartenenza, anche religiosa, con conseguenze negative sul dialogo tra le diverse religioni e sulla stabilità della regione mediorientale./ Questi sviluppi hanno inciso particolarmente sulla minoranza cristiana, portando ad una situazione che può essere emblematicamente descritta citando il titolo di una recente pubblicazione sull'argomento: 'I Cristiani e il Medio Oriente. La grande fuga'. Il numero dei cristiani in Medio Oriente, che era già radicalmente diminuito durante

En un acte coorganitzat per Espanya i Itàlia, Trinidad Jiménez singularitza la situació crítica de les minories cristianes enloc de situar el fet en un context ampli d'intolerància religiosa: "The right to religious freedom and worship by all citizens is universal. The exercise of this right by religious minorities and, in particular by Christian minorities in some countries, is of deep concern for our societies. /Preventing the expression of religious feeling is a very serious attack against human dignity, because it represents a violation to a fundamental right. Defending people's right to express and practice their religious convictions is an ethical and political need. Especially when we are talking about persons who have freely chosen religions that differ from the majority. In countries where religion is essential in almost all aspects of social life, those who try to follow a minor creed have even more difficulties, putting sometimes their own life at risk. /However, beyond individual considerations, the affirmation of religious feeling is also a main cultural and identitary factor. In the case of Christian minorities, this identity goes back many centuries, and it is impossible to understand the history of the countries where they live without this cultural and social factor. This is why the attacks against

---

il secolo scorso (nella sola Istanbul a inizio Novecento c'erano 50 mila cristiani, mentre ora sono al massimo 2/3 mila) sta, infatti, calando drasticamente. (...) / Le comunità cristiane fronteggiano dunque oggi una doppia sfida: quella derivante dalle fratture politiche interne e internazionali nella regione, e quella proveniente dalla nuova assertività di movimenti fondamentalisti e integralisti, che spesso tendono a confondere la fede cristiana come una caratterizzazione culturale 'dell'occidente'./Da questo punto di vista, in molti contesti le comunità cristiane vivono un'irreale condizione di 'estraneità', pur essendo state storicamente proprio le Chiese orientali i centri propulsori e di irradiazione del cristianesimo e pur essendo le comunità cristiane presenti sul territorio da molto prima dell'arrivo dell'Islam." L'exemple d'Istanbul mostra informació selectiva, ja que no parla de les expulsions recíproques que seguiren la fi de l'Imperi Otomà, i amb criteris ètnico-territorials més que no pas religiosos.

religious freedom that cost the lives of Christians, in Iraq last November, and in Egypt last January, caused such pain and anger."²²⁶

Moratinos enumera les diverses iniciatives que es duen a terme en el marc de l'Aliança de Civilitzacions: l'adopció de l'Estratègia del Sudest Europeu en una cimera regional a Sarajevo (2 de juny de 2010), la propera conclusió de l'Estratègia per a la Mediterrània el novembre a Malta, el desenvolupament de la dimensió regional de la iniciativa a Llatinoamèrica, Àsia y Àfrica, la celebració de conferències de l'OSCE sobre Antisemitisme el 2005 i sobre intolerància i discriminació contra els musulmans el 2007, i una altra celebrada sota la presidència espanyola de la UE i promoguda per l'Aliança de Civilitzacions amb el títol "La libertad religiosa en las sociedades democráticas". Recorda que el 2011 s'organitzarà un seminari la situació de les minories cristianes, impulsat per Espanya i Itàlia (en el qual, com hem vist, participà Trinidad Jiménez) Esmenta altres iniciatives de diàleg i diversitat religiosa com la Iniciativa Saudí, la Paraula Comú de Jordània, o les auspiciades per Filipines i Pakistan. Tot i això, en fer balanç Moratinos diu: "La coyuntura económica no está, sin embargo, a nuestro favor. Es más, las tensiones vinculadas a la diversidad cultural corren el riesgo de agravarse. Por ello nuestro esfuerzo es fundamental en este campo."²²⁷

Trinidad Jiménez mantingué l'aposta per l'Aliança de les Civilitzacions com a quelcom de crucial per aportar a les democràcies la fortalesa que necessiten en haver de cohabitar, per natura, amb els elements radicals que voldrien destruir-la: "Algunas voces manifiestan temores de que en

---

²²⁶ Jiménez García-Herrera. *Discurso en la ceremonia de clausura del seminario de clausura del seminario sobre libertad religiosa*. [Florència, 14 de mayo de 2011]. MAE.

²²⁷ Moratinos. *Intervención en la reunión ministerial del Grupo de Amigos de la Alianza de Civilizaciones*. [Nova York, 24 de setembre 2010]. MAE.

las nuevas democracias puedan instalarse grupos políticos con ideologías radicales o extremistas. La democracia es un sistema abierto y justo de participación política, que ha de ser también capaz de defenderse de aquellos que la amenazan. /Afortunadamente, contamos con instrumentos que pueden ayudar a prevenir estas situaciones. La Alianza de Civilizaciones de las Naciones Unidas, impulsora del diálogo y la cooperación intercultural, es un claro ejemplo. Su estrategia para el Mediterráneo desarrollada en el marco de la Alianza puede contribuir, mediante programas para jóvenes y campañas educativas y de comunicación, a difundir los valores democráticos y el respeto a los derechos humanos, siempre en convivencia con los de las culturas locales."²²⁸

7.5. Balanç de l'etapa 2008-2012

El discurs polític imperant, especialment al principi del període, insisteix en presentar la crisi com a una oportunitat. Per al multilateralisme euro-mediterrani, no obstant, haver canviat completament de guió a les portes d'una commoció regional (la primavera àrab) i una de global (la crisi econòmica) tindrà efectes letals. La marca "Barcelona" desapareix de les relacions euromediterrànies poc després de la creació de la Unió per la Mediterrània i al mateix temps també ho fa l'estratègia integral que havia presidit aquestes relacions. L'evolució de la nova organització, però, no aconseguí un balanç satisfactori ni tan sols dintre dels nous termes. La dispersió inicial dels centres de decisió, les discussions sobre l'assignació dels llocs de responsabilitats, i la insatisfacció sobre les dotacions pressupostàries, entre d'altres factors, entorpeixen la posada en marxa de

---

²²⁸ Jiménez García-Herrera. *Intervención en el plenario de la Asamblea general de Naciones Unidas. Debate general del 66º período de sesiones, op. cit.*

l'estructura, creant un buit de legitimitat que suposarà un llast permanent per la organització.

En relació a la nova filosofia de fons, les coses no són millors. El paradigma integracionista pel que s'havien obert pas les relacions entre les societats d'Europa i la Mediterrània fou desmantellat en el pitjor moment possible per a l'acció exterior de la Unió Europea. Els governants autoritaris mediterranis s'havien convertit en especialment útils com a barrera als grups confessionals violents, així com en assegurar l'abastiment energètic d'Occident, en un context en que la diversificació de fonts s'havia tornat molt necessària. Als governs europeus, cominats a seguir les passes dels Estats Units i abandonar l'"optimisme democràtic" nascut anys abans, se'ls obre la oportunitat d'oferir un pacte als governants autoritaris del sud: relegar la incòmoda agenda de la democratització i els drets humans a canvi de nous espais de negoci en el camp de les infraestructures al sud, per als quals a més la Unió Europea aporta una part substancial del finançament. La paleta d'interessos del nord és similar a la de l'etapa anterior, amb un nou discurs que facilita la sintonia de les seves diplomàcies amb els règims autoritaris del sud com mai no havia existit abans²²⁹. Això significa que, quan esclata la primavera àrab com a

---

²²⁹ *François Fillon, nucléaire français et indépendance énergétique* [19 de maig de 2009]. Véronis.: Per a Fillon, la història dona la raó a l'energia nuclear i diu comptar amb el compromís de l'empresa, i especialment d'Areva, per "écrire ainsi un nouveau chapitre de l'aventure du nucléaire français, menée avec succès depuis près d'un demi siècle. /C'est une chance aussi parce que le nucléaire est la clé de notre indépendance énergétique. /En 1973, la France, avec une clairvoyance exceptionnelle, a opté pour un développement nucléaire massif. /Pendant les années 1990, la pertinence de ce choix est peut-être parfois passée au second plan. /Depuis la remontée des prix pétroliers, la France redécouvre l'intérêt du compromis coût/rendement/souplesse offert par la filière nucléaire. /Et elle le redécouvre d'autant mieux que le débat environnemental confirme et encourage les orientations qui ont été celles de notre pays. /Hier, la totalité des écologistes rejetaient le nucléaire. /Aujourd'hui, certains d'entre eux commencent à penser qu'une énergie sans gaz à effet de serre, une énergie sans rejets de

resposta a dècades d'autoritarisme, en el si de les poblacions del sud la legitimitat de la UE com a actor regional en positiu tot just ha experimentat una caiguda dràstica.

El llenguatge intergovernamental i tecnocràtic de la Unió per a la Mediterrània apareix com a la antítesi del que ha inspirat la primavera àrab. Durant dècades la Comunitat Europea/Unió Europea havia estat incapaç de consolidar el seu ascendent sobre les societats del sud, tant pels canvis d'estratègia constant de les seves polítiques envers la regió, com per no haver aconseguit distanciar el seu missatge ni dels interessos nacionals tradicionals per una banda, ni dels interessos globals dels Estats Units per l'altra. Ambdós conjunts d'interessos han estat més persistents que la voluntat de la Unió Europea de transformar el seu entorn immediat mitjançant l'exercici del seu "poder normatiu", i han pogut finalment confluïr en la fabricació d'un nou discurs global, tan bon punt l'estat de coses ho ha permès.²³⁰

El govern francès pogué fins i tot defensar un "retorn a la Mediterrània" com a la millor recepta front a la crisi i amb l'esclat de la primera àrab, i interpretà inicialment que guanyaven els "nostres" front als que pronosticaven el xoc de civilitzacions, si bé no li resultà fàcil distanciar-

---

particules, une énergie avec une empreinte réduite sur les paysages, c'est sans doute une solution d'avenir!" L'accident de Fukushima, si bé introdueix cauteles, no altera el missatge d'optimisme, cosa a la qual hauria d'ajudar la comparació amb Txernòbil: "Celui de Fukushima a été le résultat d'une catastrophe naturelle exceptionnelle qui a fait plus de 25.000 morts et disparus et qui a détruit des régions entières. /Pourtant malgré son caractère tragique, la catastrophe de Fukushima ne nous ramène pas 25 ans en arrière. /Le traitement de cette crise montre qu'un certain nombre de leçons ont été retenues." *François Fillon s'exprime au Sommet sur la sûreté nucléaire à Kiev*. [19 d'abril de 2011]. Véronis.

²³⁰ En paraules de Soler Lecha i Tarragona (2013), "(l)as instituciones comunitarias, contando con la aquiescencia o la pasividad de los estados miembros reafirman una política diseñada para un mundo que ya no existe".

se, ni tan sols en la oratòria, dels règims autoritaris contra els que s'aixequen els moviments populars del món arabomusulmà. La primavera àrab posà fi momentàniament a un certa visió d'excursionisme pel que fa a la democràcia a la regió. Quan la primavera àrab basculi cap als partits i grups confessionals, aquesta ziga-zaga en poc temps haurà desorientat Europa i li haurà fet perdre el fil del discurs euromediterrani, potser permanentment.

Aquest declivi ràpid del discurs multilateral contrasta amb una eferlescència de les històries nacionals i de la memòria en l'àmbit estatal. Tant a França com a Itàlia la història hebrea apareixerà entrelaçada amb la història nacional, amb la llibertat com a leitmotiv comú i amb la condemna de la Shoa i el record dels seus herois com a pinacle i element de redempció de la societat en el seu conjunt. Espanya també se suma a la tendència internacional d'aquestes commemoracions, tot i que com en el cas dels altres dos països, sense veritablement abordar l'abast de les responsabilitats històriques col·lectives en l'estigmatització i l'extermini dels jueus.

La nova visió de la laïcitat a França, així com el discurs a Itàlia, permetien dir que el veritable perill no era la islamofòbia, sinó l'atac a la lliure expressió religiosa. Tot i que el discurs del govern socialista espanyol es situava clarament en unes altres coordenades, quan Zapatero manifestà la necessitat d'una aliança internacional de "moderats" front al radicalisme, això no podia apel·lar sinó als règims del sud que exhibien els beneficis de sotmetre la vida religiosa a canals polítics autoritaris, a més de la Turquia d'Erdogan, on el fer compatible democràcia representativa i confessionalitat es presentava internacionalment com quelcom d'equiparable al desenvolupament de la democràcia cristiana a l'Europa occidental. Això, abans que és fes del tot evident l'erosió del marc de

llibertats que vivia el país, quan la proposta d'urbanització del parc Gezi generà una revolta massiva a partir de maig de 2013. Vista així, la idea de l'aliança de moderats no només santificava l'estreta associació entre política i religió com a resposta contra el radicalisme confessional sinó que ho feia també contra el radicalisme democràtic.

L'acció exterior europea, sorpresa a contracorrent, es tornà reactiva: el seu propòsit fou aleshores assistir les transicions, centrant-se en l'alleujament dels seus punts més sensibles, sense que fos possible ja dibuixar un horitzó de futur conjunt per l'àrea. En molts sentits, s'enterrà el projecte multilateral tal com havia estat concebut el 1995, sense que el seu lloc l'ocupés una veritable alternativa.

Un dels símptomes d'això és la pèrdua de la imaginació euromediterrània (el que Sarkozy sigui l'excepció s'explica per l'habilitat d'involucrar tota la conca mediterrània en el que és fonamentalment un projecte renacionalitzador: la *unió mediterrània* somiada el 2007). La tendència s'inscriu també en un context més general en què els representants polítics tenen dificultat per representar "històricament" el que està succeïnt a nivell internacional. Recorren aleshores a nocions com a *incertesa* o *complexitat*.²³¹ Per altra banda, la crisi financera de 2008 es tradueix a

---

²³¹ Sarkozy parla de l'inici de l'era de les "potències relatives", marcada per la incertesa: "(...C)'est bien aujourd'hui le sentiment d'un monde sans boussole et sans repère qui domine. Après plusieurs décennies où le monde était partagé en deux camps, l'ordre unipolaire autour duquel on prédisait que le monde s'organiserait n'a pas résisté à la multiplication des crises, au développement des défis globaux et à l'affirmation de nouvelles puissances". Subratlla que això vol dir que ningú pot imposar la seva sola visió de les coses. El diagnòstic sobre les potències emergents, per altra banda, és erroni i perillós: *Déclaration de M. Nicolas Sarkozy, Président de la République, sur les relations entre l'Union européenne et la Russie, à Evian*. [World Policy Conference, 8 d'octubre de 2008]. Vie publique. Moratinos vol analitzar la crisi a partir de teories de les ciències naturals i refundar el sistema, en un moment en que "(l)a complejidad y la presión temporal superan el escenario en el que se crean la mayoría de nuestras

Europa en una profunda crisi econòmica i social, que sens dubte resta atenció al que succeeix fora del continent. Això suposa també una pèrdua de referents o de termes de comparació històrics, si no és per comparar la crisi en curs amb la de 1929 o d'altres.²³²

---

instituciones internacionales tras la Segunda Guerra Mundial". Cita el "gran físico estadounidense y premio Nobel, Murray Gell-Mann", que manté que "todos los sistemas, incluido el internacional, son sistemas complejos adaptativos que adquieren información tanto sobre su entorno como sobre la interacción entre el propio sistema y dicho entorno", o bé el principio de incertidumbre de Heisenberg que "niega la capacidad de conocer de forma simultánea y con exactitud la posición y la velocidad de una partícula, algo que podría aplicarse a la realidad mundial", o encara "el científico francés Théodore Monod", que "considera el azar como elemento clave de toda investigación. El azar positivo más determinante en el medio internacional es el acuerdo político efectivo, que puede diluir la visión catastrofista". A partir de tot això, Moratinos creu que ha arribat el moment d'un salt qualitatiu, que no dubta en qualificar de "proceso constitutivo global": "En la política internacional y la diplomacia de hoy deberíamos de ser capaces de establecer historias probables y preparar posibles respuestas. Podríamos identificar con rigor las distintas partículas elementales (factores políticos, económicos, medioambientales), conocer su campo de acción y combinarlas: *Intervención en la reunión ministerial para la reforma del Consejo de Seguridad de Naciones Unidas*. [Roma, 4 de febrer]. MAE. Frattini també parla de "multi-directional complexity brought about by the diffusion of power in the international system": "The concept of multi-polarity does not reflect the scale of such complexity. The latter means the existence of a limited number of powerful states or distinct poles in the international system. What we are witnessing today, however, is much more than multi-polarity. The emergence of the 'BRICs' is only the tip of the iceberg. (...) Richard Haass spoke of a 'non-polar world', meaning by that that the international system is today characterized by 'numerous centers with meaningful power'. Tot i això es mostra convencut que el lideratge no deixarà de ser dels Estats Units, i no creu que estiguem davant d'una transició de traspàs de poder com el que es produí entre Gran Bretanya i els Estats Units al s. XX.": *Lecture of Minister Frattini at the European Studies Centre of University of Oxford* [17 de novembre de 2008]. Esteri.

²³² Sarkozy veu en la crisi la oportunitat de restaurar l'hegemonia moral i reclama recordar-se de la llarg període de creixement de la posguerra, les "Trente Glorieuses": "(...P)endant 30 ans les valeurs françaises ont été à contrecourant de celles qui dominaient l'économie et la politique mondiales. /Mais qui ne voit que la crise mondiale crée de nouveau des circonstances favorables à cette aspiration française à mettre l'économie au service de l'Homme, et non l'inverse. /Tout nous y ramène: la crise économique, la crise écologique, la crise sociale." *Déclaration du Président de la République devant le Parlement réuni en Congrès*. [22 de juny de 2009]. Assemblée nationale.

La cohesió de la Unió Europea és veu amenaçada a mesura que aflora la divisió entre un nord que es manté relativament pròsper i un sud "indisciplinat". Entre la opinió publicada al nord comencen a aparèixer dubtes de si no caldrà prescindir d'un sud que no se sap adaptar a les regles d'un capitalisme modern, de manera similar a com va convenir deixar de promoure la democràcia a la resta de la Mediterrània. Al sud, es desenvolupa un sentiment que va des de la distància a la hostilitat cap al nord, i creix tot un pensament sudista que en ocasions serveix de nexa conceptual entre "indignats" i mediterraneïtat. Quan Europa, malgrat tot, mira cap enfora, ho fa per constatar la rapidesa amb que els afers europeus es veuen depassats per d'altres realitats "emergents". Un cop s'ha esvaït el mite de l'euro i l'ampliació s'ha aturat, poc queda d'aquell model reeixit de *politeia* postmoderna abocada a inspirar la resta del món. Els mercats no només drenen els països europeus de capital; també drenen la imaginació històrica europea de la primera línia del relat global. Reapareixen qüestions que ara es consideren tancades en fals: la proliferació nuclear, i Iran en concret, fan revisar l'optimisme amb que es va tancar la guerra freda.

Tercera part

Conclusions

8. THE EVOLUTION OF EURO-MEDITERRANEAN MULTILATERALISM IN THE LIGHT OF HISTORICAL ANALOGIES IN POLITICAL DISCOURSE

"We may (...) think of a political society as one that constructs a history of itself that is contestable and contested." - J.G.A. Pocock (2005, 305)

The evidence we have analysed shows a pattern of historical references in French, Spanish, and Italian political discourse on Europe and the Mediterranean. This pattern reveals how the three states have resorted to historical representation to defend their interests in the Mediterranean area.

In all cases, we are faced with characterizations that stem from a previous tradition, and that are firmly rooted in the foundations of the foreign policy of the 20th century.

At the same time, this symbology and traditional language show a remarkable capacity for adaptation, acquiring new meanings with the passing of time.

8.1. The national variants of mediterraneanist discourse

a) France

The French case shows an especially recurrent use of historical images in political discourse. Perhaps the reason for this is the development of a

tradition tying together the imagery of subsequent political systems in the 19th and 20th centuries, which always values historical and cultural references as sources of legitimation. Those references are often placed at the very heart of political conversation, clearly underpinning it, and not just as mere affect. Chirac's approach to such tradition appears to be rather mimetic, with a conventional use adapted to the text's formal elegance and oratorical needs. Toward the end of his mandate, the rise to power of particularly prolix political representatives further stressed the age-old tendency. First, Villepin -both as Chirac's Foreign Affairs Minister and then Prime Minister- showed a profuse, ornamental style, marked by a true *horror vacui*, but ultimately concealing a taste for basic outlines and bullet points. Then, Sarkozy's accession to France's top office presented a new take on the matter, with some features that cannot be confused with those of Villepin's approach. In the words and actions of the new President of the Republic, history has a clear legitimising function, plainly instrumental.

Prior to all of this, *cohabitation* Foreign Minister Védrine ranged between a sober style dictated by his diplomatic profession, and occasional historical digressions with a certain upset tone when constrictions weighing on the international milieu would be too easily overlooked. Barnier barely seems to have ever departed from his technocratic style. Douste-Blazy did so, but perhaps because he was a newcomer in the international arena, the images he would bring up would hardly match, or only tangentially, the ideas he intended to defend. Kouchner shared with Sarkozy the objective of mastering storytelling as a prime tool of power. But otherwise he differs from the president in almost all of the concrete examples of that storytelling, showing without restraint a background markedly different from the person who nominated him. Fillon adhered more tightly to Sarkozy's roadmap, illustrating the projects of the

president with determination and closeness of spirit. His underlying thinking, though, makes him a guardian of the Gaullist essences, compared to a much more experimental and adventurous Sarkozy.

As political interests change throughout the studied period, so does our reading of the historical images supporting them.

In the first phase we have identified (1995-2001), the negotiation of association treaties with Euro-Mediterranean partners offered the prospect of increasing investment in Mediterranean third countries, for the time being without costly concessions for the Northern countries (the liberalization of agricultural products was only foreseen for 2010, when the Euro-Mediterranean free trade zone was to be established). The goal of enhanced political dialogue, and the repercussions it could have in an eventual resolution of the Middle East conflict, constituted one of the main sources of legitimacy of the process. At the same time, like their Spanish and Italian homologues, French leaders stressed the strict separation between the Barcelona process and the Middle East peace process.

In the second phase, (2001-2005), as 9/11 attacks challenged the United State's power, French political discourse underscored the growing contradictions and inadequacies of American world hegemony. With the deep division created by the Iraq war between "Old Europe" and the US, France became intent on offering an alternative kind of leadership to countries around the globe, based on France's most universal legacy: Enlightenment values. To this effect, French history and universal history were broadly likened, together appearing as the path of human progress that now faced, because of the USA's ruthless violence, the risk of derailing. Thus, a tendency already observed in the first phase, with self-

proclaimed attempts to lay down the foundations of a true multipolar world, was now accentuated. In the Euro-Mediterranean area, cultural dialogue was now high on the political agenda, with the creation of some institutional instruments toward that goal: a whole new narrative on politico-cultural blending gained strength in France. Similar to the way France would willingly blur itself with "Europe" in order to lead it in the 90s, it now did so with the "Mediterranean": historical ties with Mediterranean countries were highlighted, while France claimed the ability to bring back the harmony that had allowed the Mediterranean of the past to excel. The image of the "two shores" (as opposed to the historical temptation toward uniformity, now embodied by the US and religious fanaticism alike) became one of the most oft-repeated depictions of that ideal Mediterranean. Now, by representing a two-sided conversation (dialogue) as the region's hope, French leaders split the Mediterranean as object, rather than bind it. However indirectly, this converged with Huntington's identity-ridden worldview, which was gaining ground globally as a self-fulfilling prophecy (BOTTICI I CHALLAND, 2008).

The divide crystalized in perceptions from 2005 on, when several factors coincided. First, Europe had just been the scene of Islamist terrorist attacks -in Madrid and London-, experienced as replicas of the American 9/11: if until then the commotion had mostly awakened solidarity towards the other side of the Atlantic, now it was lived at home. Second, as European countries as a whole dealt with remnants of American disputes over the Iraq war, political narratives had to be revised. Third, energy supply needs had sharpened. Fourth, the "no" outcome in the French and Dutch referenda on the European Constitution project had left a significant empty feeling toward the narrative of the future of the continent. This was felt at least throughout the "reflexion period" lasting

until 2007, and after which that narrative probably never recovered: the European project was seriously eroded by the 2008 financial crisis, in the conceptual domain as in the material domain. Last, the Barcelona +10 summit received a negative appraisal from many sides: the pessimistic diagnosis of the Barcelona Process was initially accompanied by some *mea culpa* (for example, on the *de facto* abandonment of cultural or human dimensions), but speeches promptly focused on new priorities and the investment those could entail. Those priorities were, on one hand, the fight against terrorism and what is largely seen as its correlate, policies to stop immigration, and, on the other hand, energy supply, a domain where true interests were often masked by placing environmental concern at the forefront.

Technocratic language dominated the scene until Sarkozy decided to package emerging interests differently: a restored and magnified historic epic, upon which he intended to build a *Mediterranean union*. The new organization, presented as a wise combination of the old and the new, actually introduced a radical change in form as well as content: the *mot d'ordre* became co-ownership (of the Northern partners and the governmental elites from the South) and broad appeals to the past were in reality a way to accommodate very specific technical projects. Despite statements to the contrary, this radical turn meant giving up on developing a sense of community shared by Europe and the Mediterranean. Political dialogue and dialogue on human rights vanished. Such was the context when the Arab Spring made its irruption.

Three main themes, stemming out of the grand tradition, are alive and well throughout the period. They allow the changes outlined above to function. First, the theme of the *Enlightenment legacy*, which rests on the conviction that French historical experience can also be read as a

universal historical narrative of the quest for freedom and human rights. Second, the theme of the *French sea*, which gives continuity to old ties and colonial domination. It does so by means of a sentimental appropriation of the entire Mediterranean basin and nearby areas, acting as a microcosm of France's global influence. Third, the theme of secularism and the international system: the strict separation between State and religion was progressively reformulated, in theory to introduce greater flexibility in the expression of religious beliefs in society, but in practice opening the door to unequal judgements and appraisals of each creed by the public powers.

The Enlightenment legacy

As the Barcelona Process got underway in the mid-nineties, the main EU member states were putting effort into defining a new, post-bipolar world, away from the shadows of the Cold War. In this respect, the very creation of the EU in 1992 had been a token of optimism of the first magnitude: by every indication, Europe was to be fully autonomous in the new order. France, as a prominent broker for European unity, could present its own cause closely identified with that of a united Europe: if relegating the country's optimism to an unilateral resurrection of the idea of *grandeur* was out of question, so was embracing a copycat American version of that optimism.

One could even believe that one of the old De Gaulle themes, seeing European interests as an extension of French interests, finally had a tacit incarnation. The development of the Common Foreign and Security Policy foreseen in the Maastricht treaty on the one hand, and the debate on the creation of a European Defence Identity on the other hand allowed different European countries to position themselves in favour of greater

independence vis-à-vis the US. In political discourse, the image of France as birthplace of primary universal values was smoothly placed at the service of the European cause.

This state of things continued during the second half of the nineties, a period in which Chirac's historical imagination as well as Védrine's style - much more acquainted with *realpolitik*- boiled down to the same goal: placing France and Europe in an emerging order, an intuitively multipolar one. Védrine's message sought to temper the excess glorification of the French past, showing instead that France and the French were never in better shape than in the present moment. Charette praised French universalism in a circumscribed way, on concrete occasion. At the same time, the robust optimism of the hour allowed him to criticize in depth, in front of an expert audience, the legacy of eurocentrism in the world, without it appearing incongruous with his job as minister (cfr. *Déclaration de M. Hervé de Charette, ministre des Affaires étrangères, sur l'idée française de la laïcité, la nécessité de tolérance et du respect des identités culturelles dans les relations internationales et la condamnation du racisme et de l'exclusion sociale*, Paris, March 27, 1997).

From 9/11 on, such references took on a whole new aspect. Védrine denied that the New York and Washington, DC attacks could be seen as a historic watershed of prime significance, a designation to be reserved for the fall of the Berlin Wall. Using his notion of *hyperpuissance*, the minister underscored the lack of precedents for American power, which make it a historical anomaly. Therefore, France's mission should be to resist that excessive power, which would return to the world all the nuances of its diversity and keep arbitrariness at bay.

Universalism re-emerged in all its force with Villepin at the head of the Foreign Affairs Ministry. With the splitting of the international community and European countries over the Iraq war, Villepin made the case for an "enlightened" program against American aggression: in the face of unilateralism, equality of all members of the international community; in the face of confrontation, fraternity; in the face of the "terrible sting" of the United States' violence, pacifism.

Such game of oppositions, which acquired all its notoriety in the global arena with Villepin's UN speech against the Iraq War, was also transferred to a number of other domains by the French government. In bilateral relations, it was stressed how France's spreading of universal values had left its mark in countries now naturally disposed to cooperation. Accruing one after the other, such renewal of old affinities could shift the global geopolitical balance. The francophony movement was strengthened, presented through references to its founding fathers as a community of spirit between France and its former colonies, and a guarantee of diversity within global governance. In regards to the Mediterranean, it was possible to argue that the region as a whole shared in France's distinct sensibility: thanks to a syncretism of the two shores, in the past France would have drawn on the Mediterranean's original values to shape and disperse universal values. In domestic politics, this rhetoric was nevertheless also used in a restrictive sense, as shown by Villepin's defence of limiting the right of asylum.

In parallel, the French government was asking French citizens to acknowledge, in their views of colonialism, certain positive aspects of that historical experience -transmission of enlightened values, contact with modernity- together with those aspects clearly worth condemnation. Foremost among the latter was slavery, but even there, they suggested,

was a partial redemption of guilt, arguing inaccurately that the French Republic, if hesitantly, had assumed a pioneering role in defending radical equality among individuals and the abolition of slavery.

Sarkozy's presidential term at the same time intensified and redirected all these aspects towards goals different from those which had given them preeminence in the first place. With a personal style able to break with the most elementary axioms of French politics, the new president tried to marry French universalism and proximity to the US. As a matter of fact, rather than a completely new and homogeneous discourse, a true mosaic of sometimes contradictory narratives coexist in the government, due to the very diverse ideological backgrounds of its members. Kouchner, for example, can on many instances be seen as the antithesis of the president himself. The unifying element seems to be the portrait Sarkozy wanted to offer of himself as a heroic and hyperactive leader, promoter of a culture of efficiency, eclectic in order to obtain consensus. As the effects of his pragmatism were questioned, Sarkozy had to defend himself: in doing so, he revealed a much weaker attachment to the ideas of human rights and democracy than his predecessors. On the contrary, he undertook a shift from a national identity that willingly confused itself with the global projection of those abstract concepts, to a new proposal populated with iconic elements, highly visual, where the hero and his quest, the landscape and the epic attached to it, were put in the spotlight.

As a consequence, old debates and controversies rooted in history made a comeback, and new ones were added. Sarkozy boldly insisted on debating the supposedly beneficial aspects of colonialism, and at the same time he advocated for "the entry of the African man in history". He also defended an indissoluble link between former colonizers and colonized, forged by common resistance to Nazism. During that struggle, according to a

Sarkozian theme which belied what actually happened in the Brazzaville conference in 1944, De Gaulle's France would have promised the latter their freedom. On the other hand, whether to give a nod to postcolonial space, or to defend an unbridled Capitalism, Sarkozy maintained that the third world did not exist, in a deliberate confusion between economic growth and distribution of wealth. France, he intends to tell us, is the best interpreter and advocate of the new emerging economic realities.

In storytelling as rich with historical references as Sarkozy's, the Enlightenment legacy appears at times relegated to a mere sequence of national episodes. This leaves space for an anti-revolutionary and reactionary imagination, in the spirit of a *Chouan* vindication, that can denounce a certain *angélisme* threatening society. But, above all, such a narrative loses its original character of an all-encompassing unquestionable moral framework. It often culminates, unexpectedly, in an evocation of WWII and the Cold War, receiving a new moral load. Thus, Sarkozy condemns slavery, mentioning its "reaparition" in the Nazi extermination camps. In regards to the controversy on the publication of the Danish cartoons depicting the prophet Mahomet, Sarkozy said he preferred the excess of caricature to the absence of the right to caricature. He stated that the people's trust in reason -stemming out of the Enlightenment and Christianity- has forged an effective antidote against Totalitarianism. In that way, an identification is established between the enemy of the 20th century, totalitarianism, and the main enemy of the present, Islamic fundamentalism.

The French sea

During the 19th and 20th centuries, from different angles and with different meanings, French foreign policy had entertained the idea that the Mediterranean was a sea where the French footprint was more visible than that of any other power. In the 19th century, with the conquest of Algeria, in addition to growing interests in Morocco and Tunisia, the Western Mediterranean could practically be seen as France's inner sea. In the 20th, the protectorate status over Syria and Lebanon made that perception of a privileged link extend to the sea as a whole.

The objective of maintaining postcolonial links was expanded with the sentimental appropriation of the sea to other nearby countries, to different ends: access to energy and infrastructure contracts (in the Caucasus, for example, but also in the Persian Gulf region) and a hastening of the reconciliation processes in the Mediterranean region itself, such as mending ever-conflictive relations with Algeria, or the international reinsertion of Libya. With the offer of access to nuclear energy, Sarkozy sought to seal the return of French influence to North Africa definitively. On the other hand, with growing interest in Africa as a whole, the Mediterranean was now sometimes seen as a mere nexus between two continents, as was often the case during colonial times.

In the first phase studied (1995-2001), political discourse was still heavily marked by decolonization. In bilateral relations with former colonies, the meaning of the colonial past was hardly addressed, proposing instead a clean slate when discussing prospects for cooperation. To be sure, that became possible to varying degrees, depending on whether independence had left contentious issues or not. In a Morocco without major disputes with France, Chirac insisted on referring to the figure of Mohamed V and

his role in the joint war effort during WWII. Tunisia invariably appeared as Europe's "best pupil" and President Mohamed Ben Ali, as a guarantor and culmination of a stability that would have been foreseeable since independence. This rendered invisible the coup d'état he orchestrated against his predecessor, as well as the fact that the democratization indicators western governmental orators detected time and again were not materializing. The discourse about Lebanon ("si cher au coeur de la France") identifies a special link, one that has its best expression in the affectionate tenderness of General De Gaulle for the country, implying a vulnerability that could easily result in domination. With Syria, on the contrary, virile features prevail, marking the "indestructible amitié" also enunciated by De Gaulle, updated in the boasting of privileged dialogue with Assad. In Algeria, where the wounds of the past were very much open, historic references were avoided as much as possible. It was the time, though, of a bloody internal conflict, opposing the government and violent religious groups, and Juppé had to make it clear that the destinies of the country were not to be decided in Paris, and that the only party the French government sided with was the party of democracy. In that way, he responded indirectly to the international debate of the time on an alleged right of humanitarian interference. At the same time, his ambiguity could be interpreted as a case for excluding from the system - because they were antidemocratic- the religious groups that had won the elections at the beginning of the decade.

In some cases where there had not been direct colonial dominance, the French ascendant could be stressed all the same. In Egypt, a series of occasional encounters initiated by Napoleon's invasion was presented in the guise of bisecular "cooperation" with France, peaking with Mubarak's ("architecte opiniâtre") momentum towards the country's exemplary modernization. Jordan was praised as a providential facilitator, as in the

case of support expressed for the *Charte de stabilité* proposed by Chirac for the Mediterranean. The tone of relations with Turkey was exquisite: sound support for candidacy to the EU was coupled with recognition of the important geostrategic role of the country, presented as symmetric in the East to France in Western Europe (Chirac, once more paraphrasing De Gaulle). On the contrary, the attitude towards Israel could be called critical or even defiant. This was the case for the President of the Republic himself, who for this reason acquired a certain heroic reputation in some Arab/Muslim public opinion.

In the second phase (2001-2005), political discourse actively pursued the strengthening of links with Mediterranean countries, now proposing a joint revisitation of the past, seeking to partially relieve France's image from the burden of abusive colonialism. Distances from Algeria are noted, along with an expression of willingness to overcome them, but without entering into the nitty-gritty of a troubled past.

During the Sarkozy era, historical revisionism was raised to the category of a doctrine of power. Far from former subtleties, Fillon asks to overcome the historic conflict with Algeria without uttering an apology. He speaks of specific measures to help historical research and the memorialization of relations. Sarkozy fully supports Armenia -a "country that resembles France"- in its contentions with Turkey, of which he peremptorily demands to *regarder l'histoire en face* and to admit committing a crime of genocide against the Armenians during WWI. Sarkozy also calls for the recovery of a forgotten maritime vocation to which France has turned its back, and abounds in his references to *métissage* as the key to successfully navigate the globalized world. Kouchner, despite a past linked to the Socialist party and its orbit, does not hesitate to repeatedly evoke the figure of De Gaulle in his official

visits abroad, and presents a certain paternalistic tone towards Africa. The idea of a privileged French ascendant in the area will now be put at the disposal of a specific way to try to obtain generous contracts in some Gulf countries, even in cases where there is not much substance to nourish joint historical imagination (Abu Dhabi, Saudi Arabia), and to support authoritarian leaders in the Mediterranean South. Until the last minute, with the Arab Spring already in full swing, Mubarak merited the recognition of the French government as a keeper of peace in the Middle East.

Secularism and the international system

At the beginning of our period, strict respect for secular principles was maintained as one of the standards of the republican tradition, even if Chirac admitted that abroad, especially in Arab countries, such a question was hard to understand. The fidelity to laïcité did not prevent Chirac from reclaiming for France -by virtue of king's Clovis conversion in the 6th century- the consideration of *fille ainée de l'Église*.

The religious phenomenon and its forms were the object of Villepin's wide disquisitions, who observed a different quality of religion and society depending on the continent, and placed himself in a certain ambivalence when he spoke at the same time of the inevitable imbrication between the religious world and the secular world. He added right away that Europe's historic learning was one of separation between spiritual and earthly power. By contrast, Douste-Blazy insinuated a change in the Republic's approach of obviating religious manifestations, by announcing a willingness to introduce religious knowledge in the school curricula.

Sarkozy's government definitely gave a radical shift to the principle of *laïcité*, which would no longer exclude the recognition of different religious confessions, and on the contrary would enter in regular dealings with them in what resembled a public mentoring of faith. This was presented as a further step in fulfilling France's mission in favour of freedom. The contributions of Protestants and Jews to the *roman nationale* were highlighted: these had been made possible in the first case by overcoming the religious wars of the Modern era, and in the second case by the enfranchisement brought about by the Revolution, turning the discrimination of the Jewish individual into an aberration, outside of the norm of French history (the Dreyfus affair, because paradigmatic, ends up appearing as an *unicum*). Actions and words, though, showed important differences depending on the religion at hand: a point was made of wanting to place Muslim French citizens inside an *Islam de France* mentored by the State. Speech after speech was directed to Muslims with a requirement for behaviour that would prove a true distance from violence and a true adherence to national identity. For Jews, their own history is narrated as intertwined through the ages with that of the Nation and they receive assurances that they will never be forced to choose between their loyalty to France and their loyalty to Israel. In spite of references to French involvement in the Shoa (especially in the *Vel'd'Hiv'* case), the linguistic constructions used prevented a true assumption of guilt. For example, a periphrasis starts by saying that Europe betrayed itself by delivering Jews to the Nazis, since Jews are part of European history itself, concluding that France's responsibility resides in having failed to protect her children from barbarism: the mention of Europe works as an intermediary to avoid linking the name of the country with the direct execution of a crime.

In spite of changes, the notion of secularism will keep all its traditional breadth when it comes to rejecting the prospect of Turkey's EU accession, paradoxically enough, if we consider that, as in France, secularism is also a founding principle of Turkey as a state. Progressively, the zeal of the French government's observation of the principle of secularism becomes synonymous with inflexibility vis-à-vis the Muslim faith, be that at home or elsewhere in the EU. At the same time, the newly found sensitivity towards religion as a phenomenon was displayed internationally, countering Chirac's assumption years earlier that many Arab and Muslim countries reacted with puzzlement to France's banishment of religion in the public sphere. Not coincidentally, the most prosperous elites of those very countries offer, now more than ever, business opportunities.

b) Spain

In Spain, the use of historic images is in general much more limited, compared to that of France. This is due in part to the discontinuity and abrupt changes between successive political regimes since the 19th century, and especially in the 20th century. Iconographic borrowings from previous times were not easy when it came to asserting the legitimacy of a new power in the eyes of the public. At the same time, as is usually the case in foreign policy, Spain's diplomacy remained much more attached to persistent *leitmotifs*, which have ensured coherence over prolonged stretches of time, often by-passing systemic changes in domestic politics.

The different leaders' profiles also help to explain the meager presence of historical images in discourse. González shows a rather classic approach, where occasional historic facts enhance political reasoning and make the text more cohesive. This is also the case for Solana, although in his

speeches this tendency will progressively yield to a preference for great geostrategic sketches of the present time. Westendorp's prose shows an awareness of an extensive diplomatic career in such a way that the use of historical references appears rather as a sign of wanting to transcend such background.

In the first government of the PP, Matutes feels at home both with the EU supranational spirit and an international milieu opening up to business, all punctuated with occasional patriotic accents around the issue of Gibraltar. Aznar himself is no stranger to those views at the beginning of his two terms -including a certain distance towards the US-, but this will change as the end of his term approaches. As Spain's growing influence needed to be asserted in groundbreaking events at the turn of the century -the creation of the Eurozone, the new EU Council of Ministers vote allocation redistribution in the Nice summit-, historical references clearly began talking power politics.

Such an assertive approach was confirmed and enhanced with Aznar's absolute majority during his second term, as well as the new international scenario after 9/11. Now the Atlantic dimension of foreign policy would not only take precedence over European and Mediterranean affairs, but any potential gains in those two areas were used for leverage in relations with the US. First Piqué and later Palacio were in charge of effecting that turn. Both, with different styles, exhibited a great deal of eclecticism, in the case of Palacio in the form of a liberal-conservative synthesis, not always a well coupled one at that.

After the Socialist victory in the 2004 election, Zapatero and Moratinos incarnated a neat rupture with those views. The new president of the government was not prone to historic references and preferred instead to

appeal to voluntarism for the future. Moratinos' speeches do contain historic or literary references almost invariably, but to a great extent those adopt the form of a brief epilogue at the end of the text, sometimes only tangentially related to the content and plainly used for oratorical effect. Other than that, Moratinos seems to be purposefully avoiding the mixture of historic references and political statements, possibly due to seeing history as a multifaceted domain where the incautious diplomat can remain fatally trapped. A much freer expression of a taste for history surfaces in very specific contexts, such as when he was awarded an *honoris causa* doctorate in Malta, the storytelling of his personal involvement in the resolution of the Middle East conflict, or the acknowledgement of his personal attachment to French and francophone culture. During Trinidad Jiménez's mandate, historical references disappear even more. Her speeches only tangentially feature past facts - mostly recent- when they explain the unsettling effects of the Arab Spring and the financial crisis on the present. Activities commemorating Shoah are an exception, but here again, rather than historical detail, the description of the commemoration setting is charged with conveying historical significance.

Spain's Mediterranean policy in the first phase studied (1995-2001) was marked by two chief elements on the diplomatic front. On the one hand, there was a need to put to good use the political credit obtained with the 1991 Middle East peace conference held in Madrid. The fact that the bilateral relationship with Israel was only by way of protracted "normalization" was downplayed, and the government invariably expressed trust in Spain's ability to continue playing a leading role in the efforts to solve the Middle East conflict. On the other hand, the first Euro-Mediterranean summit was celebrated in Barcelona in 1995. As in the case of Latin American relations -largely seen on par with the

Mediterranean by Spain's traditional foreign policy- Spain had not only contributed to an upgrade of the Mediterranean area within EU external relations, but its leading role in that area had been recognized.

The second phase (2001-2005) was clearly marked by Spain's alignment with the US in the Iraq War, distancing Spain from several EU countries and Arab countries alike. On the contrary, the process of normalization of relations with Israel seemed to culminate in such a geostrategic context. Aznar would develop a special affinity with Israel that would never abandon him in the future, even deepening after he left power. After his accession to power, Zapatero made the recomposition of Mediterranean relations one of his priorities: his Foreign Affairs minister would be Moratinos, who as a former special envoy to the Middle East enjoyed a special prestige in the region.

The third phase (2005-2008) was initially singled out by attempts to preserve the brand "Barcelona" in less heady times. The Barcelona +10 summit, which should have relaunched the Euro-Mediterranean process after 10 years of existence, delivered instead a single tangible outcome, an antiterrorist code of conduct. Labelling the process as defunct became commonplace. In reality, national interests and concerns had shifted, and even for Spain the integrality of the Barcelona agenda soon became secondary in the face of urgency: politicians and media raised a state of alarm over attempts of immigrants to jump over the fences of Ceuta and Melilla and the rising number of *cayucos* and other boats destined for the Canary Islands. Spain demanded a common European involvement in the control of external borders, which finally happened via the FRONTEX agency. With political initiative stalling in the region, efforts turned to new pressing needs, like guaranteeing energy supply and advertising a booming clean energy industry, or diverted elsewhere, promoting

sustained opportunities in the Asian markets, getting acquainted with Africa's untapped potential, and facing a growing number of competitors in Latin America. Latin America was now often presented as the main area of historic affiliation and current interest, no longer equal to the Mediterranean. Defending the Barcelona *brand* resurfaced at the end of the phase, with its last skirmish: the government tirelessly brandished the *acquis* obtained by the Barcelona Process to try to influence the Union for the Mediterranean's (UpM) configuration. The denomination "Barcelona Process" was finally abandoned in exchange for the headquarters of the secretariat of the new organization being installed in the Catalan city. In spite of declarations stating that the new organisation would be built from what already existed, the new constellation of projects around which it was finally set up have nothing or little to do with the Barcelona Process dynamics and outcomes.

In the last phase (2008-2012), in contrast with UfM's motto -co-ownership of North and South-, any sense of owning the Euro-Mediterranean process was lost for Spanish diplomacy. On the one hand, the UfM secretariat deployment in Barcelona proved to be a problematic and convoluted one, marked for years by negotiation stalemates, the early resignation of the first Secretary-General, and sluggishness in its modus operandi, while the Élysée exerted de facto power over number of organisational issues. On the other hand, the economic crisis entailed a rapid loss of international status for Spain: while references to the country's Mediterranean background were still present, overoptimistic messages that could be incongruous with a diminished ability to act were now avoided.

During all of this evolution, we find at least three main themes drawn from traditional imagination. In the first place, the *tradicional amistad con los países árabes*, something that matched well with the beginnings of the

Barcelona Process and the need to take positions at a bilateral level when negotiating association treaties with different Mediterranean countries. It entered a state of crisis abruptly with the Iraq War. It would be recovered after the Socialist victory in the May 2004 election, serving the new rationale of equidistance from Arab world and Israel, promoted by Moratinos, mirroring his own former role as EU mediator in the Middle East. Thus, the *tradicional amistad con los países árabes* was subsumed in another paradigm that was gaining strength, the medieval *convivencia* between Arabs, Christians, and Jews.

The idea of *convivencia*, precisely, is the second main theme found repeatedly, since its modest beginnings during the decade following the establishment of diplomatic relations with Israel (1986). The European realignment with the US after the Iraq War fostered a greater homogeneity in the international discourse on Israel. Spain, a usual suspect when it came to antisemitism, was no exception. Government decisions with the goal of memorializing the Shoah multiplied, and government discourse appeared more vulnerable than ever to a logic equating criticism of Israel's state policies to antisemitism.

Last but not least, sometimes Spain could be portrayed as the outpost of civilisation in history. In spite of pessimism surrounding Spain's international position -since the 18th century, but especially since 1898- , in certain domains the Spanish imagination claims a pioneer role, such as the discovery of America, sometimes interpreted as a "first globalisation" and/or an "extension of the West".

The exaltation of the Spanish language is here the main vehicle. Cervantes is continuously mentioned in this respect, especially around the celebration in 2005 of the 400th anniversary of *Don Quixote*. Cervantes'

work constitutes the highest legacy of this Western world extension, and the Quixote character, Spain's finest symbol of liberty offered to the world. Cervantes' life itself -we are sometimes reminded- has its Mediterranean connections, such as his captivity in Algiers.

The tradicional amistad con los países árabes

During the 90s, Spain presented itself to the world as the European country with "the greatest sensibility toward the Arab world" (Matutes). Conversely, Aznar's policy in his second term, and his support for the Iraq War, put this claim on hold. During the Zapatero governments, the rebuilding of such a link was entrusted to Moratinos who, besides using his personal prestige to intervene, relied on the evocation of the historic Cordoba to illustrate how relations could maintain strength, also contributing the creation of the *Casa Árabe* as a new instrument. Spain became the supporter of an *advanced statute* for Morocco within the European Neighbourhood Policy. Toward the end of the second phase (2001-2005) the relationship with different countries was already assessed in terms of security, and of the connections between them and Spain via human movements and energy, which required particularly prosaic language. An element pointing in the same direction was the need to balance the relationship maintained with Arab countries and the relationship developed with Israel, with an eye to equidistance. Moratinos, in the third phase (2005-2008), criticised the Arab elites for continuing to cry over the existence of a double standard, telling them they had to assume their own responsibility for the state of their own societies. The pro-Arab discourse dilutes itself all the same within the rhetoric of the Alliance of Civilizations. We witness a progressive demotion of the Mediterranean in favor of Latin America, in the way in which foreign policy priorities are now enunciated. At the same time, the official

discourse stays largely acritical of the authoritarian regimes of the Mediterranean South.

The convivencia

Confidence over Spain's role after the Madrid Conference sometimes inflated expectations of solving the Middle East conflict. That being said, during the 90s, the normalization of relations with Israel was still gradual and slow.

With the Zapatero government, and with Moratinos at the head of the Foreign Affairs ministry, the medieval *convivencia* narrative was fully instituted, reflecting an equal triangulation of foreign policy with Israel and the Arab world, with Maimonides, Córdoba or the *Escuela de Traductores de Toledo* as symbols. The histories of Jews and of Spain were presented as parallel epics, the second one aberrant for a long time, until occult or lost dimensions were found again, "among which, one of the dearest is the Jewish one". To articulate such a reencounter, Casa de Sefarad was created.

In the third phase (2005-2008), Moratinos gave a retroactive look at the reestablishment of diplomatic relations with Israel, implicitly treating the goal as accomplished. He also offered his vision on what had changed in the efforts towards resolving the Middle East Conflict. It was the moment of several international initiatives on the Holocaust that Spain promoted or to which Spain adhered: commitment to remembrance and the teaching of the Holocaust, willingness to join the international working group on the issue, and disposition to cooperate with Yad Vashem. In addition, Moratinos wanted to link the Jewish religion to the Alliance of Civilizations, and shared the views of French leaders: history hits bottom

with the Shoah, but at the end of the day was able to redeem itself, because "the solidarity of the Righteous [Among the Nations] symbolically saved humankind".

The outpost of civilization

During the 90s, Spain's "Mediterranean identity" did not yet embrace the Jewish component. Classical heritage combined with Arab-Muslim culture was presented as making it possible to germinate a Spain capable of the act of discovering America, which in the present made the country merit a place of exception in the new West. The Mediterranean, however, was praised as a community of origin rather than a community of destiny, something that corresponded more clearly to Latin America. During the PP governments, speeches had to overlook the reasons why Spain, which vindicated an important part of this new West, had not been present from the beginning in the great rendezvous of European integration.

For Spain's official discourse, it would be hard to build an exceptionalist narrative using Mediterranean history as a basis, if it did not ultimately exalt the medieval *convivencia* as a frontrunner of modern tolerance. On the contrary, Atlantic history provides much more adequate materials, an opportunity the government did not fail to seize during Aznar's Atlantic turn in the first years of the 2000s. Palacio insinuates the discovery of America can be seen as a "first globalization", and uses this as a metaphor for the new horizons modernity is bound to conquer. When Zapatero's government sought to rebuild links with the US government, it also resorted to Atlantic history, involving an icon dear to French politics (Lafayette) as well as Spain's own presence in California, or the little known -Moratinos tells us- Spanish participation in the US independence war, siding with the revolutionaries.

Nevertheless, the main icon making its way in the domain of exceptionalism is not historic, but literary. Don Quixote is presented to the world as a symbol of freedom, of the unity of the Spanish language around the world ("synthesis of *univers Spain*") and even of the Mediterranean, through the vicissitudes of the author. Don Quixote reveals himself as an extremely versatile hero, apt for helping to visualize Zapatero's objective of "turning Spain into a country synonymous with justice and solidarity".

c) Italy

During the second half of the nineties, both Dini and Agnelli conducted foreign policy that resorted to diplomatic skills and to a very institutional language. As in the other cases of "conventional" discourse we have pointed out, historical images are occasionally embedded to justify the geostrategic choices of the present, in this case the balance between alliance with the US and commitment to an ever-united Europe. Contrary to the other two cases, Italy's Mediterranean policy can simultaneously relate to both. Ongoing instability in the Balkans tinges perception of the Mediterranean with negative notes, with immigration increasingly singled out as one of its main "risks".

Prodi compared his own accession to power with the consensus that gave birth to the Italian Republic half a century earlier. D'Alema also had to justify replacing Prodi as Prime Minister under the pressure of historical momentum in the consolidation of the Italian political system.

Berlusconi, back in power as Prime Minister in 2001, would certainly make a more irregular use of history in his speeches, but with some statements that would become controversial, such as his affirmation about the superiority of Western civilization or the downplaying of repression during the Mussolini era. Berlusconi's first Foreign Affairs minister in his second mandate, Ruggiero, could not reconcile his cautious style, well versed in the multilateral arena, with the former's outspoken manners -he resigned before one year was up. Successive Foreign Ministers within Berlusconi's government (Berlusconi himself, Frattini, Fini) were particularly adamant in their calls for the strengthening of the West to counter radical Islam.

When Prodi and D'Alema were back in power between 2006 and 2008 (the first as Prime Minister, and the second as Foreign Affairs Minister), both seemed to be looking well beyond the Mediterranean: external action clearly aimed for global outreach. With Berlusconi's third comeback at the helm of the government, mending unresolved historical issues in Mediterranean bilateral relations (Libya as a case in point) was put at the service of business opportunities.

Regarding traditional themes contained in Italian speeches on foreign policy, we deemed it pertinent to this study to examine three of them: Roman-ness, mediation and the duality of the *Mezzogiorno*.

Roman-ness

When it comes to the first theme, results did not match our initial expectations: references to the Roman Empire are notably scarce. They seem to have become unfit after their intensive use during Mussolini's era, and since the postwar period they would not sit well with Italian society

nor with Mediterranean partners, to which they bring memories of domination attempts, rather than a proposition of interaction between peers. But Italy's political culture has felt uneasy about the evocation of the Roman Empire even before the aftermath of Fascism: intellectual history shows us that since the 19th century using ancient Rome as a model for political action was not a given. The idea was not of help during the Risorgimento with defining the new nation-state territorial boundaries, and revolutionaries were wary of associations with imperialism.

The analysed speeches show how this difficult relationship persists,¹ most likely complicated by the memory of Fascism. References in recent years are scarce and sometimes nearing a witticism, as when Berlusconi affirmed that no one was more Europeist than Italians, because Rome turned all peoples of Europe into Roman citizens, or when, in the midst of the 150th unification of Italy anniversary commemoration, asserted that the country was actually thousands of years old since, in fact, it goes back to the Romans.

Resorting to Roman-ness seems to have a more conscientious dimension when it is enclosed in other kinds of imagination, erasing its in-the-face meaning of imposition and dominance. In part thanks to forty years of Christian Democrat governments in Italy, a compromise was found, one that also attempted to dispel the historical mistrust between the early Italians and the Pope's earthly power. References to Christianity have substituted references to the Roman Empire, and Christianity is here

---

¹ What Burbank and Cooper do not hesitate to characterize as "seductive culture" (referring to ways of generating social status within the empire) does not seem sufficient for contemporary praise. The two authors write (p. 35-36): "The Roman empire offers people of social standing, both in and outside the capital, an opportunity to participate in a civilization that celebrated its divine origins, earthly grandeur, and superior way of life. For many centuries, the empire was able to absorb and integrate earlier cultures into a synthetic Roman way."

understood as a historical reality that transcends religion to mark all aspects of society. For Frattini, Roman-ness and Christianity go hand in hand when it comes to demanding a clear mention of Europe's Christian roots in the project of the European Constitution, in the midst of a heated and lengthy debate.

Yet when religion needs to be by-passed, the symbolism of the Roman Empire can be reinstated: Frattini evokes the second Rome of Constantinople to explain how natural he finds Italy's support of Turkey's bid for EU accession. For Fini, the contribution of the Roman Empire in this institutionalization of law is what makes it possible to fight against fanaticisms and fundamentalisms in the present.

Mediation

Regarding mediation, references are much more abundant: according to a repeated view, due to its central position in the Mediterranean basin, Italy enjoys privileged avenues for communication with other international actors. In other words, because of its central geographical location, Italy presents itself to the world as a country with a mediating vocation. Such a vocation can extend towards the countries of nearby areas (the Balkans, for example) as well as between religions. At the same time, it gives the Mediterranean a direct connection that does not necessarily have to go through European politics (unlike Spain's case). When it comes to Euro-Mediterranean relations, the memory of the Italian initiatives at the beginning of the 90s for a "Mediterranean CSCE" is persistent. This closeness is noted both in spatial terms (Turkey's proximity, for example, is grounds for supporting its accession to EU) and in spiritual terms (the contagion of 19th century Italy's national awakening). Coherently, Italy offers itself as "a bridge" on a myriad of occasions: the stabilization of

the Balkans, a more comprehensive approach to Euro-African relations during Prodi's government, or even the attempted overcoming of the colonial past with Libya when Berlusconi's contrition secured contracts from the Gaddafi administration.

In the fourth phase (2008-2012), such a mediating vocation lends itself to the re-launching of Mediterranean relations, now on a more clearly bilateral basis. It strives to expand the Euro-Mediterranean mind map (Frattoni) so as to include the Gulf countries as a "terza sponda", with the double excuse of stability and promotion of infrastructure. On the other hand, the idea of a coalition among religions facing the secular world was taking shape, which together with extremism, was signalled as the true enemy. The zealous defence of Italian identity was made compatible with respect for the religious identity of "others", on the basis that there are universal values shared by any believer, which helps to flatter international allies by placing their own beliefs on par with others'. This does not mean, however, as in the French case, that domestic politics does not systematically make demands on believers of Islam in terms of behaviour. This was also the time of the commemoration of the 150th anniversary of Italian Unification, which was presented as a model successfully exported to other emancipation movements. It thus became a "shared" historical heritage, which helps to maintain the global distinction between "good nationalism" of the 19th century and "aggressive nationalism" of the 20th century.

In Italy, an association is established between the *Risorgimento* and the Jewish renaissance. Even if the 1938 racial laws are now often condemned, the Shoah largely remains a question external to Italian history.

The duality of the Mezzogiorno

Lastly, the image of the Mediterranean in Italy is intertwined with the image of the State's own internal cohesion. The political class often has to respond to the sentiment that there are at least two Italies, one in the North and one in the South, the latter sometimes playing its own mediterraneity against "Europe", or against a certain idea of "Europe". The official discourse, for obvious reasons, tends not to delve deeply into the question and stresses instead national cohesion to all effects. However, some government leaders allow for glimpses of the problem via concomitant questions, such as the problems of underdevelopment in the South. Frattini sees a certain determinism, a pessimism, in the association between Mezzogiorno and the Mediterranean: its results are not at the height of the efforts invested. Napolitano entertains the question of the original duality of the nation, a propos of the events surrounding unification and the tendency to "think" Sicily as separate from the rest of Italy.

Such dual thinking has its own relation with historiography, which has sometimes wondered whether national history can be understood as the sum of two halves (North and South) rather than a united whole. This has its corollary in the fact that the evolution of the South has been able to be seen as particularly linked to the Mediterranean, in opposition to a clearly European North. In recent times, that thinking has managed to connect -in part, inspiring it- with a whole "Southern" movement at the European level, one that to varying degrees rejects the existing idea of united Europe and insists on "Mediterranean-ness" as an alternative paradigm. With the economic and social crisis beginning in 2008, the *pensiero meridionale* is on the rise, leaving theoretical reflection behind to link itself decidedly to the protest movements against "Europe".

8.2. The transversal Mediterranean discourse

To analyse how these state realities converge in the multilateral discourse used to justify the existence and development of the Euro-Mediterranean multilateral framework, we have defined four commonplaces -sometimes complementary, sometimes contradictory- that function as areas of contact between speeches on the Mediterranean.

In the first place, we have explored the idea of the Mediterranean as the *cradle of civilization*: regardless of professed multicultural or crosscultural approaches, a majority of the speeches view the Mediterranean as the place where today's world and its values have their most ancestral origin. In the second place, we have identified a view of the Mediterranean as a *whirlpool of cultures*, stressing the blending of influences over the existence of an original core. In the third place, we have analysed historical illustrations of the Mediterranean as an *open sea*, normally in relation with commercial exchanges and a constant dynamism of material flows and ideas. Last, we have seen how, in spite of their reiterated assurances that the clash of civilizations will not happen, most orators see division between opposing blocs as a fundamental feature in Mediterranean history.

a) The cradle of civilization

In its most aprioristic meaning, the "Mediterranean" in political discourse is a synonym for the "Classical world". More elaborate views contemplate a more prolonged fusion of cultural elements -although Greece continues to have an originary, preponderant presence- in the genesis of a

"Mediterranean spirit". Such a spirit would have brought human skill to its heights, and after having moved to Northern Europe half way through the Modern era, it would have been projected to the rest of the world.

In the first phase (1995-2001), while trying to redefine united Europe's relationship with the rest of the world, Europeans discover themselves as having unique insight into the true nature of the Mediterranean, which was referred to as a "common mother", "cradle" or "family". Reacquainting itself with the Mediterranean would therefore help Europe to single out its own identity in relation to the US, with which until very recently a fundamentally "soldierly" relationship (Matutes) was entertained. It was unclear which would be the new *enemy* to give continuity to transatlantic security arrangements. In the Mediterranean *cradle*, the greatest European nations' contributions to world history (the Renaissance, geographical discoveries, the Enlightenment) would harmoniously imbricate. Russia as well as the US could be left out of such a civilizational conglomerate (Matutes). The confident mood mostly prevents any mention of the colonial past in the context of bilateral relations with third Mediterranean countries. Charette's self-criticism shows, though, how the same confidence is not undermined when he serenely denounces remnants of colonial mentality under the guise of eurocentrism.

In the second phase, we observe greater awareness of the fact that the Mediterranean was not the center of the world anymore (Villepin). At the same time, the region was seen as a model for the globalized world (Palacio also sees the Mediterranean as a radicalized version of global conflicts). Assessment of 9/11 ranged between admitting to not having been able to see it coming (Palacio), and believing it was being exaggerated as a historical watershed (Védrine). A theory about latent treason within societies arose: in Palacio's version, anti-Iraq War

movements were actually rising in support of Saddam Hussein and against an establishment with the legitimacy of more than 2000 years of history. Her views undoubtedly echoed Bush's approach to the *War on Terror* ("You're either with us or against us"). The Iraq invasion, however, was met with two very different responses in European countries. In the cases of Spain and Italy, among others, a call was sounded to rally behind the US in defense of the West (Tocqueville comes in handy here). Like Germany, France opposed the US-led military campaign: unlike Berlin, the Paris government was intent on shaping an alternative model to American world leadership. This led some, especially in Italy, to wonder whether there were two "Westes" instead of one (Fini's answer was "no").

In the third phase (2005-2008), after a particularly negative appraisal in the year 2005, the perception of the shrinkage of the European world becomes more acute. In Italy, a whole debate took place on how to counter decline in the face of the rise of China and India, sometimes perceived as a historical comeback (D'Alema). Moratinos proposed a new West, now more clearly defined as an alignment of interests, well beyond the West's traditional geographic limits. For Zapatero, a certain treatment of immigration can articulate a new model of "political civilization".

In the fourth phase (2008-2012), Sarkozy was intent on regaining the Mediterranean for the globalized world, the sea capable of "regenerating" a world in crisis. With his staunch pro-American stance, unprecedented in a French president, he favored a new West as a "family" now definitely including the US. In the French president's discourse, we can also see a reviving of the rhetoric of friendship with Great Britain, with "economic war" and cooperation in defense cited as the main ties. In a different but not completely unrelated way, the 2010 Spanish presidency of the EU advertised itself as the the most "Euro-American" in history, while

neighbourhood policy -which includes Mediterranean policy- only appeared in a second range of external priorities.

The prospects for democracy in the Arab countries had long been seen through the prism of pessimism. The Arab Spring momentarily dispelled that pessimism. Frattini could even say that democracy was an age-old Mediterranean legacy that was finally claimed in Cairo and Tunis. In France, Sarkozy compared -by noting both similarities and differences- the path to democracy of the former communist countries and that of the Arab countries in the present moment. Negative views, though, did return as the revolutionary processes unfolded. Israel, "freedom's child" (Frattini), would remain as a solitary testimony of what "living in democracy outside the limits of the West means" (Berlusconi). Criticism of Israel's policies were presented as a product of the "virus of anti-Semitism" (Frattini).

b) The crossroad of cultures

The Mediterranean is also seen as the meeting point of the most central cultures in the history of humankind. In its most elaborate expressions, the theme conveys the image of a whirlpool of influences to explain Mediterranean genius. Because of its repeated use in official instances, however, we have opted for the wording "crossroad of cultures", which stresses *encounter* over *blending*.

Some of the preferred figures here are the Arab scholars who ensured the transmission of classical thought, Averroes as a main case in point. Ibn Khaldun is also often mentioned as an advanced thinker for his own time, whose ideas would be confirmed centuries later by modern western

thought (in Tocqueville's works, for example). The spectrum represented, though, is quite limited: even if Braudel is often mentioned as an authoritative argument, we hardly observe any characterization of the sea basin as a space dominated by the uninterrupted interaction of small communities.

In the first phase (1995-2001), the theme of the *crossroad of cultures* was especially apt for promoting the idea of interdependence. From the beginning, though, the wealth of each culture's contribution appears unequal. The Muslim contribution is often presented as an accessory or an addition which enriches an already more than solid Classical legacy.

In the second phase (2001-2005), Villepin did not hesitate to present the most primeval Mediterranean fusions as a matter for the "poètes de la créolité", mixing historic registers and portraying *métissage* as one of France's privileged assets for mastering globalization (Sarkozy would later draw on this even more). Berlusconi, in spite of his controversial words affirming the superiority of western culture, also finds historical examples of fruitful exchanges between Italy and Islam, which can be "renewed" in the present: Venice with the Levant, Genoa with the Maghreb, the Arabs in Sicily, the Arab school of medicine in Salerno, Avicenna and Bologna...

In the third phase (2005-2008), the whirlpool image undergoes an abrupt change, since it was less adequate for representing new interests. Past cultural contacts in the spotlight are now those that speak of a nexus between Europe and the African continent as a whole, the latter becoming the new geopolitical focal point (Douste-Blazy, Moratinos, Sarkozy). The Mediterranean was left in a rather instrumental position (assembling Europe and Africa), the province of what could have been but was not:

Chirac laments that, beyond the transmission of classical wisdom by Arabs, beyond Aristotle's veneration of Averroes, "our" histories have followed different paths.

In the fourth phase (2008-2012), Sarkozy wanted to adorn the current relationship with the most prosperous countries of the Arab world with a longstanding optimism: according to the French president -as well as Prime Minister Fillon- in the future Arabs could recover the advantageous position they once enjoyed in the past. The new centre of the Sorbonne in Abu Dhabi was presented as a bridge of civilizations. The UfM's Cultural Council was to assess how "synergies" of all kinds could be facilitated by cultural contacts.

c) The open sea

Contrary to our initial expectations, the theme of the *open sea* has a limited occurrence compared to the others. Governments do not seem too keen on underlining the dynamism of medieval commerce: this might support current sub-state (regions, municipalities) external action better than state foreign policy. More importantly: no matter how much contact between individuals and cultural borrowings are brought to the fore, the world of politics does not seem capable of representing a Mediterranean where commerce constitutes one of the main occasions for contact. A regular commercial relationship between all the sea's shores, independent of the religion of its inhabitants, does not seem conceivable. Instead, Mediterranean history appears to have been fundamentally marked by the antagonism of compact, impermeable blocs.

As a consequence, despite its positive message, the open sea theme is a subaltern one within the politician's historical narrative. It is adequate, for instance, for glossing local histories (the case of Marseilles with Chirac), or for supplementing historical elements of other kinds when those are hard to find, as in the case of Libya and the reference to one of the first French consulates situated in the country (Villepin). The creation of the UfM finally found some inspiration on the theme, but we should note that Sarkozy and his government ventured to reinterpret Mediterranean history virtually in every direction. Douste-Blazy had already used the image of a splendid Venice thanks to commerce and to its varied cultural influences, in order to complain about the weakness of the Barcelona process' cultural *basket* after ten years of existence. The union of projects which constitutes the UfM matches the idea of an open sea: for Kouchner, the UfM was already made by the Phoenicians. Fillon also evoked the Phoenicians, and Catalan sailors, when discussing the UfM.

At times, the most visible figure of the open sea is its end: Moratinos presents to us the Malta of the Templars as a reality full of vitality only until its decay when the sea closes, until then the Templars having become prosperous precisely in the porous fracture line between two opposing realities, Islam and Christianity.

d) The clash of civilizations

Already in the beginnings of the Barcelona Process, political discourse was not exempt from references to hostility between identities. "Understanding" Islam and not confusing it with terrorism already featured among the functions Felipe González attributed to the process at its start. Identity tensions, though, were primarily seen as a side effect of

the North-South socio-economic gap. In retrospect, it is striking how easily Huntington's concepts are embraced -sometimes without notice- to interpret the geopolitics of the time. In referring to incomprehension between Islam and the West, Chirac thought it necessary to specify that the majority of Muslims were not guided by parameters of intolerance.

In the second phase (2001-2005), Villepin believed that it was not sufficient to condemn *communitarisme* (a disparaging French term for the demands of minority groups leading to their splitting apart from society). It was necessary to understand how that term conveyed anxiety in the face of globalization. Different leaders expressed their views on whether it was suitable to speak about "civilization" or "civilizations", singular or plural. A certain turmoil on the subject occurred: Zapatero created the *Alliance of Civilizations* (together with Erdogan), but at the same time believed in a single civilization. He also claimed that any pretense of the superiority of the "free nations" should be exposed on an ethical level, especially with matters such as terrorism putting ethics to the test. Fini did not accept that terrorism could be seen as a consequence of the conduct of the West. He spoke instead of the totalizing character of terrorism and compared it to Communism, at least with the Communism of the past: in the present, as in the past, it was necessary to say "no" to democratic relativism.

In the third phase (2005-2008), Douste-Blazy noted the presence of "cultural challenges within the domain of politics, sometimes irrationally". The *Alliance of Civilizations* was promoted as a global version of the Barcelona Process (Moratinos), and as a basis for an "alliance of moderates" (Zapatero). From his Christian convictions, Prodi defended secularism against the clash of civilizations. D'Alema believed the solution was to ensure the European unity process switched from

centering on internal policies to external policies, achieving a world of concord by preaching by example.

At the end of the studied period, it was possible to present the Mediterranean *convivencia* as a fatality: Mediterranean peoples were "condemned" to living together (Sarkozy). Fillon did not admit the idea of a clash of civilizations because it was a "stranger to the French tradition and without value". However, in contrast with prior caution, Sarkozy was now openly referring to the plans of Islamist groups wanting to restore the Caliphate. The very *Mediterranean union* was supposed to be an antidote against such objectives. Frattini also indirectly recognized the existence of the clash of civilizations when he pointed out a new hierarchy of victims of that clash: for the minister, Christianophobia had become the main problem in this domain. Moratinos affirmed that "tensions due to cultural diversity run the risk of becoming aggravated", in part because of the economic context, and due to this the government multiplied its involvement in international initiatives of dialogue.

8.3. The transformation of the Euromediterranean multilateral space

In the studied speeches, the meaning of the idea of the Mediterranean is subject to tension between a static element ("The Mediterranean is Europe's foundational place") and a dynamic one ("Mediterranean history is marked by conflict between cultural blocs"). Although in the short run this served the three foreign policies in bringing the Mediterranean to the center stage of European politics, in the long run it prevented government representatives from backing their stated goal (forging a community between Europe and the Mediterranean) with sound historical arguments.

For most of them, the Mediterranean *origin* of Europe corresponded only to one part of the geographical Mediterranean. Their aspiration to Mediterranean unity appeared as an overcoming, rather than as a product, of history. In such a context, the theme of the Mediterranean "crossroad of cultures" cannot but present contact and communication as sporadic transits, and not as constitutive forces of Mediterranean societies. Despite the obvious economic importance of the Euro-Mediterranean partnership, the State imagination does not seem to be able to historically represent the Mediterranean as an *open sea*: references to medieval commerce seem to be perceived more to affirm the image of state action than to unify the Mediterranean. The reception of historiography in politics seems to be centered around events marking interruptions of commerce, rather than studies attesting to its resistance and continuity through the ages, thus trading the norm for the exception.

In all three States, long-lasting leitmotifs boil down to two basic shared messages. On the one hand, each country exhibits a natural *commonality vis-à-vis* potential partners, be that via the *tradicional amistad con los paises árabes* and the *convivencia* themes in Spain, Italy's centered geographical position, or the idea of the *French sea*. On the other hand, this is made compatible with a message about the exceptionalism provided by historic experience in each country: the Christian Empire in the case of Italy, the widening of the West in the case of Spain, and the Enlightenment legacy in the case of France. An invocation to current leadership is present in all cases, historically reconciled by the figure of *translatio imperii*, a linear transfer of rule.

It was precisely *translatio imperii* which allowed, in the mid-nineties, a self-serving historic imagination in Europe enhancing relations to the

Mediterranean and more greatly distancing the US. The Mediterranean as the cradle of civilization had to regenerate Europe's presence in the world. New security doctrines viewed problems and solutions alike as interdependent. Europe would then propose an interdependent history and a political project based on Mediterranean interdependence, even though at first, illustrations would not easily come to the leaders' minds. This meant a comprehensive offer of relations, although no secret was made of the fact that the central goal of the Euro-Mediterranean partnership was security.

The concern for security transcended a general conceptual level after 9/11, gradually descending to the terrain of sectorial policies, impregnating multilateral instruments and structures. In this respect, the response in Euro-Mediterranean relations was twofold. On the one hand, dialogue between cultures was institutionalized as an instrument of good will, but one that will further contribute to dividing the Mediterranean as a historical object in political discourse, dissipating any cohesive effect the notion of interdependence could have had. On the other hand, a shift from soft security to hard security occurred, the latter definitely conquering the multilateral agenda at least from 2005, prompted by different facts that were converging in a "European storytelling" crisis: the Madrid and London bombings, the French and Dutch "no" vote on the European Constitution, the return to Atlantic alignment after the crisis of relationship between the Franco-German tandem and the US over the Iraq war, and the vanishing of Europe's *manifest destiny* once the 2004 "big-bang" EU enlargement was left behind. The new items on the agenda - terrorism and immigration, energy and environment- certainly did not facilitate the reconstruction of a narrative shared between Europe and the Mediterranean, but reinforced the estrangement between the

Mediterranean individual from the North and the Mediterranean individual from the South.

2004 was also the year in which the European Neighbourhood Policy began to take effect. Far from the integrationist rhetoric of the first concept sketched by Prodi (*Wider Europe*), the ENP became a true bypass of the multilateral framework: the policy of bilateral incentives, destined to reward those third Mediterranean countries ready to go further in their commitment to the European Union, concentrated instinctively on the new pressing issues mentioned above, adopted as their own by the elites of the countries of the South in exchange for enhanced political legitimacy (the promise of an advanced statute for Morocco) or technological transfers (the operations for the control of human movements could sometimes be used for domestic control). In such a context, the rhetoric on the Mediterranean became especially sober and restrained.

In 2007, Sarkozy's proposal for the creation of a *Mediterranean union* countered the state decay of political discourse on the Mediterranean. He amply resorted to history to advertise the new organization, which was nevertheless based on very specific technical projects accommodating interests that had emerged in the previous phase. Sarkozy combined historical images with the idea of new beginnings. A new beginning to leave behind the comprehensive program of the Barcelona Process, and also a new beginning for the Mediterranean sea itself, now clearly described as the scene of multiple failed attempts to reach harmony. The future promised to be different, once and for all. The initial description of Mediterranean identity was clearly linked to the Classical legacy and the European South. Sarkozy's claim that the Mediterranean Arab-Muslim "other" also had to be part of that identity took on the appearance of an act of generosity (paternalism towards society's excluded) and clairvoyance (a

united Mediterranean would be his grand contribution to a West -the same that had displaced the Mediterranean itself as "family"- now unquestionably led by the US).

After the dynamics of securitization and bilateralization, Sarkozy's philosophy struck a new blow to the 1995 agenda, this time a fatal one: political dialogue vanished. Not only did the Barcelona Process denomination disappear, but so did its three-basket structure: although a certain number of areas of activity in the economic or sociocultural basket were reconverted by the UfM's technical projects, no successive formula was given to the political basket. Thus dialogue on democratization and human rights ceased to be a structural part of Euro-Mediterranean relations. In contrast, the prospective of new infrastructures in the South gave an unprecedented fluidity to relations between some European governments and investors on one side, and Southern government elites on the other. During international trips, the former superiority of Arab-Muslim civilization was praised, while at home -at least in the case of the French and Italian governments- the Muslim population was stigmatized, implying that Islam was a religion tending to intolerance and violence. At the same time, in contrast with preceding phases, all three governments became acritical of the policies of the state of Israel, entering into the logic of understanding a contrary position as antisemitism. National history and Jewish history were now described as twin trajectories, marked by redemption.

When the Arab spring broke out at the end of 2010, not all could give inevitable expressions of support to the "freedom" movements. Some acknowledged Mubarak for having guaranteed regional stability for so long. On the other hand, the unclassifiable character of a great deal of the groups and activists behind the initial revolts did not match well with the

"coalition of believers" insinuated by some of the European leaders as a tool for moderation. That coalition was supposed to harmonise the interests of a religious Europe, the Gulf Monarchies, and the state of Israel. Delight in the fact that when rising up the Arab world did not, contrary to many predictions, do so in the name of Al-Qaeda progressively dissipated in European governments when they observed religious groups become hegemonic as the revolutionary process advanced. The Southern establishment feared the movements from the start for their spontaneous and atomized character, which would scarcely let them be directed. With the passing of months, the Northern establishment brandished the argument more and more that the growing protagonism of radical faith-based forces could lead to an increase in international terrorism. This tempered expressions of confidence in a imminent wave of democratization, and produced a pendular movement in the European view of things as far as several Southern countries go: the desired system ended up containing -especially in the case of Egypt- many elements of the one that was just being left behind.

For more than 15 years, frequent turns in the strategy of the EU had been met with skepticism by the elites of the South. The technocratic turn of the UfM had sparked the alarm in civil society. The response to the Arab spring, between impotence and ambivalence, had definitely alienated the South's more dynamic sectors from Europe. Any basis for dialogue that hitherto had been available had now fallen into irrelevance, surpassed by a framework of global forces that largely ignored Europe. The 1995 agenda was definitely liquidated, geopolitics having completed what had begun as a slow erosion of the political human dimension of the Barcelona Process.

At a time when, with Abulafia's *The Great Sea*, historiography puts the human perspective at the center of the study of the Mediterranean, politics

was letting one of the most ambitious experiences in the history of regional multilateralism escape, one that, precisely, had placed human development above the scope of borders. We are convinced that not everything will have been in vain, because the urgency of the present demands it. The experience of the people who have known all along how to fight for a common sea persists. They, in the future as in the past, will be able to avoid neither politics nor historical discourse if they want their effort to bring about something tangible: a true transformation. At stake is not only the ever-necessary resolution of each conflict, but the sea's life itself, and with it, the health and wealth of all.

Relació de fons consultades

I. Fonts primàries

Les fonts primàries utilitzades en el present treball de recerca consisteixen fonamentalment en els discursos dels principals responsables de la definició de la política exterior en cada un dels estats estudiats. Aquests documents es troben en general disponibles en les bases de dades en línia de les diferents institucions relatives. En alguns casos, hem fet recurs també a altres bases de dades externes, posades a disposició per les pròpies institucions (és el cas de *Vie publique*) o per investigadors (el cas de Jean Véronis).

Hem referenciat les fonts primàries en les notes a peu de pàgina (a diferència de la bibliografia secundària, que figura en el llistat inclòs al final del treball). Ens referim a cada un dels llocs web utilitzant la clau que figura entre cometes al costat de cada una de les institucions. Les dades foren obtingudes a partir del 13 de juliol de 2011. La data de la darrera consulta de cada conjunt de dades en línia s'indica a sota dels llocs web corresponents.

En les citacions dels discursos, hem procurat ser el més fidels possible a la grafia dels textos en línia. Així, per exemple, alguns textos en francès accentuen les lletres majúscules quan pertoca segons les normes ortogràfiques, mentre que d'altres no les accentuen per sistema. Quan hem localitzat un possible error d'escriptura o l'escriptura lliure d'un mot, l'hem mantingut acompanyat de (*sic*), enlloc d'esmenar-lo.

França

Presidència de la República francesa ("Elysée")

<http://www.elysee.fr/>

(Darrera consulta: 27 de gener de 2013)

Ministeri d'afers estrangers ("France diplomatie")

<http://www.diplomatie.gouv.fr/fr/>

(Darrera consulta: 15 de febrer de 2013)

Vie publique ("Vie publique")

<http://www.vie-publique.fr/>

(Darrera consulta: 27 de febrer de 2013)

Assemblea Nacional ("Assemblée nationale")

<http://www.assemblee-nationale.fr/>

(Darrera consulta: 15 de maig de 2013)

Jean Véronis - Technologies du langage. Base de données des discours politiques ("Véronis")

<http://www.veronis.fr/outils>

(Darrera consulta: 14 de maig de 2013)

Espanya

Presidència del govern ("Moncloa")

<http://www.lamoncloa.gob.es/>

(Darrera consulta: 30 de juliol de 2012)

Ministeri d'afers exteriors ("MAE")

<http://www.exteriores.gob.es/>

(Darrera consulta: 28 de maig de 2012)

Els discursos espanyols del període 1995-2001 han estat consultats *in situ* a la biblioteca del ministeri d'afers exteriors (Biblioteca del Ministerio de Asuntos Exteriores y Cooperación, Plaza de la Provincia, 1, 28012 Madrid). Es troben recollits per anys dintre de la sèrie de publicacions Actividades, textos y documentos de Política Exterior española (Madrid: Ministerio de Asuntos Exteriores y de Cooperación): a les notes a peu de pàgina, ens hi hem referit amb l'acrònim "ATD", seguit de l'any del volum i de la pàgina on es localitza la informació referida.

Itàlia

Presidència del Consell de Ministres ("Palazzo Chigi")

<http://www.governo.it/index.asp>

(Darrera consulta: 24 de juliol de 2012)

Els llocs webs anteriors a l'actual i les bases de dades corresponents es troben recollits a <http://www.sitiarcheologici.palazzochigi.it/> ("Siti archeologici Palazzo Chigi").

(Darrera consulta: 24 de juliol de 2012)

Ministeri d'afers exteriors ("Esteri")

<http://www.esteri.it/MAE/IT>

(Darrera consulta: 31 de desembre de 2011)

Presidència de la República italiana ("Quirinale") <http://www.quirinale.it/>

(Darrera consulta: 27 de juliol de 2012)

Els discursos italians del període 1995-2001 han estat consultats *in situ* a la biblioteca del ministeri d'afers exteriors (Biblioteca del Ministero degli Affari Esteri, Piazzale della Farnesina, 1, 00135 Roma). Es troben recollits per anys dintre de la sèrie de publicacions *Testi e documenti della politica estera dell'Italia* (Roma: Ministero degli Affari Esteri): a les notes a peu de pàgina, ens hi em referit amb l'abreviació "*Testi e documenti*", seguida de l'any del volum i de la pàgina on es localitza la informació referida.

II. Bibliografia

- ABULAFIA, D. *The Great Sea. A Human History of the Mediterranean*. Londres i Nova York: Penguin, 2011.
- ABU-LUGDOB, J. L. *Before European Hegemony: The World System AD 1250-1350*. OUP, 1991.
- ADLER, E. "Imagined (Security) Communities: Cognitive Regions in International Relations". *Millennium - Journal of International Studies*, 26, 1997. Pàg. 249-277.
- ADLER, E.; CRAWFORD, B. "Normative Power: The European Practice of Region Building and the Case of the Euro-Mediterranean Partnership (EMP)". Institute of European Studies, UC Berkeley, 2004. <http://escholarship.org/uc/item/6xx6n5p4>
- ALBI, F. *Roma. Hojas sueltas de mi diario*. Cadis: Cerón, 1939.
- ALGORA WEBER, M.D. *Las relaciones hispano-árabes durante el régimen de Franco: la ruptura del aislamiento internacional (1946-1950)*. Ministerio de Asuntos Exteriores, 1995.
- ALIBONI, R.; GRECO, E. "Foreign policy re-nationalization and internationalism in the Italian debate". *International Affairs*, 72, 1, 1996. Pàg. 43-51.
- AMAZEEN, M. A. *Making a difference? A Critical Assessment of Fact-checking in 2012*. New America Foundation Media Policy Initiative, 2014.
- ANDERSON, B. *Imagined Communities*. Londres i Nova York: Verso, 1991. [Primera edició: 1983].
- ARA. "Margallo creu que Sèneca, coetani de Crist, és un 'espanyol universal'". *Ara*. 6 de desembre de 2012. [En línia].
- ARENA, G. "The City of the Colonial Museums. The Forgotten Case of the Mostra d'Oltremare of Naples". Pàg. 267-284. A: POULOT, D.; BODENSTEIN F.; LANZAROTE GUIRAL, J. M (EDS). *Great*

- Narratives of the Past Traditions and Revisions in National Museums*. Conference proceedings from EuNaMus, European National Museums: Identity Politics, the Uses of the Past and the European Citizen. Paris, 29 June - 1 July & 25-26 November 2011. EuNaMus Report No 4.
- ARENDR, H. *Between Past and Future. Eight exercises on Political Thought*. Londres: Penguin, 2006.
- ARENDR, H. *The Origins of Totalitarianism*. Nova York: Harcourt, 1973. [Primera edició: 1951].
- ARMERO, J.M. *Política exterior de España en democracia*. Madrid: Espasa Calpe, 1989.
- ASSOULINE, P. "Feu sur Furet!". *La République des livres*, blog de Pierre Assouline a *Le Monde*. 21 de novembre de 2008.
- BADIE, B. *La Diplomatie de connivence. Les derives oligarchiques du systeme international*. Paris: La Découverte, 2011.
- BAILYN, B. *The Ideological Origins of the American Revolution*. Cambridge (Massachussets) i Londres: The Belknap Press of Harvard University Press, 1992. [Primera edició: 1967].
- BALDACCINI, A. "The EU Directive on Return: Principles and Protests". *Refugee Survey Quarterly*, 28, 4, 2009. Pàg. 114-138.
- BALDOLI, C. *A History of Italy*. Basingstoke (Gran Bretanya): Palgrave, 2009.
- BALFOUR, S. *The end of the Spanish empire, 1898-1923*. OUP, 1997
- BALFOUR, S.; PRESTON, P. (ED.) *Spain and the great powers in the twentieth century*. Londres i Nova York: Routledge, 1999.
- BALLADUR, E. *Pour une Union occidentale entre l'Europe et les États-Unis*. Paris: Fayard, 2007.
- BANDOW, D. Crítica dels llibres *The Return of History and the End of Dreams* (R. Kagan) i *Present Dangers: Crisis and Opportunity in*

- American Foreign Policy and Defense Policy* (R. Kagan i W. Kristol). *The Freeman / Ideas on Liberty*. Març 2002. Pàg. 54-55.
- BARBÉ, E. (1995A) *La seguridad en la nueva Europa*. Madrid: Los libros de la catarata, 1995.
- BARBÉ, E. (1995B) *Teoría de las relaciones internacionales*. Madrid: Tecnos, 1995.
- BARBÉ, E. "Balancing Europe's Eastern and Southern Dimensions". A: ZIELONKA, J. *Paradoxes of European Foreign Policy*. Kluwer Law International, 1998. Pàg. 117-130.
- BARBÉ, E. *La Política Europea de España*. Barcelona: Ariel, 1999.
- BARBÉ, E. *La política europea de España 2004-2005*. Working Paper, 65. Observatori de Política Exterior Europea. Institut Universitari d'Estudis Europeus. Setembre de 2005. [En línia].
- BARROSO, J.M. *Political guidelines for the new Commission*. European Commission. 3 de setembre de 2009.
- BARROSO, J.M. Roda de premsa de Barroso a Brussel·les. [Video]. 10 de juliol de 2007.
<http://www.youtube.com/watch?v=MhjCQUy89vc>.
- BATALLER MARTÍN, F.; JORDÁN GALDUF J.M. "El area euromediterránea: esperanzas, logros y frustraciones del Proceso de Barcelona". *ICE. Sector Exterior español*, 788. Novembre, 2000. Pàg. 161-177.
- BAUMAN, Z. *Temps líquids. Viure en una època d'incertesa*. Barcelona: Viena edicions, 2007.
- BAYLIN, B. "The Idea of Atlantic History". *Itinerario*, 20, 1, 1996. Pàg. 19-44.
- BAYLY, CH. A. *The Birth of the Modern World: 1780-1914*. Wiley-Blackwell, 2003.
- BBC. "Infinite Justice, out - Enduring Freedom, in". *BBC news*. [En línia]. 25 de setembre de 2001.

- BBC. "Italy's immigrants despair at new laws". *BBC News*. 27 de juliol de 2009. [En línia]
- BENJAMIN, W. *Illuminations: Essays and Reflections*. Nova York: Schochen, 1969.
- BERBER, M. "Zapatero à l'Assemblée: un plaidoyer pour l'Europe". RFI. 3 de març de 2005. [En línia].
- BERGER, P. L.; LUCKMANN, T. *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*. Garden City, NY: Anchor Book, 1966.
- BERTINI, F. *La democrazia europea e il laboratorio risorgimentale italiano*. Florència: Firenze University Press, 2007.
- BERTRAND, R. "Histoire globale, histoire connecté". Pàg. 366-376. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.
- BIANCHI BANDINELLI, R. *Del helenismo a la edad media*. Madrid: Akal, 1981.
- BIRENBAUM, G. *Le Cabinet Noir. Au cœur du système Yves Bertrand*. Paris: Les Arènes, 2008.
- BJOLA, C. *Legitimising the Use of Force in International Politics. Kosovo, Iraq and the ethics of intervention*. Abingdon (Gran Bretanya) i Nova York: Routledge, 2009.
- BLANC, W.; CHÉRY, A.; NAUDIN, C. *Les historiens de garde: Lorànt Deutsch, Patrick Buisson et le roman national*. Paris: Inculte, 2013.
- BOBBIO, N. *L'État et la démocratie internationale. De l'histoire des idées à la science politique*. Éditions Complexe: Bruxelles, 1998. [Traduït de l'italià].
- BONO, G. "Explaining the international administration's failures in the security and justice areas". A: HEHIR, A. *Kosovo, Intervention and Statebuilding. The international community and the transition*

- to independence*. Abingdon (Gran Bretanya) i Nova York: Routledge, 2010. Pàg. 132-148.
- BOSWORTH, R.J.B. *Mussolini's Italy. Life under the Dictatorship 1915-1945*. Londres: Penguin, 2006.
- BOTTICI, C.; CHALLAND, B. "Rethinking Political Myth. The Clash of Civilizations as a Self-Fulfilling Prophecy". *European Journal of Social Theory*, 9, 3, 2006. Pàg. 315-336.
- BOU FRANCH, V. "Hacia la integración del medio ambiente y el desarrollo sostenible en la región mediterránea." *Anuario de derecho internacional*, 12, 1996. Pàg. 201-251.
- BRADLEY, A. D. *Oxford Lectures on Poetry*. 2a ed, 8a reimpressió. Londres: MacMillan, 1934. [Primera edició: 1909].
- BRANTLINGER, P. *Crusoe's Footprints. Cultural Studies in Britain and America*. Nova York i Londres: Routledge, 1990.
- BRAUDEL, F. *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II*. 3 vol. Paris Armand Colin, 1966 i 1990; Reimpr. de 2010. [Primera edició: 1949].
- BRAUDEL, P. "Les origines intellectuelles de Fernand Braudel: un témoignage". *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 47, 1, gener-febrer de 1992. Pàg. 237-244.
- BROWN, C.S. *Big History. From the Big Bang to the Present*. Nova York: The New Press, 2007.
- BULL, H. *The Anarchical Society*. Nova York i Chichester. West Sussex: Columbia University Press, 2002. [Primera edició: 1977].
- BURBANK, J.; COOPER, F. *Empires in World History, Power and the Politics of Difference*. Princeton i Oxford: Princeton University Press, 2010.
- BURROW, J. *A History of Histories. Epics, Chronicles, Romances and Inquiries from Herodotus and Thucydides to the Twentieth Century*. Londres: Penguin, 2009.

- BUTON, F.; MARIOT, N. "Socio-histoire". Pàg. 731-733. A: DIVERSOS AUTORS. *Dictionnaire des idées*. [Col·lecció *Notionnaires*]. Paris: Encyclopaedia Universalis, 2006
- CALAMAI, M.; GARZIA, A. *Zapatero. Il socialismo dei cittadini*. Milà: Feltrinelli, 2006
- CALLEO, D. *Europe's Future. The Grand Alternatives*. Nova York: W.W. Norton & Company, 1967. [Primera edició a Horizon Press: 1965].
- CANDAR, G. *Jaurès et L'Extrême-Orient. La patrie, les colonies, l'International*. Paris: Editions Fondation Jean Jaurès, 2011.
- CANETTI, E. *Masa y poder. Modernos y clásicos*. Barcelona: Muchnik, 2000. [Primera edició alemanya: 1960].
- CANFORA, L. *La democrazia. Storia di un'ideologia*. Bari-Roma: Laterza, 2008.
- CANTOR, N.F. *The Civilization of the Middle Ages*. [Edició revisada i ampliada de *Medieval History. The Life and Death of a Civilization*]. Nova York: Harper Collins, 1993.
- CARBÓ GARCÍA, J.R. "Apropiaciones de la Antigüedad. Legitimación del Poder y transmisión de un mito". *El Futuro del Pasado*, 1, 2010. Pàg. 315-335.
- CARCOPINO, J. *La vie quotidienne à Rome à l'apogée de l'Empire*. Paris: Hachette, 1939.
- CARELLO, A. N. *The Northern Question: Italy's Participation in the European Economic Community and the Mezzogiorno's Underdevelopment*. Newark, Delaware: University of Delaware Press, 1989.
- CASSARINO, J-P.; LAVENEX, S. "EU-Migration Governance in the Mediterranean Region: the Promise of (a Balanced) Partnership?", A: *IEMed Yearbook 2012*. Barcelona: IEMed, 2012. Pàg. 285-288.

- CAVATORTA, F.; HAUGBØLLE, R.H. "The End of Authoritarian Rule and the Mythology of Tunisia under Ben Ali". *Mediterranean Politics*, 17, 2, 2012. Pàg. 179-195.
- CHABOD, F. *Storia della politica estera italiana dal 1870 al 1896*. 2 vol. Roma i Bari: Laterza, 1976. [Primera edició: 1951].
- CHABRAM-DERNERSERIAN, A. "The Spanish Colón-ialista Narrative: Their prospectus for Us in 1992". A: GORDON, A. F; NEWFIELD, CH. (ED.) *Mapping Multiculturalism*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.
- CHAKRABARTY, D. *Provincializing Europe. Postcolonial Thought and Historical Difference*. Princeton / Oxfordshire: Princeton University Press, 2008.
- CHAOUÏ, M. "Maroc-France: le partenariat stratégique relancé". *L'Économiste*, 1387. 31 d'octubre de 2002.
- CHARLE, C. *Discordance des Temps. Une brève histoire de la modernité*. Paris: Armand Colin, 2011.
- CHARRON, A. *UN Sanctions and Conflict. Responding to peace and security threats*. Abingdon (Gran Bretanya) i Nova York: Routledge, 2011.
- CHATEAUBRIAND, F.-R. *Itinéraire de Paris à Jerusalem*. Paris: Julliard, 1964.
- CHEVÈNEMENT, J.P. *1914-2014. L'Europe sortie de l'histoire*. Paris: Fayard, 2013.
- CHEVÈNEMENT, J.P. *La France est-elle finie?* Paris: Fayard, 2011.
- CHOMSKY, N. "Libya and the World of Oil". *Truthout*. 4 d'abril de 2011. [En línia].
- CHOMSKY, N. *Poder i terror. Reflexions posteriors a l'11/09/2001*. Barcelona: La Magrana, 2003.
- CHRISTIAN, D. *This Fleeting World. A Short History of Humanity*. Great Barrington, Massachusetts: Berkshire Publishing Group, 2007.

- CHRISTIAN, D. *Maps of Time*. 2a ed revisada. Berkeley, Los Angeles i Londres: California University Press, 2011.
- CLARK, M. *Modern Italy 1871-1982*. 10a reeimpresió. Nova York: Longman, 1995. [Primera edició: 1984].
- CLOGG, R. *A Short History of Modern Greece*. 2a ed. Cambridge University Press, 1986. [Primera edició: 1979].
- COLLADO, A. "La diplomacia europea y la construcción del espacio Mediterráneo". *Cuadernos de Historia Contemporánea*, 19. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, 1997. Pàg. 117-136.
- COLLOVALD, A. "Jacques Chirac: un leader sans ressources". *Revue française de science politique*, 40, 6, 1990. Pags. 880-901.
- COLLOVALD, A. "Le fabuleux destin de Jacques Chirac ou les mésaventures de la démagogie politique". *Mouvements* 4, 23, 2002. Pàg. 123-130.
- COLOMBANI, J.M. *Le résident de la République*. Paris: Stock, 1998.
- COMISSIÓ EUROPEA. "European Neighbourhood Policy: A year of progress". European Commission - IP/05/1467 24/11/2005.
- COMISSIÓ EUROPEA. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Barcelona Process: Union for the Mediterranean. COM(2008) 319 final. Brussel·les, 20 de maig de 2008.
- CONSELL DE MINISTRES DE LA UE. *Council Regulation (EC) No 1488/96 of 23 July 1996 on financial and technical measures to accompany (MEDA) the reform of economic and social structures in the framework of the Euro-Mediterranean partnership [Official Journal L 189 of 30.07.1996]*. <http://eur-lex.europa.eu>
- CONSELL DE MINISTRES DE LA UNIÓ EUROPEA, 2006. *8th Euro-Mediterranean Conference of Ministers of Foreign Affairs (Tampere, 27-28 November 2006), "Tampere Conclusions"* [15921/1/06 REV 1 (Presse 344)]. [Consell de Ministres de la

- Unió Europea, Brussel·les, 30 de novembre de 2006].
<http://www.consilium.europa.eu>
- COOLIDGE, A. C. "A Plea for the Study of the History of Northern Europe". *The American Historical Review*, 2, 1, Octubre de 1896.
- CORM, G. *Le Proche Orient éclaté*. 6a ed actualitzada. Gallimard, 2010.
[Primera edició: 1983].
- COX, R.W. "Multilateralism and World Order". *Review of International Studies*, 18, 2, abril de 1992. Pàg. 161-180.
- CRANE, S. A. "Writing the Individual Back into Collective Memory". *The American Historical Review*, 102, 5, desembre de 1997.
- CROCI, O. "Italian foreign policy survey. The Second Berlusconi Government and Italian Foreign Policy". *The International Spectator*, 2, 2002. Pàg. 89-101.
- CROSSMAN, R.H.S. *Biografia del Estado Moderno*. México: Fondo de Cultura Económica, 1978. [Primera edició original en anglès: 1939].
- DADDOW, O. "Exploding history: Hayden White on disciplinization". *Rethinking History*, 12, 1, març 2008. Pàg. 41-58.
- DE L'ECOTAIS, Y. *L'Europe sabotée*. Brussel·les: Rossel, 1976.
- DELANTY, G. *Inventing Europe. Idea, Identity, Reality*. Basingstoke i Londres: Palgrave Macmillan, 1995.
- DEMESMAY, C. "La France et l'Allemagne face à l'espace méditerranéen: persistance des préférences nationales dans le cadre européen". *Allemagne d'aujourd'hui*, 201. [*Les relations franco-allemandes. Bilan et perspectives à l'occasion du 50e anniversaire du traité de l'Élysée*]. Juliol-setembre de 2012. Pàg. 185-195.
- DIAMOND, J. *Collapse. How human societies choose to fail or succeed*. Nova York i Londres: Viking, 2004.

- DIAMOND, J. *Germes, Guns, and Steel. The Fate of Human Societies*. Nova York i Londres: W.W. Norton & Co, 1999. [Primera edició: 1997].
- DIARI DE GIRONA. "La rèplica de Cadaqués a la Xina està a punt d'acabar la primera fase". *Diari de Girona*. 23 de juny de 2012.
- DIVERSOS AUTORS. *La Querelle des Ancienne et des Modernes*. Paris: Gallimard (Folio classique), 2001.
- DOSTAL, J.M. "The European Union and Economic Reform in Syria". Pàg. 3-31. A: DOSTAL, J.M; ZOROB A. *Syria and the Euro-Mediterranean Relationship*. St Andrews: Center for Syrian Studies and Boulder, CO: Lynne Rienner Publishers, 2009.
- DOUKI, C.; MINARD, P. "Histoire globale, histories connectées: un changement d'échelle historiographique?". *Revue d'histoire moderne et contemporaine* 5, 54-4bis, 2007. Pags. 7- 21.
- DRIESSEN, H. "The Connecting Sea: History, Anthropology, and the Mediterranean". *American Anthropologist*, New Series, 103, 2. Juny de 2001. Pàg. 528-531.
- DUBY, G. *Le Dimanche de Bouvines, 27 juillet 1214*. Paris: Gallimard (Folio), 1985.
- DUNPHY, R. *Contesting capitalism?: left parties and European integration*. Manchester: Manchester University Press, 2004.
- DURSTELER, E. R. "On Bazaars and Battlefields: Recent Scholarship on Mediterranean Cultural Contacts". *Journal of Early Modern History*, 15, 2011. Pàg. 413-434.
- EEAS. *Final Declaration of the Barcelona Euro-Mediterranean Ministerial Conference of 27 and 28 November 1995 and its work programme*. http://www.eeas.europa.eu/euromed/docs/bd_en.pdf
- EL MUNDO. "Zapatero proclama que 'la vieja Europa está como nueva'". *El Mundo*. 14 de setembre de 2004.

- EL PAÍS. "El desafío que plantea África desborda la capacidad de España".
[Entrevista a Bernardino León, Secretari d'Estat d'Afers Exteriors al govern espanyol]. *El País*. 21 de maig de 2006.
- ELIAS, N. *The Civilizing Process*. Malden, MA (Estats Units) / Oxford / Carlton (Victòria, Austràlia): Blackwell Publishing, 2000.
- ELLIOTT, J.H. *The Old World and the New. 1492-1650*. Cambridge Studies in Early Modern History. [The Wiles Lectures Given at the Queen's University, Belfast, 1969]. Londres: Cambridge University Press, 1972.
- ELLIOTT, J.H. *Spain, Europe & de Wider World. 1500-1800*. New Haven i Londres: Yale University Press, 2009.
- FABRE, T. (2007A) "Face to Face, Side by Side: Between Europe and the Mediterranean". *History and Anthropology*, 18, 3, septembre 2007. Pàg. 353-365.
- FABRE, T. (2007B) "Nicolas Sarkozy et la Méditerranée, des lignes de failles". *La pensée de midi*. [Edició monogràfica sobre *Petites et grandes mythologies méditerranéennes*]. 3, 22, 2007. Pàg. 4-13.
- FABRE, T. ET AL. *La Méditerranée. Horizons et enjeux du XXIe siècle*. [Nota de la xarxa d'excel·lència *Ramses*]. Maig de 2009.
- FAIRCLOUGH, N. "Critical Discourse Analysis and the Marketization of Public Discourse: The Universities". *Discourse Society*, 4, 1994. Pàg. 133-168.
- FARGUES, PH. "Migraciones en el mediterraneo: un panorama general". Pàg. 267- 283. A: COURBAGE, Y., T. YOUSEF, G. MARTINE, P. FARGUES, ET AL. *Población y desarrollo en el Mediterráneo. Transiciones demográficas y desigualdades socioeconómicas*. Barcelona: IEMed-Icaria, 2009.
- FEBVRE, L. *Au coeur religieux du XVIe siècle*. 2a ed. [Primera edició: 1957]. Bibliothèque Générale de l'École des Hautes Études en Sciences Sociales, 1983.

- FEBVRE, L. *Le problème de l'incroyance au XVIe siècle. La religion de Rabelais*. Edició revisada. Paris: Albin Michel, 1947. [Primera edició: 1941].
- FERNÁNDEZ MOLINA, I. "El Partido Popular y la política de España hacia el Magreb". *Revista CIDOB d'Afers Internacionals*, 79/90. Barcelona, desembre 2007.
- FERNÁNDEZ, A.M.; MORATA, F. "The Spanish Presidencies of 1989, 1995 and 2002: From Commitment to Reluctance towards European Integration". Pàg. 173-191. A: ELGSTRÖM, O. (ED.). *European Union Council Presidencies: A Comparative Analysis*. Londres: Routledge. 2003.
- FERRO, M. *Le Ressentiment dans l'histoire*. Paris: Odile Jacob, 2007.
- FIALA, P; LEBLANC, J.M. "Comptes rendus. *Le discours gouvernemental. Canada, Québec, France (1945-2000)*, Dominique Labbe et Denis Moniere / *Parole de président. Jacques Chirac (1995-2003) et le discours présidentiel sous la Ve République*", Damon Mayaffre". *Mots. Les langages du politique*, 80. Març de 2006. Pàg. 127-132.
- FINLEY, M. I. *Usa y abuso de la historia*. Crítica: Barcelona, 1977. [Primera edició en l'anglès original: 1975].
- FINNEMORE, M. "International organizations as teachers of norms: the United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization and science policy". *International Organization* 47, 4, tardor 1993. Pàg. 565-597.
- FOGU, C. "From *Mare Nostrum* to *Mare Aliorum*: Mediterranean Theory and Mediterraneism in Contemporary Italian Thought". *California Italian Studies Journal*, 1, 1, 2010.
- FOGU, C. "Futurist mediterraneità between Emporium and Imperium". *Modernism/modernity*, 15, 1, gener de 2008. Pàg. 25-43.
- FONTAINE, A. *Histoire de la "détente". 1962-1981*. Paris: Fayard, 1982.

- FONTANA, J. *Historia. Análisis del pasado y proyecto social*. Barcelona: Crítica, 1982.
- FRASER, N. "Transnationalizing the Public Sphere. On the Legitimacy and Efficacy of Public Opinion in a Post-Westphalian World". *Theory Culture & Society*, 24, 4, 2007. Pàg. 7-30.
- FURET, F. "Mitterrand et l'Histoire". *L'Express*, 13 d'abril de 1995.
- FURET, F. *Le passé d'une illusion*. Paris: Robert Laffont / Calmann Lévy, 1995.
- FUSSELL, P. *The Great War and Modern Memory*. Nova York i Londres: Oxford University Press: 1972.
- GARCIA, P. "Histoire du temps present". A: *Historiographies*. [2 vol.]. Gallimard, 2010. Pàg. 282-294.
- GAY DE MONTELLÁ, R. *Mediterranismo y Atlantismo*. Barcelona: Juventud, 1943.
- GELDENHUYS, D. *Contested States in World Politics*. Basingstoke (Gran Bretanya) i Nova York: Palgrave-MacMillan, 2009
- GEORGE, A.L.; GEORGE J. L. *Woodrow Wilson and Colonel House: A Personality Study*. Nova York: Dover Publications, 1964.
- GERBI, A. "Quand Sarkozy réécrit l'histoire de la décolonisation au Gabon". *Le Nouvel Observateur*. 8 de març de 2010. [En línia].
- GEREMEK, B. *L'Europa de futur*. Breus. Barcelona: CCCB, 2009.
- GILLESPIE, R. "España y el Magreb: una vía posible de política regional." A: GILLESPIE, R. RODRIGO, F.; STORY, J. *Las relaciones exteriores de la España democrática*. Madrid: Alianza Editorial, 1995.
- GILMOUR, D. *The Pursuit of Italy. A History of a Land, its Regions and their Peoples*. Penguin: London, 2011.
- GILPIN, R.; WRIGHT, CH. (ED.) *Scientists and National Policy Making*. Columbia University Press, 1965.

- GILROY, P. *The Black Atlantic. Modernity and Double Consciousness*. Cambridge, Massachussets: Harvard University Press, 1993.
- GINSBORG, P. *Italy and its discontents. 1980-2001*. Londres: Penguin, 2001.
- GINZBURG, C. *Il formaggio e i vermi: il cosmo di un mugnaio del '500*. Torí: Einaudi, 1999.
- GIRAULT, R.; FRANK, R. *Turbulente Europe et nouveaux mondes. 1914-1941*. Paris: Masson, 1988.
- GONZÁLEZ, A. "Sarah Palin and Anti-Intellectualism in American Life". *The Huffington Post*, 6 juliol de 2009. [En línia].
- GOODY, J. *The Theft of History*. Cambridge (Gran Bretanya): Cambridge University Press, 2012.[Primera edició: 2006].
- GOULARD, S. *Le Grand Turc et la République de Venise*. Paris: Fayard, 2005. [Nova edició augmentada; primera edició: 2004].
- GRAND, A. DE. *The Italian Left in the Twentieth Century. A History of the Socialist and Communist Parties*. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 1989.
- GRAU, M. "Sarkozy y el Mediterráneo: una visión desenfocada". Pàg. 44-45. A: DIVERSOS AUTORS. *¿Del Proceso de Barcelona a la Unión Euromediterránea? La propuesta de Unión Mediterránea. Los retos de la política euromediterránea*. [Publicació del seminari celebrat per la Fundació Rafael Campalans i la Friedrich-Ebert Stiftung, el 30 de novembre i 1 de desembre de 2007]. Barcelona: Fundació Rafael de Campalans, 2008.
- GROS, G. *Philippe Ariès. Un traditionaliste non-conformiste, de l'Action française à l'Ecole des hautes études en sciences sociales*. Lille: Presses Universitaires du Septentrion, 2008.
- GUILHAUMOU, J. "Discours". Pàg. 720-724. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.

- GUTIÉRREZ CALVO, V.; GONZÁLEZ, M. "El Gobierno vende en EE UU su gesto hacia los sefardíes". *El País*. 15 març de 2014.
- HANSON, V. *Carnage and Culture: Landmark Battles in the Rise of Western Power*. Nova York: Anchor, 2002. (atenció: canviar any al text, del 2001 a 2002).
- HANSON, V. *The Western Way of War: Infantry battle in Classical Greece*. 2a ed. Berkeley: Los Angeles i Londres: University of California Press, 2009. [Primera edició: 1989].
- HARTOG, F. *Le XIXe siècle et l'histoire. Le cas Fustel de Coulanges*. Paris: Seuil, 2001.
- HARTOG, F. *Régimes d'historicité. Présentisme et expériences du temps*. Paris: Seuil, 2012. [Primera edició: 2003].
- HASLAM, G. "What Ever Happened to the Green New Deal?". *Our World*. UN University. 20 de febrer de 2012. [En línia].
- HAZARD, P. *La Crise de la conscience européenne, 1680-1715*. Paris: Fayard, 1961. [Primera edició: 1935].
- HERZFELD, M. "The Horns of the Mediterran Dilemma". *American Ethnologist*, 11, 1984. Pàg. 439-454.
- HESS, A.C. "The Battle of Lepanto and Its Place in Mediterranean History". *Past & Present*, 57. Novembre de 1972. Pàg. 53-73.
- HILL, CH.; SMITH, M. "Acting for Europe: Reassessing the European Union's Place in International Relations". Pàg. 388-406. A: HILL, CH.; SMITH, M. *International Relations and the European Union*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
- HOBSEBORN, E. *Historia del siglo XX*. Barcelona: Crítica, 2000. [Primera edició en anglès: 1994].
- HOBSEBORN, E.; RANGER, T. (ED.) *The Invention of Tradition*, Cambridge: Canto Books, 1992. [Primera edició: 1983].
- HOBSEBORN, E.; SASSOON, D. *El sentit d'Europa*. [Eric Hobsbawn conversa amb Donald Sassoon]. Breus. Barcelona: CCCB, 2009.

- HOBSON, J.; LAWSON G.; ROSENBERG J. "Historical sociology". [Publicat originalment a: DENEMARK, R. A. (ED.) *The international studies encyclopaedia*, Wiley-Blackwell; International Studies Association, UK, 2010]. Consultat a: LSE research online. <http://eprints.lse.ac.uk/28016/>.
- HOCHSCHILD, A. *King Leopold's Ghost*. Londres, Basingstoke i Oxford: Papermac, 2000. [Primera edició, a Houghton Mifflin: 1998].
- HOFSTADTER, R. *Anti-Americanism in American Life*. Nova York: Vintage, 1963.
- HOLLIS, R. "No friend of democratization: Europe's role in the genesis of the 'Arab Spring'". *International Affairs*, 88, 1. 2012. Pàg. 81–94
- HOLSINGER, B. *Neomedievalism, Neoconservatism, and the War on Terror*. Chicago: Prickly Paradigm Press, 2007.
- HOLSINGER, B. "Medievalization Theory: From Tocqueville to the Cold War". *American Literary History*, 22, 2010.
- HOOGE L.; MARKS, G. *Unraveling the Central State, But How? Political Science Series*. Political Science Series, 87. Vienna: Institute for Advanced Studies, 2003.
- HOOGE, L.; MARKS, G. "Europe with the Regions': Channels of Regional Representation in the European Union". *Publius*, 26, 1, hivern de 1996. Pàg. 73- 91
- HOPF, T. "The Promise of Constructivism in International Relations Theory". *International Security*, 23, 1, estiu de 1998. Pàg.171-200.
- HORDEN, P.; PURCELL, N. *The Corrupting Sea. A Study of Mediterranean History*. Oxford i Malden (Massachusetts): Wiley-Blackwell, 2000.
- HUIZINGA, J. *Homo ludens*. Madrid: Alianza Editorial, 2012. [Primera edició de l'original en neerlandès: 1938].

- HUIZINGA, J. *L'automne du Moyen Âge*. Paris: Payot, 2002. [Primera edició de l'original en neerlandès: 1919].
- HUMAN RIGHTS WATCH. "Jordan: Rescind Order to Block Websites Regulation of Online Expression Undermines Reform Pledges". 4 de juny de 2013. Lloc web de la organització: <http://www.hrw.org/>
- HUNTINGTON, S. *The Third Wave. Democratization in the Late 20th century*. Norman, Oklahoma: University of Oklahoma Press, 1993.
- HUNTINGTON, S. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*. Nova York: Simon & Schuster, 1996.
- JAMES, C.L.R. *The Black Jacobins. Toussaint L'Ouverture and the San Domingo Revolution*. 2a ed. revisada. [Primera edició: 1938]. Nova York: Vintage, 1963.
- JAUME, L. "Méthodes d'interprétation des textes politiques. Le cas Guizot: étude d'une forme de stylistique politique". *Jus Politicum. Revue de droit publique*, 1. Desembre 2008. [En línia].
- JAUME, L. *Que'est-ce que l'esprit européen?*. Paris: Flammarion, 2010.
- JELAVICH, B. *History of the Balkans*. Cambridge / New York: Cambridge University Press, 1983.
- JONES, S. G. *The Terrorist Threat from Syria Testimony presented before the House Homeland Security Committee, Subcommittee on Counterterrorism and Intelligence*. [22 de maig de 2013]. RAND Office of External Affairs CT-388. Rand Corporation: Santa Monica, 2013.
- KAGAN, D. *Thucydides. The Reinvention of History*. Nova York: Viking, 2009.
- KAGAN, D.; KAGAN, F. *While American Sleeps: Self-Delusion, Military Weakness, and the Threat to Peace Today*. Nova York: St. Martin Press, 2000.

- KAGAN, R. *Of Paradise and Power. America and Europe in the New World Order*. Nova York: Alfred A. Knopf, 2004. [Primera edició: 2003].
- KAGAN, R. *The Return of History and the End of Dreams*. Londres: Atlantic Books, 2008.
- KAGAN, R.; KRISTOL, W. *Present Dangers: Crisis and Opportunity in American Foreign Policy and Defense Policy*. Nova York: Encounter Books, 2000.
- KAPLAN, L. "Toxic Talk on War". *The Washington Post*. 18 de febrer de 2003.
- KAPLAN, R. D. "The World of Achilles: Ancient Soldiers, Modern Warriors". *The National Interest* , 66, hivern de 2001/2002. Pàg. 37-46.
- KAPLAN, R. D. *Warrior Politics. Why Leadership Demands a Pagan Ethos*. Nova York: Random House, 2002.
- KEENAN, J. H. "Algerian state terrorism and atrocities in northern Mali". *Open Democracy*. 25 de setembre de 2012. [En línia].
- KENNEDY, J.F. *Remarks on Italian unification centennial celebration, 16 March 1961*. John. F. Kennedy Presidential Library and Museum. [En línia].
- KEOHANE, R.O. "International Institutions: Two Approaches". *International Studies Quarterly*, 32, 4, desembre de 1988. Pàg. 379-396.
- KHADER, B. "Los intereses de Europa en el mundo àrabe". Pàg. 12-29. A: MARTÍN MUÑOZ; G.VAQUER I FANÉS, J. (DIR.) *La Unión Europea y el mundo árabe ¿Cómo ven y que esperan los arabes de Europa?* Barcelona: CIDOB, 2010.
- KHADER, B. *La política mediterránea de la CEE y los países del Magreb: un balance, Europa frente al Sur*. Instituto de Estudios Políticos para América Latina y África, 1992. [En línia].

- KHADER, B. *Le relazioni Ue-CCg: un breve bilancio degli ultimi venticinque anni (1981-2006)*. Pàg. 35-74. A: R. ALIBONI, *Il Golfo e l'unione europea. Rapporti economici e sicurezza*. Quaderni IAI. Roma: Istituto Affari Internazionali, 2007.
- KHANNA, P. "The Next Big Thing: Neomedievalism". *Foreign Policy*. 15 abril 2009.
- KIELY, E. "Romney's 'Racist' Reference to Palestinian Culture". *Factcheck*. 1 d'agost de 2012. [En línia].
- KISSINGER, H. A. "The Congress of Vienna: A Reappraisal". *World Politics*, 8, 2, gener de 1956. Pàg. 264-280.
- KISSINGER, H. *A World Restored. Castlereagh, Metternich and the Restoration of Peace*. Nova York: Grosset & Dunlap, 1964.
- KISSINGER, H. A. "Domestic Structure and Foreign Policy". *Daedalus*, 95, 2, 1966. Pàg. 503-529.
- KISSINGER, H. "Reflections on Containment". *Foreign Affairs*, 73, 3, maig-juny de 1994. Pàg.113-130.
- KISSINGER, H. *Diplomacy*. Simon & Schuster, 1995. [Primera edició: 1994].
- KISSINGER, H. "Preemption and the end of Westphalia". *New Perspectives Quarterly*, 19, 4, 2002. Pàg. 31-36.
- KORKPROBST, M. "Comparing Apples and Oranges? Leading and Misleading Uses of Historical Analogies". *Millenium - Journal of International Studies*, 36, 2007. Pàg. 29-49.
- KRUG, F. "Bernard Kouchner redevient consultant sans frontières". *Le nouvel observateur*. 28 de juny de 2011.
- KRUGMAN, P. "Florida Versus Spain, An Update". Blog *The Conscience of a Liberal*. *The New York Times*. 24 de juny de 2013. [En línia].
- KRUGMAN, P. (2012A) "Apocalypse Fairly Soon". Blog *The Conscience of a Liberal*. *The New York Times*. 17 de maig de 2012. [En línia].

- KRUGMAN, P. (2012B) "Florida Versus Spain". Blog *The Conscience of a Liberal*. *The New York Times*. 2 de juny de 2012. [En línia].
- KUISEL, R. F. *Seducing the French: The Dilemma of Americanization*. Berkeley: University of California Press, 1993. [Versió en línia]
- KUNDNANI, H. "The Concept of 'Normality' in German Foreign Policy since Unification". *German Politics & Society*, 30, 2, estiu de 2012. Pàg. 38-58.
- LA REPUBBLICA. "Berlusconi: 'Attacco mirato senza vittime fra i civili'". *La Repubblica*. 26 de setembre de 2001. [En línia].
- LA REPUBBLICA. "Mussolini, le accuse del premier. Luzzato: 'Serve un altro gesto'". *La Repubblica*. 17 de setembre de 2003. [En línia].
- LA VANGUARDIA. "Un 91% de los españoles era contrario a la guerra en Iraq a finales de febrero". *La Vanguardia*. 27 de març de 2003.
- LA VANGUARDIA. "Aznar prefiere una 'alianza de civilizados' a una de civilizaciones". *La Vanguardia*. 9 de maig de 2009.
- LAGROU, P. "Europe in the world. Imperial legacies". Pàg. 308-328. A: TELÒ, M. (ED.) *The European Union and Global Governance*. Abingdon (Regne Unit) i Nova York: Routledge/Garnet, 2009.
- LAURENS, H. *L'expédition d'Égypte, 1798-1801*. Paris: Seuil, 1997.
- LE MONDE. "Le grand thème de la présidentielle sera comment affronter la crise de civilisation". [Entrevista a Henri Guaino]. *Le Monde*. 29 d'abril de 2011. [En línia].
- LE MONDE. "Rafle du Vel' d'Hiv: Après Guaino et Dati, Chevènement critique Hollande". *Le Monde*. 23 de juliol de 2012. [En línia].
- LE NOUVEL OBSERVATEUR. "Faut-il brûler François Furet?". *Le Nouvel Observateur*. 29 d'agost de 2008. [En línia].
- LE ROY LADURIE, E. *Montaillou, village occitan de 1294 à 1324*. Paris: Galimard (Folio), 2008. [Versió en anglès citada: *Montaillou: The Promised Land of Error*. Nova York: George Braziller, Inc., 2008].

- LEBART, C. "Parler en Politique". *Mots*, 94, 2010.
- LEERSEN, J. "The Cultivation of Culture. Towards a Definition of Romantic Nationalism in Europe". *Opleiding Europese Studies*, 2. Amsterdam: Universitat d'Amsterdam, 2005.
- LEONARD, M. *Why Europe will run the 21st century?* Nova York: PublicAffairs, 2005.
- LEPORE, J. *The Whites of their eyes. The Tea Party's Revolution and the Battle over American History*. Princeton: Princeton University Press, 2011.
- LEVI, G. "Book Review: The Waning of the Mediterranean, 1550–1870: A Geohistorical Approach, by Faruk Tabak". *The Journal of Economic History*, 69, 2009. Pàg. 1172-1174.
- LÉVY-DUMOULIN, O. "Rôle social de l'historien". Pàg. 1223-1234. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.
- LEWIS, B. *The crisis of Islam. Holy War and Unholy Terror*. Londres: Phoenix, 2003.
- LUTTERBECK, D. "Arming Libya: Transfers of Conventional Weapons Past and Present". *Contemporary Security Policy*, 30, 3, 2009. Pàg. 505-528.
- MAALOUF, A. *Les croisades vues par les arabes*. Paris: Éditions J'ai lu, 1983
- MAALOUF, A. *Les identités meurtrières*. Paris: Grasset, 1998.
- MAALOUF, A. *Origines*. Paris: Grasset, 2004.
- MACK SMITH, D. *Italy and its Monarchy*. New Haven i Londres: Yale University Press, 1989.
- MACMILLAN, M. *Paris 1919. Six Months That Changed the World*. New York: Random House, 2003.
- MAGRIS, C. *Il mito asburgico nella letteratura austriaca moderna*. Torí: Einaudi, 1996. [Primera edició: 1963].

- MAHDI, A. *Energy and US Foreign Policy. The Quest for Resource Security After the Cold War*. Londres: I.B. Tauris, 2012.
- MALKIN, I. *La France et la Méditerranée: Vingt Sept Siècles d'Interdependance*. Leiden: Brill, 1990.
- MANGAS MARTÍN, A. "La UE en la encrucijada: entre el rechazo al tratado constitucional y a las ampliaciones". Pàg. 173-187. A: BORRELL FONTELLES, J. (COORD.) *Europa en la encrucijada*. Almeria: Fundación Cajamar, 2007.
- MARAGALL, P. *Declaració Institucional del president de la Generalitat, amb motiu de la Diada de Sant Jordi*. Barcelona, 23 d'abril de 2005. Lloc web del president de la Generalitat de Catalunya Pasqual Maragall .
- MARINO, J. "Mediterranean Studies and the Remaking of Pre-modern Europe". *Journal of Early Modern History*, 15, 2011. Pàg. 385-412.
- MARIOTTI, C. "Berlusconism: Some Empirical Research". *Bulletin of Italian Politics*. 3,1, 2011. Pàg. 35-57
- MARK, J. "Containing Fascism. History of Post-Communist Baltic Occupation and Genocide Museums". A: SARKISOVA, O.; APOR, P. *East European Representations of Communism in Cinema and Museums after 1989*. Budapest / Nova York: CEU Press, 2008. Pàg. 335-369.
- MARKET WATCH / THE WALL STREET JOURNAL. "China's art-market boom threatens Europe". *Market Watch/The Wall Street Journal*. 15 de juny de 2011.
- MARKS, G. "Europe and Its Empires: From Rome to the European Union". *JCMS*, 50, 1, 2012. Pags. 1-20.
- MARKS, G.; HOOGE, L. "Structural Policy and Multilevel Governance in the EC" A: CAFRUNY, A. ; ROSENTHAL, G. (ED.) *The State of the*

- European Community*. Nova York: Lynne Rienner, 1993. Pàg. 391-410.
- MARTIN, J.-C. "Le temps des fondations". A: BERNSTEIN, S; WINOCK, M. *L'invention de la démocratie. 1789-1914*. Seuil, 2002.
- MAS I GAVARRÓ, A. "Foreword". A: *Catalonia, Land of Contrasts*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 2003.
- MATVEJEVI, P. *Breviario mediterráneo*. Barcelona: Anagrama, 1991.
- MAZLISH, B. "Comparing global history to world history". *Journal of Interdisciplinary History*, 28, 3, 1998. Pàg. 385-395.
- MAZO, J. "The Know-Nothings". *Survival: Global Politics and Strategy*, 53, 6. Desembre de 2011- gener de 2012. Pàg. 238-248.
- MCALLISTER, E. "The Past in the Present: Algeria at 50". *Mediterranean Politics*, 17, 3, 2012. Pàg. 446-451.
- MCNEILL, H. W. *The Rise of the West. A History of the Human Community*. Chicago: University of Chicago Press, 1963.
- MCNEILL, J.R.; MCNEILL, W. H. *The Human Web: A Bird's-Eye View of World History*. W.W. Norton & Company, 2003.
- MCNEILL, W.H. *Plagues and People*. Monticello editions, 1993. [Primera edició: 1976].
- MEARSHEIMER, J. J.; WALT, S.M. *The Israel Lobby and US Foreign Policy*. Londres: Allen Lane, 2007.
- MENÉNDEZ PELAYO, M. *Historia de los Heterodoxos Españoles*. Vol. 7. Barcelona: Red ediciones, 2012. [Primera edició: 1880-1882].
- MENLO CONSULTING GROUP, INC. *The Image of Europe in North America*. [A Report produced for the Research Group of the European Travel Commission (ETC) by Menlo Consulting Group, Inc.] Brussel·les: European Travel Commission, 2004 [En línia, darrera consulta 13 de desembre de 2012].

- MESA, R. *Teoría y práctica de las relaciones internacionales*. Madrid: Taurus, 1977.
- MESA, R. "España y los países árabes". *El País*. 25 de noviembre de 1979.
- MESA, R. *Democracia y política exterior en España*. Madrid: Eudema, 1988.
- MESA, R. "Dimensión mediterránea y relaciones internacionales de España". *Bulletin d'histoire contemporaine de l'Espagne*, 27, 1998. [Exemplar dedicat a: *España, Europa y el Mediterráneo*]. Pàg. 129-144.
- MIDDLE-EAST ONLINE. "Powell calls 'Perejil' stupid little island". *Middle-East Online*. 6 de maig de 2004.
- MINASSIAN, G. "L'histoire globale peine encore à supplanter le 'roman national' en France". *Le Monde*. 19 d'octubre de 2011.
- MINC, A. *Le Nouveau Moyen Âge*. Gallimard, 1995.
- MITCHELL, P.R.; SCHOEFFEL, J. (ED.) *Understanding Power. The Indispensable Chomsky*. Nova York: New Press, 2002.
- MOISI, D. "Primavera árabe: el ganador menos pensado". *El País*. 30 d'agost de 2013.
- MORGAN, L. H. *Ancient Society*. New York Labour News, 1978. [Primera edició: 1877].
- MORGENTHAU, H. J. *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. Nova York: Knopf, 1956. [Primera edició: 1948].
- MORIN, E. *Penser l'Europe*. Paris: Gallimard, 1987.
- MOSCA, G. *Histoire des doctrines politiques depuis l'antiquité*. Paris: Payot, 1955. [Primera edició de l'original en italià: 1927].
- MOULAKIS, A. "The Mediterranean Region: Reality, Delusion, or Euro-Mediterranean Project?". *Mediterranean Quarterly*, 16, 2. Primavera de 2005. Pàg.11-38.
- MOULY, F. "War of Words in France". *The Nation*. 28 de novembre de 2005. [En línia].

- MÜLLER, P. "The Europeanization of Germany's Foreign Policy toward the Israeli-Palestinian Conflict: Between Adaptation to the EU and National Projection". *Mediterranean Politics*, 16, 3, 2011. Pàg. 385-403.
- MUSEU D'ARQUEOLOGIA DE CATALUNYA – EMPÚRIES. *Josep Puig i Cadafalch, Empúries i l'Escala: catàleg de l'exposició realitzada amb motiu de l'any Josep Puig i Cadafalch (Barcelona, Empúries, Mataró 2001)*. Ajuntament de l'Escala i Museu d'Arqueologia de Catalunya - Empúries, 2001.
- NERLI, F. "Euro-Mediterranean Relations: Focus on Infrastructures". A: *The Euro-Mediterranean dialogue: prospects for an area of prosperity and security*. Brussel·les i Roma: Foundation of European Progressive Studies / Fondazione Italianeuropei, 2009.
- NICOLAÏDIS, K.; NICOLAÏDIS, D. "Europe in the Mirror of the Mediterranean". Pàg.162-194. A: FABRE, T.; SANT-CASSIA, P. (ED). *Between Europe and the Mediterranean. The Challenges and Fears*. Basingstoke (Gran Bretanya) i Nova York: Palgrave Macmillan, 2007.
- NORA, P. (DIR.) *Les Lieux de mémoire*. 3 vol.. Paris: Gallimard, 1984-1992.
- NORWICH, J.J. *The Middle Sea. A History of the Mediterranean*. Nova York i Londres: Vintage, 2007.
- NOTARO, A. "Exhibiting the New Mussolinian City: Memories of empire in the World, Exhibition of Rome (EUR)". *GeoJournal*, 51, 2000. Pàg. 15-22.
- NOUSCHI, André. *La Méditerranée au 20e siècle*. Paris: Armand Colin, 2009.
- NYE, J. S.; KEOHANE, R.O. *Power and Interdependence: World Politics in Transition*. Nova York: Little, Brown and Company, 1977.

- NYE, J.S. *Bound to Lead. The Changing Nature of American Power*. Toronto: HarperCollins Publishers Canada, 1990.,
- O'DONNELL, C. "Neo-Ottomanism At Center of Istanbul Clashes". Blog a *The Huffington Post*. 7 d'agost de 2013. [En línia].
- OFFENSTADT, N. "Histoire bataille". Pàg. 162-169. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.
- OFFENSTADT, N. "Socio-histoire". Pàg. 618-624. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.
- OFFERLÉ, M. "Histoire et science politique". Pàg. 357-365. A: DELACROIX, C.; DOSSE, F.; GARCIA, P.; OFFENSTADT, N. (DIR.) *Historiographies*. 2 vol. Paris: Gallimard, 2010.
- OLIVI, B. *L'Europe difficile*. Paris: Gallimard, 2001. [Primera edició francesa: 1998].
- OLMO, J. "La Reunión de Palma: La CSCE y el Mediterráneo". *Politica Exterior*, 5, 19, 1991.
- OPELLO, JR. W.C; ROSOW, S.J. *The Nation-State and Global Order. A Historical Introduction to Contemporary Politics*. 2a ed. Boulder, Colorado / Londres: Lynne Rienner, 2004.
- OREN, M. B. *Power Faith, and Fantasy. America in the Middle East, 1776 to the present*. Norton, 2011. [Primera edició: 2007].
- OSBORNE, B. Entrevista a E.W. Said. [Originalment publicada a *Radical Philosophy*, Londres 1993]. Pàgs. 208-232. A: VISWANATHAN, G. (ed) *Power, Politics and Culture. Interviews with Edward W. Said*. Nova York: Pantheon, 2001.
- OZOUF, M. *La fête révolutionnaire, 1789-1799*. Paris: Gallimard, 1976.
- PAINTER, N.I. *The History of White People*. Nova York: W. W. Norton & Company, 2010.

- PARLAMENT EUROPEU; CONSELL DE MINISTRES DE LA UE. *Decision No 1983/2006/EC of the European Parliament and of the Council of 18 December 2006 concerning the European Year of Intercultural Dialogue (2008)*.
- PARODI, J.L. "Jacques Chirac devant l'opinion (1970-1985)". *Pouvoirs*, 34, 1985. Pàg. 157-165.
- PATTON, A. A. *Researches on the Danube and the Adriatic: or, Contributions to the modern history of Hungary and Transylvania, Dalmatia and Croatia, Servia and Bulgaria*. Leipzig: FA Brockhaus. 1861.
- PEILLON, V. *La Révolution française n'est pas terminée*. Paris: Seuil, 2008.
- PERAL GUTIÉRREZ DE CEBALLOS, J. ET AL. "11 March 2004: The terrorist bomb explosions in Madrid, Spain - an analysis of the logistics, injuries sustained and clinical management of casualties treated at the closest hospital". *Critical Care*, 9, 1, 2005. Pàg. 104-111.
- PEREIRA J. C. (ED.) *La política exterior de España (1800-2003): historia, condicionantes y escenarios*. Ariel, 2003.
- PÉREZ, C. "España, contra la irrelevancia en la UE". *El País*. 23 de gener de 2013.
- PERKINS, D. *A History of the Monroe Doctrine*. 3a ed. revisada. Boston / Toronto: Little, Brown and Company, 1963. [Títol de la primera edició de 1941: *Hands off: A History of the Monroe Doctrine*].
- PERKINS, D. *The Evolution of American Foreign Policy*. 2a ed, 1a ed reimpressió. Londres, Oxford, i Nova York: Oxford University Press, 1967. [Primera edició: 1948].
- PERRIER, G. "Sarko s'installe chez les Turques". Blog a *Le Monde Au file du Bosphore*. 17 de gener de 2007. [En línia].

- PHILIPPS, S. "The Birth of the European Union: Challenging the Myth of the Civilian Power Narrative". *Historical Social Research*, 34, 2, 2009. Pàg. 203-214.
- PIEDRAFITA, S. "The EU Eastern enlargement: policy choices of the Spanish Government". *European Integration on-line paper*, 9, 3, 2005.
- PIRANI, M. "Non scambiate Zapatero per Che Guevara". *La Repubblica*. 26 de març de 2006
- PIRENNE, H. *Mahomet et Charlemagne*. 2a ed. Paris: Presses Universitaires de France, 2005.
- POCOCK, J.G.A. *The Discovery of Islands. Essays in British History*. Cambridge i Nova York: Cambridge University Press, 2005.
- POUNTAIN, D. "A Road to Hell...". *The Political Quarterly*, 78, 3. Juliol-setembre de 2007. Pàg. 456-466.
- PRESTON, P. *El gran manipulador. La mentira cotidiana de Franco*. Barcelona: Ediciones B, 2008.
- PRICE, R.; REUS-SMIT, C. "Dangerous Liaisons?: Critical International Theory and Constructivism". *European Journal of International Relations*, 4, 3, 1998. Pàg. 259-294.
- PRIETO, J. "Muere Adolfo Suárez, el líder que cambió la historia de España". *El País*. 23 de març de 2014.
- PRODI, R. *A Wider Europe - A Proximity Policy as the key to stability*. [Discurs pronunciat a: Sixth ECSA-World Conference, Brussels, 5-6 de desembre de 2002]. SPEECH/02/619, Brussel·les, 2002.
- RAANAN, R. *Franco, Israel y los judíos*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas, 1996.
- RACIONERO I GRAU, L. *La Mediterrània i els bàrbars del Nord*. Barcelona: Laia, 1985.
- RAFANELL, A. *La il·lusió occitana: la llengua dels catalans, entre Espanya i França*. Barcelona: Quaderns Crema, 2006.

- RAUCH, G. VON. *The Baltic States: The Years of Independence: Estonia, Latvia, Lithuania, 1917-1940*. Nova York: St. Martin's Press, 1995. [Edició original en alemany: 1990].
- REUS-SMIT, C. 2008. "Reading History through Constructivist Eyes". *Millennium - Journal of International Studies*, 37, 2, 2008. Pàg. 395-414.
- REVEL, J. "Le récit du monde". *La vie des idées*. 26 d'abril de 2011. [En línia].
- REVEL, J.-F. *La grande parade. Essai sur la survie de l'utopie socialiste*. Paris: Plon, 2000.
- REVEL, J.-F. *L'obsession anti-américaine. Son fonctionnement, ses causes, ses inconséquences*. Paris: Plon, 2002.
- RICH, A. "Introduction". A: LEVI, J.H. *A Muriel Rukeyser Reader*. Londres i Nova York: Norton, 1994.
- RIFKIN, J. *The European Dream. How Europe's Vision of the Future is Quietly Eclipsing the American Dream*. Nova York: Tarcher, 2004.
- RINGSMOSE, J. "NATO Burden-Sharing Redux: Continuity and Change after the Cold War". *Contemporary Security Policy*, 31, 2, 2010.
- RIPOLL SERVENT, A. "Adapt or die: How co-decision shaped the fate of the 'Returns' directive in the European Parliament (Draft version)". *ECPR Fifth Pan-European Conference on EU Politics*. Porto (Portugal), 23-26 juny de 2010. [En línia]. <http://www.jhubc.it/ecpr-porto/>
- RISSE TH.; GRABOWSKY, J.K. *European Identity Formation in the Public Sphere and in Foreign Policy*. RECON Online Working Paper 2008/04. RECON Project: Oslo, 2008.
- RODOGNO, D. *Fascism's European empire: Italian occupation during the Second World War*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.

- ROMKE, V. "Fascist Doctrine and the Cult of the Romanita". *Journal of Contemporary History*, 27, 1, 1992. Pàg. 5-22.
- ROSANVALLON, P. "Democratic Universalism as a Historical Problem". *La vie des idées*. Abril 2008. [En línia].
- ROY, O. *The Mediterranean and Its Metaphors*. RSCAS Distinguished Lectures, 2009/02. European University Institute: San Domenico di Fiesole, 2009.
- RUBIERA MATA M. J.; DE EPALZA, M. "Al-Andalus: Between Myth and History". *History and Anthropology*, 18, 3, 2007. Pàg. 269–273.
- RUBIO PLO, A. R. "La política mediterránea de Francia: del imperio latino de Alexandre Kojève al neogaullismo de Henri Guaino". ARI N° 86/2008. Madrid: Real Instituto Elcano, 2008.
- RUFIN, J.-C. *L'Empire et les nouveaux barbares*. Paris: Lattès, 1991.
- RUGGIE, J.G. "Multilateralism: the Anatomy of an Institution". *International Organization*, 46, 3, estiu de 1992. Pàg. 561-598.
- RUGGIE, J.G. "The False Premise of Realism". *International Security*, 20, 1, estiu de 1995. Pàg. 62-70.
- RUSCONI, G.E. *Germania Italia Europa. Dallo Stato di potenza alla "potenza civile"*. Einaudi, 2003.
- SAGARD, J. "Nicolas Sarkozy, lecteur de Gramsci. La tentation hégémonique du nouveau pouvoir". *Esprit*, 7, juliol 2007. Pàg. 10-22.
- SAID, E.W. *Culture and Imperialism*. Londres: Vintage, 1994.
- SARTORI, G. *Homo Videns*. Editori Laterza, 1999. [Revisió i ampliació de la primera edició del 1997].
- SCHIFF, H. (ED.) *Holocaust poetry*. Nova York: Saint Martin's Press, 1995.
- SCIOLINO, E. "Sarkozy's Top Diplomat: Undiplomatic Opposite". *The New York Times*. 19 de maig de 2007.
- SERRA, E. (ED.) *Italia, Francia e Mediterraneo*. Franco Angeli, 1990.

- SERVAN-SCHREIBER, J.-J. *Le défi américain*. Paris: Denöel, 1967.
- SHARP, J. M. *Egypt: Background and U.S. Relations*, Congressional Research Service, US. 12 de maig de 2009.
- SHELLEY, P.B. *Hellas, a lyrical drama*. Londres: Charles and James Ollier, 1822.
- SKINNER, Q. "Surveying The Foundations: a retrospect and reassessment". A: BRETT, A.; TULLY, J.; HAMILTON-BLEAKLEY, H. *Rethinking the Foundations of Modern Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 2006. Pàg. 236-261.
- SKOUTARIS, N. *The Cyprus Issue. The four freedoms in a member state under siege*. Oxford: Hart Publishing, 2011.
- SMITH, A.; DÁVILA COX, E. (ED.) A. *The crisis of 1898: colonial redistribution and nationalist mobilization*. Basingstoke (Gran Bretanya): Palgrave Macmillan, 1999.
- SMITH, B. *UK relations with Libya*. House of Commons Library note SN/IA/ 58862, International Affairs and Defence Section, UK, març de 2011.
- SOLDEVILA, F. *Què cal saber sobre Catalunya*. Barcelona: Club Editor, 1968.
- SOLER LECHA, E.; TARRAGONA, L. "Limitaciones auto-impuestas: Por qué la UE pierde relevancia en el Mediterráneo". Notes Internacionals CIDOB, 68. Barcelona: CIDOB, febrer de 2013.
- SORROZA BLANCO, A. "La Conferencia Euroafricana de Migración y Desarrollo: más allá del 'espíritu de Rabat'". *ARI No 93/2006*. Madrid: Real Instituto Elcano. 28 d'agost de 2006.
- SPINELLI, B. "L'allergia italiana a Zapatero". *La Stampa*, 11 de juny de 2006.
- STIGLITZ, J. *The Price of Inequality. How Today's Divided Society Endangers Our Future*. Nova York: W.W. Norton and Company, 2013.

- SUDJIC, D. *La arquitectura del poder*. Barcelona: Ariel, 2010. [Primera edició en anglès: 2005].
- SUEIRO SEOANE, S. "La política mediterrànea de Primo de Rivera: el triàngulo hispano-italo-francés". *Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, UNED, 1987.
- SUEIRO SEOANE, S. (1998A) "El Norte de África y la política mediterrànea española en el reinado de Alfonso XIII". *Hesperis Tamuda*, 36, 1998. Pàg. 57-68.
- SUEIRO SEOANE, S. (1998B) "España, potencia mediterrànea (1898-1930)". *Bulletin d'histoire contemporaine de l'Espagne*, 27, 1998. [Exemplar dedicat a: *España, Europa y el Mediterráneo*]. Pàg. 85-110.
- TANNOCK, C. *Report on the European neighbourhood policy* (2004/2166(INI)) PE 357.504v02-00, A6-0399/2005. Comité d'Afers Exteriors. Parlament Europeu. 7 de desembre de 2005. <http://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//NONSGML+REPORT+A6-2005-0399+0+DOC+PDF+V0//EN>
- TARRADELL, M. "Els grecs a Catalunya". Pàg. 15-55. [Text procedent del llibre *Les arrels de Catalunya*. Barcelona: Editorial Vicens-Vives, 1962]. A: J. SOBREQÜÉS CALLICÓ, *Episodis de la Història de Catalunya*, Edicions 62: Barcelona, 1975.
- TAYLOR, A.J.P. *Bismarck. The Man and the Statesman*. [Reimpressió de l'edició de 2003. Primera edició: 1955]. Sutton: Thrupp, Stroud, Gloucestershire (Gran Bretanya), 2006.
- TAYLOR, A.J.P. *English History, 1914-1945*. Londres: Book Club Associates, 1977. [Primera edició: 1965].
- TELÒ, M. *L'Europa potenza civile*. Roma i Bari: Laterza, 2004.
- THIESSE, A.-M. "La lente invention des identités nationales". *Le Monde Diplomatique*. Juny 1999.

- THIESSE, A.-M. *La création des identités nationales. Europe XVIIIe-XIXe siècle*. Paris: Seuil, mars 1999, octobre 2001.
- THOMPSON, E.P. *The Making of the English Working Class*. Nova York: Vintage Books, 1966. [Primera edició: 1963].
- TIME. "I don't want to be a great leader". [Entrevista a José Luis Rodríguez Zapatero]. *Time*. 19 de setembre de 2004.
- TODD, E. *Après l'empire. Essai sur la décomposition du système américain*. Paris: Folio, 2004.
- TODOROV, T. *Murs caiguts, murs erigits / Murs tombés, murs erigés*. Barcelona: CCCB, 2010.
- TORREBLANCA, J.I. "La europeización de la política exterior española". A: CLOSA, C. (ed.) *La europeización del sistema político español*. Istmo, 2001.
- TORREJÓN TORREBLANCA, J.I. "El referéndum sobre la Constitución Europea en España: una doble decepción". Real Instituto Elcano de Estudios Internacionales y Estratégicos. ARI N° 27/2005. 21 de febrer de 2005. [En línia].
- RODRÍGUEZ, J. D. "Las relaciones entre España y Marruecos según sus tratados internacionales". Pàg. 163-187. A: DEL VALLE GÁLVEZ, A., EL HOUDAIGUI, R. (DIR.), ACOSTA SANCHEZ, M. (COORD.) *Las dimensiones internacionales del Estrecho de Gibraltar*. Serie Estudios Internacionales y Europeos de Cadiz. Dykinson S.L, 2006.
- TOYNBEE, A.J. *A Study of History*. Oxford: Oxford University Press, 1957.
- TREVOR-ROPER, H. R. "Fernand Braudel, the Annales, and the Mediterranean". *Journal of Modern History*, 44, 4. Desembre de 1972. Pàg. 468-479.

- TRUC, G. "Aux victimes du terrorisme l'Europe reconnaissante? Portée et limites de la Journée européenne en mémoire des victimes du terrorisme". *Politique européenne*, 2, 37, 2012. Pàg. 132-154.
- UCELAY-DA CAL, E. *El imperialismo catalán: Prat de la Riba, Cambó, D'Ors y la conquista moral de España*. Barcelona: Edhasa, 2003.
- VAN DEL PIJL, K. *The Making of the Atlantic Ruling Class*. Londres i Nova York Verso, 2012. [Primera edició: 1984].
- VAROUXAKIS, S. *The Diplomacy of the Mediterranean*. Atenes: EPLO, 2013.
- VÉDRINE, H. *Les Mondes de François Mitterrand. À l'Élysée (1981-1995)*. Paris: Fayard, 1996.
- VÉDRINE, H. *Face à l'hyperpuissance. Textes et discours (1995-2003)*. Paris: Fayard, 2003.
- VERDAGUER, J. "Tànger". [Fragment d'*Excursions i Viatges*]. A: GAROLERA, N. *Jacint Verdaguer. 1845-1902. Esbós biogràfic i antologia*. Barcelona: Entitat Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions (Generalitat de Catalunya), 2002.
- VERNANT, J. P. "Histoire de la mémoire et mémoire historique". A: BARRET-DUCROCQ, F. (DIR.) *Pourquoi se souvenir?* Forum International Mémoire et Histoire, UNESCO, 25 març de 1998-La Sorbonne 26 de març 1998. Paris: Bernard Grasset, 1999. Pàg. 23-27.
- VÉRONIS, J. "2007: la France qui se lève tot". *Téchnologies du langage*. [Blog de Jean Véronis]. 10 de maig de 2007. <http://blog.veronis.fr/>
- VILAR, S. *Cataluña en España. Aproximación desde Cataluña al espíritu y los problemas de las regiones españolas*. Barcelona: Aymá, 1968.

- VILAR, P. "Procés històric i cultura catalana". Pàg. 9-51. A: PIERRE VILAR ET AL. *Reflexions critiques sobre la cultura catalana*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, 1983.
- VILIERIS, P. DE. *Les turqueries du grand Mamamouchi*. Paris: Albin Michel, 2005.
- VISO, N. DEL "Los pasos perdidos de España en Afganistán. Breve balance de una década". *Página Abierta*, 216, setembre-octubre de 2011.
- VOLPI, F. "Algeria versus the Arab Spring". *Journal of Democracy*, 24, 3, juliol de 2013. Pàg. 104-115.
- VOLTAIRE. "Pot-pourri". Pàg. 408-423. A: VOLTAIRE. *Romans et contes*. Paris: Garnier, 1960.
- WAEVER, O. "The rise and fall of the inter-paradigm debate". A: SMITH, S. ET AL. (EDS.) *International Theory: positivism and beyond*. Cambridge: Cambridge University Press, 1996. Pàg. 149-186.
- WALLERSTEIN, I. *The Modern World System*. 4 vol. Berkeley i Los Angeles / Londres: University of California Press, 2011.[Primera edició del primer volum a Academic Press: 1974].
- WALTZ, K. *Theory of International Politics*. Reading, Massachusetts: Addison-Webley, 1979.
- WAXMAN, D. "A war for Israel? Israel and the war in Iraq". Pàg. 125-139. A: GILBOA, E.; INBAR, E. *US-Israeli Relations in a New Era. Issues and challenges after 9/11*. Routledge, 2009
- WAXMAN, H. A. "Dollars, Not Sense: Government Contracting Under the Bush Administration". U.S. House of Representatives Committee on Government Reform, Minority Office. 19 de Juny de 2006.
- WEBER, E. *La fin des terroirs. 1870-1914*. Pluriel, 2011. [Primera edició de l'original en anglès: 1976].
- WEBER, M. *El político y el científico*. Madrid: Alianza Editorial, 2005.

- WEILER, J.H.H. "In the Face of Crisis: Input Legitimacy, Output legitimacy and the Political Messianism of European Integration".
A: *European Integration*, 34, 7, 2012. Pàg. 825-841.
- WELTZER, H. *Les Guerres du Climat. Pourquoi on tue au XXIe siècle*.
Paris: Gallimard, 2008.
- WESSELING, H.L. "Globalization: A Historical Perspective". *European Review*, 17, 3-4, 2009. Pàg. 455-462.
- WHITNEY, N.; DWORKIN, A. *A power audit of the EU-North Africa relations*. ECFR publications, 2012.
- WIARDA, H. J. *American Foreign Policy in Regions of Conflict. A Global perspective*. 2011
- WICKHAM, C. "In the Medieval Moment". *History Today*, 59, 6. Juny de 2009.
- WICKHAM, C. *Framing the Middle Ages. Europe and the Mediterranean, 400-800*. OUP, 2007.
- WICKHAM, C. *The Inheritance of Rome. Illuminating the Dark Ages*. Penguin, 2009.
- WIEDER, Th. "Le monde selon Chevènement". *Le Monde*. 5 de novembre 2013.
- WINOCK, M. *La France et les juifs*. Paris: Seuil, 2004.
- WOOD, G.S. *The Purpose of the Past. Reflections on the Uses of History*. Nova York i Londres: Penguin, 2008.
- WOODWARD, P. *US Foreign Policy and the Horn of Africa*. Aldershot (Gran Bretanya) i Burlington, Vermont: Ashgate, 2006.
- XENAKIS, D. K. *The Politics of Order-Building in Europe and the Mediterranean*. Atenes: Defence Analysis Institute, 2004.
- YERGIN, *The Quest*. Nova York: Penguin, 2011.
- YOUNG, R. J. C. *White Mythologies*. 2a ed. Nova York i Londres: Routledge, 2004. [Primera edició: 1990].
- ZELENY, J. "Obama Vows, 'We Will Rebuild' and 'Recover'"

ZIELONKA, J. *Europe as empire. The Nature of the Enlarged European Union*. Oxford i Nova York: Oxford University Press, 2006.

ZIELONKA, J. "Europe as a global actor: empire by example?". *International Affairs*, 84, 3, 2008. Pàg. 471-484.

ZIMMERN, H. *The Hansa Towns*. G. P. Putnam's sons: Nova York, 1889.